

# MŰHELY

A létezés, jelölés, eltűnés, elmúlás gondolatához kapcsolódó témák faggatása, a felbukkanó kérdések, kétségek, párhuzamok megformálása foglalkoztat, abból születnek a rajzolás és festés határvidéki, szellemi véges technikájú munkái.



Charles Dickens: New York • Karátson Endre: Gyerekkorunk otthona II. Kitalálni egy otthont 27. Remeteség nagyjából tíz nővel 28. Önismereti többlet a planéták nyelvén • Radnóti-díjak 2006 - Lator László és Deák László laudációja • Beck Tamás, Fischer Mária, Gergely Ágnes, G. István László, Halmai Tamás, Határ Győző, Horváth Elemér, Lárjai Eszter, Novák Éva, Pardi Anna, Sulyok

2007

1

Vince, Tornai József, Turczy István és Weiner Sennyey Tibor versei • Takács Zsuzsa és Lovas Ildikó prózája • Oscar Wilde: De Profundis • Fekete J. József: Szüntelen ozmózis - Csáthról és legutóbb megjelent naplóiról • Tóth Kálmán: Győr és vidéke Kis János „Emlékezései”-ben • Inzsöl Kata: „embernek istennek mozdíthatatlan” - Zalán Tibor költészetéről, Veszteglés című versének ürügyén • Kovács Péter rajzai



---

# Tartalom



HATÁR GYŐZŐ:	Álomleírások.....	3
	„I Musici di Cremona”.....	3
	Csokolom 'adta!.....	3
	Ornamentárium.....	6
	Leírhatatlan.....	9



CHARLES DICKENS:	New York (Tóta Péter Benedek fordítása).....	12
------------------	--	----

„Élnek ebben a városban olyanok, akik számomra megfényesítették a legsötétebb téli napot is, bármikor derengett is fel és hunyt ki Lappföldön; és akiknek a jelenlétében még Homérosz is elhalványult, amikor beszélgetésbe mélyedtem velük arról a fájó szóról, amely belevegyül mindennapi gondolatainkba és tetteinkbe; amely már gyermekkorunkban nyugtalanítja csöppnyi agyunkat, és életünk kilátását árnyékolja be öregkorunkban.”



KARÁTSON ENDRE:	Gyerekkorunk otthona II. Kitalálni egy otthont.....	20
	27. Remeteség nagyjából tíz nővel.....	20
	28. Önismereti többlet a planéták nyelvén.....	24

„Azzal szokták az asztrológiát vádolni, hogy teljes determinizmust hirdet. Személyes tapasztalatom viszont, amelyet azóta összevettem tömérdek ember reakciójával, azt mutatja, hogy akik érdeklődnek az állatövből kiszűrhető tanulságok iránt, általában azért teszik, mert valamivel elégedetlenek az életükben, és szeretnének a helyzetben valamiképp változtatni. Szóval passzivitás helyett a következmény inkább reagálásra, kezdeményezésre ösztönzés.”



## RADNÓTI-DÍJAK 2006

Életmű-díjban részesült: Gergely Ágnes  
Költői-díjban részesült: G. István László

LATOR LÁSZLÓ:	Az ige keresése (laudáció).....	27
GERGELY ÁGNES:	Az alabástrom út.....	28
DEÁK LÁSZLÓ:	Laudáció.....	29
G. ISTVÁN LÁSZLÓ:	Egy sejtés vége.....	30
	A dzsungel.....	30



TAKÁCS ZSUZSA:	Ragyogó trón.....	31
LOVAS ILDIKÓ:	A spanyol menyasszony.....	33



HORVÁTH ELEMÉR:	a queen mary fedélzetén.....	37
	karrier.....	37
	megalit.....	37
	orwell.....	38
	la mestiza.....	38
	csendélet.....	38
TURCZI ISTVÁN:	Felforgatókönyv.....	39

FISCHER MÁRIA:	Mesebeszéd.....	40
	Feketénél feketébb .....	40
	Mondhatom éveken át.....	40
LÁRAI ESZTER:	33. arckép.....	41
	34. arckép.....	41
HALMAI TAMÁS:	Gnózis .....	42
	Gótika.....	42
	A hírnök második eljövetele.....	43
	A hírnök búcsúja.....	43
WEINER SENNYEY TIBOR:	Versek a kisházból .....	44
BECK TAMÁS:	Nem, többet.....	46
	Visszapörgetett filmen .....	46
	Vajon mi .....	46
	Dubrovnik .....	47
	Lendvai hétfő délután, felhőkkel.....	47
NOVÁK ÉVA:	A név.....	48
	Méltatlankodás.....	48
PARDI ANNA:	Értekezés Lenau illúzióiról, viselt dolgairól .....	49
SULYOK VINCE:	Visszatekintés .....	50
TORNAI JÓZSEF:	Aztán.....	51
	Mint a vízbefűt.....	51
	Kentaur-dal .....	52
	Öreg kentaur-szív.....	53



OSCAR WILDE:	De Profundis (Horváth Nóra fordítása) .....	54
--------------	---	----

„Nem fogtad fel, hogy egy művész és különösen egy olyan művész, mint én vagyok, azaz kinek munkája minősége a személyiség elmélyülésétől függ, művészetének fejlődéséhez gondolatok társaságát, intellektuális atmoszférát, nyugalmat, békét és magányt igényel.”



FEKETE J. JÓZSEF:	Szüntelen ozmózis – Csáthról és legutóbb megjelent naplóiról.....	60
TÓTH KÁLMÁN:	Győr és vidéke Kis János „Emlékezései”-ben .....	64
INZSÖL KATA:	„embernek istennek mozdíthatatlan” – Zalán Tibor költészetéről, Veszteglés című versének ürügyén.....	68



BODOR BÉLA:	Az üveg és foncsor közötti résben (Beney Zsuzsa: Tél; Se tűz, se éj) .....	73
KELEMEN LAJOS:	Éden kőből? (Csokits János: Testvére minden kőnek).....	75
ÓCSAI ÉVA:	Az emlékezés és a képzelet labirintusában (Tolnai Ottó: Ómama egy rotterdami gengszterfilmben).....	76
KEMSEI ISTVÁN:	Tele volt a bőrrönd (Bratka László: Az időjáró jelentéseiből) .....	77
HORVÁTH NÓRA:	„A találkozás” bűvöletében (Hernádi Mária: Egy találkozás története).....	78
SZEKÉR ENDRE:	Domokos Mátyás: Nem-múló múlt .....	79
A. GERGELY ANDRÁS:	Jaime de Angulo: Indián mesék .....	80
FENYVESI KRISTÓF:	Az írás műhelye (Maurice Blanchot: Az irodalmi tér).....	83

KÉPEK: KOVÁCS PÉTER rajzai  
KECSKEMÉTI KÁLMÁN fotója (11. oldal)

# Álomleírások

## „I Musici di Cremona”



„I Musici di Cremona” – ilyen néven ismerik világszerte a híres együttest. Kizárólag félig elfelejtett preklasszikusokat ásnak elő, Cavallit, Corellit, Porporát – Albinonit, Bononcinit, és azokat játsszák. Műsorfüzeteik számot adnak a tizenkét csodálatos hangszerről, amelyek mindegyike vagyont ér: Stradivariuszok, Amatik, háromszáz éves brácsák, csellók, nagybőgők, mindegyik „születési bizonyítvánnyal”, fényképpel hitelesítve. Eddigi tulajdonosaik listája, régi árverések egykorú katalógusai; kommersz dicsérő himnuszok arról, hogy „már akkor” e cremonai remeklések milyen mesés áron cseréltek gazdát.

Kinek jutna eszébe – kinek az agya-tőgyéből lehet kifejni ezt az *oltári*-vagány ötletet?! Csak ilyen hétszer-dörzsölteknek sikerülhet: a betörőbanda szemfényvesztő huszárcsinnel, a repülőtéren. Kicsereéli a tokokat és elrabolja a hangszertárat.

Elképzelhető, micsoda halálravált képpel nyitogatták a muzsikuskok és meredtek az ugyanolyan, de üres, idegen tokokra.

A szerencsétlen párizsi koncert, „kölcson”-hangszereken. A kirabolt művészek iránti országos részvét enyhíti a kudarcot. Az újságlepedők első oldalán AZ ÉVSZÁZAD LEG-LÁTVÁNYOSABB RABLÁSA; kitűzött „vérdíjak”, nemzetközi rendőrhajszka a betörők kézrekerítésére, de ahogy az már *de rigueur* lenni szokott – sehol semmi nyom.

Az őrületesen sikeres buli után a banda második mesterfogása: GUNANARANDUNGE hátsó-polinéziai szigetre menekítik a hangszertárat (ki sejtene, hogy ott van?). De nincs az a siker, aminek ne lenne hátulütője. Az üres szigeten tizenkét bennszülött lézeng: „lányok”, „bár” nuku, „félkarú bandita” nuku, „kaja, pia” nuku, szórakozni nem lehet.

Most malmozzanak a hüvelykujjukkal? Meddig?

A pízanglevelekkel elálcázott ócska biplán gépalkatrészei eltűnedeznek, szétmászhatnak. A tizenkét hangszert eladni lehetetlen, az árverési szakértők mindent tudnának róluk és azonnal felismernék: a körözésre a szörfölő milliók felfigyeltek – a hangszerek leírása fényképestül rajta van a világhálón.

A bandavezér (nyugdíjas pilóta és zenebolond, akinek a Nagy Kaland az ötlete volt) rádöbben, hogy a hangszereket *játszatni kell*, máskülönben az állásban *berekednek* – tönkremennek. A nagy kaland kétségbeesett utógondolata: elrabolják az „I MUSICI DI CREMONA” koncertmesterét és egész nap fűrészeltetik vele a csodahegedűket.

Az idős úr nehezen bírja a 18 órás robotot, már teljes repertoárját hetvenhét-szer végigjátszotta és sírva panaszolja, hogy csellózni, nagybőgőzni ha megnyúzzák se tud. Nincs más hátra: odarabolják GUNANARANDUNGE szigetére az egész illusztris együttest és attól kezdve mind a tizenkettő nyírettyúzi – ki-ki a maga hangszerén: Cavallit, Corellit, Porporát – Bononcinit, Albinonit...

Végkifejlet:

preklasszikuskok dögvél, hangverseny hangverseny után, rogyásig-szakadásig a trópusokon, a békés-harsányan rikácsoló, paradicsomi dzsungelben (óriás, röpködő bögőmajmokkal tele) „Mennyei Hangok” az erre-arra lustálkodó, unottan ásítózó rablóbanda előtt.

## Csókolom'adta!

(„Fékomadta! Ördögadta! Csókolom'adta!” Kis történet a BRIC-A-BRAC boltról)

Liolla! Liolla elragadó, szívrabló tündér volt: Babatündér. Nem tudom, mikor térdeltette le és tette magáévá a szívemet; hiszen én világéletemben az óriás nőket kedveltem/hajszoltam/majszoltam/szerettem, és ő, Liolla meg parányi volt. De formás (ha a formatökélyt egy odavetett jelzővel el lehetne intézni), formás, és oly természetes-közvetlen, mint-ha közvetlenül a természetvilágból röpített volna ide tulajdon hártyszármányain. Voltaképp ő maga a maga tizenhat évével túlon túl fiatal egy harmincadik életévét taposó öreglegényhez; de hátha belenyugszik, hogy aggastyán a párja, ő meg egy harmincéves aggastyán arája.

Meg kell hagyni, a mamája is valami-gyönyörű, fölöttébb érett Hölgy volt.



– Csókolom'adta!...

Mert ha megláttam, ez volt az, ami kiszaladt a számon, „Csókolom'adta!” és mindig azzal tértem be hozzájuk, „Csókolom'adta a Nagyságos Asszonynak!” (igaz, angolul); mert *Estrella Lynx* (ez volt az üzleti neve), Estrella is sült-angol volt, mint körülöttem az egész Álomanglia.

A vadító-szép Estrella a maga telt idomaival kincses műkincskereskedésében trónolt a Palotasoron. No nem, nem övé volt a legnagyobb a régiség-áruházak között. Az övé csak beékelve, polgári méretű kápolnácska volt a régiségtemplomok *Via Sacráján*, mint aminek empórája sincs és csak földszintes; de válogatott csuda-műtárgyak sorakoztak a kirakátában és a kirakata mögött, nem beszélve a falakról hátul, melyeken vagyont érő miniatűrök és (nem-igazán-identifikált) vagyont érő kis- és nagymesterek olajképei sorakoztak, egyik-másiknak csak a *rocaille*-os keretéből, mármint a kerete árából egy évig eléldegélhetnék, beleértve a lakbéremet.

Valamelyik hátsó, eldugottas oldalfalon szerényebb hogyismondjamok is sorakoztak, például az a filigrán fioritúra-faragású, tizenkét képecskéből álló sorozat, amelynek ANGYALKÁNON volt a neve: holdsütötte várrom, majdnem-giccses kínai pagoda, híddal fölötté csobogó patak, békászó gólya, és így tovább. Azért ANGYALKÁNON, mert az utolsó, valamivel nagyobbacska kép mögött egy kiterjesztett szárnyú angyal hologramja lebegett áttetszőben, amint egy öregbástya felvonóhídja fölött suhanva elúszik, ésde hogy kivehessük-észrevehessük szárnyainak körvonalát, erőltetni kellett a szemet – de ott volt. Ez az ANGYALKÁNON szárnyen megtetszett nekem, és az árán törtem a fejem, hogy vajon mennyit képes kérni érte szemrebbenés nélkül, ezért a tizenkét miniatűrűből álló sorozatért Csókolom'adta Szentem, Estrella, akinek az a Tündérbaba leánykája volt, kire szemet vettem és akit én (érthetetlen módon) olyigen megáhitottam. Ez az „olyigen” arra utal, hogy már-már kész lettem volna feladni száraz-legény-szabadságom; a „megáhitottam” pedig arra, hogy életem-párjául Ő legyen – Ő, aki pedig semmiképp sem illett addigi kategóriámba, az óriásnő-sorozatba.

Százötven font? Kétszáz font? Legfeljebb háromszáz – latolgattam ránézésre: ennyire taksáltam az ANGYALKÁNON-t, lévén hogy jómagam a műgyűjtők legszerényebb alcsoportjába voltam besorolható, annak is csak a farka-végén és váltig rámmosolygó szerencse-olcsóságokat hajszoltam; mert ami a szomszédos MŰKINCSKERESKEDELMI EMPÓRIUM sokemeletes palota-boltjában volt a Főkirakatban, arra szemet vetni se mertem: kastély-miniatűrnek maszkírozott háromméteres, hatalmas, szárnyeteg Íróasztal Ófelsége, tele bronzarany fogantyúkkal, oroszlánkarom-talpakkal, rejtett fiókozatokkal, oromzatokkal-diadalívvel, no meg hozzá az ugyanolyan bőr karosszék... *Hatezer...? Kilen ezer...? Tizenkettő...?* Ennyire becsültem, mert csak becsülni lehetett, és ilyen Intézményekben a Tárgyakon csak kapuszám volt s az is befele fordítva, annak, aki elég gazdag ahhoz, hogy ne is firtassa.

Ófelségéék Íróasztalára szemet vetni se mertem volna; de Estrella Lynx műintézetében ekkoraságok el se férnek: én már beértem, nagyonis beértem volna az ANGYALKÁNON-sorozattal, ha ezzel közelebb férközhetek Estrella tündéri leánykájának, Liollának szívéhez – az én Liollámhoz.

Letiltottam képzelgéseimet jövődő boldogságunkról; mert a szív, csakúgy, mint a hímvessző, hajlamos arra, hogy elgaloppírozza magát; így hát beértem azzal, hogy a műgyűjtő látszatában tetszelegve csak amúgy esztelen-fesztelen be-benyitottam a BRIC-A-BRAC bolt ajtócsengengettyűit szólaltatva, Csókolom'adta Őnagyságához, mert mindig ezzel üdvözöltem:

– Csókolom'adta Édes Estrella Nagyságos Asszony!...

Igaz, műgyűjtő látszatában tetszelegni nemigen ajánlatos annak, aki ennek még a látszatát sem engedheti meg; de megkockáztattam. Ha nem kockáztatok semmit, soha nem lesz enyém a Tündérbaba, kinek Méhéből nemzedékek patakzását már látni véltem mátkás-vizionárius transzban – melyek forrása ágyékom táján lehetett volna, ha megszerzem Őt és ezer meg ezer meg ezerszer magamévá teszem.

Míntha megbeszéltük volna Liollával a leánykérésnek ezt a fölöttébb szokatlan formáját. Hogy a hajadon az Árban benne legyen (abban eleve foglaltatik). Ott trónolt Estrella súlyos damaszt arany-ezüst ruháiban, percenként váltogatva, azon színpadiasan, ahogy gönceivel mindig is becézni szerette testét – dombor idomainak hullámvonalait, mely testnek remekbe-faragottságát az ilyes színpadi káprázat-ruhákkal és invenciókkal csak még ingerlőbbé tette.

Rámutatam a hátsó oldalfalon szerényen felsorakozó Angyalkánon tizenkét *rocaille*-os arany keretecskéjére és óvatosan puhatolódzni kezdtem: mennyi lenne a Baráti Ár, ha



megszámítaná nekem? (Zárójelesen hozzátéve, vagy inkább hozzáutotgva, hogy a vételárba legszívesebben beleérteném a Leánya kezét, kinek parádés feleségül vételéhez anyai engedelmét és áldását kérni nem áttallanám.) Megbánni nem bántam meg, de szinte megszeppentem, hogy álmajkamról elrebbent az angol álomszó:

– *How much?*

Estrella nem minden érdeklődés nélkül hallgatta szavaimat; majd üzletasszonnyá visszavedlő tünődéssel elsőbbit könyveit konzultálta, mennyiért jutott hozzá, mennyi volna az a tisztességes üzleti haszon, amennyit hozzácsaphat – vagyis ha annak feléről a javamra lemond. Nem láttam, de sejtettem mögöttem a Tündérbaba riadalmas arcocskáját, mint aki érzi, csontja-velejeig érzi, hogy „mátkául” odadobandó, a vételárban Ő is benne van. Végezetre Estrella abbahagyta a számadatolást és megállapodott magával az összegben. Pattanó idegekkel lestem szája szóra-nyílását, amint az árat kimondta:

– *Seven grand. Hétezer.*

– Hétezer micsoda? Escudo? Dírhám? Máriás tallér? Vagy font sterling?

– Igen. Az. Font sterling.

Ha azt mondom, hogy teljes hosszában rám omlott a Kínai Nagy Fal, keveset mondok. Kiegészíttem, elenyészttem, porhanyóvá tiporva eloszoltam az altalajban. Kirekesztve a házasulandóságból, jövő terveim, ahogy egy felhőkarcoló összeroggyan, úgy omlottak össze és hullottak velem együtt a semmibe. Fontban, hetes ezer? Van annyi pénz a világon? Nem százötven, nem kétszáz, nem a szélsőséges Felhő Határ, a háromszáz. Annyit talán még kiizzadva meg tudtam volna engedni.

Eloldalogtam. Leforrázva. Ki a boltból, ami nekem már többé nem BRIC-A-BRAC. Mellettem (félig mögöttem), velem-oldalgott Babatündér Liolla, a Mátkám, aki már nem a Mátkám többé; pedig hányszor elképzeltem egyesüléseink gyümölcseit bölcsőből ki-be, a megöröklött gyermekruhák elnyívését-kopását, gügyögést-kacagást; a milliom szerelmi vihar tombolását szobányi nyoszolyánkon, hátulról és beleülve, oldalvást – megnyugodva, nagy-pihegve és lábtól fejbűbig egybekulcsolt álomba merülve egymás karjaiban.

Soha. Soha többé. Még gondolni se. Nincs olyan.

A kétségbeesés Gran Canyónja legfenekén – így mendegéltünk-takarodtunk kéz-a-kézben valamerre elfele. És akkor, mint derült égből a reménysugár, felvillámlott bennem a Gondolat, melynek Nagyszerűsége szememben, elsőre oly ellenállhatatlannak tűnt, hogy már szinte láttam, ahogy Csókolom’adta Édes Nagyságos Asszony, Estrella megröstell magát: mamaszívét a gondolat eredetisége, csakúgy, mint tökéletes angolságom, leveszi lábáról.

Megfordítjuk: a Leánykérést vennők előbbre – utána a „kiárazást”. Fordítsuk meg. Fordítsunk rajta: *egyet, de nagyot*. A BRIC-A-BRAC csengettyűs ajtaján: berobbanni, ajtóstul-csengettyűstül. Visszamegyek. Megálllok előtte trubadúros-varjúlábú pózban (ahogy Jékely Zsoli állni szokott), és eleinte titkolva a „kolombusztoját”, ami eszembe villant – *stande pityere*. Kirukkolok vele.

A leánykérés nem rabszolgapiac, nem adnak-vesznek süldőket-hajadonokat, eladó lányokat. A leánykérés, az, kérem szeretettel – emberszabású.

Csak rajta: kellő nyomatékkal.

„Csókolom’adta Édeskedves Nagyságos Asszony, Estrella! Ezennel megkérem felylülmondott Tündérbaba, Liolla, kedves leánya kezét, mert feltett szándékom, hogy Nemzedékek Ős-anyjául feleségül veszem (mely szándékom nemes és biblikus, kéréssem megtagadása esetén a leányragadástól sem riadnék vissza; de fegyvereimet-kíséreteket kívül hagytam, ama békés szándékkal eltelve, mely sajátom). Már csak engedelmét és anyai áldását kérném hozzá, nyomatékosan kidomborítva (Gongorához illő Függelékemben), hogy mi jó néven venném, ha-hogy *hozományul* – igen! *hozományul!* – mint leendő vejének, nekem adná az ANGYALKÁNON néven nevezett tizenkét apróságot, mely tizenkét filigrán aranyfioritúrás keretben ott sorakozik a hátsó paravánfalán. Mi gálántos gesztus is volna, egy Párja-Nincs Anyától, aki szívéen viseli leánya boldogságának gondját...”

– Így beállítva és ekként fogalmazva, mit gondolsz Édesem, Liollám? Anyád csak nem tagadhatja meg... – fordulok vele Mátkámhoz, aki sietős léptekkel mellettem tipeg. Az ötlet nagyszerűségétől megmámorosodom. Majdszinte hadarva közlöm Tündérmémmel a ravaszdi fogást, amit kieszeltem, és amelynek hálójából a Mama, Csókolom’adta Édes Nagyságos Asszony, nem szabadulhat becsületének, tekintélyének üzletasszonyi megcsorbítása nélkül...

A mestergondolat fifikájának csapdájába annyira beleestem, hogy kézen vezetgetve



ezt a nekem-elígérkezett Édesemet, Tündérbabát, a műkincs-kirakatok palotás során végighaladva és megcélozva a Cukrászda édenét, ahova majd betévedünk, hogy kiszínezve viduljunk kivédhetetlen sakkhúzásomon a Mama ellen, aki nekem adja lányát és hozományul (ingyen) az ANGYALKÁNON-t, már szinte láttam és végigéltem-végigszemlélttem lelki szememmel, amint újdonsült anyósom betoppan, hogy megvizitálja leányát és megnézza, vajon szerény hajlékában az ifjú házaspár méltóképp helyezte el a főhelyre hozományát, az ANGYALKÁNON-t, a tizenkét képkeretecskét, ahogy ezek a gicces-édeskés, otthoneremtő semmisségek boldogságukra a falakról leragyognak; amikor – nos, amikor az előre látható (vagyis az előre nem látható) katasztrófa bekövetkezett Álmod Alkonyulatánál megkaptam a szokásos rúgást: *lórúgást* kaptam egy kéz, amely ismerősnek tűnt, kidörzsölte az álmod egy félszemből, ami mintha a magam félszeme lett volna: s lón pedig ez Kiűzetésem abból az álomból, amely Új Életkezdést jelentett volna...  
mi jó is lett volna, új életet kezdeni abban a világban, amely álmaimban az én Szebbik-Jobbik Világom volt – – –<sup>1</sup>

## Ornamentárium

Valami-csudálatos-szép, szépséges-szép palotajárás (a fél város benne van).  
Abban a képzőművészeti múzeum-palotában, amelyben barangolok, hosszúnadrágos, lakkcipellős, csipkegalléros kislurkó furakodik hozzám. A kislegényke (*Őcsi?!...*) oly közvetlenül, mintha régről ismerne. Sarkonforgó, gyorsbeszédű, hamar feltalálja magát.  
Őcsi beszélgetni kezd. Pimaszul – de csak mintha folytatna valamit, csupán felveszi a mondottak fonálát. Született kotnyél. Hihetetlen érett, nem lehet több öt-hat évesnél, de úgy forgatja a szót, mintha tegnap érettségizett volna. Ilyesforma fordulatokkal, mint – „tudomásom szerint” – „abban a hiszemben” – „majd erre még visszatérek” – „Édesanyám rossz véleménye rólam” [Hogy minek tulajdonítható] – és így tovább.  
Ez megüti a fülem.  
Már miért volna Édesanyádnak rossz véleménye rólad? Ki a te Édesanyád?  
Édesanya?! Mamumi? Itt jön.  
Aki mintha megidézték volna, odaperdül és már itt is van. A „Mamumi”. Bámulatosan bámulnivaló, ellenállhatatlanul vonzó. Meghatározhatatlan korú, de ruganyos-fiatalos, magas: káprázatosan *JOLIE-LAIDE* [és ezen a hangsúly: hogy *JOLIE-LAIDE*] felsőajka pihés. Ordító-extrovertált, non-stop mosolygó, mosolyon-keresztül beszélő. Mindenkit ismerő, mindenkit-mindenkiről folyamatosan kérdező, bizalmasan bizalmaskodó:

Hát hogy van Kernstock Károly? Gulácsy? Mednyánszky?  
Tessék...?!  
Mit csinál Barcsay Jenő?  
Jenő bácsi? Fájlalja a hátát.  
Mint mindig. Hát Egy Jóska? Van tőle néhány Balatoni Naplementém.  
Tiszta sor, Mamumi mindenkivel, sülve-főve. Pusztimuszi alapon. Együtt sülték-főttek. Néhány barátját-barátnőjét is mindjárt bemutatja. Itt mindenki „művész” (ha nem csinálja, akkor „művészlélek”); mindenki mindenben „*offé*”.  
Ide aztán jól behuppantam. Egyszeribe otthonos vagyok, otthon, a magam otthonában. A szoba hol barátságosan tág, hol kellemesen szűk; hol valóságos műterem, hol alig-szobányi, ágynyi-mosdónyi; de oly meghitt kuckó, hogy jóllehet majdnem-pince vagy legalábbis alagsori, de *kertre néz*  
famiális rendtelenség faltól-falig  
egymásra hányt rongyok, textíliák, lábtörlőrács, sárkaparó vas, lovaglőcsizmák/csizma-húzó, vadásztrófeák, dobozok, albumok, tükörcserepek, Napoleon-szobor, dézsa, öntözőkanna, ez-az, hegyén-hátán  
betoppan a baráti gondnokházmester, aki ezermester is, örömmel üdvözlöm, éppen kapóra jön. Panaszsom van. Az ablak melletti sarokban kiáll egy vastag cső, annak a vége. Az a nem-tudom-miféle cső forró levegőt fúj, de oly veszedelmes, hogy majd-

<sup>1</sup> Az olvasó lábjegyzete. .... és ha vannak álmon-túli álmok, abban az álomtúlvilágban, Nyájás Író Úr, frigyűk bizonnal teljesül”.





nem éget, még hozzá akkora erővel, mintha hőlégsugár-motor kipufogó vége volna. Nem tűzveszélyes? Itt minden gyúlékony.

Mióta van ez itt?

Fene se tudja. Rongyok alá temetve, ki tudja, mióta lappang.

El kell rámolni a cső útjából mindent. Nem jó, hogy így be van temetve.

Nem vettem észre, hogy fújta volna. Ezt a tüzes levegőt, amit most fúj, ne menjen közel. Nem fogja ez felgyújtani a házat? Itt minden csupa gyúlékony; szőnyeg, szalmazsák, pozdorja, műanyag, plastik bútor.

A levegő tüze? Csak azért, mert fújja? Hadd lám, mutassa.

Elrámolok a cső útjából, a ráhányt lábtörölt, mosogatórongyot, miegymást, aminek alá be volt temetve.

Látja?

Hümmög. Biztatom:

Maga csak tudja! Mi ez, honnan, miféle cső?

Nem tudom, nem hiszem. Nézegeti. Fogalmam sincs, honnan, micsoda.

Az ömlesztett rongytömeg alá beletúr (eldől a petróleumos kanna, a Napoleon-szobor veledől). Felfedez valamit, ágy- és asztalterítők, rongypizsama-rakások alatt: ez a valami sokkal jobban érdekli, mint a tűzveszély.

Hát ez meg?! Kié?

A villanyírógép? Az enyém volt, amíg jó volt, én jól voltam és azon írtam.

Mi a baja?

Kinek? Nekem?

A villanyírógépnek.

Kicsorbult.

Mije?

Minden billentyűje. Csupa bütyök.

Ledobja róla a csiricsaré rongyrakást, hosszan nézi. Valósággal ölelgeti-ajnározza a tekintetével. Látja, hogy nem akármilyen: IBM COMPOSER. Ejha! Múzeumi darab.

Odavaló. Itt csak a helyet foglalja.

Tudja, hogy valaha magam is ezekkel foglalkoztam?

Írógépes volt?

Ilyeneket adtam-vettem, javítottam, amikor még nyílt üzletem volt.

Nyílt üzlete?

Nem győzöm csodálni. Hogy mi minden nem volt, amikor még volt valami: ez a mi gondnokházmester-ezermesterünk!

Mire kimondanám, ő már sehol. A színváltozás észrevétlen. Átcsördítéssel? Áttúnéssel? – de még minekelőtte áttúnhettem volna, egy még csudálatosabb ORNAMENTÁRIUMBAN találok magam

[a város? Szőröstül-bőröstül. Benne van]

háromfelől oroszlános fölépcső, porfirium-fokok; a kelta fonatos korlát labradorit

az edikulás portikusz aranyvéset-felírása [ – mi ez? MORTUÁRIUM? MORTIFIKATÓRIUM? MENSTRUÁRIUM? MASZTURBATÓRIUM? – ahogy veszszük (nem világos)]

jut eszembe, édes-egy feleségemmel, Piroskámmal amikor. A Rendezőségen adtak nekünk pénzt is, de milyet? Horvát? Talán horvát itt a pénz, a helyieknek; de az is lehet, hogy szlovén. Nem ismerjük a montenegrói monétát

minthogy „vendégek” vagyunk (valamiféle idedelegált díszvendégek), ha méltatlanokdni ildomtalannak találnám is, nem győzök álmélnodni, hogy delegátusi minőségben nekünk mégis, a festmények, a szobrok tárlóit járva, az aranykazettás boltívek alatt a látottakért-lelátogatottakért fizetni kell. Nem tévedés ez?

A magas, fehérbarkós, libériás múzeumőr nekem ne kezdje mondani, mennyit kell leszűmni, ne csóválja varkocsos parókáját azon a férges fején; de – kutyaszorítóban vagyunk. Odasúgja, mennyit kell fizetni. Egész napra szóló hetijegy-belépő. Kilencvenkilenc zrrrmityi.

Zrrrmityi?

Kilencvenkilenc. A világ legtermészetesebb hangján, a világ legtermészetesebb dolga: neki. Zrrrmityi. Zsebemből előkotorom, tenyeremen amennyi van: van néhány selyempapír vékony aranyérmecske, a színéről ítélve tán ez az, ami a legtöbbet ér. Kiderül, hogy ez a zrrrmityi századrésze, a *picula* vagy *pitykegaras*. Amilyen vékonypéznű, ez a pénz a gyürkélésben összenyomódik, megpenderedik: ki kell simítani. A paszmányos múzeumőr elveszi, számolja



még mindig semmi. Ötvenöt, ötvenhat, ötvenhét. Kevés a másik zsebemből is előhúzom, ami van. Parányi érmék, de sokkal többet érnek; az is, mind, ezüst és arany.

Kevés.

Még mindig kevés?

Odaszólok Piroskámnak: nálad nincs valamennyi ebből az istenverte idegen pénzből?

De igen, neki is van, hozza is már. Egyszer csak kilencvenkilenc – elegendő. Az ór szalutál: szélesre tárt mozdulattal körülmutat. Szabad a járás, mehetünk. Nézelődünk, bámuldozunk. CROMWELL BIBIRCSÓKJA, ezerszeres nagyításban. A Habokból Születő APHRODITE KÖLDÖKE, pároszi márvány. A Gloriette, amint Schönbrunnból, Versailles-be viszik, heliogravűr. Napoleon Wagram előtt és Wagram után (életnagyságú – ormolü-bronz)...

Az ám: előmbe vágódik egy kis alacsony, boglyasfejú. A mellén a Szümpozion plasztik emblémája. Neve, rangja. M. A. MRRRZTYIGLOGLU, SZKRTR ALIBEZNYEM SZKRTARIAT. Megkérné az író urat, írjon be a Testület Emlékkönyvébe. Most mindjárt? Sajnos, mindjárt. Most vagyok először a NAGY ORNAMENTÁRIUMBAN. Még nem láttam semmit. Lesz alkalom. Majd utána. Fontos? Nagyon fontos.

Halaszthatatlan.

[Megütődve. (Felvont szemöldökkel). De megadom magam].

Óhatatlanul meg-megtorpanok a kiállított nagyszerűségeknel, hol egy krizoprász görög istennőalak, hol egy diorit szárnyas kamelopárd állít meg, itt egy háromfejű márvány cerberus a három fejével háromfele ugat, amott egy színarany Avalokitesvara ficamos mozdulat-klónusza bilincsel magához. A kis titkárociska meg cikázva rohan erre-arra, előre a tömegben, törtetnék utána, majdnem elveszítem

valahára, valahogyan utolérem; és a nagy üvegkupalás Pálmateremben, a *Belle Époque* aranygarnitúráin pihenő látogatók bémész tömegén keresztülfurakodva faggatóra fogom – ahogy épp valamilyen könyvtárterem felé tartunk [onnan gondolom, hogy libériás könyv-szolgák bőrkötéses csilléken most gurítják be a mázsás földiánsokat]

Beirmi? Mi legyen? Kör-üdvözlés? Dedikáció? Milyen nyelven akarja? *Ai miei carissimi amici? Toute en amitié?* Vagy Őfelségének: *Euere Durchleucht? Vase Velicesesztvo?* (történetesen, ha Szlovénia koroljevsztvo). Akkor veszem észre, hogy mellénk kanyarodik a Karneváli Lovas-vonat-autóbusz, de: csak rövid időre áll meg, alig nyitja ki a tolóajtóját, máris csukná befele

kétségbeesve keresem feleségemet, Piroskám! Piroska! Gyere hamar! Felszállni!

A Lóvontatású Vonatautóbusz nem vár, elindul. Rémulten szaladunk utána mindahányan, integetünk, álljon meg, álljon meg! Felvesz? Nem vesz fel? Nem tudni. Rajta vagyunk? Talán. De ha nem is voltunk rajta, a fő, hogy megérkezünk

a történelmi városka főutcája parkosított végén leszállunk: itt lesz a Karnevál

Karnevál? Az is? Mikor? Majd. Késő este. Akkor látom, hogy a dokkoknál, a pagonyosított eszplanád rakparti végén valamiféle gálya érkezik, göngőin lassan gurul a színpadi vitorlázata – ezek szerint a háttérfaleti áltárvlat vonalánál valami folyónak/tópartnak kell lennie. Akkor helyben vagyunk. Újra körülvesz ugyanaz az ismerős édes-kedves társaság. Akinek a felső ajka oly puhán pelyhedzik: Mamumi. A kora ellenére fiatalos Mamuminak az őshajszálás hajtincsei megcsiklandoznak, ahogy a fülebe sugdosom:

Nem szeretne még egy ilyen okoskát, amilyen ez a kis lurkó, de ezúttal tölem...?!]

Mamumi, amilyen dévaj – hogysisne! – hamiskás mosollyal mutat fityiszt.

Selyma Mamumi, amilyen frivol: sokat sejtetően fogadja udvarlástomat [sokat *sejtetően*: a süldőlánnya az ágyon. Velejár]. Messziről Piroskám figyel előzékenyen: tudja, hogy bohókás széptevés az egész.

Utána terült-terülj-asztalkám: a mákosrétes porcukra-hullajtó, a meggyesrétes sütő forró, a diós omlós-vanília. Mamumi [fehérkesztyűs] kacér ujjakkal a számba tömné:

Melyiket akarja?

Egyiket se. Ne még: tele van a szám.

Piroskám már messze jár: felderíti a látnivalókat. Márványcsodák, egymásba fonódó csigalépcsők, Bourbon-liliomok, pártázatok-masciculik. Felig (lábazattól-vállazatig) – csupa-freskó falsíkok és elrepülőben, angyalpopsik a kolostorboltozaton

mennék utána – de hol, hol a feljáró? Felkapaszkodnom? A korlátan átvetnem magam? Végre rálelek a rejtett rámpára (akár a Giraldában, felkaptató málhás öszvér alá csinálódott); Piroskám! Szaladok utána, megfogom. Találgatjuk: vajon hol az étellift? Hol hozzák és kicsodák? Akik ahol ni, osztogatják, magasra tartott tálcákon viszik. Akkor veszem észre, hogy idevilágít: bűg már, amott az üvegajtó s amögött, fel-le, jár a lift. Megáll. Ajtótáruulás.



Jön özönével, tálcákon a tortáliom. Mamumi [fehérkesztyűs] keze könnyökön ragad:  
Hát Nádler Róbert, él-e, festeget még?  
Akvarellista, jó barátom. Hogyne élne, még festeget.  
Régről?  
Gyerekkora óta. Egyik lába hatujjú, a másik rövidebb és ezért ortopéd cipőben jár.  
Aranykezü mester!  
Az hát. [Aranycombú, mint Püthagorász – gondolom]  
És Buchsbaum bácsi? És Kenéz Simon, a bankár? Hát az Ignotus család, a Véghegyiek, a Viktor meg a fia, Péter?  
Azok is.  
A két Szervánszky-fiú? Az egyik kommunista és katolikus; de vajon kommunista még?  
Zeng a zene, idezsong Budapest. A sarokban az egyik forgatag már táncol. [„A kerthe-  
lyiségben sramli szől / és ott lehet csak baszni jól”. Senkise mondja, mindenki gondolja.]  
A cukrásztömlő habos-tölcsérésén ömlik-özönlik az emlék. A Szümpozion tárgya: eldönteni,  
mi a helyes írásmód, MaCedónia vagy MaKedónia. Érdeklődnek, min dolgozom.  
Öcsi is, a kis okos (akit az imént, Mamumi fülehallatára „lelurkóztam”. Ő is: szörnyen  
szeretné tudni. Közelfurakodik és szemtelenül firtatja.  
Min tetszik dolgozni...?!  
Hogy én, hogy min?! Ó – egy *history-fiction* forma fiktív történelmen.  
Az mi?  
Az az, hogy. Fogom magam és nagyot csűrök-csavarok rajta. Mintha úgy lett volna,  
ahogy nem volt.  
Vagyis hát...?!  
Egy regényesített, regényfolyam formátumú Könyvalkotáson.  
Könyvalkotáson...?!  
Leesik az álluk.  
Körkép? Panodioráma?  
Is-is. Mi lett volna, hogyha a Waterloo-i ütközetet Napoleon nyeri meg? Bücher a  
rossz oldal felől, késve érkezik, az angolok franciának nézik őket és a felmentő sereget  
tűz alá veszik. A megszegyenült Koalíció előnytelen/szerencsétlen békére kényszerült.  
Az *Empereur* kegyesen bekebelezi Itáliát, Lengyelországot és Ausztriát. A poroszok  
panaszkodnak, hogy egyre kevesebb gyerek beszél németül. Ahogy eddig, továbbra is  
francia a diplomácia nyelve; aki számít, minden magára valamit adó pantallós ember  
franciául beszél; Tunisztól-Algirtól-Egyiptomtól fel, Erdélytől-Havasalföldtől fel, fel a  
Balti Államokig, dánok, norvégok, svédok, izlandiak. Mindenki. Európa-szerte a köz-  
nyelv a francia.  
Öcsi a lakkcipellőben lábujjhegyre pipiskedve hallgatja.  
Mindenki. Síri csendben. „Könyvalkotás”.  
Pisszegés. Szisszentés. [„Idesüss”]  
Együtt-tartás: figyelem-fegyelem.  
Különös regény lesz. És mekkorára tervezi a Mester?  
„Tervezem”? Nem tervezem: már megvan. Francia-Európáról szól, ahol minden  
parasztlegény *poilu* - örömkatona. *La Grande Armée!*  
És a Kődös Albion?  
Nincs többé.

## Leírhatatlan

Mit értsünk azon, hogy leírhatatlan? Mikor igazán le-nem-írható, mert megbénul az  
elme, az írói rutin, a szólelemény, a rátaalálás – a minden?

Álmomban jött oda hozzám, de olyan soha-nem-látott volt, hogy egész életemben őt  
láttam. Fedélzeti nyugágyakban hevertünk jó néhányan, jól hanyattvetve magunkat és  
se nem sokan, se nem kevesen: jó néhányan. Miféle hajó melyik fedélzetén és miért?  
Mindenki tudta, én is. Jól elvontunk (nem mondhatom, hogy a plédek alatt, mert nem  
voltak skótmintás plédek, se rajtunk, se alattunk: ne hamisítsuk az álmat skót mintával,  
mondom, hogy leírhatatlan)

ki volt, mi volt, miért jött oda, ha eddig soha? Lehetetlen megismerkedni, aki úgy  
volt Mindig-az-Enyém, hogy most is, mintha először ragyogott és fényesedett volna fel,  
főlttem, ahogy odajött, szemközt a Nappal



magasnak mondható, nem szokatlanul magasnak, csak olyannak, aki mindenkinek úgy tűnik (újságja/könyve/legezője mögül előlesve), hogy be szép sudár-magas. Virágos ruhában, amolyan selymesen csupavirág és alakja is, azokkal a szétfolyó-bizonytalan körvonalakkal. A haja is, az a bronzarany – vagyis hát vörösbe hajló szőkeség, de bronz kísérővonalakkal a széles nyári kalap alatt (ne mondjuk se malomkeréknek, se szalma-nyárinak, mind csak a leírhatatlanság tétováságai)

az arcáról még nem beszéltem [nem is fogok. Minek? Ki az, aki (legalább egyszer életálmában) ne látta volna?] Újdonat-újdánságában úgy volt ismerős, hogy másként ráismerni lehetetlen lett volna: ő volt. Világéletében ő volt a világ és az életem, más-hogyan, mint ismerősként elképzelni se tudtam volna. Soha úgy, hogy Édesem, vagy hogy Szívem, soha: a visszaemlékezés ostoba hamisítványai; mert én így őt nem. Soha. Mondom, így világlott (párállott? lilállott? sárgállott?) az arca fölöttem, amint áttetsző nagykarimájú nyári kalapja keretében fölém hajolt: nem nyakból – derékből; de mint-ha valaki impresszionista Nagymester festette volna: arcának lázrózsái inkább szíromlabdacskok voltak, az olajnedves ecsetet ráejtve, mert úgy is világlott, azon *barbizonos plain-air*-esen. Ésde mert tudta is és mintha parányit csudálkozott is volna rajta. Először hallhatta? Vagy ő is álmában értesült életteljes kötődésemről hozzá, amely így és ezáltal a teljes életet magábfoglalja?

én meg csak mondtam-mondtam

mindig is

egész életemben

amit *éltem*, magának (neked) éltem

amit *írtam*, azt is. Magának (neked) írtam

(magasan a magázás-tegezés fölött, a tapadva-megszólítás álomnyelvén)

úgy voltam a tied, hogy a tiednek tudtam magam, már ha és amennyiben a magas kor nem akadály. Te meg:

látom. Jó erőben, egészségben. Ruganyos, hogy majd kicsattan. Én meg:

jól bírom magam, csak alig a kilencvenegyedikben. De még nem késő: tudnod kell.

Te meg, (ilyen átszellemlült meglepődést, ilyen impresszionista mennyei arcot kimeresztett szemmel, nagyrabámulóban) – te meg:

hogy lehet, hogy akkor nem találkoztunk, mégse, soha-soha: hogy lehet? Pedig én is, én is! Ha már ilyen nagyon későre jár, nem késtünk el vele...?!

Így. Azzal eltűntél, elrohantál. Kisvártatva, még ki se mondtam, máris ott voltál megint, a könnyű muszlin selyemvirágai körülsuhogtak, ahogy nyugágyam lábánál te ott teremtél-felmeredtél megint, (megint!) szétrobbanó színálomorgia, azon gyönyörűségeken. És egy papírlapot nyújtottál

elveszem, nézegetem

egy ausztriai palotaszanatórium látképe és luxusvesztibülje, luxusszobái. Egy luxus-prospektus

rettegve vizslatom őt magát (látomás! el ne tűnj! – ahogy látomáshoz esdekelni szokás – Nagykalapú ne tűnt el) és hűledezve forgatom a prospektust: mi ez, miért adod ide, mit kezdjek vele? Te meg:

a cím. A telefonom. Levélben. Hogy oda. Kezdjük el.

megvan, itt van. A hiányzó szál, az odavezető. Hogy ezúttal nem veszítjük el, mint amilyen örületes batorság volt, az elején, amikor elvesztettük. Elveszíteni

heuréka! Ujjongáshullám (kromatikus tintinnábulum) fut, zsigob végig tagjaimon, ültő fektemben; mert félig fölegyenesedve kisimítom a luxusprospektust és akkor látom: a nevét és a címét, bekeretezve. Piros ceruzával.

PIROS CERUZÁVAL. BEKERETEZVE.

Hogy ő az és senki más. Ennek a rengeteg-nagy sokemeletes luxusszanatóriumnak a *Direktrisze* a Semmeringen.

ó igen, most igen, megvan. A CÍM. Hogy egymást soha többé ne veszítsük el

Hogy már fogalmazzam is a levelet, amit itt mindjárt a fedélzeten, ölemben tartott mappával megírok és felbélyegezve, valaki ögyelgőt szalajtok vele, az első kikötőben, ahol piroslik a parti postaszekrény. Hamar! Hamar

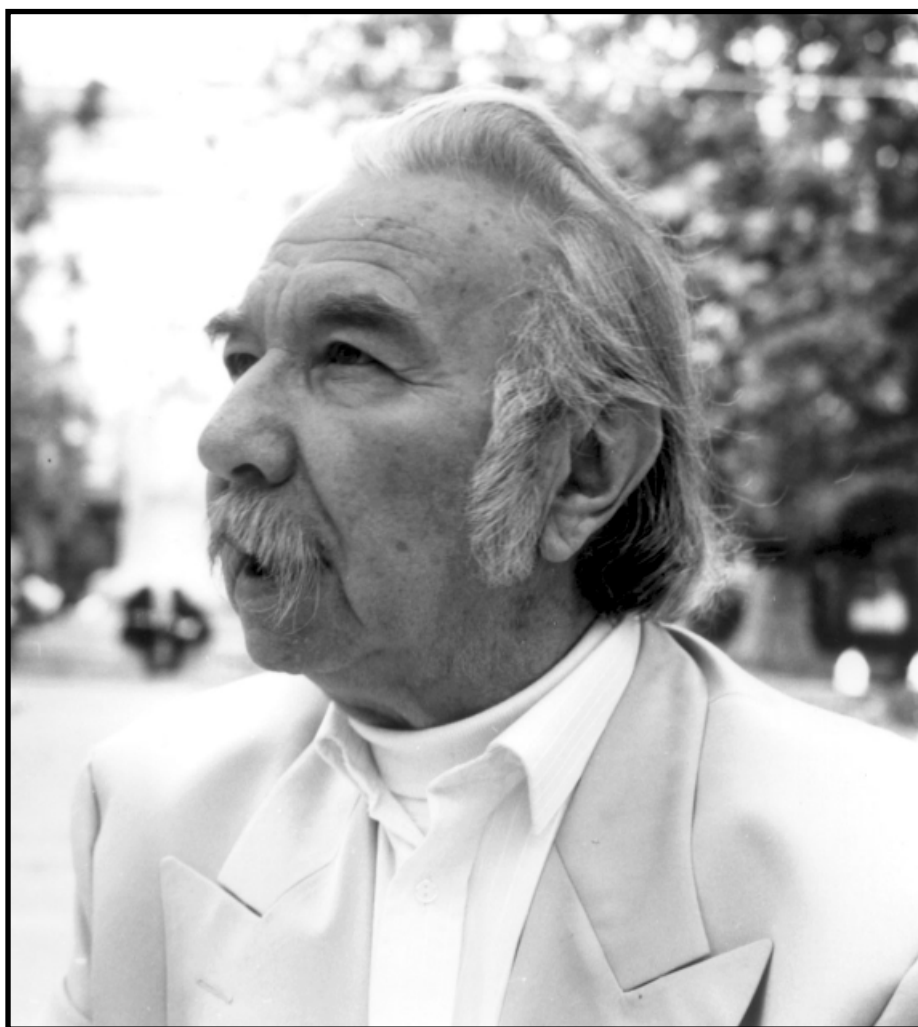
Hogy most „*boldog*” vagyok, mert rátaláltam, mert egymásra találtunk? Hogy ez legyen az, amit úgy hívnak: ilyen legyen a „*boldogság*”...?!

Csak...?!

Hülyeség, Ökörség, Szókincsünk örökletes csődje.

---

Más ez, ti ostobák.  
Valahára, hogy az álomban, legalább álmomban: bekövetkezett.  
Az ő felsugárzásában, ahogy ezt megértem.  
Visszamenőlegesen.  
A teljes élet Színeváltozása: Teremtetlen Fényben.



Kecskeméti Kálmán fotója



## CHARLES DICKENS

# NEW YORK<sup>1</sup>

Amerika gyönyörű világvárosa semmi esetre sem olyan világos város, mint Boston, bár sok utcájuk egyforma; eltekintve attól, hogy a házak nem annyira élénk színűek, a cégtáblák nem annyira tarkák, az aranyozott betűkön nincs annyi arany, a téglák nem olyan vörösek, a kő nem olyan fehér, a redőnyök és a korlátok nem annyira zöldek, a kapukilincsek és kaputáblák nem olyan fényesek és csillogók. Sok a mellékutca, szinte olyan semmitmondók a világos színűek, és olyan kifejezők a mocsokosak, mint a londoni mellékutcák; és van egy városrész, a Five Points<sup>2</sup>, amely a mocsok és a nyomor tekintetében nyugodtan a Seven Dials<sup>3</sup> vagy a hírhedt St. Giles bármely más része mellé állítható.

A nagyszerű sétány és főutca – ahogyan mindenki ismeri – a Broadway; széles és nyüzsgő utca, amely a Battery Gardens-től indulva egy országútba torkollik, s talán négy mérföld hosszú. Leülünk-e a Carlton House Hotel egyik emeletén (New York lüktető főutcájának legelőkelőbb részén), és ha belefáradtunk, hogy lenézzünk az alatt zajló életre, induljunk-e kart karba öltve, és vegyüljünk-e az áradó tömegbe?

Forróság! A nap a fejünkre tűz a nyitott ablaknál, mint-ha sugarait gyújtólencse gyűjtené össze; a nap a zenitjén áll, az idő pedig rendkívüli. Volt-e valaha utca ennyire napfényes, mint a Broadway? A járdakövet léptek csiszolják, míg újra nem fénylenek; a házak vörös téglái mintha még a forró égetőkemencében lennének; és mintha az omnibuszok tetejére vizet öntöttek volna, sisteregnek és füstölnek, a szaguk pedig olyan, mint a félig kioltott tűz. Böven van itt omnibusz! Pár perc alatt fél tucat haladt el. Sok a bér- és díszkocsi is; a gig, a phaeton, a nagy kerekű tilburi<sup>4</sup> és a magánhintó – elég esetlen, és nem sokban különbözik a tömegközlekedési eszköztől, viszont alkalmas a város kövezetén túli ormótlan utakon. Néger kocsisok és fehérek; szalmakalapban, fekete kalapban, fehér kalapban, mázas sapkában, szőrmesapkában; drapp, feke-

te, barna, zöld, kék, nanking<sup>5</sup> kabátban; csikos pamutszövet és vászon; és lám (nézze meg az ember, nehogy lemaradjon róla), még libériában is. Az meg egy republikánus érzelmű ember, aki fekete szolgáit egyenruhába öltözteti, és szultáni tekintély pompájával pöffeszkedik. Amaz pedig, ahol az a phaeton a két jól nyírt szürkével megállt – éppen a fejüknél áll most – egy yorkshire-i lovász, aki még nem sok időt töltött a világnak ezen a részén, és bánatos tekintettel keres egy pár keményszárú csizmát, amit – ha fél évig keresztül-kasul járja is a várost – mégsem talál. Te jóságos ég! Hogy a nők hogyan öltözködnek?! Ebben a tíz percben több színt láttunk, mint láttunk volna máshol ugyanennyi nap alatt. Micsoda napernyők! Micsoda szivárványos selyem- és szaténruhák! Micsoda áttört vékony harisnyák, meg szoros és keskeny cipők, és röpködő szalagok és selyemrojtok, és díszesen kérkedő köpenyek feltűnő kapucnival és szegéllyel! Látod, a fiatal emberek szeretik lehajtani az inggallérjukat, és szeretnek pofaszakállat növesztetni, sőt szakállat is; de meg sem közelítik a nőket öltözetükkel vagy viseletükkel, mivel – az igazat megvallva – ők az emberiség egy egészen másik fajtáját képviselik. Ők az íróasztal és pénztárpult byronjai,<sup>6</sup> de menj csak tovább és figyelj meg, mifélek azok az emberek mögötted: az a két munkás ünneplőben, akik közül az egyik gyűrött papírdarabot tart a kezében, s abból próbál kislabizálni egy nevet, míg a másik a szemével fürkészi az ajtókat és kirakatokat.

Mindkettő ír!<sup>7</sup> Felismernéd őket még álarcban is frakkos kék kabátjukról és a fényes gombokról, meg drapp nadrágjukról, amit úgy viselnek, mint akik munkaruhához szoktak, s másban nem érzik jól magukat. Nehéz lenne működésben tartani a mintaállamokat az ehhez a két munkáshoz hasonló földművesek nélkül. Ki más árna, és bányászna, és robotolna, és lenne kisiparos, és építene csatornákat és utakat, és valósítaná meg a nagy nemzeti közlekedéshálózat-fejlesztést?! Mindketten írek, és roppant

<sup>1</sup> Charles Dickens 1842 januárjától júniusig tartó amerikai látogatásáról szóló beszámolójának 6. fejezete. Dickens 1842. február 12-től március 5-ig a New York-i Broadwayn a Carlton Hotelben szállt meg, majd júniusban, hazautazása előtt még öt napot töltött a városban. (Jeremy Tambling, *Lost in the American City*; New York: Palgrave, 2001, 32–33. Ezt a könyvet Munteán László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára bocsátotta rendelkezésemre.) A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Charles Dickens, *American Notes for General Circulation*. Edited with an introduction by John S. Whitley and Arnold Goldman, Penguin Books, 1972, 127–144. A jegyzetek forrása az előbb említett kötet és a következő kiadás: Charles Dickens, *American Notes for General Circulation*. Edited with an introduction and notes by Patricia Ingham, Penguin Classics, 2000. A jegyzetek zárójeles hivatkozása: évszám/oldal/jegyzet.

<sup>2</sup> A Five Points a New York-i Broadway és a Bowery hegyesszögű találkozási pontja, a szegénység és bűnözés fészke. (1972/340/1; 2000/292/1)

<sup>3</sup> A Seven Dials a londoni St-Giles-in-the-Fields plébánia nyomornegyedének egyik tere, ahonnan hét út indult ki, s mind a héttel egy napóra nézett szembe egy oszlopról, erről kapta a nevét. Az oszlopot 1773-ban elbontották. Dickens *Sketches of Boz* címmel 1836-ban megjelentetett angliai karcolatainak „Seven Dials” című része azt jelzi, hogy számára ez a városrész lett London emblémájává. (1972/341/2; 2000/292/2)

<sup>4</sup> Gig: könnyű, kétkerekű, egylovas kocsi. (1972/341/3) Phaeton: könnyű, gyors, négykerekű, oldalt nyitott, néha fedett, kétlovas kocsi; divatos a 19. század első felében. (1972/341/4; 2000/292/3) Tilburi: gígszerű, kétszemélyes kocsi. (1972/341/5)

<sup>5</sup> Nanking: eredetileg a kínai Nankingból származó barnássárga pamutvászon. (1972/341/7; 2000/292/4)

<sup>6</sup> Rámenős, fiatal, leendő hivatalnokok és kereskedősegedek, akik hivalkodóan öltözködnek és szeretnék, hogy azt gondolják róluk: csinosak, romantikusak és veszedelmesek, mint George Gordon, Byron hatodik Lordja (1788–1824). (2000/292/7)

<sup>7</sup> A Kenneth T. Jackson szerkesztésében megjelent *The Encyclopaedia of New York City* (New Haven: Yale University Press, 1995) becslése szerint a napóleoni háborúk után 12 000 ír élt a városban, az 1830-as években azonban már 200 000 ír érkezett New Yorkba, 1841-ben pedig megkezdte működését a New York-i Ír Emigránsok Társasága. Az *Encyclopaedia* azt is megjegyzi a 199. oldalon, hogy írek ásták a Croton Reservoir (vízátroló) csatormarendszerét. (2001/204/21)



tanácstalanok, hogyan találják meg, amit keresnek. Menjünk és segítsünk nekik honfitársi szeretetből és a szabadság szellemével, amely lehetővé teszi a tisztességes segítséget a tisztességes embereknek és a tisztességes munkát a tisztességes megélhetésért, bármi legyen is az.

Na végre! Megtaláltuk a helyes címet, bár tényleg furcsán vetették papírra, és akár az ásó tompa végével is írhatták volna, amelynek használatához az írója keze jobban idomult, mint a tollhoz. Útjuk amarra vezet, de mi dolguk ott? Megtakarításuk van: felhalmoznak? Nem. Fivérek ők ketten. Egyikük egyedül kelt át a tengeren, és keményen dolgozott fél évig, és még keményebb körülmények közt élve megtakarított annyit, hogy a fivérét is kijuttassa. Aztán vállvetve dolgoztak, szívesen osztottak újabb fél év kemény munkában, kemény életkörülmények közt, és akkor a nővéreik jöttek ki, majd egy újabb fivérük, és végül öreg édesanyjuk. Most pedig? Nos, a szegény öregasszony nyugtalan az idegen földön, és sóvárog, mondja, hogy csontjai nyugodjanak az övéi között az otthoni földben: így hát mennek, hogy kifizessék a visszatérő átkelését: és Isten segítse őt és őket is, és minden tisztaszívű embert, és mindenkit, aki ifjúsága Jeruzsáleméhez visszatér, és oltártüzet gyújt<sup>8</sup> atyáinak kihűlt családi tűzhelyén.

Ez a napsütötte és napperzselt szűk utca a Wall Street: a New York-i Tőzsde és Lombard Street.<sup>9</sup> Sokan gyorsan gazdagodtak meg ebben az utcában, és nem kevésbé gyorsan sokan mentek itt tönkre. Ezek közül a kereskedők közül, akiket itt látsz lődörögni, vannak, akik páncélszekrényükbe zárták a pénzüket, mint az *Ezeregy éjszaka* szereplője, és amikor ki akarták őket nyitni, csak hervadt leveleket találtak.<sup>10</sup> Lentebb, itt, a vízparton, ahol a hajók orrárboca átnyúlik a járda fölött, és szinte az ablakba fűrődik, itt horgonyoznak a nagyszerű amerikai tengerjárók, amelyek a világ legjobb postahajó-szolgálatát teremtették meg.<sup>11</sup> Ők hozták ide a külföldieket, akikről nyüzsögnek itt az utcák: talán nem mintha itt többen lennének, mint más kereskedővárosban; másutt azonban külön törzshelyük van, szinte kutatnod kell utánuk; itt viszont ellepik a várost.

Újra keresztezzük a Broadwayt; a hőség ellen felüdít az üzletekbe és söntésekbe hordott hatalmas, tiszta jég-tömbök látványa; és az eladásra kínált ananász és görög-dinnye bősége. Nagyszerű utcák nagyszabású házakkal,

ezt látod itt! – a Wall Street nagyon gyakran rendezte be és fosztotta ki többségüket – és itt egy lombok mélyén zöldellő háztömb. Légy nyugodt, vendégszerető ház ez benlakóival együtt, hogy szeretetteljesen emlékezz rá mindig, ahová szabad bejárást és bent elég mutatós növényeket találsz, és ahol az ablakból gyermekszemek örülnek az utcán sétáltatott kiskutyának. Tán csodálkozol, mit szolgálhat ez a magas zászlórúd a mellékutcában a tetején valamivel, ami hasonlít a Szabadság-szobor fejdíszére:<sup>12</sup> hát én is. Azonban errefelé szenvedélyesen rajonganak a magas zászlórudakért, és öt percen belül ikertestvérére akadsz, ha kedved tartja.

Megint át a Broadwayn, és így – elhagyva a sokszínű tömeget és a káprázatos üzleteket – egy másik hosszú főutcába, ez a Bowery. Amott egy vasút, látod, ahol két jó húsban lévő ló iparkodik vontatni húsz vagy negyven embert meg egy fabárkát, elég könnyedén. Itt az üzletek szegényesebbek; az utazók kevésbé vidámak. Készruhák és készétel kapható ezen a környéken; és a kocsiforgalom élénk forgatagát felváltotta a kordék és szekerek mély robaja. A számos, folyami bójához vagy kis léggömbhöz hasonló jel póznák csúcán zsinórvégen lengve hirdeti – felnézve te is láthatod – OSZTRIGA<sup>13</sup> ÍZLÉS SZERINT. Ez leginkább éjszaka kísérti a vágyakozót, mert akkor a bennük fojtottan derengő gyertyányi fényerő ad helyes megvilágítást ezeknek a kényes szavaknak, s teszi, hogy a herék száján nyál csorog, ahogy olvassák lihegve.

Mi ez az elfajzottan egyiptomi, komor homlokzatú épülettömeg, mint egy elvarázsolt palota egy melodrámban?! – híres börtön, a neve Sír-bolt.<sup>14</sup> Betérjünk-e?

Tehát. Hosszú, szűk, magas épület, kályhafűtésű, mint rendszerint, négy trepni<sup>15</sup> egymás fölött, körbe, lépcsővel összekötve. Mindegyik trepni két oldala között és közepén híd a célirányosabb áthaladás érdekében. Mindegyik hídon ül egy ember: bóbiskol vagy olvas, vagy beszélget egy tétlen társával. Mindegyik emeleten egymással szemben kis vasajtók sorakoznak. Úgy néznek ki, mint a kazánajtók, de hidegek és feketék, mintha kialudt volna bennük a tűz. Kettő vagy három nyitva van, és nők beszélgetnek bágyadt, lehorgasztott fejjel a bennlévőkkel. Az egészet tetőablak világítja meg, de ez szigorúan zárt; a tetőről pedig két haszontalan szélvitorla lóg le, ernyedten és lanyhán.

<sup>8</sup> Noé áldozati tüzet gyűjtött egy oltáron, hogy hálaáldozatot mutasson be Istennek az özönvíz elvonulása után. (2000/292/9) Vö. Teremtés 8:20. Ugyanakkor gondoljunk arra, hogy a babiloni fogság idején miként énekelték a száműzöttek Jeruzsálemre emlékezve (Zsoltár 137[136]), majd később a hazatérők (Zsoltár 126[125]), s egyébként a zarándokok Jeruzsálem kapujában (Zsoltár 122[121]). L. még Izajás 51:17–52:2; 52:7–12; 54:11–17; 60:1–22; 62:1–9; 66:10–13.

<sup>9</sup> A Wall Street a New York-i, a Lombard Street pedig a londoni pénzvilág központja. (2000/292/10) A londoni Lombard Street neve azoktól a lombardiai kereskedőktől származik, akik a 13. században azért érkeztek Angliába, hogy segítsenek begyűjteni a pápának fizetendő adót. (1972/341/8)

<sup>10</sup> Az arabul írt *Ezeregy éjszaka* meséi című gyűjtemény a 18. században vált ismertté Európában Antoine Galland francia fordítása révén. Az angol fordítást több-kevesebb kihagyással Edward William Lane készítette 1840-ben. (1972/341/9)

<sup>11</sup> A postahajó-szolgálat hivatalos küldeményeket, leveleket, csomagokat, személyeket és teheráru szállított menetrendszerűen. Az első tengerentúli járatokat a New York-i kereskedők indították 1818-ban. Az átlagos menetidő 1852-ben New York és Liverpool között 33 nap volt. Az utolsó járatot 1881-ben indították. (1972/341/10; 2000/293/12)

<sup>12</sup> A szabadság-szobrok gyakran kapnak kúpalakú süveget, amilyent a római korban a felszabadított görög rabszolgák viseltek. (2000/293/13)

<sup>13</sup> Dickens barátaihoz írt leveleiben többször hivatkozik erre az ingyencfalatra, ami talán nem nélkülözi az ezzel kapcsolatban feltételezett aphrodisiacumi tulajdonságaira vonatkozó bennfoglalt utalást sem. (2000/293/14)

<sup>14</sup> The Tombs: az 1838-ban épített, egyiptomi stílust utánzó manhattani büntetés-végrehajtási intézet férfi elítéltek részére a Center, Elm, Leonard és Franklin utcákkal jelölt helyen; 1941-ben felújították. (1972/341/11; 2000/293/15) Az egyiptomi stílusutánzat időtlenséget sugall: a törvény őseredetű. (2001/36) A fordító engedett a kísértésnek, hogy az ironikus kétagú név kétagúságát hatványozottan engedje érvényesülni.

<sup>15</sup> A trepni a magyarországi börtönbeli szlengben a börtön belső oldalain futó, általában rácsos nyitott folyosó, hogy a börtön minden pontjáról minden egyes zárkát szemmel lehessen tartani. Bozzai Judit hívta fel erre a szóra a figyelmemet.



Egy ember érkezik kulcsokkal, hogy körbevezessen minket. Jóképű figura, és a maga módján udvarias és szolgálatkész.

– Azok a fekete ajtók a cellákba vezetnek?

– Igen.

– Mind tele van?

– Hát, meglehetősen, ez a helyzet, nincs más megoldás.

– Az alsó sor egészségtelen, ugye?

– No, oda *tényleg* csak színeseket rakunk. Ez az igazság.

– Mikor végeznek egy kis mozgást a rabok?

– Ugyan. Elég jól megvannak nélküle.

– Soha nem sétálnak az udvaron?

– Valójában alig.

– Azért – gondolom – néha?

– Nos, ritkán. Egész remekül tartják magukat nélküle.

– Tegyük fel, valaki itt tölt kerek egy évet. Tudom, ebbe a börtönbe csak súlyosan büntetendő cselekmény vádjával kerülnek bűnözők, amíg a tárgyalásra várnak vagy vizsgálati fogságban vannak, de itt a törvény több okból is megvárakoztatja a bűnözőket. Igaz, hogy újratárgyalási indítvány benyújtása vagy az ítélet felfüggesztése miatt időzhet itt a rab akár tizenkét hónapot is, vagy nem igaz?

– Hát, azt hiszem, igaz.

– Jól értem, hogy akkor ez alatt az egész idő alatt nem jön ki azon a kis vasajtón, hogy mozogjon?

– Sétálhat talán – de nem sokat.

– Kinyitná az egyik ajtót?

– Mind, ha tetszik.

A rezeszek csikorognak és ropognak, és az egyik ajtó lassan kifordul a zsanérjain. Nézzünk be. Szűk, csupasza cella, ahová a fény egy keskeny fali hézagon át szűrődik be. Bent egy otromba mosdóalkalmatosság, egy asztal, egy ágyállvány. Ez utóbbin egy hatvanasforma ember ül; olvas. Egy pillanatra felnéz; mogorván és türelmetlenül megrázza a fejét és a könyvére mered ismét. Mihelyst visszahúzzuk a fejünket, rázáródik az ajtó, és bereteszelik, mint volt. Megölte a feleségét, valószínűleg fölakasztják.

– Mióta van itt?

– Egy hónapja.

– Mikor lesz a tárgyalása?

– A következő ülészakban.

– Mikor lesz az?

– A következő hónapban.

– Angliában, ha valakit halálra ítélnék, még akkor is levegőzhet és mozoghat egy kicsit bizonyos napszakokban.

– Valóban?

Milyen elképesztő és kifejezhetetlen hűvösséggel mondja ezt, és milyen nemtörődöm módon vezet a nők részlegéhez: ahogy megy, affajta vaskasztanyetta lesz a kulcsból és a rácsból!

Itt mindegyik cellaajtón négyszögű nyílás van. Egyesek nyugtalanul lesnek ki rajtuk a léptek zajára, mások szegyenkezve elhúzódnak. – Vajon miféle vétségért zárták be ide azt a tíz-tizenkét éves magányos gyereket? De hisz fiú!?! Annak a rabnak a fia, akit az imént láttunk; tanú az apja ellen; biztonságban őrzik itt a tárgyalásig; ennyi az egész.

Mégis borzalmas hely ez a gyerekek, hogy itt töltsék ezeket a hosszú nappalokat és éjszakákat. Elég kemény bánásmód ez egy fiatal tanú esetében, nemde? – Mit szól ehhez a vezetőnk?

– Hát, nem valami életvidám, *az* igaz!

Újra csattogtatja a vaskasztanyettát és ráérsen elvezet minket. Fölteszek neki egy kérdést, miközben megyünk.

– Könyörgöm, miért hívják ezt a börtönt Sír-boltnak?

– Mer' csibésznyelven így hívják.

– Tudom. De miért?

– Öngyilkosságok történtek itt, amikor felépült. Azt hiszem, ebből született.

– Most jut eszembe, hogy annak az embernek a ruhái szanaszéjjel heverték a cella kövén. Nem kötelezik a rabokat, hogy rendet tartsanak és eltegyék az ilyen dolgokat?

– Hová tegyék őket?

– Semmiképpen sem a kőre. Mit szólna, ha felakasztanák őket?

Megáll és körülnéz, hogy nyomatékot adjon a mondanójának:

– Hát erről beszélek! Ha lenne akasztójuk, *magukat* akasztanák fel, ezért eltávolították őket mindegyik cellából, és csak a nyomuk maradt, ahol voltak.

A börtönudvar, ahol most megáll, szörnyű események helyszíne. Erre a keskeny, sírszerű helyre hozzák ki az embereket meghalni. A nyomorult alak az akasztófa alatt áll a földön; a kötél a nyakában; és jeladásra a másik végén súly zuhan alá, és levegőbe ránt – egy hullát.

A törvény megkívánja, hogy kik legyenek jelen ennél a sötét látványosságnál: a bíró, az esküdtek és polgári személyek, összesen huszonöt ember. A nagyközönség elől ez rejtve marad.<sup>16</sup> A feslettek és a gonoszok számára ez rémisztő misztérium marad. A bűnöző és közéjük ékelődik a börtönfal sűrű, sötét lepelként. Ez halálos ágyának függönye, szemfedője és sírgödre. Ez kirekeszti belőle az életet és a megátalkodottságból fakadó ellenállás minden indulatát ebben az utolsó órában, amelynek pusztaságát és bekövetkezte gyakran teljesen elégséges annak elszenvedéséhez. Nincsenek vakmerő szemek, hogy merésszé tegyék; nincsenek gazemberek, hogy megőrizték egy gazember nevét. A könyörtelen kőfalon túl a tér ismeretlen űr.

Menjünk ki újra az eleven utcákra.

Ismét a Broadway! Itt a már említett nő sétálnak föl s alá párosával és egyedül; amott ugyanaz a világoskék napernyő, amely hússzor haladt el oda s vissza a hotelablak előtt, amíg ott ültünk. Most itt átmegyünk a másik oldalra. Vigyázz! Disznók! Két kövér koca dőcög erre a kocsis után, és vagy féltucatnyi válogatott úri kan fordult be éppen a sarkon.

Itt egy magányos sertés egyedül csámpáz hazafelé. Csak egy füle van; a másiktól városi kujtorgásai során vált meg, amikor kóbor kutyákkal találkozott. Viszont nagyon jól boldogul nélküle; csatangolva, kószálva úri életet él, többé-kevésbé úgy, mint a hazai klubtagok. Minden reggel elmegy szálláshelyéről egy adott órában, beleveti magát a városba, magának tetszően tölti a napját, és rendszerint éjszaka jelenik meg ismét saját lakása ajtajánál, mint Gil Blas titokzatos ura.<sup>17</sup> Ő egy szabad és

<sup>16</sup> Ezzel a gyakorlattal ellentétben, Angliában a nyilvános akasztás 1866-ig érvényben volt. (2000/293/17)





fesztelen, gondtalan, nemtörődőmfajta disznó, aki nagy ismerettséggel rendelkezik a többi hasonszőrű disznó körében, akiket főleg látásból ismer, nem pedig beszélgetés kapcsán, hiszen alig zavartatja magát azzal, hogy megálljon udvariaskodni, inkább csak végigröfög az ólban, és a városi hírekből meg pletykából csak a káposztatorzsát és a moslékot szemezi ki, aminek se füle se farka, mert farka csak neki van: az viszont kurta, mert ősi ellenségei, a kutyák nekiestek, és alig hagytak neki belőle valamit, hogy dicsekedhessék vele. Ő minden tekintetben egy republikánus érzelmű disznó, oda megy, ahová neki tetszik, a legelőkelőbb társaságban fogor, azonos – ha ugyan nem nagyobb – tiszteletet élvezve, ugyanis mindenki utat enged neki, amikor megjelenik, és még a legdölyfösebbek is a járda belső felére engedik, ha kívánja. Ő nagy bölcse-lő, alig indítja meg valami, hacsak az előbb említett kutyák nem. Valóban, gyakran látni apró szemét, amint egy-egy levágott társára pislog, akiknek a teteme a hentesbolt ajtó-félfáját díszíti, de csak annyit röffent, hogy „Ilyen az élet: a test hús!” és már fúrja is az orrát ismét a sárba, majd végigröfög a kanálisban: azzal a gondolattal vigasztalja magát, hogy mindenesetre csak annyi történt, hogy egy pofával kevesebb lesi az elhullott káposztatorzsákat.

Ők a városi köztisztaságiak, ezek a disznók. Rút állatok; legtöbbször háta barnára kopott, mint a régi lószőrrel borított utazóládák fedele, és beteges fekete kelésektől foltosak. Lábuk is hosszú és sovány, a pofájuk beesett, s ha egyikőjük rávehető lenne, hogy portré készüljön róla, senki sem ismerné fel a disznó képét és hasonlatosságát. Senki nem gondozza, nem eteti, nem tereli őket, nem is fogja be, hanem saját találékonyaságukra támaszkodnak malackoruk óta, és ezért utolérhetetlen tudásra tesznek szert. Mindegyik disznó tudja, hol lakik, pontosabban más sem tudná megmondani nekik. Ebben az órában, amikor az este leereszkedik, látni, hogyan bóklásznak tucatjával nyugvóhelyük felé, amint egész úton falnak végestelen végig. Néha azok a süldők, akik túlettek magukat, vagy akiket kutyák zaklattak, félénken kocognak hazafelé, mint egy tékozló fiú;<sup>18</sup> ez azonban ritka: tökéletes önuralom és önbizalom, valamint nyugalom az ő legfőbb jellemzőjük.

Az utcákat és üzleteket kivilágították most; és ahogy a szem végigpillant ezen a gázégők fényével pontozott hosszú utcán, az Oxford Street és a Picadilly jut eszembe. Imitt-amott egy sor széles, kőből készült pincelépcső mutatkozik, és egy mázas lámpa irányítja a teke- vagy kug-

lipálya felé; a tízbábus kugliban a szerencsejáték és az ügyesség egyesült, akkor találták ki, amikor a törvényhozás betiltotta a kilencbábus kuglit.<sup>19</sup> Más lefelé vezető lépcsősoroknál más lámpák vannak, amelyek arról tájékoztatnak, hol vannak az osztrigatelepek – kellemes tanyák, én mondom: nemcsak szinte sajtostál nagyságú osztrigacso-dáik miatt (vagy a barátságodért, te, a görög professzorok legjobbika!),<sup>20</sup> hanem azért is, mert a mindenfajta hal-, hús- és szárnyasétel fogyasztói közül egyedül az osztriganyelők nem társaságkedvelők; ők ugyanis – ahogy illik – magukéva teszik annak a természetét, aminek a művelésébe belemerülnek, és reprodukálva annak szemérmességét, amit szájukba vesznek, félrevonulnak elfüggönyözött fülkéibe, egy közös ülésre párosával, nem pedig százasaival.

Milyen csöndesek azonban az utcák! Nincsenek utcai zenészek; se fűvós, se húros hangszerek? Nincsenek, egy sincs. Nappal sincsenek bábosok, marionettesek, kutyatáncoltatók, zsonglőrök, bűvészek, kintornások vagy verklisek? Nincsenek, egy sincs. Na, de emlékszem egyre. Egy verklisre és egy táncoló majomra – tréfás volt, de hamar elfásult, haszonleső pojáca.<sup>21</sup> Ezenkívül semmi élet; semmi, még annyi sem, mint egy fehér egér egy mókuserékben.

Nincs szórakozás? Dehogyan nincs. Ott egy előadóterem az utca tulsó oldalán, ahonnan az a fénynyaláb kiszűrődik, ott tartanak hetente háromszor vagy többször is esti istentiszteletet a hölgyeknek. A fiatalembereknek ott az iroda, az üzlet, a bárterem: az utóbbiban – látni ezeken az ablakokon keresztül – teltház. Hallga! Csengő hanggal hasít jégtömböket a kalapács, és lazán kotyog a zúzott jég, amikor italt keverve poharak telnek! Hogy nincs szórakozás? Miért szivaroznak akkor, és miért szopogatnak itt erős italokat azok, akiknek százfelé áll lába, kalapja, ha nem szórakoznak? Miért van itt vagy félszáz újság, amiket azok a koravén sihederek rikkancsként kürtölnek utcahosszat, és amiket bent is kínálnak, miért, ha nem szórakozás végett? Ez nem poshadt, vizezett körítés, hanem a java, vastagja; nyílt gyalázkodás és nevek mocskolása; magánéleti betekintés tetőkön át, ahogy a Sánta Ördög tette Spanyolországban;<sup>22</sup> selyemfiúk és vászoncelédek mindennemű feslett hajlam szerint, és kimódolt hazugságok az alhasi telhetetlenség kielégítésére; a közélet minden képviselőjét vádló durva és aljas indokok; minden tiszta lelkiismeretű szamaritá-

<sup>17</sup> Alain-René Le Sage (1668–1747) *Gil Blas* (1715–1735) című regényében, amelyet Tobias George Smollett (1721–1771) fordított le angolra, Gil Blas Madridba megy, és belső inasként egy fura idős úrnál kap munkát. Csak annyit kell tennie, hogy reggelente lekefélje a portól ura ruháját, majd este várja az ajtóban. Gil azt hiszi, hogy a férfi tolvaj, mások azt hiszik, hogy kém, azonban kiderül, hogy kasztíliai nemes, aki filozofikus meggyőződésből egész nap sétál, mást sem téve. (1972/341–342/12; 2000/293/18)

<sup>18</sup> Vö.: Lk 15:11–32. (2000/293/20)

<sup>19</sup> A holland telepesekekkel került a kilenc bábuval játszott kugli Amerikába a 17. században. A 19. század elején annyira népszerű lett, hogy széles körben fogadásokat kötöttek rá, aminek az lett a következménye, hogy Connecticut államban 1841-ben, New York államban és másutt pedig röviddel ezután törvényileg betiltották. A törvényt úgy kerülték meg, hogy a bábuk számát eggyel növelték. (1972/342/13; 2000/293/21)

<sup>20</sup> Cornelius Conway Felton (1807–1862), aki a Harvard Egyetem görög professzora (1832–1860) és elnöke (1860–1861) volt. Dickens kiváló barátja lett az író amerikai látogatása alatt, és meglátogatta a regényírórt Angliában 1853-ban. (1972/342/14)

<sup>21</sup> Dickens az utilitarizmus híveire, Jeremy Bentham (1772–1832) követőire utal – közülük tartozott John Stuart Mill (1806–1873) is, az „Utilitarizmus” (*Utilitarianism*, 1863) szerzője –, akik minden intézményes megnyilvánulási formát a szerint minősítettek az értelem és a józanság alapján, hogy hasznos-e – azaz a legnagyobb boldogulást biztosítják-e a legtöbb embernek. Elszántan ellenezték őket Carlyle, Newman és Dickens, aki a *Hard Times* (Nehéz idők, 1854) című regényében hevesen támadta túlzásaikat. (1972/342/17; 2000/294/24)

<sup>22</sup> La Sage *Le Diable Boiteux* (1707) című regényében Asmodée, az ördög, egy rettenetes, kecskelábú törpe mankón sántikálva cirkál Madridban, és azzal szórakoztatja gazdáját, hogy leemelje a háztetőket, és így szatirikus életképeket villant fel. (1972/342/18) Vö. Tóbiás 3:8; Azmodeus nevének jelentése talán „a romboló” (lásd még: 2Sámuel 24:16, Bölcesség 18:25, Jelenések 9:11).



nus<sup>23</sup> elriasztása a hátra támadott és földre terített államtól; és gonosz férgek meg velejükig romlott ragadozók uszítása üvöltve, füttyülve, és szennyes kezeket tapsra összeverve. – Semmi szórakozás!

Gyerünk tovább; menjünk el ennek a szállodának a vadonja, földszinti üzletsora mellett, amely olyan, mint ha holmi európai színház, vagy a londoni Operaház lenne megfosztva oszlopsorától, és merüljünk bele a Five Points titkaiba. Előbb azonban kísérőkre van szükségünk, két rendőri személyre, akik szigorú és jól képzett rendőrnek számítanak a Szaharában. Már amennyire igaz, hogy bizonyos tevékenységek, bárhol végezzék is őket, ugyanazzal a vonással jellemzik az embereket. Ez a két férfi akár a Bow Street szülöttje is lehetett volna.<sup>24</sup>

Koldusokat nem láttunk sem éjjel, sem nappal; más ténfergőt azonban sokat. A szegénység, a nyomor és a bűnözés elég általános arrafelé, ahová most megyünk.

A helyszín: jobbra-balra elágazó szűk utcák, mindenütt kosz és piszok bűzlik. Az ilyen élet itt ugyanolyan gyümölcsöt terem, mint másutt. A durva és puffedt arcok az ajtóknál a hazaiakat idézik, és a többit a föld kerekéségén. A romlottság magukat a házakat is időnap előtt lepusztulttá tette. Nézd, hogy ledőlnek a korhadt gerendák, és hogy milyen zord és tört tekintetűek a rozoga és repedt ablakok, mint a részeg veszekedésben sérült szemek. Azok közül a disznók közül sok itt lakik. Valaha is eltűnődnek-e, gazdáik miért felegyenesedve járnak, és nem négykézláb? És hogy miért beszélnek rögös helyett?

Mindeddig szinte mindegyik épület olcsó kocsmá; és a bártermek falán színes nyomat Washington, az angol Viktória királynő és az amerikai Sas képével. Az üvegtárló rekeszek között sikkogó és színes papír darabkái, hisz még errefelé is mutatkozik valamiféle szépérzék. Mivel pedig tengerészek látogatják leggyakrabban ezeket az ivóhelyeket, tucatjával tűnnek fel tengerészképek: matrózok és kedveseik búcsúzkodása, a balladabéli Vilmos és a fekete szemű Zsuzsanna arcképe;<sup>25</sup> Vigyázó Vili, a merész csempész képe;<sup>26</sup> Paul Jones, a kalóz portréja;<sup>27</sup> és más efféléké: amelyek között Viktória királynő üres tekintete, ráadásul Washingtoné is olyan furcsa társaságon nyugszik, mint amilyen jelenetek megelevenednek meglepő jelenlétükben.

Mily hely ez, ahová ez a nyomorúságos utca visz minket? Holmi lepra épületek tömbje, amelyek némelyike csak kívülről közelíthető meg rozzant falépcsőn. Mi lapul az ingatag, lépteink alatt recsegő lépcsőn túl? – egy siralmas szoba egy szál gyertya félhomályában minden kényelem nélkül, leszámítva azt, ami egy gyatra ágy képében megbújhat. Mellette ül egy ember: könyöke a térdén: homlokát a markába temeti. „Mi a baja?” – kérdi

az elsőként belépő rendőr. „A láz” – válaszol komoran, fel se nézve. Képzeld el egy lázas elme képzeletvilágát egy ilyen helyen!

Menjünk fel a koromsötétben<sup>28</sup> ezen a lépcsőn, ügyelve a hibás fokra, a mozgó deszkára, és a sötétben tapogatózva keresd velem együtt az utat ebben a kegyetlen odúban, ahol – úgy tűnik – se fényugár, se légjárás. Egy néger fiú riad fel álmából a rendőr hangjára – jól ismeri –, de megnyugodva attól, hogy megtudja tőle, nem eljágni jött, buzgólkodva iparkodik gyertyát gyújtani. A gyufa fellobban egy pillanatra, és látni enged nagy halom poros rongyot a padlón; ahogy kihuny, az előbbinél sűrűbbé áll össze a sötét, mintha fokozni lehetne a mértékeltent. Lebotorkál a lépcsőn, de tüstént visszajön, kezével árnyékol egy lobogó kanócot. Ekkor a rongyhalmok láthatóan megmozdulnak és lassan fölállnak, és egy csomó álmából ébredő néger nő takarja el a padlót: fehér foguk vacog, fényes szemük villog, és mindenfelé vibrál a döbbenettől és félelemtől, mind egyetlen megriadt afrikai arc megannyi visszaverődése egy furcsa tükörben.

A következő lépcsőkön nem kevesebb óvatossággal mászunk fel (hisz csapda és kelepce les itt azokra, akiknek nincs olyan jó kísérője, mint nekünk) a ház legfelső szintjére, ahol csupasz gerendák és szarufák találkoznak a fejünk fölött, és a csendes éj tekint le ránk a tető repedésein keresztül. Kinyitjuk az egyik, alvó négerrel telezsúfolt ketrec ajtaját. Phú! Faszénnel tüzelnek odabent; perzselődő ruha vagy hús szaglik, annyira szorosan tömörülnek a tűztér körül; a kipárolgó gőz csipi a szemet és fojtogat. Ahogy körbepillant az ember ezekben a zugokban, minden szegletből félig ébredt alakok vonzódnak elő, mintha ütött volna már a végső óra, és mindegyik undok sír kihányná halottját. Ahová a kutyák vonítva kushadnának, oda nők és férfiak és gyerekek somfordálnak aludni arra kényszerítve a felvert patkányokat, hogy másutt keressenek jobb szállást maguknak.

Errefelé is szűk utcácskák és közök vezetnek – térdig sárral borítva – az alagsori termekhez, ahol táncolnak és játszanak; a falakat darabosan vázolt hajók, erődök, zászlók és amerikai sasok borítják számolatlanul; romos épületek, az utcára nyílnak, ahonnan a fal széles repedésein keresztül egyéb romok ötlenek a szembe, mintha a bűn és nyomor világa mást se tudna mutatni; förtelmes bérlemények, amelyek neve rablásból és gyilkos merénnyel ered: mindez irtóztató, lehangoló és széteső.

Vezetőnk keze az „Almack” kilincsen, és odakiált nekünk a lépcső aljáról; ugyanis a Five Points társasági díszterme alászállással közelíthető meg.<sup>29</sup> Bemenjünk?

<sup>23</sup> Lk 10:33–36 (2000/294/26)

<sup>24</sup> A Bow Street a nagy-londoni rendőrség központja a Covent Garden közelében. (2000/294/28)

<sup>25</sup> A „Sweet William’s Farewell to Black-Ey’d Susan: A Ballad” (A drága Vilmos búcsúja a fekete szemű Zsuzsannától) John Gray (1685–1732) verse, ezen alapul Douglas Jarrold darabja, a „Black-Eyed Susan” (1829). (1972/342/20)

<sup>26</sup> John Davy (1763–1824) balladájának címe „Will Watch the Smuggler” (Vigyázó Vili, a csempész). (1972/342/21)

<sup>27</sup> John Paul Jones (1747–1792) skót kalandor az amerikai tengerészet soraiba lépett 1775-ben, és brit hajókat támadt meg. Később egy rövid ideig az orosz tengerészetben szolgált, majd Párizsban telepedett le. James Fenimore Cooper *The Pilot* (1823) és Herman Melville *Israel Potter* (1855) című regényében is feltűnik. (1972/343/22)

<sup>28</sup> Dickens beszámolójának kompozíciójában az éjszakára időzített látogatás a Five Points vidékén mintha felerősítené, vagy megteremtené az egyébként itt uralkodó sötétséget, feketeséget. (2001/37)

Csak egy pillanatra.

Ejha! Az Almack háziasszonya virágozik! Egy begyes, vastag mulatt nő szikrázó szemekkel, a fejét sokszínű kendő cifrán díszíti. A házigazda pompája sem sokkal marad el mögötte: kiöltözködött sikkos kék zakóban, mint egy hajósinas, kisujján vastag aranygyűrű, a nyakában csillogó arany óralánc. Milyen szívesen lát minket! Mit szeretnének rendelni? Táncolni? Azonnal, uram: „egy rendes lejtés”<sup>30</sup>

A testes fekete hegedűs és csörgődobos társa föl pattan a zenekaruk emelvényének deszkáira, és egy fürgé táncba kezdenek. Őt vagy hat pár táncra kerekedik, egy lendületes fiatal néger vezeti őket, ő a táncos összejövetel lelke és a legismertebb táncos.<sup>31</sup> Nem hagy fel a furcsa grimaszokkal, és mindenkit magával ragad, szakadatlan fülig szalad a szája. A táncosok között van két fiatal mulatt lány is, hatalmas fekete szemüket lesütik, fejdíszük a háziasszonyét másolja, és annyira szégyenlősek, vagy csak színlelik, mintha még soha nem táncoltak volna, szemérmetesek a látogatók előtt, s partnereik mást se láthatnak, csak hosszú szempilláikat.

Elkezdődik a tánc. Mindegyik fiatalember addig táncol a partnernőjével, illetve a hölgy a partnerével, ameddig nekik tetszik, de annyira lassúak, hogy a szórakozás kezd elernyedni, amikor aztán a lelkes hős újra lendületet ad. Hirtelen a hegedűs szélesen elmosolyodik és tempót dik-tál; új erőre kap a csörgődob; frissül a táncosok nevetése; friss mosoly árad a háziasszony arcán; újra elégedett a házigazda; felfénylenek a gyertyák. Oldallépés egy, kettő, keresztlépés egy, kettő; ujjpattintás, szemforgatás, térdek befelé, lábfej előre, pörög lábujjhegyen, forog a sarkán, mint senki más, legfeljebb a dobos ujja a csörgődobon; táncol két ballábbal, két jobb lábbal, két falábbal, két drótlábbal – földön és a levegőben –, mi az neki? És milyen pályán – járva vagy táncolva –, kap az ember valaha is olyan lelkesítő tapsvihart, mint ő, aki miután letáncolta a partnerét a lábáról, és letáncolta a saját lábát is, úgy ér véget, hogy pazarul fölugrik a bárpultra és italt rendel hamis varjak<sup>32</sup> ezreinek csukló nevetését utánozva egyetlen utánozhatatlan hanggal!

A levegő még ebben a zilált városrészben is friss az épületek fojtogató légköre után; és most, hogy egy szélesebb utcára jutunk ki, tisztább légáramlat ér bennünket, és a csillagok újra ragyognak. Itt a Sír-bolt ismét. A városi helyőrség is ebben az épületben kapott helyet. Ez természetesen soron követi az ímént elhagyott látnivalókat. Nézzük meg ezt is, aztán irány az ágy!

Tessék!? Maguk a város rendészeti fegyelmét sértő átlagbűnözőket ilyen verembe vetik? A férfiak és a nők,



akkikkel szemben nincs bizonyított bűn, egész éjjel teljes sötétségben itt kushadnak ebben az undorító kigőzölgésben, amely a nekünk világló lámpás körül kavargog, és ezt az ocsmány és ártó bűzt lélegzik be! Nahát! Az ilyen visszataszító, bűzös vermek, mint ezek a zárkák, szégyent hoznának még az önkényuralmi rendszerekre is a világon! Nézze meg őket, ember – maga, aki minden éjjel látja őket és őrzi a kulcsot. Látja maga, mik ők? Tudja maga, milyen a szennyvízcsatorna, és mennyiben más az emberi fertő, nem számítva az állandó pangást?

Ugyan, dehogya tudja. Egyszer huszonöt fiatal nőre kellett vigyáznia, akik mind ebbe a cellába voltak bezárva. Észre se vette, milyen szép arcúak is voltak köztük.

Az Isten szerelmére! Legyen már rázárva az az ajtó arra a nyomorult teremtre, aki most van bent, és becsljük többre ezt a védőrácsot annál a helynél, amely Európa legromlottabb régi városa, és elég páratlan minden bűnével, mulasztásával és gonoszságával egyetemben.

Tényleg ezekben a sötét kutricákban éjszakáznak az emberek kihallgatás nélkül? – Minden éjjel. Az őrizet este hétkor kezdődik. A bíró reggel ötkor kezdi a hivatalát. Ez a legkorábbi időpont, amikor az első fogoly elbocsátható; ha viszont egy őr fellép ellene, nem kerül ki kilenc vagy

<sup>29</sup> Az „Almack” a londoni King Streeten található Almack’s Assembly Room után kapta a nevét, majd Dickens látogatását követően az iránta való tiszteletből „Dickens’s Place” lett a neve. „Tulajdonosa, Peter Williams műkedvelő színész volt, aki lelkesen pártolta a színelőadásokat, s alkalmanként darabokat is mutatott be saját pártfogóinak. Előadásait főleg a felszolgálók mutatták be, akik több szerepet is eljátszottak énekesként, táncosként.” (Eileen Southern, *The Music of Black Americans: A History*; in 1972/343/23)

<sup>30</sup> A „regular break-down” talán egy tánc neve. (2000/294/32)

<sup>31</sup> „Juba” néven ismerték az akkori legnagyobb táncost, William Henry Lane-t (kb. 1825–1853). Vándormutatványosokkal túrázott az Egyesült Államokban és Európában. Egyike annak a kevés négernek, akik ugyanazon a plakáton szerepeltek a fehérekkel együtt. Az *Illustrated London News* szemléje az 1848-as előadásával kapcsolatban megjegyzi, hogy Dickens halhatatlanná tette, és ezt a dicsőséget meg is érdemelte. A Five Points tánctermei voltak az elődei az 1920-as évek kabaréinak a New York-i Harlemben. (1972/343/24)

<sup>32</sup> A „Jim Crow” (Varjú Jákó?) név szlenges utalás a négerekre egy ültetvényes vándorének címéből és refrénjéből eredeztetve, míg a „hamis” megjelölés valószínűleg a befeketített arcú vándorló énekesekre vonatkozik, akik igazából nem feketék voltak, hanem fehérek. (1972/343/25; 2000/295/36) Ez a típusnev ugyanakkor a négerüldözés címkéje is lehetett („látok én majd karón varjút”!).



tíz óra előtt. – És ha meghal valamelyikük időközben, mint nemrég egy férfi? Nos akkor egy óra leforgása alatt a patkányok félig fölfalják; ahogy őt is; itt a vége.

Mi ez az elviselhetetlenül nagy harangzúgás és kerécsattogás és kiabálás a távolban? Tűz. És mi az a mély vörös fény a másik irányban? Az is tűz. És ezek az elszenesedett és megfeketedett falak előttünk? Egy kiégett lakás. Több volt a sejtetésnél, ami egy hivatalos jelentésben szerepelt nemrég, hogy tudniillik az ilyen tűzvések nem teljesen véletlenek, hanem a spekuláció és a vállalkozói kedv teremti így teret a kibontakozáshoz még a tűzön át is: ámbár akárhogy legyen is, tegnap éjjel is volt egy tűz, ma éjjel kettő, és nyugodtan fogadhatunk, hogy holnap is lesz legalább egy. Szolgáljon tehát ez vigaszul számunkra, és mondjunk jó éjszakát. Menjünk fel, fekvünk le.

• • •

Egyik nap New York-i tartózkodásom alatt meglátogattam Long Island vagy Rhode Island – nem is emlékszem, melyik városrész – különféle állami intézeteit.<sup>33</sup> Az egyik egy elmegyógyintézet. Az épület szép; lépcsőháza feltűnően tágas és elegáns. Még nincs teljesen kész, de már most tekintélyes méretű és kiterjedésű, és nagyszámú beteget képes befogadni.

Nem mondhatom, hogy nagy vigaszt nyertem ennek a jótékonyági intézménynek a meglátogatásából. A kórtermek tisztábbak és rendezettebbek lehettek volna; nem tapasztaltam semmit abból az üdvös rendből, ami másutt annyira kedvező benyomást tett rám; mindennek tunya, fásult, örültek háza légköre volt, ami fájdalmasan hatott. A lekucorodott, hosszú és zilált hajú méla idióta; irtóztató nevetésével és meredt ujjával a zagyválva dühöngő; az üres tekintetű, az ádáz arcú, a kezét tördelő, az ajkát morzsoló, a körmöt rágó: mind ott volt, leplezetlenül, mezitelen rútságban és rémulten. Az étkezdében – ezen a csupasz, homályos, sivár helyen, ahol semmin meg nem pihenhet a szem, hacsak a puszta falon nem – egy nő volt bezárva egyes egyedül. Úgy mondták, azon volt, hogy öngyilkosságot kövessen el. Ha bármi megerősíthette volna elhatározásában, az biztosan az ilyen létezés egyhangúsága lehetett volna.

Az az iszonyú tömeg, amellyel ezek a termek és folyosók teltek, annyira sokkolt engem, hogy rövidre fogtam itt-tartózkodásomat, és lemondtam arról, hogy lássam az épületnek azt a részét, ahol a kezelhetetlen dühöngőket tartották szigorú őrizet alatt. Nincs kétségem afelől, hogy az az úriember, aki beszámolóim idején vezette az intézetet, alkalmas vezető volt, és minden tőle telhetőt megtett, hogy előmozdítsa annak hasznosságát: de ki hiszi el, hogy a pártos érzelmű siralmas igyekezet a szenvedő és megalázott emberi nemnek ebbe a szomorú menedékebe is eljut? Ki hiszi el, hogy azoknak a szemeknek, amelyeknek az elmék kuszaságát kellene óva figyelniük és rendbe tenniük, és amely elmék kuszaságára irányult

ez az igazi félelmet ébresztő látogatás, amely félelemnek emberi természetünk ki van téve, nos azoknak a szemeknek az önző politikai sarlatánság száználmasan pártfogoló szemüvegét kell viselniük? Ki hiszi el, hogy egy ilyen ház vezetőjét a szerint nevezik ki, és mozdítják el, és cserélik le állandóan, ahogy a pártok alakulnak és módosulnak, és ahogy nemtelen szélkakasuk a széljárással hol erre, hol arra fordul? Hetente százszor hívta fel magára a figyelmeztetést annak a szűklátókörű és kártékony pártszellemnek az újsütetű, rettentő hitvány megnyilvánulása, ami Amerika számuma,<sup>34</sup> amely elsorvasztja és felperzseli az egészséges élet minden jelét, amihez hozzáfér; azonban soha nem fordítottam neki hátat olyan mélyről jövő undorral és mérhetetlen megvetéssel, mint amikor átléptem ennek az elmegyógyintézetnek a küszöbét.

Nincs messze ettől az épülettől egy másik, amelyet Szeretetotthonnak hívnak, ez a New York-i szegényház. Ez is egy nagy intézmény: azt hiszem, amikor ott jártam, majdnem ezer szegény lakta. A szellőztetése és a megvilágítása rossz; nem volt igazán tiszta; egészségében nagyon nyugtalanítóan hatott rám. Emlékezni kell azonban arra, hogy New York – mint nagy kereskedelmi központ, és mint olyan hely, ahol az emberek általában menedéket keresnek, de nemcsak az Államok más részeiből, hanem a világ legtöbb részéről is – a szegényeknek mindig nagy tömegét fogadja be, akiknek gondoskodást nyújt; ezért ebben a tekintetben sajátos nehézségekkel küszködik. Az sem felejthető el, hogy New York nagyváros, és hogy minden nagyvárosban rengeteg jó és rossz elegyedik és bonyolódik.

Ugyanezen a környéken van a Farm, ahol fiatal árvákat gondoznak és nevelnek. Én nem láttam, de azt hiszem, jól működik; és ezt annál is inkább hihetem, mert tudom, mennyire odafigyelnek Amerikában rendszerint arra a szép könyörgésre, amelyben minden betegről és gyermekről megemlékeznek.<sup>35</sup>

Vízi úton vittek ezekhez az intézményekhez, egy a Long Island-i börtönhöz tartozó csónakban, amelyben az elítéltek közül kiállított legénység evezett, akik fekete-barnássárga csíkozású egyenruhát viseltek, amelyben úgy néztek ki, mint kifakult tigrisek. Együttal elvittek a börtönbe is.

Ez egy régi börtön, de egészen úttörő intézmény a már korábban leírt elgondolás szerint. Örömmel hallottam ezt, mert ez kétségtelenül jelentőség nélkül való. Ugyanakkor a rendelkezésre álló eszközökből a lehető legtöbbet hozták ki, és olyan jól igazgatják, amennyire egy ilyen intézményt csak lehet.

A nők egy fedett színben dolgoznak, amelyet erre a célra emeltek. Ha jól emlékszem, a férfiaknak nincs műhelyük, de bárhogy legyen is, a zömük a közeli kőfejtőben dolgozik. Mivel a napi időjárás nagyon csapadékos, a munkát felfüggesztették, és az elítéltek visszamentek a zárkáikba. Képzeld el ezeket a zárkákat, vagy két-háromszáz van belőlük, és mindegyikben egy ember, bezárva; emez

<sup>33</sup> Valójában Blackwell Island (a mai Roosevelt Island) a helyszín. (2000/295/37; 2001/37)

<sup>34</sup> A számum por- és homokviharral együtt járó, forró, száraz, viharos erejű szél a Szaharában, valamint Arábia és Szíria sivatagos területein. (Bakos Ferenc, szerk., *Idegen szavak és kifejezések szótára*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 2002.)

<sup>35</sup> „Tetszésed szerint őrizd meg a szárazföldön és vízen utazókat, a gyermekszülő asszonyokat, a betegeket és a gyermekeket; és könyörülj a börtönbelen és fogságban sínylődőkön.” *Könyörgés az anglikán imakönyvből (Book of Common Prayer, 1549–1552)*. (1972/343/27; 2000/295/39)



az ajtajánál levegőért kapkod a kezét kidugva a rácson; ez itt ágyban van (a nap közepén, ne feledd); ez meg a földre rogyva feszíti a fejét a retesznek, mint egy vadállat. Végy patakokban lezúduló esőt kintre. Állíts állandóan égő kályhát középre; legyen forró, fojtogató és gőztermelő, mint a boszorkánykatlan. Adj hozzá válogatott szagokat, mint például olyant, amilyen vagy ezer átázott penészes esernyőből árad, és ezer vesszőkosárból, amelyek tele vannak fehérenművel, amelynek megmutatták a vizet – és akkor kész a börtön, mint asznap.

Az állami börtön viszont – a Sing Sing – mintabörtön. Azt hiszem, ez és az Auburn a legnagyobb és legjobb példája a zárkarendszernek.<sup>36</sup>

A város egy másik részén van az Elhagyottak Menhelye: az intézet célja, hogy átnevelje a fiatalokú bűnözőket; fiúkat és lányokat, feketéket és fehéreket, válogatás nélkül; hogy használható szakmát tanítson nekik; kitaníttatja őket, hogy tisztességes szakemberek legyenek, és hogy a társadalom értékes tagjává váljanak. Ennek szerkezete jól láthatóan hasonlít a bostonihoz; és ez sem kevésbé tiszteletrre, illetve csodálatra méltó intézmény. Azonban gyanú villant át az agyamon, miközben ezt a nemes jótékonyági intézményt látogattam: vajon a főfelügyelő eléggé ismeri-e a világot, rendelkezik-e megfelelő emberismerettel; és vajon nem követett-e el nagy hibát akkor, amikor úgy bánt néhány nagylánnyal, akik minden tekintetben – koruk és életpaszatlatuk alapján – nők voltak, mintha kiscyerekek lettek volna; ami bizony nevetségességnek tűnt az én szememben, és ha nem tévedek nagyot, akkor az övékében is. Mivel azonban az intézmény mindig egy nagy intelligenciájú és nagy tapasztalatú férfitestület éber felügyelete alatt áll, nem csúszhat hiba a jó ügyintézésbe; és akár igazam van ebben a csekély részletben, akár nincs, ez lényegtelen az intézmény érdemeihez és jellegéhez képest, amit nehéz lenne túlértékelni.

Ezek az intézményeken túl vannak még New Yorkban kiváló kórházak és iskolák, irodalmi intézetek és könyvtárak; egy csodálatos tűzoltóság (amilyen kell is, hogy legyen az állandó kivezénylések miatt), és mindenféle jótékonyági szervezet. A külvárosokban tágas temető található; bevégezetlen még, de mindennap közelebb jut a teljességhez. A legelszomorítóbb sír, amit láttam, ez volt: „Az Idegenek Sírja a városi szállodáknak ajánlva.”

New Yorkban három vezető színház működik. Közülük kettő, a Park és a Bowery nagy, elegáns és szép épületben található, de – fájdalommal kell írnom – általában üresen állnak. A harmadik, az Olympic egy parányi előadótér a kabaré és burleszk műfajában. Ezt különlegesen jól igazgatja Mr. Mitchell,<sup>37</sup> a nagyszerű humoráról és eredetiségéről híres komikus, akit a londoni színházlátó-

gató közönség emlékezetében őriz és tisztel. Örömmre szolgál, hogy azt írhatom erről a kiváló úrról, hogy előadásait rendszerint telt-ház előtt tartja, és hogy színháza minden este jókedvtől hangos. Majdnem megfélekedtem egy kicsi nyári színházról, a neve Niblo,<sup>38</sup> kert és szabad-téri szórakoztató lehetőségek tartoznak hozzá; azt hiszem azonban, hogy ez sem kerülte el azt az általános nivót-lanságot, amitől a színházi világ, vagy amit humorosan annak neveznek, sajnos szenved.

A New York körüli táj felülmúlhatatlanul és páratlanul látványos. Az éghajlat, ahogy már céloztam rá, meglehetősen meleg. Hogy milyen lenne a gyönyörű Öböl irányából, a tenger felől érkező esti szellő nélkül, ennek firtatásával nem izgatom fel olvasóimat.

Ebben a városban az előkelő társaság jellege hasonlatos Bostonéhoz; imitt-amott talán jobban érvényesül a kereskedőszellem befolyása, de megnyilvánulásuk általában választékos és kifinomult és mindig felettebb vendégszerető. Otthonaik és a vendégfogadás elegáns; kikapcsolódásuk késői órán kezdődik és mulató; talán erősebb köztük a versengés szelleme, ami az öltözködést, valamint a tehetős és pazar életvitel megmutatását illeti. A hölgyek rendkívül szépek.

Mielőtt elhagytam New Yorkot, megváltottam a hajójegyemet a George Washingtonról elnevezett postahajóra, amelynek az indulását júniusra hirdették: úgy döntöttem, ebben a hónapban utazom el Amerikából, hacsak kalandozásaim során meg nem akadályozza ezt valami.

Soha nem gondoltam volna, hogy az Angliába történő visszatérés alkalmával – a visszatérés alkalmával azokhoz, akik számomra kedvesek, és azokhoz a teendőkhöz, amelyek észrevétlenül váltak természetem részévé – olyan nagy szomorúságot érek majd, mint amekkorát elviseltem, amikor végül elbúcsúztam, már ennek a hajónak a fedélzetén, a barátaitól, akik kikísértek ebből a városból. Soha nem gondoltam volna, hogy egy ennyire távoli és ilyen későn megismert hely neve bármikor is összekapcsolódjék elmémben olyan kedves emlékek tömegével, amelyek most lerakódnak köréje. Élnek ebben a városban olyanok, akik számomra megfényszerítették a legsötétebb téli napot is, bármikor derengett is fel és hunyt ki Lappföldön; és akiknek a jelenlétében még Homérosz is elhalványult, amikor beszélgetésbe mélyedtem velük arról a fájó szóról, amely belevegyül mindennapi gondolatainkba és tetteinkbe; amely már gyermekkorunkban nyugtalanítja csöppnyi agyunkat, és életünk kilátását árnyékolja be öregkorunkban.

*Tóta Péter Benedek fordítása*

<sup>36</sup> A Sing Sing 1824-ben épült Ossingban 30 mérföldre New Yorktól északra, és 1824-ben nyitották meg. Auburnben 1816-ban épült és 1819-ben nyitották meg a börtönt. A zárkarendszerben az elítéltek egyedül voltak a cellában, és csendet kellett tartaniuk. (1972/343/28–29; 2000/295/41)

<sup>37</sup> William Mitchell (1798–1856) Angliában született és 1836-ban költözött az Egyesült Államokba. Az Olympic Színház irányítását 1839-ben vette át. Híres impresszárió és színész volt, egyik leghíresebb szerepében Vincent Crummlest alakította a *Nicholas Nickleby* című Dickens-regény színpadi adaptációjában. Játsszotta Sam Weller szerepét is a *Pickwick Papers* című Dickens-adaptációban. Londoni előadásait Dickens maga is látta. (1972/343/30; 2000/295/42)

<sup>38</sup> A Niblo's Garden (Niblo Kertje) eredetileg nyári szórakozóhelyként működött. William Niblo nyitotta meg a Broadway és a Prince Street sarkán. Itt épült a Sans Souci színház 1828-ban, cirkuszi előadásokat tartottak és igazi drámát játszottak, míg le nem égett 1846-ban; majd 1849-ben újjáépítették, végül 1895-ben lebontották. (1972/343–344/31)



KARÁTSON ENDRE

# Gyerekkorunk otthona

## II. Kitalálni egy otthont

### 27. Remeteség nagyjából tíz nővel

A nőtémánál maradván a krónika két fő irány között választhatna. Ott maradtam az Avenue Ségur 53. szám alatt, az ötödik emeleten, értekezéseim még megírandó fejezeteivel, egy befejezés előtt álló novelláskötettel, annyi szabadidővel, amennyit kedvem volt szakítani, s nagyjából olyan függetlenségben, mint egy agglegény. Más szóval teljesen egyedül, amit patetikusan jeleztem is az ajtóra rajzszegezett névjegyen: André Karátson, *anachorète*. Vagyis remete. Ilyen visszavonult életet élő férfit az odavetődő elképzelhettem önsanyargató aszkétának, akit időnként – súlyos érvekkel és rövid időre – azért meg lehet nyerni a világi életnek. Nagyjából ilyen olvasatra számítottam, de közben olyan tudattal ültem az ajtó mögött, mint pók a hálójában, lesve a női látogatókat, akik számolatlanul szállítják a világi élet ürügyeit. Mert igazából nem szerettem magányosan élni. Persze igazából azt sem szerettem, ha zavarják az egyedüllétemet. Az elkövetkezőkben mondhatnám tehát, hogyan működött ez az ellentmondás 1966 és 1971 között az irodának és találkahelynek használt padlásszoba vegytiszta erőterében. Csak hogy a különköltözés még nem jelentett végleges válást. Ennek az öt évnek a során legalább annyi időt töltöttem feleségemmel, mint azzal a nagyjából tíz nővel, akivel szintén töltöttem az időt. Vagyis a másik irányt választva mondhatnám hol esetleges, hol előre eltervelt próbálkozásainkat, hogy visszatáljunk mégis az otthonhoz, amelyről mindketten úgy éreztük, még nem egészen mondtunk le. Önmagában ez a történet sem állna meg a lábán. Mert ha próbálkoztunk, akkor miért nem sikerült hamarabb célba érniük? Mi volt az akadály? Attól tartok, a megértéshez nem lehet egyik irányt sem mellőzni, inkább a részleteket fogom rövidre.

A részleteken, tőlük elnézést kérve, az említett nagyobb mennyiségű nőt értem, ami voltaképpen nem tárgyilagos megfogalmazás, hiszen sok férfi többel dicsekszik, tőlem pedig e téren a dicsekvés is távol áll. Szoknyára csak úgy, trófeagyűjtésből, alig-alig vadásztam életemben, s ez az ötéves időszak sem kivétel. Persze szerelmet sem kerestem, egyre bizalmatlanabban tekintve arra az áttekinthetetlen, sok veszéllyel leselkedő dzsungelre, amely e címszó alá tartozik. Jobb dolgom is van annál, gondoltam, azt vélve, hogy a mély érzelem, amely az én esetemben könnyen önkínzássá fajult, összeegyeztethetetlen szellemi törekvéseimmel. Szabad időmre kerestem társat, csupán szabad időmre. Igazán jó barátaim nem Párizsban éltek, olyan nem volt közelemben, akivel kettesben közös programokat lett volna kedvem rendezni. Társaságba szívesen jártam, leginkább ez idő tájt emigrációsba, csak nem a napi politikában utazókéba, hanem az irodalom és a művészetek körül rajzokból összeállókéba, ami egyúttal

kapcsolatot jelentett Magyarországgal is, hiszen nem egy hazai látogató keveredett az ilyen éjszakai poharazásokba – csak úgy kapásból sorolom az ismertek közül Jancsót, Mészölyt, Pilinszkyt, Nemes Nagy Ágneszt, Lengyel Balázst, Oraveczet, Ottlikot, még Weörest is, pedig órá felesége, Károlyi Amy szigorúan vigyázott. Az átmenő forgalomra összedobott partikon azonban többnyire a közélet valamilyen témája került előtérbe, mindenki igyekezett komolyan venni magát, s a szerepek az ország ingerlő, fájdalmas kihívásaitól elszemélytelenedtek. Amikor viszont egymás között voltunk, és személyesebben, azt vettem gyakran észre, hogy hol a személyiségem, hol egyéni céljaim miatt feszültség, erőszakosság, irigység vesz körül. Nem azt állítom, hogy tartottam mindettől, elvégre én is hordoztam magammal jó adag agresszivitást – csupán azt, hogy alapvetően hiányzott a viszálytalan, versengésbe nem torkolló, élvezetelvé meghittség, amelyből a szellem sincs távol, de nem a fontoskodó, hanem a találékonyságát csekélységekben is pajzánul edző. Női barátokra vágytam, girl friendre, akivel derűsen dogni jó, és keserves, nagy szavak nélkül lehetséges. Meg elmenni moziba, színházba, kiállításra, lelkiző kisvendéglőbe. Szóval olyasmikre, amit a házasságon belül gyakorol az ember, csak éppen a házasságon kívül. Több villanyossággal, gondoltam.

Mintha a faun azt akarta volna elhitetni, hogy ilyen személyre szabott kapcsolat könnyen lehetséges. A maga összetettségében. Csak hogy szex, kellem, szellem, harmónia hébe-hóba akadt ugyan, de ritkán a megfelelő hullámhosszon, vagy legalább is egyidőben. Voltaképpen ennek az öt esztendőnek a során tekintetem bele alaposan az emberiség női változatába, azzal az elvárással, hogy a fauni felfogást igazoló idő a kihívásé, az ismerkedésé. A vágyé, az ismeretlené, a lehetőségé. Ez is valóság, de másféle valóság, mint amilyent a már létrehozott, elfogadott együttlét hoz létre. Utóbbiban a képzelet szerepe leszűkül, olykor teljesen elenyészik. Előbbiben nem csupán minden mozzanatban jelen van, de képes valamennyit a maga ábrázatára, a maga elvárása és hangulata szerint átfesteni. Ez a legkritikátlanabb valóság ideje, amelyben a kifogást legfeljebb a türelmetlenség szüli: a mehetne már gyorsabban is, a miért nem lehet már zúgolódása. S ebben is ami kritika kifejezésre jut, az nem csak az időt húzó, várományos partnert éri, hanem legalább, vagy még annyira a kritikust, aki hajlamos önmagát kárhozatni nem célra vezető, tehát valamilyen szempontból nem kielégítő, pancser próbálkozásáért. Nagyjából elidegenítő vizsgahelyzetről van szó, amelyben úgy rémlik, a vizsgáztató kezében a döntés, de azzal a könnyebbséggel, mondhatom úgy, fontos biztatással, hogy sok-sok pótvizsgára nyílhat alkalom. Ez történhetne az Ezeregyéjszakában, mikor a dzsinn három kívánság teljesítésével hálálja meg a szegény



halásztól kapott segítséget, s a halász rögtön elsőre még háromezer kérés teljesítésére szólítja fel. Szóval a végtelenség képzete nincs távol, és kecsagetően keveredik mesés társításokkal ebben a sajátos valóságban, melyet a várható kielégülés ábrándja jellemez. Természetes lenne hát ezeket az előnyösen ható jeleneteket felidézni, a díszletet, a napszakot, az arkifejezést, a szellemi jelenletet a testi közelség növekedésével egyetemben. Tízszer. Hogy jól lássék, miről van szó. Hogy mind a tíznek hódoljak pár soros emlékezéssel.

Az ilyen csoportosítás szándékkal a baj ott kezdődik, hogy több esetben egyszerűen nem emlékszem a fauni elvárásoknak megfelelő jelenetre. Hiába töröm a fejemet, nem jut eszembe sem az arkifejezés, még a nézés sem, nem jut eszembe a ruha, a ruhában kirajzolódó, s a vágy egyik forrásául szolgáló test, vagy elfelejtettem a pontos helyszínt, akár a szobámban volt, akár másutt, nem is szólva az évszokról vagy az időjárásról, hogy nappal került-e rá a sor, vagy éjszaka, esetleg szürkületkor – egyedül a reggel képez kivételt, mert abban biztos vagyok, hogy reggel csupán birtokon belül mozogtam, ami nem jelent leki-csinylést, hanem annak a kinyilvánítását, hogy én reggel nem kezdek hódításba, annál azért álmosabb vagyok. Eltűnődhetnék a feledettekkel kapcsolatban, hogy ők akkor, abban a pillanatban, vajon kevésbé érdekeltek-e? Vagy pedig a bekövetkező, vágy nélküli állapot olyan erős volt, hogy a vágyat magát emlékezetemben eltemette? Azt is mondhatnám, elfojtotta? Miért vajon? Miért kellett egyes pillanatoknak megmaradniuk, másoknak elmosódnium, mikor a vágytalanság állapota végső soron minden esetben bekövetkezett? Egy lencsőke német lány szabódására például határozottan emlékszem. A Márnára jártunk ki evezni, és valamilyen erdős parton vagy szigeten szoktunk megállni. Lapos mellű, fiús alakja volt, de nagyon nőies mozgása és érzéki szája. Valami erotikus szórakozottság lebegte körül, amit inkább hívásnak fogtam fel, teljes bizonyosság nélkül. Vittünk magunkkal takarót is, azon kényelmesen ültünk, fűszálat rágsáltunk, mint mindenki a természet ölében, az ágak között rézsútosan besütő napsugárban, ha ilyesmiben töri a fejét. A beszélgetés meg-megakadt, kószán érintett témákat az elmélyítés legcsekélyebb szándéka nélkül, vagyis a szándék kimondatlanul más volt, s amikor én ez utóbbit a tények nyelvén akartam kifejezni, ráhempedve a nyúlánk, sovány testre, akkor a test birtokosa, kicsit szomorú mosollyal azt mondta, hogy neki egy kis gondolkodási időre van szüksége. Nem kacéran, hanem németes megfontoltsággal. Talán ezért nem emlékszem a rákövetkező alkalomra, pedig igennel válaszolt. A Márna iszapszagára emlékszem.

Vajon a felidézést nem éppen az akadályozza, hogy akkor már nem állt ellen? Csakugyan a többiek közül jóformán mindegyikük arcán ott állt nagy betűkkel az igen, többekén sürgetéssel tetézve? Hogy akkor most rögtön – miért játsszuk meg magunkat? Például az a platinaszőke, élveteg asszony, akit saját menyegzőmről ismerem, s akiről azt hittem, családi békéltetés céljából beszél meg velem ebédtalálkozót, s akinek az abrosz fölött hirtelen támadt ötlettel, de inkább csak társasági frivolságból a szépet akartam tenni, ebbe a szépbe úgy belekapaszkodott, hogy negyed órával később már az ágyamban ösztökélt, hogy gyorsan, gyorsabban, a kutyafáját, és miközben

én mégis nyújtani akartam az élvezetet, ő kievickélt alólam, felhívta főnökét, hogy késik, mert a metró leállt, de majd fog egy taxit, aztán visszafeküdt, hogy akkor, tessék, fejezzem be, de ne éljek vissza az ő idejével, az állásába kerülhet.

S a záróakkord másodpercében már rendelte is a bérkocsit. Mondhatom-e, hogy nem emlékszem erre a léglökéses pásztorórára? A körülményeket illetően csakugyan fel tudom idézni, még látom ezenkívül gödröcskés, puha testét, rendkívül fehér arcában a sötétbarna szemeket, sőt elég pontos érzetet őrzök bődnevű, aránylag tágas hüvelyéről, a kérdés viszont az, hogy kielégíti-e mindez a fauni elvárásokat, a villanyosságot, a hívás ígérteit, hogy arra az önmagamra ébredjek, aki meg tudja haladni önmagát?

Önmagában sem a szabódás, sem a sürgetés nem okozott felidézésre méltó megrendülést, és nem hozott ilyet több szerelmesnek is beillő közeledés, mármint női részről. Az a hatalmas, majdnem ibolyakék szempár, amelyik éjfél után, falikarok hatvanwattos körtéit elhomályosító fényvel sütött rám, s amelynek világítását, úgy tetszett, a szív szolgáltatta, önmagában volt érdekes, mint egy gyűjtemény értékét emelő és valósággal jegyezhető árfolyammal bíró ékkő. Szívesen vizsgálgattam volna tovább is, és szinte zavart, hogy a megfigyelési távolság pár centire csökkent, a szemhéj pedig lecsukódott. Még azt sem mondhatom, hogy érzéketlen vagyok a női arc és az ékszer együttesére, csak ez inkább az esztétikai érdeklődést ébreszti fel bennem, és kevésbé a pszichológiaival keveredő szexuálist, vagyis alig indít többre az érdek nélkül tetszikenél. Szegény szempár, nem sokra ment velem, legalább is bensőségebb kapcsolat megteremtése dolgában, én pedig némi jóakarató erőfeszítés után, a közös hullámhosszt mind erősebben hiányolva, kíméletlenül megszakítottam kapcsolatunkat, noha tudatában voltam annak, hogy meg nem érdemelt fájdalmat okozok. Mentősegre legyen mondva, szilikon volt a mellében.

Ha már a szemeknél tartok, hadd tegyem hozzá, hogy miattuk is bajos a fauni normához felzárkóztatni a szóban forgó nőket. A szemekből ígért sugárzik, amin a szavak rontanak. Említett ibolyakék színű olyanokat hallgatott, mint egy pszichoanalitikus. Egyszer viszont, élvezés közben, artikulátlannal ordította, mint egy vad-szamar. Éjfél után, nyitott ablaknál. Attól tartottam, a szomszédból kihívják a rendőroket. Egy másik szeme villanykörte fényével világított, bele egyenesen azokba a gondolatokba, amelyeket szívesen megosztottam volna vele. Amikor a megosztásra sor kerülhetett volna, nem volt mit. Neki velem, nekem vele. És testileg ezt a hiányt nem volt mivel pótolnia. Lehangolt, mélységesen lehangolt. Kis idő múlva gyűlölködve nézett. Könnyebbülten sóhajtottam, amikor a nézést abbahagyta. Volt olyan, akinek csupa mosoly arcában idegesen, idegesítően ugrált a szeme. Az aktus közben viszont megmeredt, mintha egy sír mélyére tekintene. Kiugrani, tüstént kiugrani onnan! Szeretném tudni, ki reagált volna másképpen. Megint egy másik rövidlátó volt, a szemüveg levétele után abból a fajtából, amelyik a világtalanok szelidségével tapogatózik arrafelé, ahol valakit, meztelenül mozgót, derengeni vél. Abban a jelenetben, amelynek felidézését latolgotom egy ideje, belekapaszkodott a tusoló nájlón függönyébe, és persze letépte.



Úgy rémlik, nem volt sok olyan eset, melyet előnyösen hatónak jellemezhetek. Visszagondolok a valóban jó nőkre. Akadt egy-kettő, akiknek társaságában az én esztétikai, pszichológiai és szexuális faunom látszatra minden kockázat nélkül integethetett volna. Még az intellektuális indíték sem hiányzott. Gondolok például egy ébenfekete hajú, korzikai asszonyra, a francia közoktatás élcsapatának tudós becsvágyú és előnyös beosztású alkalmazottjára, aki ráadásul hárfázott is, és úgy tetszett, minden képesített képességét szerelemre teremtett alkat koronázta temperamentumosan. Úgy tetszett továbbá, hogy vonzó adottságaival minden erőlködés nélkül azonos hullámhosszon tudok érintkezni, s ezt a lehetőséget egy este a Saint-Germain-des-Prés *La Rhumerie* elnevezésű, ficsúri kávéház teraszán bizonyossággként hozta tudomásomra. „Menjünk akkor magához”, javasolta meghitten, és még nem is értünk át a boulevard másik oldalára, már átkarolta derekamat, szemében pedig ünnepi láng gyulladt. Mondjam, hogy megdobbant a szívem? A korzózó tömegből a faun is kidugta fejét, de csak úgy intett, mint aki nem bizonyos a dolgában. Oka volt rá. Mellettem voltaképpen egy jó barátom barátnője ment, amitől lendületemet visszás érzés keresztezte. Nem nevezhetem erkölcsi fenntartásnak, hiszen nem tartoztam a monogám szektához. Inkább a barátságot tartottam értéknek, és gondolván, hogy barátomnak a kapcsolat roppant fontos, nem akartam javából kiforgatni. Aggályomat fel is hánytorgattam, azzal sem törődve, hogy kipukkasztom a kedvező hangulat szappanbuborékát. Ingerült kis választ kaptam, hogy barátom söpörjön a maga portája előtt, és különben sem értenek ők már nagyon szót. Nevetséges lett volna a kérdezősködést folytatni, és az este úgy nyúlt éjszakába, ahogy ragadozó delnőm kívánta, ahogy persze én is kívántam, csak éppen a faun biztatását lehetett mérsékeltnek minősíteni. A tökéletesség mögött valami rejtett: karomban



tartottam, és mégsem volt ott. Nem az első csörte után bújt ki a szög a zsákból, de amikor kibújt, a faun szemmel láthatóan felsült, és igyekezett lábujjhegyen távozni. Fránya faun, mibe került volna neki érthetően tudatni, hogy frigid a kedves, és hogy a kielégületlenség nem gyerekjáték. Iskolában kellene ilyesmit elmagyarázni, a pontos ismeretek sok kalamajkának vehetnék elejét. A kocka már alaposan el volt vetve, mikor megtudtam: én éppen azért lettem kiszemelve, hogy hátha meg tudom szerezni a hön óhajtott kielégülést. Nincs erősebb kihívás az ilyen felvilágosításnál. Csak bízva rám, majd bedobok apait, anyait, nem lehet panaszra oka. Hiába dobtam. A Káma-Szutrából elevenített fortélyok csupán felületileg váltak be. Kemény és hálátlan munka lett a pazarnak induló dugásból. Pontosabban minden együtt volt, kivéve az együttlétet. Amiből persze együttlét született egy tehetséges, ifjú zongoristával is. Egy hétre talán. Utána barátnőm megjelent és tudomásomra hozta. Nem örültem különösebben, de nem is bántam. Tudtam, hogy akadályoztatott természetéből kifolyólag próbálkozik. Azt viszont zokon vettem, hogy belehabarodott. Történetesen ez egy olaszországi túra során derült ki, amit kár lett volna félbeszakítani. Csakhogy ő eszményítette a langeszű ifjút. Capriban! Sorrentóban! Azt hiszem, kíméletlensége teljes tudatában. Hányódtam lehangoltság és bősziülés között, több hónapig, mert ahányszor ott akartam hagyni, hízelkedve visszajött, hogy hát meg kell értenem. Végül a bősziülés győzött. Csinos hűgának hiteles tüzességéről szereztem meggyőződést felszabadult hangulatban. Karácsony és Újév között, igazán jól esett, de ettől még nem a fauni elvárás szerint. Szeretkezésünk voltaképpen a rossz szerető, a rossz nővér ellen irányult: ez a baszás nem volt több, mint kibaszás.

Persze, túllépek a felidézésre kijelölt jeleneteken. Az kényszerít rá, hogy egyikről sem őrzök elbűvölően kerek egész emléket. És nem csak azért, mert folytatásuk nem ért fel velük, hanem azért, különösen azért, mert nem érnek meg igazi visszavágyódást. Kiben volt a hiba? A faunban, aki nem helyesen jelzett? Vagy bennük, akik nem hoztak szerencsét? Vajon a faun tehet arról, hogy én egy kapcsolat egészéből kioperálok egy részletet, és úgy teszek, mintha az ő hívására a kezdetben csupán a kezdet iránt kellett volna érdeklődnöm? Vajon a szóban forgó nők tehetnek arról, hogy a kezdeteken kívül más nemigen érdekelt velük kapcsolatban? Egyik másik talán inkább a kalandot kereste, többségünkön azonban többről volt szó, talán azért, mert a nőket természetüknél fogva a letelepedés, a fészekrakás vonzza, talán azért, mert éppen velem szerettek volna élni, és csalódtak, mikor kiderült, hogy hosszú távú vágyukat nem osztom. Nyilván egy hosszú távon startoló férfi azt mondta volna nekik, hogy szerelem, láthatár, közös otthon, gyerek, mindez egy életre szóló nagy egymásra hangolódás ígéretével, tetejébe fauni felhangokkal, te újjászülsz, más embert faragsz/ varázsolsz belőlem. Valamilyen formában a hosszú távon startoló ember fejet hajt, ilyen vagy olyan területen átruház hatalmat a nőre, függőséget vállal. Hát én ezt nem mondtam, nem tettem. Eszembe sem jutott. Eszembe sem jutott, hogy túllépjek magamon, és valami mesebeli transzban átrepüljek hegyen-völgyön, Óperenciás tengeren egyenesen az ő ölkébe. Eszembe sem jutott, hogy





mozgatóerőm a szerelem lehet. És még én csodálkozom? A fauna hivatkozom, holott a fentebbi kis sereg esetében megjelenéseit, hívásait tévesen olvastam. Mondjam azt, hogy önző voltam?

Azon veszem észre magam, hogy az óvatlan pillanatban elhangzó kérdés gáncsot vet, és beletaszít egy vallásos közhely csapdájába. Aki nem családalapítás szándékával kezd egy nővel, az visszaél vele. Mintha az egész XX. század, az öntudatos nőket beleértve, nem hirdette volna a jogot a nemi szabadságára, és nem találta volna meg az ehhez szükséges, könnyen kezelhető, fogamzásgátló szereket. Ajánlatos hát nem moralizálni, nem tesz jót a gondolkodásnak. Viszont nem kevésbé igaz, hogy nekem magamnak hiányzott ezekben a kapcsolatokban valami. Ami érdemessé tehetné volna a kezdeteket legalább a felidézésre. Mondjuk úgy, ahogy a faunt érdemes volt felidézni az elragadtatás miatt. Vajon nem kellett volna a kapcsolatok indulásakor mérlegelnem, hogy csiholódik, csiholódhat-e az éppen soros nőből egy villanyos szikra? Ami jelzi azt, hogy hű, itt valami nagyszerű készül. És mivel nem voltam teljesen kezdő, vajon nem kellett volna felmérnem, hogy hű, itt semmi nagyszerű nem készül?

Már megint vádoló magam, jóllehet idevágóan semmi rossz cselekedetemről nincs tudomásom. Ellenkérdés. Ha még egyszer ugyanabban a helyzetben találnám magam, ugyanúgy cselekednék-e? Minden valószínűség szerint igen. Nem öltenék szeméremövet. És ez már út a világosabb beszéd felé. Ha még egyszer, immár tudatosan, belemennék azokba a nem pirosbetűs kapcsolatokba, akkor mit elégedetlenkedem utólagosan a hajdani közepesekkel? Lám, a bökkenőt az ellentmondás okozza az emlékiró és emlékének cselekvő alanya között. Az irodalom elégedetlenkedik. Aki a tollat fogja, azt szeretné, hogy az, aki cselekszik, érzelmi és nemi kapcsolatokban ne hozzon rá szégyent. Szerepeljen a helyzet magaslatán. Dalolásson hőstenorként. Mi ez a romantikus tetszelgés? Az író szégyellné, hogy hőse nem túl izgalmas nőket unalmasan cserélget, és hogy nincs többről, faunosabbról, tűzijátékosabbról szó? Hogy amiről szó van, az langyos időtöltés kongó, pangó lényekkel, párnán összenyomódó arcokkal, folyosón közeledő léptekkel, letusolásokkal, folyosón távolodó léptekkel? Bugyi, melltartó hol a székre, hol a padlóra dobva. Szász Béla egy londoni sétánk alkalmával arról panaszkodott, hogy angol barátója kihullott fanszőreit nem takarítja el a fürdőkádból.

Hát aztán! Azóta sokszor előjött emlékezetemből ez a keserv, mikor érdektelen kapcsolatokra terelődött a szó. Miért zavart a kádban az a szőr, amely gazdasszonyának testén helyénvalónak találtatott? Tágabbra fogva: hogy jövök ahhoz, hogy fitymáljak egy nőt, több nőt, aki nem kelt bennem heves érzelmeket? Igaz, az ember a másik nem társaságát keresi a nőkben mint olyanokban, s az élvezetet, melyet tőlük vár, maximális mennyiségben alul nem szívesen fogadja. Anyjához méri ilyenkor a nőt, a vele hajdan megélt meleget, édességet akarja gyerekesen újra érzékelni. Anyával tölteni meg a szexet, ez a múltat idéző elvárás félreértések, visszaélések okozója lesz, mivel az anyák sokkal többet engednek meg fiaiknak, mint az olyan nők, akik nem anyja ezeknek a fiúknak. Követelőzés, ordítózás, cibálás, uralkodni vágyás, felvágás, lázadás eredetileg mind az anyákkal kapcsolatos megnyilvánulás

volt, s a maga módján előtérbe lép akkor is, ha a teste miatt célba vett nő szenvedélyt vált ki, és akkor is, ha szenvedélyt nem vált ki. Úgy van az egész megfirkálva, hogy a férfiak, a mai politikailag korrekt hisztéria elnevezése szerint mind macsó-gyanúsak, a szenvedélyesek erőszakoskodnak, a közönyösek fitymálnak. Valahogyan így fogtam én is a fitymáláshoz, de talán túl erős hangsúlyt adtam a hiányérzetnek. Elvégre, ha a macsó az, aki a nőben csak az elsődleges és másodlagos nemi kelléktárat látja, az unott macsó, aki én voltam a fent jellemzett időszakban, könnyebben észreveszi a nőben az embert. Milyen rokon-szenvesnek láttam a harmincon már túllevő, ibolyaszínű ékkövet, amint fapados, vidéki rokonait a telefonon bácsizta, nénizte, és általában úgy megtisztelte őket, mint vacak kis kavics a mennyekbe nyúló kőszálat. Mennyire együtt-éreztem a porosz lánnyal, aki párizsi társtalanságát magyarázta és mutatta, hogy karján hogyan duzzadnak meg az erek attól, hogy munkahelyén egész nap nem nyithat ablakot a léghűtés miatt. És milyen jól esett, amikor a frigid asszonnyal a megoldhatatlan nehézséget félretéve tudáscserébe kezdtünk, ő engem kottaolvasásra tanított, én pedig őt magyarrá, s e beszélgetések során kiderítettük, hogy neki olyan a profi hárfások között járni, mint magyarnak lenni a nyugatiak között, magyarul beszélni pedig olyan, mint rögtönözve hárfázni és gitározni.

Voltaképpen miért nem lehet, figyelembe véve emberi jó tulajdonságaikat, vagy legalább is sajátoságaikat, a mérsékelt érzésekre hangoló nőket is elfogadni olyanoknak, amilyenek? Hiszen sorstársak vagyunk. Ők is erre a világra születtek, átvergődtek a kamaszkoron, szüleik jóakarató balkezességén, ők is boldogok akarnak lenni, ők is járnak vécére, székelnak hol könnyen, hol nehezebben, ők is meg fognak halni, ők is ellenszenvesnek tartják sokszor a társadalmat, mindig a halált. És mi minden másban is hasonlítunk egymásra! Nekik is vannak





ellenségeik, a vírusokat beleértve. Barátaik, a vörös véresejtekkel együtt. Ezek sokszor pangnak. Időben vagyunk, s az idő kibabrál velünk, térben vagyunk, s a tér félrevezet és kimerít. Lényegében közösséget alkotunk. Miért nem

lehet hát egy szerényen izgató nőnek olyan feneket keríteni, mint egy nikotinos, koffeinos serkentőnek, kancásan hergelőnek? Feltehetően azért, mert a legszerényebben izgatók sem érik be emberi közösséggel, mert a pállottak, a rossz szagúak, a laposak, az elefántkórosak, a tetőtől talpig szőrösek, a kasztrálók, a fapínások, a bigottak, a feministák és minden más előítéletek is nemi juttatáson törnek a fejüket. Fejük a pajzánságon jár a napnak legalább egyharmadában. És a kéjhajászon között ki éri be a sima emberi közösséggel? Melyik női nemi szerv fogadja el a férfit csak úgy embernek, melyik nem veti alá a saját múltjában érlelődött elvárás kritikájának? Mindkét nem ésszerűségtől, józan belátástól függetlenül követelődzik, nem lehet elvárni tőle, hogy humanista normákhoz igazodjék. Akkor viszont nem lehet megütközni azon sem, hogy Szász Béla görbe szemmel nézte a fürdőkád oldaláról el nem takarított pinaszőrt, és tőlem sem lehet rossznéven venni, hogy fitymáltam és leépítettem nem egészen telitalátos embertársnőimet.

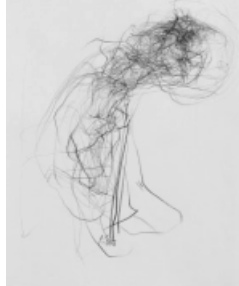
## 28. Önismereti többlet a planéták nyelvén

Melléfogásaim sorából persze tanulhattam volna, legalább is beláthattam volna, hogy a szerelem hiányzik. Viszont épp a szerelmet kerültem kínzó tapasztalatom miatt. Az lett volna az igazi, ha nem lett volna elviselhetetlen. Egyszer a Boul'Mich-en egy könyvesbolt kiállítóasztalán turkálva ismeretterjesztő füzet került kezembe a csillagjósolásról. Akkoriban a tudományos kutatás miatt csak célirányosan olvastam, hasznos, vaskos munkákat. A középkori kódexből másolt és modernre stilizált illusztrációk azonban felkeltették érdeklődésemet. Úgy tetszett, futólag. Próbáltam kitalálni, melyik jelkép melyik jegyet képviseli. Valamikor érettségi táján hallottam, hogy Mérleg vagyok. Ennyiben hagytam. Most ezt ellenőriztem, és közben bele-beleolvastam a magyarázatba. Levegő jegy, Vénusz uralkodik rajta, és Szaturnusz jellemzi gondolkodását. Társuláson töpreng, fontosnak tartja az intellektuális párbeszédet, érzelmi és szellemi partnereket keres a másik nem képviselőinél. Olyasmi volt ez, mint amikor az ember orvosi lexikont olvas, és minden kór leírásában önnön betegségére vél ismerni. Lám csak az egyensúly, ami Vénusz-ügyben nem szűnő töprengéseim és szaturnuszi vonalon tanúsított kitarthatóságom között kialakulva egész életemben központi szerepet játszott. S az állandó társkeresés. Tágra nyitottam a szememet. Hát ezzel az ismerettel a vesémbé látok. Nagy, narcisztikus izgalomban tüstént elmentem a Presses Universitaires de France könyvesboltjába, hogy ott mi komolyabb olvasnivalót találok. Meglepetésemre tartottak ezoterikus könyveket. André Barbault traktátusára megfájdult ugyan a fogam, de ez így első látásra túl költségesnek látszott ilyen frivol érdeklődés kielégítésére. Ugyanez a fűrge tollú és színvonalasan gondolkodó szerző szerkesztett akkoriban egy sorozatot, melynek mindegyik kötete egy-egy csillagjegy jellemzőit elemezte különféle szempontból. No; ezt megvettem

hozzáférhetőbb áron, és olvasás közben kinyilatkozásértékűen megismertem magamat, mint Mérleget. Azonban ennek a könyvnek volt egy még nagyobb revelációként ható fejezete, mely a Mérlegeknek egyéb csillagjegyekkel való kapcsolatlehetőségeit körvonalazta. Úgy éreztem, az Igazságra vezérlő kalauznak jutottam birtokába.

Az ember önmagát sok esetben szavak nélkül éli, illetve önmagáról szóló megfogalmazásai mások szavaiból állnak össze. Magamat én is úgy ismertem, legfeljebb annyi eltéréssel, hogy történelmi tapasztalataim során egyre inkább felfigyeltem a mások által rólam mondottak ellentmondásaira, aminek az lett a következménye, hogy igyekeztem függetlenül szembesülni magammal, vagy legalábbis nem egyszer az engemet illető megjegyzésektől eltérően, ezekkel dacolva magyarázni cselekedeteimet, magatartásomat. Ennyivel többé-kevésbé be is értem, azt hittem, átlagon felül ismerem magamat, ez egyik erőssége védelmi rendszeremnek. Pláne, mikor Freud tanaival gazdagodtam, úgy éreztem, cselekedeteimnek azokkal a rúgóival jövök tisztába, amelyeket családi, iskolai és társadalmi neveltetésem homályba burkolt. Ám a freudizmus eleinte nem lett személyesebb eligazítás az élet dolgaiban, mint a marxizmus. Ezért mondhatom, hogy amikor szembesültem a zodiákus kategóriáival, akkor mintha önhitt szememről hályog hullott volna le. Elvégre, amióta eszem tudtam, a világgal személyek közvetítésével érintkeztem, a világról szóló tanok viszont a személyektől elvonatkozó általánosságokban tájékoztattak. Mindegyikben volt valami helytálló, ami vonzotta hozzájuk a leegyszerűsítő bizonyosságra vágyó embercsordákat, de egyik sem tartalmazott felvilágosítást arra, hogy voltaképpen az egyén számára milyen árnyalt élményt jelenthet a mindent átfogónak vélt elmélet. Például egy tárna mélyre, gümőkorra, korai enyészetre kárhoztatott, nyápic bányászfiú ugyanazt érezheti-e a szocializmus megvalósulási folyamatában, mint egy duzzadó izmú, életét vérmesen habzsoló hentessegéd? És hogy lehet az, hogy egy apának van három, vérmes hentessegéd fia: az első vérmérgezést kap a vágóhídon, a másodikat verekedés közben böllérekessel leszúrják, a harmadik a húsipari dolgozók szakszervezetének főtitkára lesz, de beleszeret egy vegetáriánus nőbe, aki csak akkor lesz a szeretője, ha lemond a húsevésről, ő pedig a két ellentétes vágytól háborodottan az örültek házába kerül, majd tüdőrákkal az elfekvőbe, a gümőkóros bányászfiú mellé, és még mindig a szocializmus megvalósulási folyamatának idején?

Egyéni élmény, egyéni sors, egyéni alkat. A csillagok nyelve mindezeket a szempontokat előtérbe toltta, új szempontokat nyújtva faggatásukhoz. És persze felébresztve a kedvet, hogy a felismerésekhez ne csak alkalmazkodjam, hanem a belőlük kirajzolódó lehetőségekkel előnyösen éljek. Azzal szokták az asztrológiát vádolni, hogy teljes determinizmust hirdet. Személyes tapasztalatom viszont, amelyet azóta összevettem tömérdek ember reakciójával, azt mutatja, hogy akik érdeklődnek az állatövből kiszűrhető tanulságok iránt, általában azért teszik, mert valamivel elégedetlenek az életükben, és szeretnének a helyzeten valamiképp változtatni. Szóval passzivitás helyett a következmény inkább reagálásra, kezdeményezésre ösztönzés. Nekem például visszahatóan arra támadt kedvem, hogy ellenőrizzem, a különböző jegyekkel kap-



csolatos állítások megfelelnek-e a tényeknek. Csetlő-botlón neki is láttam a „káderozásnak”, főleg nőknél, mert ők játékosabban fogadták az ilyen „komolytalan” érdeklődést, nárcisztikusabban is, legalábbis ezt tételeztem fel, mint a racionalista látszathoz szigorúbban ragaszkodó férfiak, különösen az egyetemi világ képviselői. No meg azért is a nőknél, mert barátnő keresésem során rájuk voltam igazán kíváncsi. Három felfedezésre tettem szert.

Először kiderült, hogy gyakorlatilag mindenki fogékony a témára, mihelyt vágyai vagy becsvágyai csorbulnak. Meglepően sok férfi is hegyezte fülét, általában érzelmi vagy pályafutásbeli gondjaira keresve biztató megoldást. És bizony lehetett az ő esetükről beszélgetni, sokszor alig lehetett abbahagyni tolakodó lelkizésüket. Persze a női lélekhez még hatásosabb kulcsnak bizonyult az illető csillagjegyeről szóló fejtegetés. Sok olyan bizalmas közlés hangzott el, amelyeket különben harapófogóval sem lehetett volna előcibálni. Mintha egyszerűen attól a bűvös fogalomtól, hogy ő Rák, Oroszlán, Iker vagy Bika, fölöslegessé vált volna tartózkodás, bizalmatlanság, óvatosság. Szólt a vallomás ízléséről, érzékekről, véleményekről és cselekedetekről. Egyszer még melltartóméretéről is szó került olyannál, akiről azt gondoltam, nem lesz könnyű levetkőztetni. Rák, Oroszlán, Iker vagy Bika, ezek a szavak, csipetnyi és igencsak hozzávetőleges lélektanál meghintve, semlegesítették az illető előírásait. Másodsorra kiderült hát, hogy az asztrológia társadalmi használatban, és mielőtt bármiféle titokfejtő képességéről tanúságot tenne, elsősorban nyelvezet, mégpedig olyan, amelyik a személyek közti érintkezésben a gátlásokat és előítéleteket ideiglenesen felfüggeszti. Nyájas olvasó, próbálkozz csak meg vele! Valamilyen unalmas és főleg távolságtartóan közhelyes terefere közben kérdezd meg szomszédodtól, véletlenül nem a Halak jegyében született-e, mert beszéde alapján te azt gondolnád. S lám, a Hal érdeklődően ott ficáncol a horgon, sőt örömmel, mert néhány pillanatra társadalmi környezetéből átsodródik egy mitikus világba, ahol Kosokkal, Bakokkal, Vízöntőkkel, Skorpiókkal s egyéb mesebeli lényekkel, a négy őselemmel kerül kapcsolatba. Ha pedig az illető nem Hal, kéznél lesz a kérdés, hogy akkor micsoda, s a találgatásból is kikerekedhetnek az „égbolt pazar csodái”, hasonlóan a *Hajnali részegség*ben olvashatókhoz.

Erre a találgatásra nem csupán költői társasjáték miatt van szükség. Gyakran az azonosítás nehézségei is rákényszerítenek. Harmadszorra ugyanis az derült ki, hogy sok nőnek születés szerinti csillagjegye nem felel meg, vagy csupán alig az ő megfigyelhető egyéniségének. S ahogy elgondolkodtam az én jellemvonásaimon, reakcióimon, a magam Mérlegsége sem adott számot sok mindenről, például éppen a nőkről való gondolkodásomról, a rájuk vonatkozó magatartásomról. Szerencsére, vagy mondjuk úgy, a csillagok segítségével továbbjutottam felfedező utamon. A kis Mérleg-könyvben ugyanis állt egy használati utasítás az úgynevezett aszcendens<sup>8</sup> kiszámítására, ám ez olyan matematikai műveleteket igényelt, amelyeket a gimnáziumi számtanórák óta bőven elfelejtettem, továbbá a szintén szükséges földrajzi szélességnek és hosszúságnak

a jegyekhez való illeszkedését sem adta meg Magyarország viszonylatában. Nem boldogulok a magam erejéből, erről dohogtam egyszer Lehoczky Gergelynek, akit szintén érdekelték az ég titkai, s aki azt kérdezte, miért nem megyek el a Champs Elysées-re az *Astroflash* nevű vállalathoz, ahol számítógépen pár perc alatt elkészítik a teljes horoszkópomat. Másnap kezemben tartottam kinyomtatva minden adatot, amelyre a csillagtérkép megszerkesztéséhez szükség van, csak az ábrát kellett magamnak előállítanom, de hamarosan egy ezoterikus könyvkereskedésben találtam nyomtatott mintát is.

Megtudtam, hogy aszcendensem a Szűz jegyében, annak negyedik és ötödik foka között helyezkedik el. Különösebben nem örültem ennek, mert apám született a Szűz jegyében, én pedig abban a meggyőződésben éltem, hogy kerülök minden vele való hasonlatosságot. Nem lelkesített az innen eredező jövőkép sem, mármint hogy az aszcendens az ember egóját képviseli; mivel pedig az ego az évekkel egyre erősödik, hovatovább az egyéniség jellegzetességét is megszabja, döntőbb súllyal, mint a napjegy. Fanyalgásom nem tartott sokáig. Láttam, hogy a Szűz a Mérlegnek jó szomszédja, ami kedvezőbb, mintha összeférhetetlenségben kellene élnem önmagammal, ezt gondoltam, meg azt, hogy végső soron nincsenek is olyan rossz tapasztalataim az énemről, se nem túl tolakodó, se nem túl önállóan, átsegített eddig is sok nehézségen, egye hát a fene, felzárkózom hozzá. Alkalomadtán zászlót is bontok a nevében, ha más én-ek hadat üzennek.

Lám, az önmagamhoz való alkalmazkodást a Mérleg képlékenységével hajtottam végre, az önvédelmet pedig Skorpióként szerveztem. Mert az akkori megoldatlan érzelmi helyzetemben persze rögtön azt kerestem, mit tudhatok meg szerelemről, nemiségről: a csillagok szerint miről is van nálam szó. És bizony fény a sötétségre derült: Vénusz a halállal szorosan eljegyzett, drámai, önpusztító jegyben, a Skorpióban, együttáll Marssal, Plútó alvilági országlásának félelmetes díszleteiben. Megvan még az *Astroflash* lyuggatott szélű papírján a Skorpióban vergődő Vénusz kommentárja: „Vívódó szív. Olyan szenvedélyesen követelődő, hogy hajlamos szétmarcangolni, amit szeret. Vonzza az ismeretlen, a titok, meg akarja ismerni partnere szívét, a testén túl a lelkét is rabul akarja ejteni. A kéjbe fájdalom vegyül, a csókba harapás, a szerelem harc érzéki és spirituális erők között. Teljes birtoklásra tör, és vigyáznia kell, nehogy igéző hatalmával visszaéljen.”

Ha az ember egy magazin asztrológiai rovatában általános kijelentésként olvas ilyen szöveget, idétlennek ítéli, ha Jókainál vagy Krúdynál találkozik vele, akkor fellengzős skótwalterozásnak vagy hűgógyőzősködésnek tartja. Ha viszont saját magának a jellemzését tartja a kezében, s ez a jellemzés a maga módján találó, akkor egy pillanatra eláll a lélegzete. Hiszen a higgadt, kiegyensúlyozott Szűz-Mérleg derűje mögül a pokolról hoz üzenetet, elvégre thanatosz itt nem szemben áll érosszal, hanem benne dül, és csak csigázza, sarkantyúzza. Tudtam erről a kettősségről, bár nem kettősségként tartottam számon, hanem személyiségem időnkénti elváltozásaként, amely olykor

<sup>8</sup> Az állatövnek az a foka, ahol a születés időpontjában és helyén a Nap felkel. A csillagjegyet, amelyben a Nap ilyenkor megjelenik, *aszcdendens-jegy*nek nevezik, szemben a napjeggyel, amely a születés hónapját jelöli.



kínlódásba taszít, s amelytől óvakodnom kell, mint a tűztől. Két esetről az előzőekben meg is emlékeztem, bennük a kálváriás élményt hangsúlyozva. S itt most a csillagjósolás jellemzése, olcsó fordulatokkal ugyan, de mégis bátorítóan

érvényre juttatta a gyengeségben rejlő energiát, ennek elképesztő drámaiságát. Fekete színpadon villanó kések, feszültség, hogy a bajvívást melyik fél éli túl, kiömlő vér, vakító fogsor, kárhozatos vonzás, kurrogás, kimúlás, dúdulás hátborzongatóan, minden idegszálát kéjbe rántóan. Horror és gyönyör, a kegyetlenség színháza, a megismerés önkívülete.

Az *Astroflash* lepreollója csupán az aszcendens hatását elemezte a napjegyre, a Vénuszén kívül pedig mindössze két planéta állását kommentálta, a Holdét és a Merkúrét. Viszont pontosan kijelölte fokok szerint a zodiákusban főszerepet játszó többi hat égitest elhelyezkedését. S ahogy ezeket rajzoltam, szinte megkövülve fedeztem fel a Skorpióban a Marsot is, mégpedig együttállásban Vénusszal és kedvező fényszögben Plútóval. A Marssal társalkodó murányi Vénusz mit is jelent az asztrológus szempontjából? Rászántam magam egy részletes traktátus beszerzésére: *nomen est omen* alapon egy Hades álnéven publikáló szerző alapos munkáját vettem meg, melynek hamarosan kiadott második kötete a planéták átvonulásait és irányításait magyarázta, vagyis a születési horoszkóphoz viszonyított mozgásaik jelentésébe vezetett be. Egyelőre pusztán az alaphelyzettel ismerkedve a Skorpióban tartózkodó Marsról a következő tájékoztatást kaptam: a föld alá húzóódó energia találkozik a pokol tüzével. Titokban, engesztelhetetlenül cselekszik. Erőssége a reform, az ellentámadás. Kedvezőbb a férfiak, mint a nők horoszkópjában. Hirtelenség, találékonyosság. A fény és Isten műve ellen lázadó Lucifer mítosza itt fejeződik ki. Életre-halálra menő acsarkodás. Gyorsan végbemenő halál. Nem sok érzelmesség. A pokolnak arat. – És persze ott állt, hogy Vénusszal együttállásban szilaj nemiséggel ruházza fel az ő tulajdonosát.

Nyilván, ha én nem tulajdonos vagyok, megszeppenek a szüntelen háborgástól, Mérlegként viszolyogva nézek a sok mértéktelenségre. Azonban itt arról is szó volt, hogy múltbéli tapasztalataim alapján Skorpióként is láttam magamat, s amit olvastam, bizonyos fokig dacos büszkeséggel töltött el. Örültem sátáni vonásaimnak, és szívesen kérkedtem velük környezetem előtt. J.-ék valahonnan Dél-Franciaországból egy sátorozás közben agyoncsapott skorpióval ajándékoztak meg, én pedig ezt a rút sárgásbarna állatot, vasgyöngyökből összefűzött testét felfelé kunkorodó fullánkjaival egy átlátszó bakelit dobozba zártam és évekig őriztem. A szó szoros értelmében azonosultam vele, s a felfedezés olyan bűvöletbe ejtett, hogy a többi planéta állásán, fényszögeiken csak úgy átfutottam, és persze alaposan félreolvastam a horoszkópot. Hiszen az asztrológiában épp az a legérdekesebb, hogy a típusokon belül el lehet jutni teljesen egyénekre szabott jellemzésekhez,

melyek árnyaltan tüntetik fel a keveredést más típusokkal (csillagjegyekkel), és jellemben, viselkedésben, gondolkodásmódban, esélyekben az egyéni képletek hiánytalan gazdagságáról adnak számot. Én pedig rögeszmésen csak két arcúatról vettem tudomást: Szűz-Mérlegéről a munkában, Skorpióéről a másik nemmel kapcsolatban. Feltételezem, hogy egész egyszerűen szüleim kettősségét vettem át, valamennyire asztrológiai rokon vonásaikhoz kapcsolódva, de főleg a gyermekkori Mikulás–Krampusz-élmények kettősségéhez igazodva.

Krampusz-jegynek érzékelttem-e a Skorpiót? Szívesen beszéltem rémes dolgokról, kérkedtem elkárhozott-ságommal, dramatizáltam élményeimet, ágyúval lőttem verebekre, ha valaki rosszat forralt ellenem. Mindebben azonban fontos helyet kapott a játékosság, a színpadi fellépés, a cirkusz. Ilyenképpen Mérleg-Szűzbe vegyülő Krampusz-hatásról lehet beszélni, afféle színezetként, enyészet felé tartó álarcos báli hangulatként – egyik kedves festményem Watteau *Hajóra szállás Cytherébe* című képe, és sokat képzelődtem őszi enyészetben rendezendő kerti ünnepekről. A levegősen morbid hangulatok mélyén ott lapult az a halálos komolyság is, amellyel lestem egy női Skorpió felbukkasására. Minél semmitmondóbbak voltak a viszonyaim, annál rögeszmésebben vágytam egy Kleist-féle Penthesileára, akivel a szerelem párviadal lesz és édes iszonyat. Elemésztesről álmodtam: igaz, hogy inkább romantikus, mint valóságos képekben. Nem tisztáztam persze, hogy engem emészt el a vérpezsdítő amazon, vagy én emészttem el őt. Esményi az lett volna, ha együtt leszünk pernyévé. Ilyen tűzkár azonban éppen a Skorpió-hisztériám idején nem fenyegetett. Igyekeztem ugyan ebből a szempontból veszélyesen élni, de még az ujjbegyemet sem égettem meg. Horoszkópom kommentárjában külön táblázat mutatta, hogy milyen típusú partnernőkkel milyen fokig lehetek egyetértésben; attól függően, hogy náluk Vénusz milyen jegyben található. Nehéz, lehetséges, könnyű és nagyon könnyű kapcsolatban volt választék. Tizenkét jegy közül tizenegyet az első három csoportban tüntettek fel, a Skorpió az utolsóban állt egyedül. Szóval, ha ez ígérkezett telitalálatnak, akkor nekem ez kellett. Mint a játékos, ki a rulettasztalnál sorsát megváltó eseményként fülel a pörgő elefántcsont golyó kattogására – hol áll meg? hol áll meg? –, úgy lestem minden új nő horoszkópjában, hogy milyen jegyben tűnik fel a végzetes Vénusz, és az esetek legnagyobb részében nagy csalódással, talán öntudatom mélyén kisebb megkönnyebbüléssel is láttam, hogy nem a végzettel van dolgom. Mihelyt tehettem ugyanis, megrajzoltam horoszkópjukat, vagy elkészítettem az *Astroflash* gépén. És tartott ez az ugrásra kész ragadozói várakozás egészen addig a napig, amelyen, már nem emlékszem, milyen alkalomból, Nicole lepreollójába lapoztam a Champs Elyséesből kijövet a járdán. Csoda-e, hogy nem hittem a szememnek? Vénusza is, Marsa is ott állt a Skorpióban.



## LATOR LÁSZLÓ

# Az ige keresése

(laudáció)

Gergely Ágnes Endrődön, Kelet-Magyarországon született, nyugaton, Zalaegersze-  
gen gyerekeskedett, Szegeden, Budapesten tanult, és mikor, előbb ügyel-bajjal, később  
szabadon kiléphetett a nagyvilágba, Európában, Amerikában sokfelé megfordult. De  
nem lexikoncikket akarok írni róla. Csak szinte-szinte jelképesnek érzem, hogy kény-  
telenségből vagy szabad elhatározásából, annyiféle országot, tájat meglakott. Ilyen a  
költészete is: fenyegető vagy szerencsés véletlenek kényszerében, készítésében, de  
leginkább költő-természetének engedve terjeszkedett a kis- és nagyvilágban. Milyen  
jellemző idén kiadott összegező kötetének már a címe is! *Útérintő*: az első hallásra egy-  
szerű szóban mennyi, a foghatótól az elvont felé mutató jelentés-lehetőség! Egyforma  
hőfokon a menni és maradni, a megőrizni és elszakadni. Használjuk jellemzésére az ő  
metaforáját: romok övezte, valamennyi részletében bejárhatatlan, talán szorongást, talán  
feloldozást kínál, szép, zegzugos kastély. Valóságos és spirituális lakhelyei húzták meg  
és nyitották ki nagyszabású lírája határait. Első, 1963-ban, harmincéves korában megje-  
lent verseskönyve címe még személyes vallomást ígér: az *Ajtófélfámon jel vagy halott*  
apját idézi. Mégis, a képnek már archaikus-biblikus vonzata van. Egyszerre sugárzik  
magán- és közös gyásszal, hűséggel. A közvetlen élményt aztán érett műveiben egyre  
jobban eltakarja. Az *Útérintő*ben a versek új rendbe állnak, új részletek, más jelentések  
kerülnek erős megvilágításba. A felszín alatt magasfeszültségű vezetékek futnak, kötik  
össze a mát és a közeli, távoli múltat, a személyes és a közös sorsot. Kultúrákat, mító-  
szokat, költészeteket. És kedves költőit, a választott, nevükkel, szavaikkal, mondataikkal  
s leginkább szellemükkel meg-megidézett mestereket, magyarokat és külföldieket. Bár  
kedélyétől egy cseppet sem idegen a humor, a játék, lírája egészében a maga s egész  
keserves korunk, de akár azt is mondhatnám: az egész emberi nem fájdalomával terhes  
*carmen lugubre*. Mégis, ki ne érezné benne a fel-felfénylő katarzist? Már csak azért is,  
mert tragikus tapasztalatait egy ösztöneivel tudott erkölccsel szembeesíti. Ezért van, hogy  
neki az írás szakadatlan számvetés: a modern líra klasszikus vonulatához tartozik. De  
ahogy ír, az egy cseppet sem hagyományos. Használja, amit a század nagy újítói kitalál-  
tak. De a nemegyszer szokatlan előadásmód neki arra való, hogy a lehető leghívebben  
rögzítse és közvetítse a kinti világot és a bentit, az érthetőt és a nehezen érthetőt, olykor  
akár még az érthetlent is. Ha nevet adhatunk az iszonyatnak, a bűnnek, talán enyhíthe-  
tünk is rajta. Neki van miről beszélni. Terhes örökséget, embertelen koloncokat kellett  
hordoznia. Apátlanul felnőni mindenkinek nehéz próba. De az ő árvasága nem egyszerű  
árvaság. Ijesztő történelmi metafora is. Apját a második világháborúban tizenháromszor  
hívták be, előbb katonának, meg is sebesült a Délvidéken, azután munkaszolgálatosnak.  
Büntetőszázadban, gyalogmenetben terelték ki az országból. Éhen halt valahol, azt sem  
lehet tudni, hol. Megalázott, gettóba, marhavagonba zárt, táborokban eltűnt rokonok.  
S gyerekkori emlékeiben szökések, bélyeges anyjával. A világraszóló történelmi tragé-  
diába foglalt, külön neki rendezett tragédia. Megkapta a feladatot, mikor írni kezdett.  
Meg kellett értenie, el kellett döntenie, kicsoda, micsoda ő, kikhez tartozik, mihez kötő-  
dik. Minden pillanatban meg kellett szenvednie a nehéz választások ilyen vagy olyan  
kényszereit. Van úgy, hogy nemcsak válaszolni, de kérdezni is bajos. Hasadt sorsáról,  
egyébként költészete alaptermészete szerint, már jó ideje, szívesebben szól áttételesen.  
El-eltöprenghetünk rajta, mit takar, mit sugall egy-egy versében ez vagy az a szólam.  
Hol szólal meg a sokértelmű polifóniában a csakis-az-övé hangzat. De nem éppen azért  
érezzük-e egyetemes érvényűnek a verset, mert szövetében szétszálazhatatlan szemé-  
lyes és személytelen, közvetlen és közvetett, kölcsönvett vagy kölcsönadott. S miközben  
figyelmünk erre-arra fut, hogyne látnánk mégis a redőző függönyök mögül ki-kitetsző,  
gyötrelmek, szenvedélyek mintázta arcát. A sokszólamúság korszerű, virtuóz verstechni-  
ka. De más is, több is. Szemérmes zárkózottság és szíves nyitottság, sebzett érzékenység  
és páncélinges önvédelem, ösztönös és tudatos látás- és közlésmód. Az ilyen sokfelé  
ágazó, visszhangos lírát, az egymást hol árnyékoló, hol átvilágító elemek együttesét nem  
mindig könnyű megérteni. Gergely Ágnes tökéletesen megformált nagy költeményeinek



---

és kis dalainak első pillantásra töretlen az alakjuk. De hamar felfedezzük: belül minden csupa hézag, váratlan vágás, kiszámíthatatlan társítás. Az ép nyelv, a nem ritkán különös szavak, a biztos kézzel rajzolt, de hirtelen ki-kisiklatott mondat, a képek ereje teszi, hogy tömör homályát, vakító lobbanásait akkor is elfogadjuk, ha úgy érezzük: eltakarnak előlünk valamit. Gergely Ágnes szereti, ha verseiben van valami titok. De a titoknak is hitele, fedezete van. Mert a szöveg bonyolult kapcsolat-hálója mögött ott érzik az eltökélt szándék: az ingatag világban az érvényes ige keresése.

GERGELY ÁGNES

## *Az alabástrom út*

boglyas felhők sietnek  
a Hold előtt  
Weöres Sándor

Jártál-e peremén az égnek,  
hol rád vár a farönk?  
Csapódott fel mögötted árnyék?  
Csapódott fel göröngy?

Álltál-e peremén az égnek,  
hol odavész a nyom?  
S a kényszerített feledéssel  
kiég az irgalom?

Láttad-e, peremén az égnek,  
hogyan légvár az erőd?  
S boglyas felhők is elvetélnek  
a vércse hold előtt?

Érted-e, peremén az égnek,  
a jég miért rian?  
S mért tátognak a rockzenészek  
a tolókcocsiban?

Mert lépni kell, mint hold a vízre,  
s a mélység ágboga,  
a hullám nekiront a partnak –  
de ki küldte oda?



## DEÁK LÁSZLÓ

# Laudáció

Bizonyára többen különösnek tartják, miként magam is, hogy legutóbbi kötetének címében G. István László azt mondja: *Amíg alszom, vigyázz magadra*. Különös, mert úgy tudjuk, a költő sosem alszik, miként közmondásosan, az ördög sem. Vagy ha mégis csak alszik, méghozzá ekképpen manifesztálva, akkor az egy merőben profán költő kell legyen, feltűnően hasonlatos hozzánk, köznapi lényekhez. Mindez komoly visszalépésnek tűnik a hagyományos, eszményített költői szerephez képest, mivel a mindent látó, mindent tudó, örökösen éber lelkiismeretű poéta helyett a gyarló embert ruházza fel a magasztos szereppel. Aki, bár nem látszik különbözni embertársaitól, annyiban mégis, hogy olykor, megmagyarázhatatlan okokból, költeményeket ír.

Mindezek előrebocsátása mellett, és nem csupán a kontraszt erősítésére hozom fel, hogy G. István László verseiben előszeretettel fordul fennkölt, magasztos témához. Nem ritkán szólaltatja meg az ima bensőséges hangjait, mitológiai, Ó- és Új-testamentumi alakok örvén nyit meg egy-egy lírai asszociáció-sort, majd, több megszólalásban, egy hús-vér figurának ható Istennel diskurál.

Hozzá kell tenni azonban, G. István László hangja, versbeszéde immár minden ízében kimunkált, átélt és átszellemitett, tehát méltó az ilyen körben való megszólaláshoz. Sokszor rilkei hangzást érezhetünk benne, ami inkább becsületére válik, hiszen egy nyilvánvalóan és vállalhatóan erős hatást tart imponáló biztonsággal kordában, kontrollál helyes mértékkel. Ezért írhatta Ferencz Győző a kötet fülszövegében, hogy „Hangja megrendítő tisztasággal tölti be a maga-alkotta teret.”

Korábbi négy kötetére a mából visszaneézve a következőket, építkező versművelőre látunk, a széles tematikán pásztázót látjuk, aki már az első felütésnél figyelmet és bizalmat ébresztett. Az irodalmi folyóiratok tengerében lényegében hűség maradt a Liget köréhez, de egyáltalán jellemezhető egyénisége a hűség fogalmával. Elsősorban a költői hagyomány tiszteletben tartását kell említeni. A jelenség ma ismét nem kivételes, szerencsére, a kérdés mindössze annyi, hogy kinek mennyire sikerül eleven életet lehelni a vértelen kadáverbe?

G. István László animáló módszere, legalábbis utóbbi köteteinek verseiben a fosztóképzők, tagadó szerkezetek nyugtalanító hatású alkalmazása: *nincs fölfakadni forrás, és sarjad a sorstalanok ígérete, és úgy ébredj rám, felülettelen, ahogy felejteti szoktuk egymást, és szigetetlen tenger híz körül, és mindenütt jelen és kivonhatatlan, és Benned élővé lesz a képtelenség, fáradt se lehetsz* – tehát ilyenféleképpen. Amúgy pedig szorgos kiaknázója ő a szonett- vagy szonettszerű formának, gondolati magvú költészete is eleve erre inspirálja. A rímet pedig – amely oly sok nép modern költészetéből száműzetésbe küldetett – kitűnően, többször ötletes és bonyolult képletekben használja, sőt érezhetően élvezi is használatát, ezzel mintegy megajándékozva olvasóját.

*Hányadik nap, ne kérdezd, fél- hanyatt, / ahogy aludni sem, gondolni pláne / semmit sem lehet, ha egy szintelen folt / beszéd közben a szemén áttűnik / a másiknak, akivel csak te vagy, / és csak te lehetsz, fekszel, árulás / belülről ér, tengert a só, napot / a meleg hagyja el így, de neked / száradt-e szájadba annyi szó, / hogy nyelni vágytál, hányszor lehetett / elrontani, amíg a hang teremtett, / biztos nem szentori – az este, reggel / bizonytalan várt benned, épp lehellted / csak neki, hogy legyen, s hogy látod, hogy jó.*

Végeredményben az ilyen esetben G. István Lászlónál sem lehet biztonsággal eldönteni, hogy az áhítat vagy a szerelmes szavait halljuk-e, amint volt ez például Keresztes Szent János esetében is. De hagyjuk a példalózást. Hiszen G. István László a maga jogán már meggyőzött bennünket – úgy vélem –, hogy érdemes és kiforrott poétát ismertünk meg személyében. Innen kezdve aztán minden kétséges, azaz továbbra is kétséges minden. Most viszont annak örülök és azért gratulálok, hogy a Radnóti Költői-díj kiérdemelten jut G. István László kezébe.



---

G. ISTVÁN LÁSZLÓ  
*Egy sejtés vége*

Ami a bokorból szökni készül:  
bokor alatt nyüzsgő árnyék  
a te szemed.

*A dzsungel*

Sötét volt, mint egy zongora  
belseje, egy hangszer zengése fér  
a szemedbe, mondtam, oktávokat  
nézel át, zárt koporsóban készül  
a hang, életre csak sírmélybe  
lel, sosem mondtam, nézz  
máshova, zengett a zongora,  
felcsapott rám, oszlásnak indult  
ígéretére minden. Most a sötét,  
ha erdőknek megfelel, nekem miért ne?  
Mondják, a nap is, mielőtt égre lépne,  
dzsungelében időzik, sötétet gyűjt,  
szemedből én, hogy hosszan égjen.

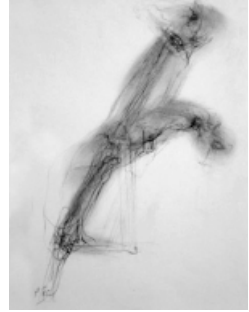




---

TAKÁCS ZSUZSA

# Ragyogó trón



„Akkor nagy ragyogó trónt láttam... És láttam, hogy a holtak, nagyok és kicsinyek ott állnak a trón előtt. Könyveket nyitottak ki. Kinyitottak egy másik könyvet is, az élet könyvét.”

(Jelenések 20,11–13)

Sárgán, még napsütötten állt a ház a négyholdas park közepében, az erdő szélén. Az unokatestvéreikhez látogatóba érkező lány úgy látta mégis, hogy viharfelhők gyülekeznek a ház fölött, hogy csakhamar rájuk szakad az eső, és sáros áradat sodorja messze a szüleitől. Jól tudta azt is, hogy kockázatos számára minden ajtónyitás, mert ott foghatják örökre, ahol ajtót nyitnak neki. Megérintette hát apja zakójának ujját, és a kéz – gyöngye teherként –, a vállára szállt. Talán az egyre szűkülőbb szögben érkező nap vetette hosszú árnyék, talán a rozoga melléképület falába vert rozsdás kampók töltötték el balsejtelemmel. Lehet, hogy az ajtóban elébük termett háziasszony szigorú mosolya ijesztette, az öt lány unokatestvér egyforma köténye és a tolószékben ülő egyetlen fiúgyerek nagy arca. A legvalószínűbb azonban, hogy a tanyán töltött hosszú hónapok miatt félt minden látogatástól. A háború után ugyanis az éhező Budapestről nővérével együtt egy tanyára vitték őket a szülei. Az első éjszakán még anyjával együtt aludt a tisztaszobában, de reggelre kelve csak testének hűlt lenyomatát találta maga mellett. Búcsú nélkül távoztak tőlük, hogy ne zaklassák fel őket. Tél volt, tavasz volt, Medárd negyven napja. Gumicsizmában jártak és melegítőben, annyi tejet kaptak, amennyi csak beléjük fért, de elbolhásodtak. Ha kiállt az alacsony, fehérre meszelt, hosszú ház elé, az itatóvályút látta, hatalmas cuppogós sárban a nagytestű marhákat, ahogyan pofájukat a vízbe merítik, magasra emelik, és a távolba belebógnak. Hallgatta a vak, harsonaszerű hangot, ameddig csak bírta, a barmok beszéde volt félelmetes zenéje. A muzsika, amit a fésű fogaira helyezett selyempapírra fújva a gyerekek csaltak elő, ideig-óráig tartó, szárnalmas zizegés volt csupán. Néha közel merészkedett a nagytestű állatokhoz, s ha megmoccantak, menekülni próbált. A sár megmarkolta a lábát és visszahúzta magához, ahogy a tetszhalottak a temetőben az arra tévedő, magányos vándort. A barmok látásával nem tudott betelni mégsem. Közeliükbe állt, semmibe fűrt tekintetük irányát követte szemével; mozdulatlan, szoborszerű testükön a legyekről ellepett, önálló életre kelő, rángó bőrt figyelte. A további megpróbáltatásokra készítette föl magát. Nyáron mezítláb jártak a tarlón, talpuk csupa kéreg, seb és heg volt. A szomszédból átszökdő, kopaszra nyírt, ostorát pattogató fiú azt mondta neki, hogy a lány nem gyerek és az asszony nem ember. Névnapijára képeslapot hozott neki a posta. Gyönyörű anyja gyöngybetűivel azt írta hátoldalára, a jókívánások és a befogadó családnak szóló üdvözet mellé, hogy legyen engedelmes addig is, míg újra találkozhatnak. Utalás történt a képen látható sárga kiskacsákra is, amelyek csekély hasonlóságot mutattak az udvarban botladozó, piszkos-szürke, apró szárnyasokkal. Anyja arra figyelmeztette, hogy nehogy a nyakuknál fogva emelje föl és dédelgesse őket. Még közös életükben egyszer – a családi legenda szerint – a nyakánál fogva csokorba gyűjtött néhány kiskacsát, és úgy adta anyjának oda. A tintával írott betűkre potyogtatta könnyeit, míg rá nem jött, hogy könnye az írást lemossa. Fújni kezdte, a kemencénél szárogatta a lapot, és attól kezdve együtt aludt vele. Amikor azonban, éppoly végzetszerű váratlansággal, ahogyan otthagyták őket, visszajöttek értük a szülei, másnak találta anyját, mint azelőtt. Az a gyanúja támadt – és ebben a tanyán hallott történetek is megerősítették –, hogy apjuk oldalán, egy hozzá megszólalásig hasonló idegen nő jött értük. Valódi anyjuk pedig derékig földbe ásva egy erdőszélen siratja elveszített gyermekeit. Résen volt azért. Közös múltjuk apró részleteiről faggatta anyja hasonmását, de az minden kérdésre pontosan megfelelt.

Kitelepítés, kilakoltatás, állásukból való elbocsátás fenyegette a vendéglátó népes család fejét, akárcsak az ő apjukat. A felnőttek között erről folyt a beszélgetés, majd a dús szemöldökű családfő kis csöndet kért, és részleteket olvasott föl a *Jelenések Könyvéből*. Úgy látszott, senkinek sincs kifogása a beígért csapások ellen, a háromnapos sötét gondolata pedig a lánynak és a mellette ülő dús szempillájú unokatestvérenek kifejezetten ínyére volt. – Láttál már tetszhalottat? – kérdezte suttogva tőle. – Azt nem – felelte az unokatestvére –, de tudok mutatni neked valami érdekeset. Csakhamar vége szakadt a felolvasásnak, a háziasszony összeütötte néhányszor a tenyerét, s a hirtelen támadt



csöndben, mintha parancsot adna ki, elkiáltotta magát: – MenjeteK játszani, gyerekek! – Ők ketten, élve az engedéllyel, a kertbe igyekvőkTől elszakadva a fészerbe osontak. A szerszámok között egy magányos szögön ostor lógott, melyet az egymásra helyezett zsákokon ügyesen fellépkedve a dús szempillájú lány egy mozdulattal lekasztott, és a szíjat rövidre fogva csapkodni kezdte a cementpadlót. Hamarosan elunta aztán a csapkodást és megtámaszkodott a falnál. – Azért vagyok ilyen fáradt – szabadon maradt kézfejét, mint aki elájulni készül, finomkodva a homlokára szorította –, mert szombat délutánonként nekem kell megvernem – és itt egy számára ismeretlen fiú, egy másik oldalági unokatestvér neve következett. – Ugyanis nem tanul, és a szülei engem kértek meg erre a szívességre. – Fölmutatott a szemmagasságban falba vert két kampóra: – Ide kötik ki.

Nem időztek hosszan a fészerben. Kisurrantak a kertbe, ahol a többiek *Komámasz-szony*, hol az *olló-t* játszottak a tolószékes fiú felügyelete alatt. Már leszállóban volt az este, amikor meghallották a vacsorára hívó szót. Anyja szólt ki értük: – Gyerekek, vacsorázn! És ő, a tanyáról való hazatérésük óta először – talán a szokatlanul tágas tér, vagy a fákra, bokrokra, földtúrásokra, fűre telepedő sötét szorongató közele miatt – fölismer-te hangjának elveszített, régi csengését, és elszorult tőle a torka. Úgy érezte, nem bírja tovább neheztelése terhét, hogy idegenek között hagyták őket, meg kell már bocsátania neki. Előre figyelmeztette magát, hogy megindultsága miatt, ha kettesben marad vele, ne akarja majd bepanaszolni unokatestvérét a fészerben elmesélt csúf történetért. Nem futott együtt a többiekkel, látni akarta a távolodókat. A hajfonatok, lábak, hátaK sötét, kapkodó vonala mintha búcsút vett volna tőle. A vacsora után még lovas kocsira szálltak. Ez volt az utolsó év, hogy a belvárosba beengedték a fogatokat, így hát – a bakon vendéglátóik régi kocsisával – hazáig röpiilt velük a hintó.

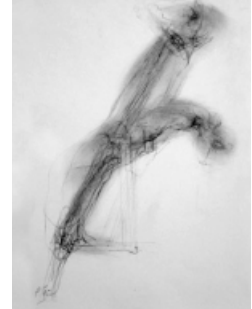
---

LOVAS ILDIKÓ

# A spanyol menyasszony

(Lány, regény)

Részlet



Lassan a végéhez közeledett az iskolaév és egyáltalán nem számíthattam jó nyárra, mert egész életre összevesztett velem a legjobb barátnőm. Ez már jóval előbb megtörtént, csak nem vettem észre. Pontosan egy évvel korábban, vagyis azután, hogy befejeztük a nyolcadikat. Mivel az iskolareform áldozatai voltunk, nem kellett fölvételiznünk, hanem folytattuk az általánost, csak immár középiskolásként. Egységes középiskolába jártunk, ez volt a hivatalos neve, egységes, hiszen mindenki számára kötelező és senkinek nem jó. Senkire sem szabva. Ez ugyanolyan dolog volt, mint a gimnázium – a szvetozár –, amit szakközépiskolának hívtak és csak két évig tartott, viszont előtte két éven keresztül a négyéves gimnáziumi anyag javát nyomták egységesen a fejekbe. Mert úgy vélték, joga van a lakatosnak is arra, hogy ismerje Szókratészt és Thomas Mannt. Nekem remek két évem volt, nem győztem háziolvasmány-elemzéseket írni.

Fölvételi izgalmak nélkül búcsúztunk el az általános iskolánktól, nem emlékszem, hogy sírtam volna, krémszínű rakott szoknya volt rajtam és rózsaszín, áttetsző blúz, de nem volt undorító, hanem klassz, magam is csodálkoztam, hiszen rózsaszín volt. Apró fehér pöttyökkel, de nem is pöttyök voltak, inkább úgy festettek az anyagon, mint a fehér foghiba, a fluorózis, amit leginkább a sötétben látni, amikor trükkös fények világítanak. Nagyszerű érzés volt befejezni az általános iskolát, az osztályomhoz nem ragaszkodtam túlságosan, de különben is együtt folytattuk. Bajom azzal, hogy valami új következik, nem sok volt. Kicsit izgultam, hogy meg tudok-e felelni a követelményeknek, vagy már tizenöt évesen búcsút vehetek az egyetemtől. A nyárra viszont úgy gondoltam, mint soha azelőtt. Titkos varázslatnak hittem, amitől megváltozik az életem. Biztos voltam abban, hogy megismerem a fiút, aki a szerelmem lesz. És mozi is lesz meg séta a korzón.

Nem sejtettem, hogy '82 nyarán a Pionír Cukorka-és Csokoládégyár medencéjének partján elveszítem a legjobb barátnőmet. A legjobb barátnőm, aki úszott, és akivel minden titkomat megosztottam, ugyanazokat a könyveket olvastuk és jegyzeteket készítettünk a Nagy Indiánkönyvből, mert nem tudtuk eldönteni, milyen sorrendben következnek a kötetek, csak abban voltunk biztosak, hogy a Vadölő az első és a Bórharisnya az utolsó, tehát adatokat jegyeztünk le, amelyeket összevetettünk és így sikerült eldöntenünk, milyen sorrendben követik egymást a történetek, emellett Tarzánba voltunk szerelmesek, Tarzán és az aranyváros, az volt a kedvencünk, bár nekem nem annyira, és azt is megtanultam, hogy a vécén ülve kell olvasni, vagyis hosszan kell ücsörögni a klotyón és időnként hangosan nyérinteni, erre legjobb a Rejtő, de ez nem igazán ment nekem, mert hányingerem támadt, vannak dolgok, amiket nehezen viselek: nyál, szagok, undorító történetek, amikben ezek szerepelnek, és a hosszú ücsörgés a vécén, mert én már azt sem értem, hogyan kell-

het vécére menni, ez önmagában szörnyű, de ha már így alakult, akkor legalább gyorsan legyen vége. Utolsó pillanatban szoktam elrohanni, amikor már szinte becsurog és sietek, alig lélegezve rohanok ki. A legjobb barátnőm nem ugyanaz a lány volt, akivel egyszer szerelmes levelet csórtunk ki egy postaládából és aki azóta Kanadában él, három lánya született és bátor, akár David Crocket, hiszen mindezt végigcsinálta, ehhez képest a gyors sodrású folyók, amiket a cobolyprém-sapkás hős legyőzött, valóban kicsiknek való mese. A legjobb barátnőm, az úszó, nagyon okos lány volt, szerintem sokkal több esze volt, mint nekem, ezért is lett fogorvos, azt mondta, járjunk fürdeni a Pionírba, ott lesznek fiúk is, viszünk könyveket és szendvicseket, labdát és badmintont, remek nyarunk lesz. Izgultam, mert nem gondoltam, hogy elengednek a szüleim. Azóta sem felejtettem el azt a hátalelt érzést, ami akkor öntött el, amikor mégis. Egyszerűen igent mondtak, biztosan azért, mert már tizenöt éves voltam. Mindennap kerékpárra pattantam, elgurultam a legjobb barátnőmért és indultunk a medencére. Csodás nyár volt, elég sok fiúval megismerkedtünk, főleg magyarokkal, mert szerbül nem nagyon tudtunk. De nekem mégis egy szerb fiú tetszett meg, olyan magas volt, hogy a feje, ha röplabdázás közben kinyújtózott, a júliusi napba ütközött, fehér bőre volt és fekete haja, de nem csak fekete, hanem ében. És kicsiny szakálla, ezért elneveztük Othellónak. A legjobb barátnőmmel mindig úgy feküdtünk, hogy ő jól meg tudja figyelni, arra néz-e Othello, s ha igen, vajon mikor. Én természetesen háttal feküdtem a medence túoldalának, ahol ő tanyázott a barátaival, nehogy észrevegye, hogy tetszik nekem. Amikor vízbe mentünk, ő is fürödni kezdett, olyankor néztük egymást, mindennap tiztől délutánig, a vízben bátrabban, a parton én leginkább a hátam fordítottam felé, de röplabdázás közben, ha mi játszottunk a pályán, sokat ránéztem, a hasam elolvadt, de nem rontottam el a játékot, minden sikerült, hiszen az volt a legnagyobb nyár, kakaóvajjal kentük egymást a barátnőmmel, amitől köztudottan remekül lehet barnulni, de a darazsak is szeretik, mégsem csípett meg bennünket egy sem.

Szerintem a barátnőm nagyon szép lány volt. Rengeteg hullámos haja volt és kreol bőre, barna szeme és arányos, izmos teste, jót tett neki az úzás, szélesítette a vállát. Talán molett volt, kicsit duci, ez fájt neki, de én nem így láttam, azt szerettem volna, ha úgy nézhetek ki, mint ő. Pontosan úgy. De én egy egérre hasonlítottam, főleg, amikor kijöttem a vízből. Amúgy is kicsi fejemre rátapadt az amúgy is rendkívül ritka hajam, a bőröm fehér volt, de olyan fehér, hogy visszatükrözte a napsugarakat, ha elmentem a víz mellett napozók közelében, azok riadtan eltakarták a szemüket, elképzelné sem tudták, mi vakítja el őket. Legalábbis így éltem meg.

Egész nyáron kérdezgettem a barátnőmet, neki ki tetszik, melyik fiúba lett ő szerelmes, hogy azt pedig én



tartsam megfigyelés alatt, ez rendkívül ravasz dolog, mert nem áruljuk el magunkat, viszont segítünk egymásnak, ami csak fokozza a nyár és a szabadság ízét, hogy mi már ilyeneket is megtehetünk. Délutánra annyira elfáradtunk,

hogy alig tudtunk hazabicajozni, ám nem számított, hiszen alig vártam, hogy a csoda este folytatódjék. Ugyanis semmi nem ért fel az érzéssel, amikor este zuhanyozás és olvasás után elkapcsoltam a kacsapalis éjjelilámpám, félig hasra feküdtem, a párnába fúrtam a fejem és magam előtt láttam Othellót, ahogyan rámnevet. Többször rámnevetett, tulajdonképpen sokszor. Apró rángások futottak át tőle a gyomromon.

Otthon meszelés folyt, a nagyanyám, mint megtudtam, mert nem titkolta el előlem, hanem alig várta, hogy jól elmondhassa nekem, rendkívül felháborodott anyám azon döntésén, hogy a segédkezés helyett reggeltől estig a medencénél lóghatok, lustálkodhatok és semmi hasznomat nem veszik. A nagyanyám szerint magamtól is félérhettem volna ésszel, hogy szegény anyám annyit dolgozik, mint egy állat, én pedig semmit nem segítek. Nem emlékszem, hogy felajánlottam volna a segítségem, noha egy évvel korábban, vagyis hetedikben egyetlen szombat délelőtt kétszer leszappanoztam a mennyezetet és át is kentem, húztam a konyhaasztalt, szerencsére már akkor is elég magas voltam, nem kellett székre állnom, hogy elérjem a plafont. Télen pedig kivittem a hóra a szőnyeget, krumplipaprikást főztem, ilyesmiket csináltam, amikor a szüleimnek munkaszombatja volt, vagyis nem féltem a munkától, ami nem azt jelenti, hogy szerettem volna. Azt szerettem, ha megdicsérnek és mosolyognak rám. Imádom, amikor dicsérnek. Számtalan örültséget elkövettem már érte.

Nem azért emlékszem tehát a meszelésre, mert részt vettem benne, hanem azért, mert szalmonellafertőzést kaptam a korzón vásárolt nyomós fagyitól – málna és vanília –, emiatt pedig egy hétig az ágyat nyomtam, nem mehettam a medencébe.

Lázasan feküdtem a szüleim ágyán, ami a szoba közepén, a szekrénynek fordítva állt, míg ők az én szobámban dolgoztak. Semmit nem tudtam enni pirítóson kívül és semmit nem tudtam inni Schweppes bitter lemonon kívül. Olvasni nem bírtam, aludni nem tudtam. Kínlódás volt minden perc. Nyomós fagyit azóta sem ettem. Gombócot is csak tizenöt évvel később Soltvadkerten, mert nagy a forgalom. Azóta, ha látom, hogy tényleg nagy a forgalom, megkockázatom, de igazából csak a Magnumban bízom.

Amikor egy héttel később újra megjelentem a Pionír medencéjének a szélén, Othello még sokkal jobban nézett ki és határozottan rám nevetett, nem kicsit, féloldalvást, mintha a barátja mondott volna valamit, s azon derülne, hanem a szemembe, kedvesen, hogy belefejeltem a medencébe. Akkor tanultam meg fejest ugrani, aminek később jó hasznát vettem. Tollasozás közben mondtam a legjobb barátnőmnek, hogy ezért a mosolyért még betegnek lenni is megérte.

A fűvön heverésztünk, én legjobban oldalvást szerettem feküdni, úgy lehetett legjobban beszélgetni. A legjobb barátnőm is mindig így feküdt, tehát egymással szemben, oldalvást elnyúltunk a törölközőkön és beszélgettünk, szárítkoztunk. Ő remekül ki tudta magát emelni a medencéből és a víz alatt meg is tudott fordulni, én egyiket sem, tőle próbáltam megtanulni. Fejest sem merem ugrani, ha nincs az a mosoly, tán soha nem tanulok meg. A fordulással nem boldogultam, de a kijövetelt megtanultam. A rugaszkodásban van a titok, le kell győzni a víz ellenállását, vagy ilyesmi. A combom többször lenyúztam, sokszor visszaestem, ezen remekül szórakoztunk. Mikor aztán elnyúltunk a törölközőn, volt mit kipihenni. Egyik ilyen pihenés alkalmával azt mondta a legjobb barátnőm, hogy a nővére olvasta egy német divatlapban, hogy egyáltalán nem divatos az, ha valakinek bemélyed a dereka, amikor oldalvást fekszik, hanem az egyenes vonal a divat. Nagyon megörültem, hogy ezt elárulta nekem, hogy még egy titkot megosztott velem, hiszen jól láthattam, az ő testének vonala bizony egyenes volt. Attól a pillanattól

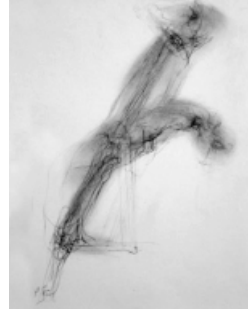


kezdve, akár mennyire nehezemre is esett, kinyomtam a derekam, hogy az én testem vonala is egyenes legyen, s ne szenvedjek hátrányt a soványságom miatt, meg azért, mert a derekam annyira bemélyed.

Addig azt hittem, nagyon jó alakom van, mindenki ezt állította, a nagyanyám összes sógornője is, pedig ők nem voltak túl kedves emberek, legalábbis soha nem hallottam, hogy bárkiről jót mondtak volna, márpedig elég sokat hallottam beszélgetni őket, azután, hogy anyukám munkába állt, vagyis tizenegy éves koromtól kezdve. A legnagyobb szájú, de egyben legügyesebb is, aki egész vagyonokat szerzett olaszországi útjaival, tükröskatának hívott, mert hacsak tehettem, az előszobatükör előtt nézegettem magam. Egy pillanatra határozottan emlékszem, koratavasz volt, talán március, egy zöld pulcsiban voltam, keskeny csíkok voltak az anyagban, kitüremkedtek belőle, a nap betűzött az előszobaajtó sárga ablakán, kint még hó volt, a hóvirágok alig dugták ki a fejüket a garázs környékén, ahol a leghamarabb olvadt, reggel megsimogattam a fehér szirmocskájukat, volt egy kedves mesém, abban egy kislánynak hóvirágból készült koszorú volt a fején, valahogyan beteg édesanyján is ezáltal tudott segíteni, ezért szerettem annyira a hóvirágot, a mesét mindennap elolvastam és sírtam rajta titokban, a szeretet miatt. Én is úgy szerettem anyukámat, hogy elszorított tőle a fájdalom. A nagyanyámhoz reggelente érkeztem, ha nagyon hideg volt, és nem tudtam kizárni otthon az ajtót, villát dugtam a kulcsra lévő lyukba, úgy fordítottam el. Érzésem után teát kaptam Olympos citromlével, az otthon soha nem volt, a szüleim anélkül adták nekem a teát vagy citrommal. Az Olympos citromlé az Magyarország volt, mint a rajtam lévő zöld pulcsi és a Kossuth Rádió is, ami elől az előszobatükör elé menekültem. Meg a sógornők elől. És akkor észrevettem, hogy van már mellem. Valahogyan lett az éjszaka folyamán, mert tegnap, amikor ugyanígy és ugyanígy álltam, még nem volt. Domborodott a zöld pulcsi, én meg lehúztam, ahogyan csak tudtam, magamra feszítettem, akár egy páncélt, hogy minél job-

ban láthassam. Nem szóltam a konyhában ülőknek, féltem, kicsúfolnának. Ez ritka döntésem volt, általában nem jut eszembe, hogy bárki kicsúfolhatna engem, ezért mindig hévvel szoktam megosztani minden ötletem, gondolatom. Fogalmam sincs, mit gondolhatnak felőlem igazából. Persze néhányszor visszahallottam. Mondhatom, hihetetlen. Még a férjek számában is túloznak.

Attól a koratavaszi naptól kezdve mindennap visszatértem a tükörhöz, de már nem az előszobában, hanem a hálószobában. Hosszan forgolódtam a szekrény előtt, ahol a megvilágítható tükör állt. Volt, hogy felültem az ágyra, úgy nézegettem magam. Az ágytámla elég széles volt ahhoz, hogy három nőt ábrázoló nippet helyezzen rá a nagyanyám. Az egyik a hófehér porcelán nő halvány-sárga leplel térdelt, egyik térde érintette a talajt, a másik nem. Szorosan összezárta a combjait, a melléhez érintette a kezét. Két melle kibuggyant alkarja és kézfeje mellől. Sokat eszembe jutott, amikor a keresztbe rakott táskám szíja hasonlóan feszített ketté. A másik nő lényegesen kisebb volt, de örületesen szép alakja volt, kihúzta magát, karjait magasan felnyújtotta és barna haját tartotta. Porcelánhaja hosszú volt és két fehér karja közt titkosan meredt felfelé. A kedvencem azonban a harmadik volt, egy felöltözött figura, fején turbán volt, testét ruha fedte, átlátszó muszlin az ujjakon és combokon. Nem tudom, hogyan lehetséges porcelánból muszlint készíteni, de lehetséges. A turbán közepén egy toll magasodott. A nő számonlyon térdelt, egyik lába összehúzva, másik hosszan hátranyújtva az áttetsző bugyogóban. A fenekét olyan feszesen tartotta, hogy néha megtapogattam, nem forró-e a feszülő izmuktól. Mindene fehér volt, fehér porcelánból készült, mint két társa, de világoskék csíkok futottak a ruhája, bugyogója mentén, körbe a turbánján. A legszebb látvány volt, amit életemben láttam. Melle előre duzzadt, de nem volt hegyes és kerek sem. Ezt a pózt gyakoroltam legtöbbit a hálószoba franciaágyán, ahol, bármennyire kemény volt is az ágy, többször-többször eldőlt. Hogy meg tud-





jam tartani az egyensúlyom, a sarkam a fenekemhez szorítottam. A másik lábam hosszan hátrafesztettem, a derekam kihúztam, de annyira, hogy ropogott. A mellem kidüllesztettem, a kezem csipőre tettem. Ahogy így egyensúlyoztam,

oldalra fordított fejjel és meglehetősen elégedetten, hirtelen valami furcsa érzés suhant át bennem, a sarkam alatt, ahol a fenekemhez nyomtam. Olyan kellemes volt, hogy oldalra dőltem tőle az ágyon, és kuncogni kezdtem, abba sem tudtam hagyni. Azt hittem, véletlen, de egy idő után rájöttem, hogy nem az.

Amikor ezt eluntam, akkor az első számú hölgyet játszottam, ahogyan a nagyanyám nevezte őket. Karom a mellem közé szorítottam, de ez nem volt annyira sikeres, mert még nem igazán volt mérete a mellemnek. De maga a mozdulat nagyon tetszett, akkoriban láttam a Három testőrt a tévében, s a mozdulat azt idézte fel, ahogyan a hölgyek meghajolnak. Csak nem volt olyan kivágott ruhám, ezért, ha egyedül voltam, a nagyanyám a hátsókerben a paradicsomot karóztta, lekaptam a pulcsim és a szekrény második fiókjából előkaptam a lila anyagot, s azzal tekertem körbe a törzsem. Az a lila anyag nagyszerű dolog volt, nem foszlott, hanem pöndörödött, teljesen áttetsző volt és finom érintésű, annak a sógornőnek a ruhájából maradt ki, aki tükröskatának hívták. Együtt varrtak a nagyanyámmal, s hol egyiküknél, hol másikuknál maradt a reszli. Én csempésztem be a konyhaszekrény fiókjából a hálószobába. Sokszor előfordult, hogy a lila reszlibe csavarva üldögéltem az ágyon és az Orvos a családban című könyvet nézegettem. Abból elég sokat megtudtam mindarról, ami érdekelt. A képek nagyon tetszetek, mert amikor azokat nézegettem, a lila anyagot sokkal finomabbnak éreztem.

Arra viszont nem emlékszem, milyen fürdőruhám volt a legszebb nyáron. A legjobb barátnőmére emlékszem, sötétkék volt fehér csikokkal, de a sajtómat nem tudom felidézni. Nem volt fontos a testem. Csak Othello mosolya volt lényeges, hogy elcsípem-e és megtörténik-e még egyszer. Biztos voltam magamban, a tükrök előtt rengeteget gyakoroltam, billegést, fordulást, kihúzást, feszítést. És nagyon szép alakom volt. „De szép alakja van ennek a szaros lánynak”, ez a mondat olyan volt nekem, mint a jó napot. Természetesen a nagyszülői házban. Otthon ilyeneket nem mondtak nekem, de mindig éreztem, mennyire szépek látnak, de okosnak akarnak tudni, az lényegesebb. A szüleimmel olyan az élet, mint télikabátban a vatelin. Ha nincs benne, nem hívják télikabátnak. Ha a szüleim nem lennének benne, nem hívnák az életemnek.

Ez a bizonyosság tűnt el abban a pillanatban, amikor a legjobb barátnőm elárulta, hogy a német divatlapok szerint nem vagyok tökéletes. Addig ugyanis azt hittem magamról. Soha többet nem tudtam visszaszerezni azt a könnyedséget, amit ez előtt a mondat előtt éreztem. A legjobb barátnőm teljesen megváltoztatta az életemet.

Pokoli évek következtek. A tükör előtti első enyhülést akkor éreztem, amikor felpróbáltam a hihetetlenül szűk, párizsi menyasszonyi ruhám, aminek feszségét a térdből szétáramló, keményített, hátrafelé hosszabbodó fodrok még inkább hangsúlyozták. Nem tudtam, mekkora árat fizetek majd az élményért, hogy a tükör előtt újra

ellenállhatatlannak lássam magam. Nem akartam, hogy mások is lássanak. A kín ott kezdődött, hogy párizsi ruhámban, gyönyörű frizurámmal a szoba sarkában kellett állnom órákon át, hogy nézhessenek. Nem ért véget azzal, hogy elhagytam a szobát, de ott kezdődött azokban az órákban, míg rokonok, ismerősök érkeztek, hogy megnézzenek engem, azután pedig igitanak egy pálinkát, belehallgassanak a zenekar munkájába és jól érezzék magukat. Az udvar megtelt illatos emberekkel, én pedig egyre magányosabban álltam a szoba sarkában a szekrényből áradó, szélesen hőmpölygő levendulaillat fogságában. Akkor merült fel bennem, hogy vége az életemnek. Ma sem tudok úgy rá gondolni arra a napra, azokra az órákra, hogy ne fulladjak.

Azután tehát, hogy a barátnőm megváltoztatta az életemet, amiért én hálás voltam neki, hiszen el is titkolhatta volna előlem a német divatlapokból szerzett információt, csak még jobban szerettem őt. A testemmel való kapcsolatomban bonyolult volt, nem mondhatom, hogy miután kiderült, nem vagyok tökéletes, magamat kevésbé szerettem, mert nem éreztem tökéletlenségem. Ha a nagyanyám nem mondja el annyiszor, hogy a női szépség titka a dús hajkorona, „anyukáááám, elhahated, tudom, miről beszélek, elvégre a korzón tanultam ki a fodrászmesterséget, iparos voltam, na, hallod!”, magamtól fel sem ötlött volna bennem. Miután felpattantam a törülközőről és a medence felé vettem az irányt, akkor sem éreztem, hogy ne volnék a legjobb, noha fehér bőröm, hosszú karom zavart, a vízből kijőve pedig a kicsi fejem bosszantott a rátapadt vékony hajszálakkal, de azt külön éltem meg, nem a tökéletességem elrontójaként, hanem bosszúságként. Akkor még.

Lassan a végéhez közeledett a nyár, búcsút kellett venniünk a medencétől és a fiúktól. Belenyugodtam, hogy soha többé nem fogom látni Othellót, de ez nem fájt, mert a legszebb nyárom neki köszönhettem.

Szeptember elsején viszont majdnem elájultam, amikor az új iskola udvarán megláttam őt. Könnyen megláthattam, szinte mindenkinél magasabb volt. Mivel két egységes középiskola volt a városban, elég kevés esélye volt annak, hogy egy suliba fogunk járni. Pláne, hogy azt hittem, ő már legalább harmadikos, vagyis szakközépes. Nem tudtam, hogy csak egy év van köztünk. Amikor meglátott, megszűntek körülötte a zajok, a ricsaj, csak engem látott, elpirult és mosolygott, én pedig nem kaptam levegőt. Ránéztem a legjobb barátnőmre, aki szintén nem kapott levegőt.

Akkor megértettem, hogy miért nem nézett szinte soha arra a fiúra, akiről azt állította, hogy tetszik neki. Úgy telt a nyárom, hogy a szokásosnál is önzőbbnek éreztem magam amiatt, hogy a legjobb barátnőmnek tetsző fiú mozdulatairól, viselkedéséről alig számoltam be, viszont az időnk java részében Othellóról beszélgettünk.

A legjobb barátnőm nem ült mellém, és mire elvégeztük a szvetozárt, már nem is köszöntünk.

Ez jutott eszembe, amikor a spanyol menyasszonyi ruhámban eljutottam a Városházáig, és az első arc, amit megpillantottam, a klarinétos fiú arca volt. Ő volt az egyetlen ember, akinek nem volt szabad eljönnie. Nem is tudhattam arról, mikor lesz az esküvő.

---

HORVÁTH ELEMÉR

## *a queen mary fedélzetén*



én vagyok a magyarok négere  
az osztályharcban megfutamított  
ha úgy tetszik berezelt fiatal  
mindig is utáltam a hősokeket  
leghősiesebb tettük a halál  
mindegy önmaguké vagy másoké  
most itt ülök a queen mary fedélzetén  
én a bevándorolt 4 miliomossal  
ugyanannál az asztalnál zsidók  
ők is túléltek barbárságomat  
az elmúlt században együtt vagyunk  
ahogy egyedül emberi szívélyesek  
a pezsgő kitűnő és a beef stroganoff  
jobb mintha engemet ennének kukacok

## *karrier*

nem tudom hogy mi lett volna belőlem  
ha kevésbé könnyelmű s felelőtlen  
fiatal koromban nem mintha bännám  
az életemnek késő délutánján  
hogy nem voltam hogy lettem ami lettem  
hadd határozzák meg mások helyettem  
költő? igric? országutak pora?  
sehonnai bitang? olyasmi akivel  
dunát tisztát lehet rekeszteni?  
ahogy lenézően summázta valaki  
mit ér az ember ha költő? nekem  
vagy bárkinek? csak csináld öregem  
és ne kérdezd van-e számodra hely  
ezen a földön nincs más karrier

## *megalit*

ex turcia non est redempto  
amerikából sem  
kivéve azoknak akik  
megtalálták amerikájukat  
született odüsszeuszok  
reggel a rábaköz este fényes andrássy út  
pista párisban pilinszky-ittasan  
gézuka ahogy megfordult a nők után  
jóska reverdyvel laci a whitneyben  
befejezte budapest ostromát  
most már mindörökre tartani fog  
mint a hiábavalóság kórusai  
ezen a tündér tündér földtekén  
áldott fiúk hol ténferegtek huncutok?



---

## *orwell*

miért ne kérdezhetné valaki  
mint sztalin porkolábja brodskijtól  
ki adott önnek engedélyt  
hogy verset írjon magyarul?  
hogy jön ehhez egy amerikai  
akkor is hogyha csornán született  
s hátat fordított rendületlenül  
apáinak? a legújabb divat  
kétségbe vonni emberségemet  
irigység vagy megalománia  
vagy csupán részemről paranója  
hogy orwellt látok ott is ahol nincs talán?  
oh well I lived as an american  
s mit ér az ember ha magyar?

## *la mestiza*

*(frieda kahlo emlékére)*

nem tudom hogy mivel véste bele  
a görögdinnye szeletbe nevét  
és végső búcsúzó üzenetét  
viva la vita ahogy mindig élt  
feltétlenül és fékezetlenül  
zseb kés? palettája nyele? köröm?  
az utolsó festménye volt  
és egyszerűségében mexikóiabb  
mint diego freskói a történelem  
montezumától leon trockijig  
a kék házban halt meg hol született  
zsidó indián keverék sehol  
másutt nem érezte oly jól magát  
mint itt halála órájában is

## *csendélet*

mikor a keszegér felől a decemberi szél  
megzörrenti a konyhaablakot  
a kovácmester kemencébe tol  
még egy hatalmas hasábfát  
a macska lustán kinyitja szemét  
s kíváncsian a kisdíákra néz  
aki tóth árpádba merült az asztalon  
és észre sem veszi hogy megeredt a hó



---

TURCZI ISTVÁN

# Felforgatókönyv

„akkor befordulunk valami más  
körül nem írható homályos térbe”  
Tűz Tamás



Mind itt vannak ágyam körül.  
Ezer toprongyos, üvöltő démon.  
Egyre közelednek, a kezük magasban,  
félek, majd szétpattan a halántékom.

Mit akarnak ezek tőlem?! Messze a hold,  
nincs segítség, nyitnám a szám, de kuss,  
kezükben a fejsze, a háló és a bot  
minden, csak nem archaikus.

Támadóim szaggatott lihegése már  
nyakszirtemen. Kígyófény-élű üvegen  
kiterítve fekszem, s úgy nézem testem  
ostorral csíkozott pőréségét, mint egy idegen.

*S a döbbenet, hogy milyen csönd van itt  
az utolsó épp-hogy-még-szabad pillanatban;  
már emelnek, késő, visszahangzik bennem  
pilátus, szupersztár, ecce homo, hittan.*

Mindig történik helyettünk valami.  
Fenn a fakereszt, lenn a dühös nyáj van.  
A felmenő nap szikrát szór a dombra.  
Jön a megbocsátás tájkép alakjában.

Sikoltanék, nem jön hang a számon.  
Megrémít a halál úgymond, közelsége.  
*Villám ver éket vérző öt sebembe.*  
A befejezésnek soha nem lesz vége.

A súlyos kereszt egyszerre szállni  
kezd velem. Ki talán szerencse fia,  
annak menekvése a csupasz ég felé  
kiadós csoda vagy benevolancia.

Jobb meggyőződése ellenére érzem,  
amint karom felemelve valami jelt  
adok, hogy megállítsam, ha meg lehet,  
e légből kapott, kétes mennybemenetelt,

de elkéstem, már kész van a jelenet:  
púdert szed a sminkes, cigi kell, pia,  
s míg én álmatag hátul megírom,  
ebédelni indul a statisztéria.



---

FISCHER MÁRIA

## *Mesebeszéd*

Térben, időben – a távolságok kifakult  
pontjai közt – keresem hajdani társaimat.  
Zöld gumilabda, elázott babarongy, babafej,  
kiskocsi, hinta egy udvarban, túl a hegyen –  
Mintha a lányokat is ringatná a faág,  
gesztenye ága, a lomb árnya, a fény.  
Szép Vica énekel, áldott a nap, és szerelem  
csillan a dalban; egészen másfajta titok,  
sok kicsi lánynak egészen más. Csak vihogok  
hosszan a bús szövegen, mondják, érteni kell.  
Majd egyszer – bizony ám – eljön majd a legény,  
lagzi lesz, és lobogó fátylam a templomig ér.  
Szólhat a pléhzene: – bumm, bumtrata, bumtrata, bumm –  
Aztán felkap a szél, mégis felkap a szél.

## *Feketénél feketébb*

Húgunk sír, Habakuk, bánata lomha madár.  
Elmerül éjszaka hollószínű tollaiban,  
már ébredni sem ébred, már szíve szakad;  
szólni se szól. Beborult csendje üres, havazik  
kinn és benn – cudarul fázik a teste. A könny  
gyöngyként koppan a jégen, fia nélkül e föld  
sírhalom, odvas időnek mélysége csupán.  
Húgunk sír, Habakuk. Homloka csontfala zár,  
jól zár minden időt, múlttá vált örömet,  
köddé vált gyereket. Holdja a napra tapad,  
napja fogyatkozik. – Istennek kék mezején  
kóborol álma; kopogtat felhőn, rokonok  
lelkén –, színarany oltáron koppan a kéz –  
Nincs kérdés. Felelet sincs. Nem lesz soha már.

## *Mondhatom éveken át*

Mondhatom éveken át, hogy jól van, becsukom  
már a világra nyitott ablakot, és hanyagul,  
vállvonogatva elindulhatok én is a ház  
mélye felé, leszegett fejjel; tudva, amit  
tudhatok. És jöhet egy kockacukor ragadós  
kézből mint jutalom, mint sajnálat – ügyes  
félretolás, kitolás. Még gondolkodom. Épp  
volna egy-egy ép mottó, ám valahogy  
bölcsekedni – a Párkák árnyéka mögött –  
ostobaság. Fonalát szőni a sorsnak az ő  
dolguk a fáma szerint. Csak létezni akar  
mind aki megszületett. Kell a kenyér, a fedél,  
cirkusz nélkül az élet; napi ásatag érv  
némi reményhez – amíg tart ez a sarki hideg.

---

LÁRAI ESZTER

## 33. arckép

Fölfelé néz.  
A látványnak kiszolgáltatott riadt szemek  
elröppennének szempillák sűrű söprűjén.  
Szája mosolyra tátva,  
az orr is a messzeségbe mereng.  
Az egész arc révetegen komor,  
befele síró szomorú szobor,  
megadná magát a pusztulásnak.  
A félholdnyi fényben fürdő tekintet még vár:  
kócos, ében haját valaki majd kifésüli



## 34. arckép

Marslakó-szemüvege mögött  
szeme lakatra zárva,  
csüggeteg állkapcsát  
hüvelykujja támasztja.  
Szája magának mosolyog magában.  
Az orr – habár kizárva –  
e mosolyba szimatol.  
Magas homloka oly  
simára vakolva,  
hogy nem látszik sehol  
egy ráncnyi gondolat,  
mit feltárni csak az utókornak szabad.





---

HALMAI TAMÁS

## *Gnózis*

Atlantisz nincs, Ithaka messze,  
Patmosz helyén lakatlan sziklák,  
bort töltenek a serlegekbe  
mégis, és mint a vért, megisszák,  
a ciklusokra osztott végzet  
bennük ér körbe s érik sorssá,  
az áldozástól megigézett  
maga az áldó világosság,  
a gondolat fényekből épül,  
a szeretet angyali mérnök,  
hogyan a kezdet megnyíljon végül  
és meg ne haljanak az élők,  
árnyéktalan anyag a hullám  
teste, testetlen árny a létben,  
léte sejtelem csak a lustán  
kezdődő, könnyű ébredésben,  
előbb a madár és a pásztor,  
a misztérium és a tornyok,  
a magas ég, a földi távol,  
előbb a bölcs, a szent, a boldog,  
de már az Egy rezgése áthat  
mindent, mi volt és ami lesz még,  
a szárnyak nélkül alászálltak  
így öltik fel a semmi testét,  
így költöznek a csillagokba,  
hol Orpheusból Szent Ferenc lesz,  
a közönyöshöz igazodva  
hasonulnak a kegyelemhez,  
abból a fényből jönni fog majd,  
aztán itt lesz az abból eljött,  
megmutatni a másik oldalt,  
ami ugyanez, csak közelről,  
elmondani, hogy semmit nem tud,  
mert a semmit nem lehet tudni,  
mert a tudás semmi, ha eljut  
magába a tudáson túli,  
egységbe tér középen akkor  
a mértékben szent egykedvűség,  
minden arccal azonos arcból  
sugároznia a lét derűjét.

## *Gótika*

És az emberek arra, amiről  
semmit sem tudtak, csak  
annyit, hogy *jó*, azt mondták:  
Isten; s azontúl folyvást  
Istenre gondoltak, mert  
bármi másra gondolniok  
elviselhetetlen lett volna.

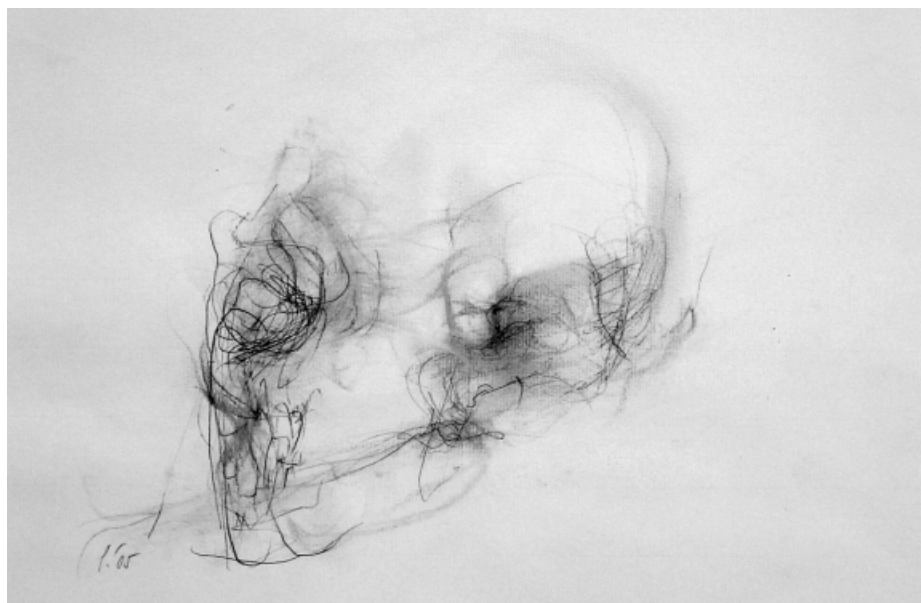
---

## *A hírnök második eljövetele*

Tengerek levegőjét hozza.  
Tekintete tornyokról beszél.  
A császári hírnököt ismerős  
félelem és bizakodás fogadja.  
A vacsorát szótlanul költi el,  
s mosolyogva kíván áldott éjszakát.  
Hajnalban, mielőtt útra kelne,  
keze egyetlen intésével  
fényeket ígér mindőknek  
és igaz órát a végben.  
Nincs merszünk a hithez, de  
szavait nem feledjük,  
s azóta is *ama* virradatban  
élünk, a világosságtól reszketőn.

## *A hírnök búcsúja*

Búcsúzni jött. Üzenet nélkül  
szelte át a végtelen mezőket,  
tette meg az utat, semmiért,  
értünk. A császár nem kíván  
zavart és riadalmat kelteni,  
mondja, nem küld többé  
híreket a halandók szívébe.  
Maga sem akar már mást, mint  
olvasni az égi jelekben és  
a földi szavakban, mondja,  
hogyan megérthesse a rendet.  
Hallgatunk. Boldog rémületünk  
utóbb hosszan kérleli a hírnököt,  
hogy maradjon, maradjon még velünk.





---

WEINER SENNYEY TIBOR  
*Versek a kisházból*

XXIX.  
*Már csak Zsennye*

MÁR CSAK néhány az égre éhesen táruló  
Kar maradt a lila égbolt leszakadó  
Arca alatt elhagyott levelek és címzettek  
Elmosódott helyeken és elfelejtett neveken  
Meg egy családi fénykép rajta jegyzet:  
„Sosem leszek már ilyen boldogtalan  
Mint akkor voltam” és a képen bordó  
Harap a sárba egy idős pár tapéta  
Pirosan retkes homály valami lila  
Démon vagy egy képre vetült kegyetlen  
Angyal és az elaszott bogárka teteme  
Tökéletesen rögzítve találtuk a halált  
Démon mit elijeszt zümmögő bogár  
Angyal kinek erjedése képpel foghatatlan  
Ahogy pirosan-lilán állok az elmúláson  
A sár öreg gyökérbe és sarumba harap  
Ő haldoklik, én élek – mint most vagyok  
Sosem leszek már ilyen boldogtalan  
Ahogy erősen tisztán tavasszal állok  
Elmosódott helyen és elfelejtett neven  
Elszáradt levelek és széttört törzsek közt  
A még élő ágak a lila ég arcát átkarolják  
És indulnak a Földről az ezeréves fák

*ZSENNYE, 2006. március 29.*

XXX.  
*Eldőlt a taliga*

ELDŐLT A TALIGA helyre kell rakni  
Fél teste a sárban fekete kereke  
A napsütésben izzadó virágágyásban  
A szárítókötél sugárszínében  
Felstrófolva oszlopon pihen  
Feketerigó száll a rügyedző ágra  
Fehér fény botlik az ablakpárkányra  
Az ablak mögött a prizma én  
A prizma mögött az ablak én  
Melynek párkányáról fény ugrik  
Nyomán rigó száll az ág dalt rügyedzik  
A felstrófolta napsugarakat mindez  
Kiengedi s a virágágyás szárad  
A dübörgő napsütésben a test  
Emelkedik de a kerék mozdulatlan  
Helyre lett rakva az eldőlt taliga

*szombat, 2006. április 1.*



---

*XXXI.*  
*A fügefahimnuszod*

Most nem írok verset A FÜGEFAHIMNUSZOD  
A téli fagy emlékében bennem is elveszett  
De a szemközti ház meggyfájára  
Virágzást imádkozott a napsütés  
És a kiskert nárciszai már felfakadtak  
A fekete föld sárga sebeiként  
A színek eltemetik a telet...  
Most nem éneklek most nem festek  
Látszatok-látszatába tükröt a tükörbe  
Most nem írok most nem verselek  
A kisház sarkain át ragyog a szépia fény  
A fehér falak arany élekként  
Ebben lélegzünk Lydia meg én  
És szerelmet szuszognak a villanyégők  
De a meggyfák virágzásában  
A téli fagyból a Herceg itt maradt  
S ha nem írok verset életre dermed

*vasárnap, 2006. április 2.*

*XXXII.*  
*Mit gondoltok*

MIT GONDOLTOK ti a költőről – ez a csenevész gyerek  
Mit gondoltok ti arról aki Lydia szoknyája alól  
Szentelenül integet fél szárnyával csupán  
Hiszen semmije sincs és semmit sem csinál  
Városunkban több ilyen link alak lakik  
Mit gondolsz a pihimadárról ha válladra száll  
Csak le ne szarjon! – milyen kicsi – neki is van  
Lyukas foga – biztos minden nő után megfordul  
Hogy bírják ezt elviselni a családja a barátai?  
Imádja saját hangját – ez Nárcisz lesz  
Farkát markolászva nimfára ront – ez a Pán  
Mindig hazudik és sosem mond igazat  
Sosem hazudik és mindig igazat mond  
A Pán patája dübörög és síp szól  
Nárcisz hullámai terjednek az éteren át  
A világon át ami gyűlöli és öli önmagát  
Bacchánsnők tépik szét saját testüket  
És a kiégett földekre az eső hullni kezd  
A pihik összefognak szárny-a-szárnyhoz ér  
Növényt állatot embert Földet mentenek  
Ki munkával ki karddal ki képpel ki hanggal  
Ki életét versbe csavart felsebzett dallal  
Értsétek meg: nem mindegy mint pusztulunk  
Ez a csenevész gyerek: költőként fog halni meg

*hétfő, 2006. április 3.*



---

BECK TAMÁS

## *Nem, többet*

*Editnek*

Villámok szabdalták a gyöngyházzsínű  
alkonyatot, s te életadó nektárként szívta  
magadba a konyakot, mert fájdalom  
követett engem is, akár egy kung-fu-  
rúgást: váratlanul és elegánsan  
jelentettem be, hogy az esőfüggönyt  
többé nem húzom szét,  
nem szemlélem fetregésedet, nem  
próbálom kitalálni, álmodban vajon  
napsütötte homokban gyalogolsz-e,  
s délidőben tényleg északról  
érnek-e a sugarak, megpillantasz-e  
engem, busman harcost, ahogy íjamat  
kifeszítem rád, s vajon felébredsz-e, mielőtt  
ítéletem kiröppen feléd, vagy gyöngyházzsínű  
véredtől sáros lesz a sivatag, s álomtalan  
nemlétbe zuhansz?

## *Visszapörgetett filmen*

Az alkonyat hamvadó tüzében  
fogy, zsugorodik a világ, akár  
a szentírás pernyévé váló lapjai,  
s a langyos házfalak most visszaadják  
a beléjük ivódott délelőttöt,  
délutánt: akár egy visszapörgetett  
filmen, a Rákóczi út közepéről  
fölkel az elütött áldozat, a vért  
magába szívja újra, mint az itatós,  
a fagy, mit egy kislány ijedtében  
elejtett, a kezébe most visszaröppen,  
s anyukája visszanyeli a dühödt  
kiáltást, és megannyi vallomás,  
meg nem gondolt szó nem hangzik el, megannyi  
ember lépdél vissza a fogorvosi  
rendelőtől a szorongó kétkedésig,  
s hány magzat nem fogant meg ma, istenem,  
maradj velünk, mert mindjárt ráanksötétedik!

## *Vajon mi*

*Olgának*

Amikor még fogvicsorgatás volt  
kedves mosolyod, és ölelésed  
csak ellenőrzése annak, van-e nálam  
fegyver, amikor azt hittük, a Nap  
Ókeanosz öleléséből menekül  
reggelente, s a Föld úszó pléhtányér  
velünk, valaki villásreggelijével,



---

aki a hajnali záporban zuhanyzik,  
amikor úgy véltük: ami még nem  
mondatott el, az fölösleges, és ami  
elmondatott, az megismételhetetlen,  
vajon mi tartott vissza akkor, Jákob  
lajtorjájának legalsó fokán,  
hogyan az alatt örvénylő óriási  
köldökbe taszítsalak?



## *Dubrovnik*

A strandröplabdázó suhancokat figyelve  
egy elvesztett gyerekkor fantomfájdalma bizsergetett.  
Égette bőrünk a Nap, s ahogy a ragusai  
szőlő termőre fordult tőle egykoron,  
bennünk is érlelődni kezdett valami. Hazafelé jövet  
az óvárosban és közös életünkben egyaránt eltévedtünk,  
mosolyogva káromkodtam, hogy a bennszülöttek  
azt higgyék, éppen egy verset fogalmazok,  
tehetetlen volt ez a mosoly,  
mint amikor annak idején medúzák rózsaszín  
felhőjébe kerültem a sokadik bolyán is túl.  
Aznapi este a szállodában azt javasoltad,  
képzeld el, hogy éppen álmodunk.  
Rendben van, feleltem álmosan, egy kanapén  
heverünk, egy elsötétített városban,  
amilyen Dubrovnik is volt néhány esztendeje,  
és légóSZIRÉNEK (így mondtam!) zajára ébredünk  
mindjárt, verítékben fürödve!  
Csak vicceltem, borzongtál meg akkor,  
s a térkép fölé hajoltál újra, hogy másnap is  
eligazodj az életünkben.

## *Lendvai hétfő délután, felhőkkel*

Amott távol a karsztokat hirtelen követi a tenger,  
mint öngyilkosság a segélykérést vagy mint reszelt  
csokival megszórt cappuccino a marhapörköltet,  
amitől egyszerre meglódul lomhán cammogó  
képzletünk: a kockacukrot könnyörület nélkül  
nyomkodjuk a csésze aljára, akár egy elszánt  
fuldoklót, aki csak azért sem akar hullámsírba  
szállni titkainkkal, s miközben egymás válla fölött  
a rohammenetbe fejlődő zivatarfelhőket  
csodáljuk, tekintetünk megakad az elromlott  
toronyórán, amely a megalvadt időt mutatja,  
rögvest eszünkbe jut otthon hagyott homokóránk,  
már nem működik – ebben biztosak vagyunk –, s amint  
az üres lakásba lépünk majd, hideg  
veríték lepi el homlokunkat, mert nem értjük,  
ki fordította meg, ki folytatta az elmúlásunk.

*(Lendava, 2006. július)*



---

NOVÁK ÉVA

## *A név*

Neved mögött nemrég,  
feszengő tornasorban,  
felsorakoztak az évek,  
a szemrehányásokkal,  
bűntudattal teli utolsó,  
az első, a gondtalan,  
egymás felé rohanásainkra  
még csak nekem volt szavam.  
Elmentél gondolattalan,  
gázlómadarak haladnak így,  
átlátszatlan vizű tavakban,  
ügyet sem vetve rá mit rejt a mély.  
Kevés a megmaradt idő,  
újraértelmezni azt a szót,  
amitől megfosztva neved  
öt semmit nem jelentő betű a naptárlapon,  
megkísérlem kiejteni, megakad a torkomon,  
és semmi, semmi nincs mögötte,  
akár halszájka is lehetne,  
fuldokolni végül is bármitől lehet.

## *Méltatlankodás*

Felém sem emberek, sem állatok.  
Állhatok derékig érő fűben, elfelejtett  
madárijesztőként mozdulatlankodhatok  
itt, a való világból kiszakadt, birodalomnyi réten.  
Messze látok, vagy képzelem csak, mint a szárnycsapásokat,  
mint a surranó, motoszkáló lépéseket, futkározásokat.  
Víg nem vagyok. Okom sincs rá, szerepem szerint sem játszhatom.  
Lehervadt mosolyom fájdalmasan zizeg.  
Bármelyik ismerős rámbukkanhatna, ha erre téved,  
csodaváró pózom felismerhetővé tehet.



---

PARDI ANNA

## *Értekezés Lenau illúzióiról, viselt dolgairól*



Szívét *macerálja* a nők utáni vágy,  
a búskomor különállás:  
          hogya Bécsben, feketében temetnek,  
ő, Niembsch Lenau, eminens primus,  
          osztrák–német–magyar lírikus,  
tisza fehérben kíván meghalni.

Harminc éves, amikor Amerikába utazik,  
művészi kiképzés céljából.  
          Amerikában a természet szebb,  
hatalmasabb, mint Európában, véli naívan,  
világfájdalmas költészetéhez  
természeti képeket bőségesen alkalmazva.

Angolul nem tud, latinul társalog  
ottani írókkal. *Amerikában a szeretetnek  
          már felvágták ereit, és észrevétlenül  
vérzik el* – írja csalódott leveleit stuttgarti  
barátjának, mint részvénytársasági tag.  
Szabadságot remélt, s csak anyagi érdeket talált.

*A szerencsétlenség felé vezető gravitáció*  
          uralja e boldogtalan költőt, visszatérve.  
Szétszaggatott magyar lobogókat idéz,  
          Baden Badenben játékasztaloknál ácsorog,  
tétet nem tesz, apjáról negatívan meditálva,  
          aki Temesváron játszott el minden vagyonát.

A férfiévek jó vagy rossz felhasználásáról  
          kétségbeejtők a tapasztalatai.  
Felmond az életnek, elege van; a nők megcsalják,  
          s amikor nőszülne, eltorzul arca,  
agyszélhűdést kap, s tombolva kér, a képeknél  
          maradva kéksavat kék frakkjához.

Az idegrendszerben van egy hely, hol szentség,  
          rend tanyázik, mint az Alpok magaslatain,  
tétélezte fel, s épp ellenkezőleg, boncorvosa  
          nagy mértékű agyvelőállomány csökkenést  
mutatott ki, a hosszú haj, szakáll, lezárt szemek  
          titkosszolgálatában, amelyek látták a Niagarát.

Végezetül megjegyeznénk, a döblingi *bolondok tornyában*  
          – a bécsiek dr. Görgen elmegyógyintézetét  
így nevezték – Lenau két évig tartózkodott Széchenyivel  
          egy időben, egymásról mit sem tudva.  
*Betegen Lenau azt ismételte, ő, a magyar király,*  
          nem delirikus, csak lírikus nagyság.



---

SULYOK VINCE

## Visszatekintés

*Vasy Géának, a 65. évfordulóra,  
Nagyrabecsüléssel és szeretettel*

Hisz tudtam, mindig tudtam,  
bár elhinni nehéz volt,  
szinte már lehetetlen,  
hogy nem tart majd örökké,  
hogy nem örök itt semmi,  
és minden arra intett,  
minden arra ma is még,  
hogy nem örök a létünk,  
nem örök az enyém se,  
nem örök a tiéd se,  
elrohannak az évek,  
„memento mori” mondták  
az öreg paptanárok,  
„emlékezz a halálra”  
(szinte káromta hangjuk),  
de fülemet bedugtam,  
hallani se akartam,  
mert akartam csak élni,  
mert akartam csak ülni  
az élet asztalánál,  
mindenből falatozni,  
kóstolót harapni  
roskadozó tálakból,  
húsokból, gyümölcsökből,  
részelni gyönyörökből,  
betölteni a vágyat,  
a szépet megcsodálni  
leányban, gondolatban,  
tájakban, tengerekben,  
mindenben, mit elértem,  
mihez hozzájutottam.

S most arra kell riadnom  
a legszebb éveken túl,  
mögöttem álmaimmal,  
álmaim legtöbbszörével,  
magam könyvekbe írva,  
betűkbe vésve évek,  
hogy – éhes vagyok egyre,  
hogy továbbra is szomjas,  
s bármi várna is rám még,  
bármily csillogó órák:  
az élet asztalától  
évtizedek múltán is  
majd éhesen kelek fel,  
mert betelni a léttel,  
a lét csodáival  
halálig se leszek képes!

---

TORNAI JÓZSEF

## *Mint a vízbefűlt*

Kheirón csak arra nem számított  
hogy nem mindenki világmegismerő  
eszme-állat mint ő

legelésznek párzanak napoznak  
a tengerparton

sok kentaur hisz az istenekkel sétáló  
törpe- és óriásmestereknek

kiscsikók maradnak nagyon tetszik nekik  
az órégen elhangzott nóta  
ha csak nem lesztek olyanok mint a gyermekek

ó az átok hogy vigyáznia kell kinek  
nyithatja föl a szemét

évezredes vastag szemhéjak  
a homlok alatt mozdulatlan éj-tócsa  
a homlok fölött

filozófiai zászló sehol  
a szabadság ünnepein  
mennyei népmesék fölvirágzott templomokban  
kígyóméreg csöpög az oltárkövön ó

hát magukra maradnak a Buddhák  
Nágárdzsunák Kopernikuszok Darwinok  
Nietzschék Freudok asztrofizikusok  
Kheirón a rokonaival is csak  
a halászlé főzésről  
új autóárakról fecseghet

a barátaival is a  
szerelmeivel is a költészet lángelméi  
hang-sötétben mikrofon-csőrű varjak

szőke és szürke és acélfekete hordák  
károgása-pancsolása  
szutykos reflektor-bólé

banalítás-ragacs pornóistennők  
fétisek csókolgatása  
az értelem méne nem fogan

Kheirón lehajtott fejjel  
a neonfényel elűzött ősatyák  
városaiban sehol sziget bugyutaság-ürülék  
szusszan-ragyog

így reménykedik de lehet-e  
még kozmoszt lélegezni a fűrészgépek  
fogai közt vonagló erdőkben

négy patával s két kézzel nyúlva  
a gyanakvó napkorong felé mint a vízbefűlt





---

## *Aztán*

A kentaurok tudják a kentaur lénye  
először a föld része  
aztán a Napé-Holdé-Fiastyúké  
aztán a Tejúté

aztán a 130 milliárdnyi galaxisé

aztán a multikozmoszé  
aztán a multijelené multijövőjé  
kikerekedve a multiidőből-időtlenségéből  
multiúrből-úrtelenségéből

a kentaurok tudják a kentaur lénye  
íme a széll-el-páváskodó Alkotóvarázsé és a  
szalmavirág azt énekli

íme a szirmom  
íme a lelke

de lelke nincs  
de szirmom nincs de

semmim nincs a világfa-csúfoló  
játékokból

## *Kentaur-dal*

Népdalokkal a fejemben  
én a kentaur-jelenben  
csak jövőmre sandítok  
mi lesz hogy lesz  
lesz-e még lesz  
ez szügyemben a titok

a föld megmarad-e földnek  
vagy csak egy agyag-kopasz  
csillag lesz a Tejút alján  
hisz tegnap is hírek jöttek  
elviszi egy napszél-hullám  
a pillanatnyi tavaszt

isteneknek volt szeszélye  
lelket lökni a vak égre  
s nem törődve már tovább  
megmarad-e a sok röglény  
azt se tudva mi a törvény  
mely sorsuknak szab határt

így dünyögve egy-egy nótát  
válogatva ősi formák  
szövegében remeket  
azt gondolom ilyen kincsek  
birtokában nyelvemet  
a sír se zabálja meg



---

fújom hang nélkül a gazdag  
ritmusokkal teli rakott  
búsongás emlékeit  
amiket rám azok hagytak  
kiknek szava egyre halkabb  
ahogy az idő törik

honnan jönnek hol aludtak  
míg Bartók s Kodály nyomán  
megszállták a koponyám  
s hiába hogy a sok dúvad  
tiport rajtunk véresen  
eltiporni sose tudtak

szóljatok hát keltsetek hát  
hajnalban még mielőtt  
az értelem kése megvág  
hívjatok Tiszta Erők  
visszhangozza vápa hegyhát  
a legnagyobb örömet

## *Öreg kentaur-szív*

Már csak szimbólumként  
leng fejemen egy-két  
szálnyi régi haj  
de ha érdemrendnek  
harapom a melled  
érmét semmi baj

fölöttem az arcod  
ajaj hogy viharzott  
mikor már beléd-  
eveztem-csobogtam  
csak nehogy kioltsam  
hús-bokrod tüzét

így aztán álmomban  
olyan harcsa voltam  
ki hálóidat  
addig húzta-tépte  
míg magát ítélve  
beléd is akadt

reggel csak nevettem  
hogy fél-révületben  
ím nekem jutott  
exaltációja  
tested missziója  
a gyönyör-hozód

vágy-kövezte oltár  
te nem gúnyolódtál  
öregségemen  
tudtad a szépséged  
rohamán fölébred  
kentaur-szívem



## OSCAR WILDE

# De Profundis<sup>1</sup>

(Részletek)

*H M Börtön, Reading*

*Kedves Bosie!* Hosszú és hiábavaló várakozás után rászántam magam, hogy írjak neked, mind a te kedvedért, mind a magaméért. Nem szeretek arra gondolni, hogy két évet töltöttem börtönben anélkül, hogy akár egyetlen sort kaptam volna tőled, bármilyen hírt vagy üzenetet, kivéve azokat, melyek fájdalmat okoztak.

Szerencsétlen és szánalmas barátságunk romokban és számomra nyilvános megszégyenítéssel ért véget, de régi ragaszkodásunk emléke gyakran velem van és a gondolat, hogy a valamikori szeretet helyét a szívemben utálat, keserűség és megvetés foglalja el, nagyon elszomorít...<sup>2</sup>

Nincs kétségem afelől, hogy ebben a levélben, melyben írnom kell az életemről és az életemről, a múlttól és a jövőről, dolgokról – melyek kellemesből keserűbe, vagy keserűből örömebe fordultak, sok minden lesz, ami vérgig fog sérteni. Ha így lesz, újra és újra olvasd el ezt a levelet, egészen addig, míg meg nem öli a hiúságodat...<sup>3</sup>

Azzal kezdem, hogy elmondom, magamat hibáztatom – rettenetesen. Ahogy itt ülök, ebben a sötét cellában, fégyencruhában, megszégyenült és tönkrement emberként, magamat vádolom. A kintől görcsös és összezavart éjszakákon, a fájdalom hosszú és monoton napjaiban, magamat okolom. Szemrehányást teszek magamnak, amiért engedtem egy intellektuálisnak nem mondható barátságnak, egy barátságnak, melynek elsődleges célja nem gyönyörű dolgok alkotása és szemlélése volt, melyek az én életemet teljes mértékben uralták. Kezdetől fogva túl nagy volt köztünk a szakadék. Tétlen voltál az iskolában, de ami rosszabb, hogy az egyetemen is. Nem fogtad fel, hogy egy művész és különösen egy olyan művész, mint én vagyok, azaz kinek munkája minősége a személyiség elmélyülésétől függ, művészetének fejlődéséhez gondolatok társaságát, intellektuális atmoszférát, nyugalmat, békét és magányt igényel. Imádtad a munkámat, mikor már készen volt, élvezted a premierjeim ragyogó sikerét és a csodás fogadásokat, melyek követték őket; eléggé természetesen módon, büszke voltál, hogy egy kiváló művész intim barátja vagy, de képtelen voltál megérteni a művészi munka létrehozásához szükséges feltételeket. Nem beszé-

lek fellengzős túlzások frázisaiban, hanem ténylegesen, abszolút igazságok kifejezéseivel élek, mikor emlékeztek, hogy egész idő alatt, míg együtt voltunk, egyetlen sort sem írtam. Torquay-ban, Goringben, Londonban, Firenzében vagy bárhol, az életem, míg mellettem voltál, teljesen terméketlen, alkotóképtelen volt; és sajnálom, hogy ezt kell mondanom, de néhány időszakot kivéve, mindig mellettem voltál.

Emlékszem, például '93 szeptemberében – hogy csak egy esetet említsek a sok közül –, pusztán azért, hogy zavartalanul dolgozhassak, béreltem egy lakosztályt, mivel megszegttem a John Hare-rel kötött szerződést, akinek megígértem egy darab megírását és aki nyomást gyakorolt rám emiatt. Az első hetekben távol maradtál. Igazán nem minden alap nélkül, más véleményen voltunk a *Salomé*-fordításod művészi értékeit illetően, így beérted esztelen levelek küldözgetésével a témában. Azon a héten *Az ideális vőlegény*<sup>4</sup> első felvonásának minden részletét beillesztettem és kiegészítettem úgy, ahogy végül be lett mutatva, a második héten azonban visszatértél és gyakorlatilag abba kellett hagynom a munkát. Minden reggel 11.30-kor érkeztem a Saint-James Place<sup>5</sup>-re, hogy alkalmam legyen gondolkodni és írni, az otthontól elválaszthatatlan zavaró körülmények nélkül, mely otthon egyébként olyan békés volt. De a próbálkozás hiábavaló volt. Tizenkettőkor érkezted, 1.30-ig maradtál cigarettázni és csevegni, mikor el kellett, hogy vigyelek ebédelni a Café Royal-ba, vagy a Berkeley-be. Az ebéd a likőrjeivel rendszerint 3.30-ig tartott. Egy órára visszavonultál a Whites'-ba. Teaidőben újra feltűntél, s maradtál, míg át nem kellett öltözni a vacsorához. Velem vacsoráztál, vagy a Savoy-ban, vagy a Tite Street-en. Éjfél utánig szokás szerint nem váltunk el, amikor egy késői vacsora kellett, hogy befejezze az elbűvölő napot, Willis-nél. Ez volt az életem, minden áldott nap abban a három hónapban, kivéve azt a négy napot, amikor külföldre mentél. Akkor pedig természetesen egészen Calais-ig mentem érted, hogy visszahozzalak. Egy olyan természetű és vérmérsékle-

<sup>1</sup> Ezt a művet Oscar Wilde levélként írta 1897 januárja és márciusa között a Reading-i fegyházban, Lord Alfred Douglas-nek, becenevén 'Bosie'-nak, aki 1892-től a kedvese volt, egészen Wilde homoszexualitás vádjával való elítéléséig, 1895-ig. A mű sorsa kalandos, hisz 1962-ig a British Museum-ban pihent, ahol Robert Ross, Wilde barátja és titkára helyezte el 1909-ben, ötven évre titkosítva a kéziratot. Évtizedekig egy megcsontított változat forgott közkézben, ezt fordították le több nyelvre, köztük magyarra is, már 1924-ben, amikor Telekes Béla fordításában került a magyar közönség elé. A teljes szöveg angolul 1962-ben jelent meg, mikor Rupert Hart-Davis kiadta Wilde leveleinek gyűjteményét. 2000-ben Oscar Wilde unokájának, Merlin Hollandnak köszönhetően faksimile-kiadásban is megjelent, az író halálának századik évfordulójára. A mű a huszadik században óriási átalakuláson ment keresztül, hisz késői felfedezése miatt, a korábban személytelen értekezésnek tartott írás hirtelen szerelmeslevéllé változott, új feladatot adva ezzel az irodalomtörténészeknek. Jelen fordítás egy angol és egy francia kiadás alapján készült, utóbbi a jegyzetek elkészítéséhez nyújtott segítséget. Ezek: *Oscar Wilde: De Profundis, The Ballad of Reading Gaol and Other Writings, Wordsworth Editions Limited, 1999* és *Oscar Wilde: La Ballade de la geole de Reading – De Profundis, Librairie Générale Française, 2000 (Le Livre de Poche Classique)*.

<sup>2</sup> Angol eredetiben: i. m.: 3. o.

<sup>3</sup> Uo.

<sup>4</sup> Magyarul *Az eszményi férj* címmel jelent meg.

<sup>5</sup> Ez az apartman a Saint James's Place 10 és 11 alatt volt, a Saint James Palace nevű hotel szomszédságában. Wilde 1893-ban bérelte ki.





tű embernek, mint én, ez egyszerre tragikus és groteszk helyzet volt.<sup>6</sup>

A jellem alapja az akaratérő, és az én akaratérőm teljesen a tiéd tárgyává vált. Groteszkül hangzik illet mondan, mindazonáltal igaz. Az örökös jelenetek, melyek mintha fizikailag is szükségesek lettek volna számodra, melyekben a szellemed és a tested is eltorzult és egy hallgatni s nézni is szörnyű dologgá váltál, a borzasztó rögeszméd, amit az apától örököltél, a felháborító és undorító levelek írása, az érzelmeid fölötti teljes kontroll hiánya – ahogy megmutatkozott komor csendjeid hosszú, bosszús hangulataiban, nem kevésbé a hirtelen, majd nem epileptikus dührohamaidban – mindezen dolgokra utalt egy hozzád írt levelem, amit szerzte széjjel hagyta a Savoyban, vagy valamelyik másik hotelben és amit aztán az apád ügyvédje bemutatott a bíróságon. Ez a levél tartalmazott egy könyörgést, mely nem nélkülözötte a pátoszt – képes voltál-e felismerni abban az időben azt az érzést akár elemeiben, akár magát a kifejezést? Ezek voltak az okai és az eredői a naponta gyarapodó igényeid iránt való végzetes engedékenységednek. Teljesen elnyűttél.<sup>7</sup>

Természetesen, meg kellett volna szabadulnom tőled. Ki kellett volna, hogy rázzalak az életemből, ahogy egy ember kirázza a ruhájából azt, ami csípi! Aiszkhülosz a legcsodálatosabb darabjában egy nagyúrról mesél nekünk, aki felnevel a házában egy oroszlánkölyköt, λεοντοζ ινιυ, akit szeret, mert ragyogó szemmel felel a hívására és hízeleg neki az ennivalóért: φαιδρω οζ οτι χειρα,σαιων τε γαστροζ αναγαλιζ. Egyszer csak felnő és megmutatja fajtájának igazi természetét, ηθοζ το ροσθε τοχρων,<sup>8</sup> elpusztítja az urat, az egész házat és mindent, amit az valaha birtokolt. Az az érzésem, én is olyan voltam, mint ő. Nem az volt a hibám, hogy nem hagytalak ott, hanem az, hogy túl gyakran hagytalak el. Amennyire ki tudom venni, rendszerint háromhavonta véget vettem a barátságunknak, majd minden alkalommal, mikor így tettem, bevetted a könyörgés különféle módozatait, táviratokat, leveleket, barátok közvetítését – a teidét és az enyémekét –, mindezt azért, hogy rávegyél, engedjelek vissza. Mikor '93-ban elhagytad Torquai-i házamat, elhatároztam, hogy soha többet nem beszélek veled és semmilyen körülmények között nem engedem, hogy velem légy, olyan felháborító jelenetet rendeztél az elutazásod előtti éjszakán. Bristolból írtál és táviratoztál, kértél, hogy bocsássak meg és találkozzak veled. A nálam maradt tutorod arra gondolt – mint mondta –, hogy felelőtlenül cselekszel és felelőtlenül beszélsz, s a Magdalenben<sup>9</sup> is majdnem mindenki ugyanezen a véleményen volt abban az időben. Beleegyeztem, hogy találkozzunk és természetesen megbocsátottam. Útban a város felé kértél, hogy menjünk el a Savoyba. Ez igazán végzetes látogatás volt számomra.

Három hónappal később, júniusban, Goringban voltunk. Eljött néhány oxfordi barátod, hogy szombattól hétfőig maradjanak. Aznap reggel, mikor elmentek, olyan rettenetes, lehangoló jelenetet rendeztél, hogy azt

mondtam, el kell válnunk egymástól. Emlékszem, ahogy ott ültünk a sima krocketpályán, körülöttünk a szép gyepek és én magyaráztam neked, hogy elrontjuk egymás életét, hogy te teljesen lerombolod az enyémet és én sem teszek téged igazán boldoggá, s csak egy visszavonhatatlan elválás, teljes elkülönülés lehet az egyetlen, bölcs, higgadt dolog, amit tehetünk. Mogorván mentél el ebéd után, hátrahagyva az egyik legtámadóbb leveledet, amit a komornyik adott át az indulásod után. Három nap sem telt el, mikor sürgönyöztél Londonból, kérve a megbocsátást és a visszatérés lehetőségét. Kibéreltem a házat, hogy örömet szerezzek. Kérésedre felfogadtam a szolgálóidat. Szörnyen sajnáltam mindig, hogy valójában egy undok temperamentum áldozata vagy. Szerettelek. Tehát hagytam, hogy visszagyere és megbocsátottam neked. Három hónappal később, szeptemberben, újabb jelenet történt, mert rámutattam a *Salomé*-fordításra tett kísérleted iskolás hibáira. Addigra birtokában voltál már annyira a francia nyelvnek, hogy tudhattad volna, az a fordítás ugyanúgy méltatlan hozzád, oxfordi diákhhoz, mint magához az eredeti műhöz, amit fordítani törekedtél. Akkor még természetesen nem tudtad, s az egyik hozzám írt erőszakos leveledben azt mondtad, „*semmilyen irántam való intellektuális kötelezettség nem terhel*”. Emlékszem, mikor olvastam ezt a kijelentést, arra gondoltam, hogy ez az egyetlen igazán valós dolog, amit egész barátságunk folyamán írtál nekem. Láttam, hogy sokkal jobban illett volna hozzád egy kevésbé művelt természet. Nem neheztelve mondom ezt, hanem csak mint a baráti kapcsolatok egyik tényét. Végül is minden kapcsolat – legyen az akár házasság, akár barátság – igazi köteléke a beszélgetés és a beszélgetésnek kell, hogy legyen egy közös alapja. Két teljesen különböző kultúrájú ember között azonban az egyetlen lehetséges közös bázis csak a legalacsonyabb szint lehet. Gondolatban és tettben a triviális, bájos. Színarabokban és paradoxonokban tettem le az alapkövet egy briliáns filozófiának. De az életünk jelentéktelensége, hiábavalósága gyakran kezdett igazán fárasztóvá válni számomra: csak a mocsokban értünk össze: bár elragadó, szörnyen elragadó volt, de a téma, amit változatlanul a középpontba állítottál, a végén monotonná vált számomra. Gyakran halálosan untam, de elfogadtam, mint ahogy elfogadtam a zenés kabarék iránti szenvedélyedet, vagy az abszurd különbségek iránt megmutatkozó mániádat evésben, ivásban, vagy bármely más számomra kevésbé vonzó jellemvonásodat, mint olyan dolgot, amibe bele kellett nyugodni, ami része volt annak a magas árnak, amit annak kellett fizetni, aki ismert téged. Goringet elhagyva két hétre Dinard-ba<sup>10</sup> mentem. Elképesztően dühös voltál rám, amiért nem vittelek magammal, nagyon csúf jeleneteket rendeztél emiatt az Albemarle Hotelben az elutazásom előtt, és néhány durva hangú táviratot is küldtél abba a vidéki házba, ahol néhány napig maradtam. Emlékszem, azt mondtam neked, hogy kötelességed a családdal is

<sup>6</sup> Oscar Wilde: i. m.: 4–6. o.

<sup>7</sup> I. m.: 9. o.

<sup>8</sup> Utalás Aiszkhülosz Agamemnonjára.

<sup>9</sup> A Magdalen College Oxfordban.

<sup>10</sup> Dinard egy csodálatos tengerparti város a franciaországi Bretagne-ban, mely a XIX. század végén vált előkelő üdülőhellyé.



együtt lenni egy kicsit, hisz távol voltál tőlük az egész évszakban. De valójában, hogy teljesen őszinte legyek, semmilyen körülmények között nem hagyhattam, hogy továbbra is velem maradj. Már közel tizenkét hete együtt voltunk.

Nyugalomra és szabadságra vágytam abból a feszültséggel teli együttlétből. Szükségem volt rá, hogy egy kicsit magamban legyek. Szellemileg volt szükséges...<sup>11</sup>

Pontosan három hónappal később, a szokásosnál is felháborítóbb jelenetek sorozata után, mikor egy hétfő este megjelentél a szobámban két barátod kíséretében, másnap reggel külföldre szöktem, hogy elmeneküljek tőled, abszurd indokokat adva a családomnak a hirtelen elutazásra, a szolgálónak pedig egy hamis címet hagytam meg, attól félve, hogy utánam jössz a következő vonattal. Emlékszem arra a délutánra, ahogy Párizs felé sietve a vasúti kocsiban azon gondolkodtam, milyen lehetetlen, szörnyű, végképp rossz állapotba jutott az életem, hogy én, akit az egész világon hírnév övez, arra kényszerülök, hogy elrohanjak Angliából, azért, hogy megpróbáljak megszabadulni egy bennem minden jót – intellektuális és erkölcsi szempontból is – elpusztító barátságtól...<sup>12</sup> A könyörgés és büntudat szokásos táviratai következtek: nem törődtem velük. Végül azzal fenyegetőztél, hogy ha nem egyezem bele egy találkozóra, semmilyen körülmények között nem utazol el Egyiptomba. Én magam kértem meg az édesanyádat – a te tudomásoddal és egyetértéseddel –, hogy küldjön Egyiptomba, távol Angliától, mivel Londonban tönkretetted az életedet. Tudtam, hogy szörnyű csalódás lenne számára, ha nem mennél el, s a kedvéért találkoztam veled – oly nagy érzelmek hatása alatt, amit nem felejtettél el. Megbocsátottam a múltat, bár a jövőről semmit sem mondtam...<sup>13</sup>

Valamelyik lap, azt hiszem a Pall Mall Gazette, az egyik darabom ruhapróbáját bemutatva úgy beszélt rólad, mint az árnyékomról, mely követ engem. Az árnyék, mely itt sétál velem, a barátságunk emléke – úgy tűnik, sohasem fog elhagyni. Éjszaka felébredsz, hogy addig mondogassa nekem újra és újra ugyanazt a történetet, míg a farszto ismételtetése miatt hajnalig minden álom elhagy, és hajnalban kezdődik újra minden. Követ a börtönudvarra és miatta magamban beszélek, miközben körbejárok, kényszerűen felidézek magamban minden szörnyűségeket pillanatot és a velük együtt járó minden részletet. Semmi sem történt azokban a szerencsétlen években, amit ne tudnék visszaidézni az agyammal abban a kamrájában, mely a fájdalom és a kétségbeesés számára van elkülönítve: eltorzult hangod minden jellegzetessége, ideges kezéd minden rándulása és gesztusa, minden keserű szó, minden maró frázisod visszatér hozzám. Emlékszem az utcára vagy a folyópartra, ahol elhaladtunk, a falra vagy erdősegre, ami körülött bennünket, hogy melyik számjegyen állt az óra mutatója a számlapon, hogy milyen irányban mentek a szél szárnyai, a Hold formájára és színére. Tudom, hogy van egy válasz mindenre, amit mondtam neked, és ez az, hogy szerettél. A két és fél év alatt, mialatt a sors egyetlen élenkvörös

mintává szötte különálló életünk fonalait, igazán szerettél. Igen: tudom, hogy szerettél. Mindegy, hogy a viselkedésed milyen volt irányomban, mindig éreztem, hogy a szíved mélyén szeretsz. Bár tisztán láttam, hogy a művészet világában betöltött pozícióm, az érdeklődés, amit a személyiséged keltett, a pénz, a luxus, melyben éltem és még ezeregy dolog, melyek felépítettek egy oly elragadóan, csodálatosan valószínűtlen életet, mint az enyém volt, külön-külön és együtt is olyan tényezők, melyek téged elbűvöltek és hozám láncoltak. De mindezek mellett volt még valami több, valami különös vonzóerő számodra, az, hogy sokkal jobban szerettél, mint bárki más. De neked, úgy, mint nekem, volt egy szörnyű tragédiád az életedben – bár egy az enyémmel teljes mértékben ellentétes természetű. Meg akarod tudni, hogy micsoda? Íme: a gyűlölet benned mindig erősebb volt, mint a szerelem. Az apád iránti gyűlöleted olyan kaliberű volt, hogy teljesen felülmúlta, legyőzte és elhomályosította irántam való szerelmedet. Egyáltalán nem volt köztük viaskodás, vagy talán csak egy kicsi; oly nagymértékűvé vált s óriásira nőtt a gyűlöleted. Nem fogtad fel, hogy nincs szoba mindkét szenvedély számára ugyanabban a lélekben. Nem tudnak együtt élni abban a szépen felosztott házban. A szerelmet a képzelet táplálja, melytől bölcsebbek leszünk annál, amilyenek tudjuk, jobbak, mint amilyenek érezzük magunkat, melytől nemesebbek leszünk, mint vagyunk, s amitől kereknek látjuk a világot; az egyedüli, ami által meg tudunk érteni másokat, úgy valós, mint képzeletbeli kapcsolatainkban. A gyűlöletet bármi képes táplálni, a szerelmet azonban csak az, ami tisztán, szépen van elgondolva. Nem volt azokban az években egy pohár pezsgő, amit megitált, vagy gazdag étel, amit megettél, ami ne táplálta és hizlalta volna a gyűlöletedet. Hogy kielégítsd, az életemmel játszottál, ugyanúgy, ahogy a pénzzel, nemtörődömül, meggondolatlanul, közömbösen a következményekkel szemben. Amikor vesztettél, azt gondoltad, hogy a veszteség nem a tiéd. Amikor nyertél, tudtad, hogy a győzelem előnyei és a diadal is téged illetnek. A gyűlölet elvakítja az embereket. Ennek nem voltál a tudatában. A szerelem a legtávolabbi csillagra írtakat is képes leolvasni, de téged a gyűlölet úgy elvakított, hogy nem láttál messzebb közönséges vágyaid szűk, fallal körülvett és már lehervadt kertjénél. Személyiséged egyetlen végzetes fogyatékosága, a képzelőerő szörnyű hiánya volt alapvetően az eredménye a benned élő gyűlöletnek. Szépen, csendesen, titokban rágt a természetedet, ahogy a zuzmó támad a sárguló növények gyökerére, míg odáig nem jutottál, hogy már nem láttál semmit, csak a leghitványabb érdekeket és a legkicsinyesebb célokat. A benned lévő képességet, amit a szerelem istápolhatott volna, megmérgezte és megbénította a gyűlölet. Amikor az apád engem először támadni kezdett, személyes barátokként és egy neked szóló bizalmas levélben tette. Amint elolvastam a levelet az ocsmány fenyegetéseivel és durva erőszakosságaival, rögtön láttam, hogy zavaros napjaim horizontján szörnyű veszély kezd láthatóvá válni: mondtam neked, hogy nem szeretnék palimadár lenni a kettőtök közötti kölcsönös gyűlölködésben...<sup>14</sup>

<sup>11</sup> I. m.: 14. o.

<sup>12</sup> I. m.: 14–15. o.

<sup>13</sup> I. m.: 14–15. o.

<sup>14</sup> I. m.: 29–31. o.



Valójában úgy tűnik, téged örömmel töltött el a gondolat, hogy az apád és egy pozícióbeli ember közötti veszekedés tárgya lehetsz. Feltételezem – egészen természetes módon –, legyezte a hiúságodat és hízelgett a beképzeltségednek. Az, hogy az apád talán a testedet birtokolta, mely engem nem érdekelt és meghagyta nekem a lelket, ami viszont őt nem érdekelte, elszomorító megoldása lehetett volna számodra a kérdésnek, de megszimatoztad egy nyilvános botrány lehetőségét és kapva kaptál rajta. Kedvedre való volt egy számodra biztonságot nyújtó csata lehetősége. Nem emlékszem, hogy valaha is jobb hangulatban lettél volna, mint annak az időszaknak a hátralévő részében. Úgy tűnt, csak az okozott csalódást, hogy ténylegesen nem történt semmi, sem későbbi találkozás, sem perpatvar nem jött létre közöttünk az apáddal. Olyan táviratok küldözgetésével vigasztaltad magad, melyeknek jellege miatt a szerencsétlen ember végül olyan utasítást adott a cselédeknek, hogy egyáltalán semmilyen ürüggyel ne hozzanak neki táviratokat. Ezt megmondta és meg is írta, de téged nem csüggesztett el. Láttad a nyílt levelezőlap nyújtotta hatalmas lehetőségeket és maradéktalanul éltél is velük. Még jobban belehajszoltad az üldözésbe. Nem feltételezem, hogy valójában valaha is feladta volna. A családi vonás erős volt benne. Irántad való gyűlölete éppen annyira volt kitartó, mint a tiéd iránta s én voltam az ürügy mindkettőtök számára, valamint mód a támadásra, ahogy a védelemre is. Hírhedség iránti nagy szenvedélye nem csupán individuális, sokkal inkább atavisztikus volt. Mindazonáltal, mikor az érdeklődése egy pillanatra alábbhagyott, a leveleid és képeslapjaid hamarosan felélesztették a régi lángját, s ő természetesen még tovább ment. Magánemberként a magánéletben, a közéletben pedig nyilvánosan támadott meg, végül elhárította, hogy mint művészen is végrehajtja rajtam végső és nagy támadását, azon a helyen, ahol a művészetem került bemutatásra. Csalással előre lefoglalt egy helyet az egyik darabom premierjére és kiesztelt egy tervet az előadás megszakítására egy rólam szóló, a közönséghez intézett visszataszító beszéddel, a színészeim inzultálásával, s egy támadó, trágár lövedékkel, amit akkor irányított volna rám, mikor a végén a függöny elé hívnak, ocsmány módon, hogy a munkámon keresztül végképp tönkretessen. Merő véletlenségből, még a szokottnál is részesebb állapotának köszönhető rövid és akaratlan őszinteségében elhencegte mások előtt a szándékait. Az információ a rendőrség fülébe jutott és nem engedték be a színházba. Akkor ott volt számodra a lehetőség, a jó alkalom. Be kellett volna látnod, majd kinyilvánítanod, hogy – bármi történjék – nem akarod öncélúan lerombolni a művészetemet. Fel tudod fogni végre? Tudtad, hogy mit jelent nekem a művészetem: azt az eredeti hangnemet, ami által felfedhettem

magamat – először magam, majd a világ előtt; életem igazi szenvedélyét; a szerelmet, amihez képest minden más szerelem csak olyan volt, mint a poshadt víz a vörös borhoz –, vagy mint a lópütyök szentjánosbogara a Hold varázstüköréhez képest. Megérted most már, hogy személyiséged végzetes fogyatéka a fantázia hiányából adódott? Elég egyszerű és világos volt előtted, amit tenned kellett volna, de a gyűlölet elvakított s már képtelen voltál látni bármit is.<sup>15</sup>

Egyszerűen csak arra tudtál gondolni, hogyan juttathatod az apádat börtönbe. Látni őt „a vádlottak padján” – ahogy mondani szoktad: egyetlen gondolatod ez volt, s mindennapi társalgásod egyik unalmas<sup>16</sup> frázisává vált. Hallhattuk minden étkezésnél. Nos, a vágyad ki lett elégítve. A gyűlölet minden egyes dolgot megadott neked, amit csak kívántál. Engedékeny urad volt. Valójában minden szolgálójával az. Két napig trónoltál a bírakkal egy magas ülőhelyen, legeltetted a szemed az előadáson, melyben az apád ott állt a vádlottak padján a Központi Bűnügyi Bíróságon. Aztán a harmadik napon átvettem a helyét. Hogy mi történt? Gyűlöletetek förtelmes játékában kockát vetettek a lelkemre, és te vesztettél. Ez minden.<sup>17</sup>

Még emlékszem, hogy mikor a végrehajtást foganatosították a házamon, lefoglalták a könyveimet, valamint a bútoraimat, meghirdették az eladásukat és küszöbön állt a csőd, írtam neked – természetesen, hogy beszámoljak róla. Nem említettem, hogy ez egy neked adott ajándék kifizetéséért volt s hogy a végrehajtók bejöttek abba a házba, ahol olyan gyakran vacsoráztál. Helyesen vagy helytelenül úgy gondoltam, az ilyen hírek esetleg fájdalmat okoznak neked. Csupán a pusztá tényeket mondtam. Azt gondoltam, úgy helyénvaló, ha tudsz róla. Boulogne-ból írtál vissza, szinte már lírai ujjongással. Azt mondtad, tudod, hogy az apád „le van égve” – 1500 fontot volt kénytelen szerezni a bírósági kiadásokra, s azzal, hogy csödbementem, valójában „pompásan letromfoltam”, hisz képtelen lesz bármilyen költségét is behajtani rajtam. Most már megérted, hogyan vakítja el a gyűlölet az embert? Elismered most már, hogy mikor úgy jellemeztem, mint egy magán kívül mindent leromboló sorvadást, akkor tudományosan jellemeztem egy valós pszichológiai tény? Abszolút semmit nem jelentett számodra, hogy minden elragadó holmim el lett adva: a Burne-Jones<sup>18</sup> rajzaim, a Whistler<sup>19</sup> rajzaim, a Monticellim,<sup>20</sup> a Simeon Solomonjaim,<sup>21</sup> a porcelánjaim, a könyvtáram – a saját korom szinte minden költségétől származó tiszteletpéldányok gyűjteményével: Hugo-tól Whitmanig,<sup>22</sup> Swinburne-től<sup>23</sup> Mallarméig, Morristól<sup>24</sup> Verlaine-ig; apám és anyám könyveinek csodálatos kötött példányaival, a gyönyörűen elrendezett iskolai, kollégiu-

<sup>15</sup> I. m.: 32–33. o.

<sup>16</sup> Francia szó az eredeti szövegben: scies.

<sup>17</sup> I. m.: 34. o.

<sup>18</sup> Edward Burne-Jones (1833–1903), angol preraffaelita festő.

<sup>19</sup> James Abbott Mac Neill Whistler (1834–1903), amerikai festő.

<sup>20</sup> Adolphe Monticelli (1824–1886), francia festő, Cézanne barátja és nagy Van Gogh-rajongó.

<sup>21</sup> Simeon Solomon (1840–1905), angol preraffaelita festő, Swinburne és Walter Pater barátja.

<sup>22</sup> Whitmannel Wilde találkozott Amerikában, 1882-ben.

<sup>23</sup> Algernon Charles Swinburne (1837–1909), Wilde által nagyon kedvelt angol költő.

<sup>24</sup> William Morris (1834–1896) angol író, festő, dekoratőr, teoretikus, aki nagy hatással volt Wilde esztétikájára.



mi díjakkal, a díszkiadásokkal<sup>25</sup> – és hasonlók. Rendkívül bosszantó – mondtad, s ez volt minden. Igazából csak annak lehetőségét láttad az egészben, hogy az apád elveszithet néhány száz fontot, s ez a hitvány szempont extatikus örömmel töltött el. Megszégyenítésemnek, valamint teljes és tökéletes győzelmének ez volt a tetőpontja.<sup>26</sup>

Szeretni – ez a szerelem célja; nem több és nem kevesebb. Te az ellenségem voltál, méghozzá olyan, amilyen embernek még nem volt soha! Odaadtam neked az életemet, de te, hogy kielégíthesd az emberi szenvedélyek leghitványabbjait, legközönségesebbjeit – a gyűlöletet, hiúságot és kapzsiságot –, eldobtad. Kevesebb, mint három hónap alatt minden szempontból tönkretettél. Saját érdekemben semmi mást nem kellett csinálnom, csak téged szeretnem. Tudom, hogy ha átengedtem volna magam a gyűlöletnek, a létezés száraz sivatagában, amin átutaztam – s ahol még mindig utazom –, minden szikla elveszítette volna az árnyékát, minden pálmafa kiszáradt volna, minden kút forrásában mérgezettnek bizonyult volna. Kezded már kicsit érteni? Felébredt már a képzeleted abból a hosszú letargiából, melyben pihent? Már tudod, mi a gyűlölet. Kezded már sejteni, hogy mi a szerelem és mi a szerelem természete? Még nincs túl késő, hogy megtanuld, bár ahhoz, hogy megtanítsam, börtöncellába kellett kerülnöm.

A szörnyű ítélet után, mikor a börtönruha már rajtam volt és a tömlőc bezárult, a kintől megsemmisítve, a rettegéstől megzavarva, a fájdalomtól elkábultva ültem csodálatos életem romjai között. De nem gyűlöltelek. Mindennap azt mondogattam magamnak: „*Ma meg kell tartanom a szerelemet a szívemben, különben hogyan élem túl a napot?*”<sup>27</sup>

Robert Sherard<sup>28</sup> – a legbátrabb és legönzetlenebb az összes ragyogó lény között – eljött, hogy lásson. Többek közt elmesélte, hogy abban a nevetséges *Mercur de France*-ban<sup>29</sup> – mely abszurd rendeltetésével azon van, hogy az irodalmi züllés igazi középpontja legyen – a leveleim felhasználásával egy rólam szóló cikk megjelenítésére készülsz. Megkérdezte, hogy valóban az én kívánságom volt-e. Igencsak megdöbbsztem és nagyon bántott, rögtön intézkedtem, hogy le legyen állítva ez az egész. Hagytad, hogy a zsarolóbandák elrabolhassák, a hotelszemélyzet elcsenhesse és a szobalányok eladhassák a leveleimet. Ez csak a neked írtak felbecslésének nemtörődöm igénye volt. De hogy komolyan ajánlanod kellene egy válogatás megjelenítését a megmaradt levelekből – ez számomra hihetetlen volt! És mely levelek voltak ezek? Ez volt rólad az első hírem. Nagyon bosszantott!

A következő hír sem váratott magára sokáig. Az apád ügyvédje megjelent a börtönben és személyesen közölte egy fizetési képtelenség hírért, nyomorúságos 700 fontról, a perköltség összegéről. Fizetési képtelenné nyilvánítottak

és utasítottak, hogy jelenjek meg a bíróság előtt. A leghatározottabban éreztem és még ma is úgy érzem – s ehhez majd a későbbiekben még visszatérek –, hogy ezeket a költségeket a te csalárodnak kellett volna állnia. Személyesen vállaltad a felelősséget, állítva, hogy a családod ezt megteszi. Ez volt az, ami az ügyvédet arra indította, hogy ilyen irányba vigye tovább az ügyet. Teljes mértékben felelős voltál. Függetlenül a családod nevében tett ígéretől, érezned kellett volna, hogy ha már a fejemre hoztad ezt az egész romlást, a legkevesebb, amit tehetsz, hogy megkímélsz egy ilyen nyamvadt összeg okozta fizetési képtelenség további szégyenétől, mely ráadásul a felét sem éri el annak, amennyit három rövid nyári hónap alatt költöttem rád Goringban. Erről most itt nem is mondok többet. Az ügyvéd alkalmazottján keresztül, bevallom, kaptam tőled egy üzenetet e tárgyban, vagy legalábbis az esettel kapcsolatban. Azon a napon, mikor a tanúvalomáson és a nyilatkozatomat hozta, áthajolt az asztal fölött – a börtönőr is jelen volt –, és egy zsebéből előhúzott papírról konzultálva halkán odasúgta: „Fleur-de-Lys herceg azt kívánja, hogy megtartsa az emlékezetében”. Rácsodálkoztam. Újra megismételte az üzenetet. Nem tudtam, hogy érti. „Az úriember jelenleg külföldön tartózkodik” – tette hozzá rejtélyeskedve. Hirtelen megvilágosodtam és emlékszem, hogy egész börtönéletem alatt először és utoljára, nevettem. Abban a nevetésben az egész világ megvetése benne volt! Fleur-de-Lys herceg! Láttam – és a későbbiek bebizonyították, hogy jól láttam: a történetek semmit sem értettek meg veled! A szemedben még mindig egy jelentéktelen komédia bájos hercege voltál, nem pedig egy tragikus show sötét figurája. Ami történt, csak olyan volt, mint egy toll a kalapon, mely az üres fejet díszíti, egy virág, mely átdöfi a kabátot, mely egy olyan szívet takar, amit a gyűlölet és csak a gyűlölet képes melegíteni, és amit a szerelem és csak a szerelem hagy hidegen. Fleur-de-Lys herceg! Kétségtelenül igazad volt, mikor álnéven kommunikáltál velem. Nekem abban az időben egyáltalán nem volt nevem. Csupán számjegye és betűje voltam egy kicsi cellának a galéria végén abban a nagy börtönben, ahol akkoriban raboskodtam. Egy az ezer élettelen szám közül és az élettelen élők közül. De biztos lett volna számos valóságos név a történelemből, melyek sokkal jobban illettek volna hozzád és semmilyen nehézségem nem támadt volna az azonosításoddal!<sup>30</sup>

További három hónap telt el és az édesanyám meghalt.<sup>31</sup> Nálad senki jobban nem tudta, milyen mélyen szerettem és tiszteltem őt. A halála oly borzalmas volt számomra, hogy én, „a nyelv ura” nem találtam szavakat a gyötrelmem és szégyenem kifejezésére. [...]

Ő és az apám rámhagytak egy nevet, amit nemessé és tiszteltté tettek nem csak az irodalomban, művészetben, archeológiában és a tudományban, de saját hazám nemzetté

<sup>25</sup> Franciául az eredeti szövegben: „Éditions de luxe”.

<sup>26</sup> I. m.: 36–37. o.

<sup>27</sup> I. m.: 38–39. o.

<sup>28</sup> Robert Sherard (1861–1943), Oscar Wilde barátja, ő írta az első életrajzot Wilde-ről 1915-ben *The Real Oscar Wilde* címmel, egyébként pedig Wordsworth dédunokája.

<sup>29</sup> 1890-ben szimbolista írók által alapított lap.

<sup>30</sup> I. m.: 40–41. o.

<sup>31</sup> 1895. november 20-án Wilde-ot átszállították a londoni börtönből a Reading-i fegyházba. Lady Wilde 1896. február 3-án hunyt el.



válásának történetében is. Örökre meggyaláztam azt a nevet. Közönséges emberek közmegevetésének tárgyává tettem. Lehúztam magammal a mocsárba. Kegyetlen embereknek adtam, hogy brutálissá tegyék és bolondoknak, hogy az örület színönimájává változtassák. Nincs toll, amivel leírhatnám, vagy papír, amire rögzíthetném azt a szenvedést, amit akkor éltem át, s ami azóta is tart. Kedves és jóságos feleségem beteg utazott Genovából Londonba, hogy ő maga közölhesse velem a jóvátehetetlen, pótolhatatlan veszteség hírét, és ne különböző idegen ajkáról kelljen értesülnöm róla. Az együttérzés üzenetei elértek mindazoktól, akik még ragaszkodtak hozzám. Részvétük kifejezésének átadását kívánva még olyan emberek is írtak, akiket személyesen nem ismertem, mikor hallották, hogy milyen újabb bánat érte megtört életemet. Csak te álltál elzárkózva, üzenetet nem küldtél, levelet nem írtál. Ilyen esetekben a legjobb azt mondani, amit Vergilius mondott Dante-nak azokról, akiknek üres szándékotól és nemes ösztönök híján sivár az élete: „*Non ragioniam di lor, ma guarda, e passa.*”<sup>32</sup>

Eltelt három hónap. A napi magaviseletemről és munkámról vezetett naptár, mely a cellaajtó külsején függ a nevemmel és az ítélettel, májust mutat. A barátaim újra eljöttek, hogy lássanak. Felőled érdeklődöm, mint mindig. Azt mondják, Nápolyban vagy a villádban és kiadsz egy verseskötetet. A találkozás végén véletlenül megemlítésre került, hogy nekem ajánlod. A hír undorral töltött el. Nem mondtam semmit, de csendben és megvetéssel a szívemben mentem vissza a cellámba. Hogyan álmodhattál egy nekem ajánlott verseskötetről anélkül, hogy először az engedélyemet kérted volna? Álmodni, azt mondtam? Hogyan mertél ilyet tenni? Azt fogod válaszolni, hogy ünnepelt, sikeres napjaimban beleegyeztem, hogy a korai munkáid ajánlását én kapjam? Természetesen így tettem; ugyanúgy, ahogy el kellett fogadnom bármely fiatalember tiszteletadását, akik elkezdtek művelni az irodalom nehéz és gyönyörű művészetét. Egy művész számára minden tiszteletadás elbűvölő és duplán édes, mikor fiataloktól származik. A babérlevelek elszáradnak, ha idős kezek szakítják le őket. Csak a fiatalságnak van joga megkoronázni egy művészt; ez az igazi privilégiuma, de csak a fiatalság tudja. Viszont a megalázás, megszegyenítés napjai különböznek a siker és nagyság napjaitól.<sup>33</sup>

Hol bánat van, ott szent a föld. Egyszer majd megérted, mit is jelent ez, de addig semmit sem tudsz az életről. Robbie<sup>34</sup> és a hozzá hasonló természetűek már rájöttek. Mikor két rendőr között lehozta a bőrtönből a csödbíróságra, Robbie a hosszú, barátságatlan folyosón várt rám, hogy ünnepélyesen kalapot emeljen előttem az egész tömeg szeme láttára, akiket egy ilyen édes és egyszerű tett lecsendesített, én pedig megbilincselve, lehajtott fejjel haladtam el mellette. Kisebb dolgokért is jutottak már emberek a mennybe. Ezt a szellemiséget mutatta és a szeretet megnyilvánulásának hasonló módja volt, mikor a szentek letérdeltek megmosni a szegények lábát,

vagy lehajoltak megcsókolni egy leprás arcát. Soha nem említettem neki egy szóval sem, amit tett. A mai napig nem tudom, tisztában van-e azzal, hogy e tette még most is elfogódottá tesz. Ez nem egy olyan dolog, amiért valaki formális szavakkal, formális köszönetet tud mondani. Elraktározta a szívem kincsházába. Úgy őröm, mint egy titkos tartozást, örömmel gondolok rá és valószínűleg soha nem leszek képes visszafizetni. Mikor számomra már hiábavaló volt a bölcsesség és haszontalan a filozófia, mikor a közmondások és kifejezések – melyek vigaszt próbáltak nyújtani – porrá és hamuvá váltak a számban, a szeretet e kicsi, szerény, csendes megnyilvánulásának emléke a könyörület minden forrását felnyitotta számomra, s oly virágzóvá tette a sivatagot, mint egy rózsát. A világ megsebzett, megtört, nagy szívével hozott harmóniába, miután kivezetett a magányos számkivettség keserűségéből. Csak akkor fogod megérteni, hogyan és milyen szellemben kellett volna hozzám közeledned a versek nekem ajánlásának engedélyéért, ha képes leszel felfogni – nem csak azt, hogy milyen gyönyörű volt Robbie tette, de azt is, hogy –, miért jelentett és jelent még ma is oly sokat.<sup>35</sup>

Számodra már csak egy mondanivalóm van. Ne félj a múlttól! Ne higgy az embereknek, ha azt mondják, hogy megmásíthatatlan. Isten látómezőjében a múlt, a jelen és a jövő csak egy pillanat, melyben meg kellene próbálnunk élni. Idő és tér, egymásutánosság és kiterjedés csupán a gondolat véletlen feltételei. A képzelőerő képes felülmúlni és az ideális létezők szabad szférájába mozgatni őket. A dolgok lényege az lesz, amit mi azzá teszünk. Egy dolog annak viszonylatában létezik, ahogy valaki rátekin. „*Where others see but the Dawn coming over the hill, I see the sons of God shouting for joy.*”<sup>36</sup> – ahogy Blake mondja. A világ számára, de számomra is úgy tűnt, a jövőmet helyrehozhatatlanul elveszítettem, mikor hagytam magamat belevonni egy apád elleni akcióba; most már merem állítani, hogy jóval korábban elveszítettem. Ami előttem hever, az a múltam, s a dolgom az lesz, hogy másként tudjam látni. Meg kell győzőnöm a világot, hogy más szemmel tekintsen rá és meg kell győzőnöm Istent is, hogy más szemmel nézzen rám. Nem tudom szándékosan figyelmen kívül hagyni, semmibe venni, dicsérni vagy megtagadni. Csak a teljes elfogadás segíthet – életem és személyiségem fejlődésének elengedhetetlen részeként kell elfogadnom, meghajtva fejemet mindazon dolgok előtt, amiket elszenvettem. Ez a levél – változó, szeszélyes hangulataiban, megvetésében és keserűségében, törekvéseiben, és e törekvések megértésének kudarcában – elég világosan megmutatja számodra, hogy milyen messze vagyok a lélek igazi természetétől. De ne felejtse el, milyen szörnyű iskolában ülök – megleckéztetésül. Még tökéletlenségemből is sokat nyerhetsz. Az élet gyönyöreinek és a művészet gyönyöreinek elsajátítása miatt jöttél hozzám. Talán valami sokkal csodálatosabbat választottam a tanításodra: a bánat jelentését és szépségét.

Szerető barátod, Oscar Wilde<sup>37</sup>  
Horváth Nóra fordítása

<sup>32</sup> Dante: Pokol, III/51.

<sup>33</sup> I. m.: 46–47. o.

<sup>34</sup> Robert Ross, Wilde barátja és titkára.

<sup>35</sup> I. m.: 47–48. o.

<sup>36</sup> William Blake: A Vision of the Last Judgement 1810.

<sup>37</sup> Ezek a levél záró sorai. In: i. m.: 113–114. o. (1914-ben Lord Alfred „Bosie” Douglas tollából megjelent egy válasz Wilde levelére *Oscar Wilde and myself* címmel, melyben mindent tagad, mindent kétségbe von, stílusa pedig támadó és olykor visszataszító. A közönség nem ismerhette az eredeti levelet, melyre ez a könyv reagált, így az összevetés lehetősége nem adatott meg senkinek.)



FEKETE J. JÓZSEF

## Szüntelen ozmózis

Csáthról és legutóbb megjelent naplójáról

Csáth Géza születésének 120. évfordulójára 2007. február 13-án emlékezhetünk, az ünnepség azonban jóval korábban elkezdődött. Hivatalosan ugyan nem lesz semmiféle Csáth-év, a publikációk szaporodása azonban jelzi, hogy fontos évforduló közeleg, az irodalomtörténet-írás számon tartja (ifj.) Brenner József, a későbbi Csáth Géza művét, és születésnapja alkalmából rá kívánja irányítani a figyelmet a szerző tragikusan rövid alkotói pályájának termésére. Ebből az alkalomból valamelyik kiadó bizonyára szépirodalmi munkáit is közreadja, esetleg válogat a novelláiból, hiszen mindig születik új olvasó, és Csáth novellisztikája ma is élő, olvasható, olvasásra ajánlott. De mi kerüljön a terítékre a jeles alkalomból a régi olvasó asztalán, aki túl van már Csáth szépirodalmi művein? Van-e még újdonság, amivel újra becsábítható a *varázsló kertjébe*?

A kiadványok nyomán az évfordulót már jó egy évvel megelőzően tapasztalhattuk, hogy van ilyen nóvum. Azon túlmenően, hogy az író-rendező Urbán András *0,1* címmel színpadi játékban értelmezte a maga nyelvén a Csáth-jelenséget, Iván Attila pedig kisjátékfilmre rendezett Bicskei Zoltán forgatókönyve nyomán *Tűzút* címmel az íróról, irodalomközpontú adalékok is fölbukkantak. Igaz, nem kapitális felfedezések, nem kéziratban maradt remek, hanem újabb, eddig publikálatlan naplók, naplótöredékek, félbemaradt emlékirat, orvosi betegjegyzék, tábori lapok, levelek, orvosi vényre rótt végrendelet... egy életrajz mozaikkockái, egymáshoz illeszthető cserepek, de mégis mind resztlí csupán, aminek vajmi kevés köze van az irodalomhoz. Vagy mégis? A kérdésre adható válasz is elbizonytalanító: mikor hogy. A napló- és levélírás ugyanis a műfajok kaméleonjai közé tartozik. Kétségtelen, hogy van szépirodalmi alkotás szándékával fogalmazott napló és levél is, ugyanakkor milliós számra vezetnek naplót és írnak levelet (e-mail és sms-t is), amelyekben semmiféle szépirodalmi szándékot nem lehet feltételezni, sem találni. Azt is tudjuk, hogy e két műfajnak olyan vonulata is van, ami kimondottan valamilyen szépirodalmi alkotásra vonatkozik, például amikor az író munkanaplót vezet a készülő regénye fölötti tépelődése alapján, vagy magánlevélben számol be művéhez kapcsolódó gondolatairól. Az ilyen jellegű szövegek természetesen illeszkednek az életműbe, részét is képezik annak. Végül vannak azok a levelek és naplók, amelyekre könnyen rásütjük, hogy nem (szép)irodalmi szándékkal készültek, teljesen magánjellegűek, ennél fogva – még ha író is a szerzőjük – nem tartoznak az életműhöz, vagyis kívül rekednek az irodalomtörténet-írás érdeklődési körén, más szempontból pedig nem ildomos szellőztetni őket. Az így vélekedők elfelejtenek két dolgot. Azt, hogy ha valaki azzal ül a papír (író- vagy számítógép billentyűzete) elé, hogy leírjon valamit, ebben a gesztusában eleve benne van annak az eshetősége, hogy még ha csupán a saját emlékeztetése

céljából is cselekszik, a leírtakat előreláthatóan és várhatóan valaki más is elolvashatja. A lejegyzésben, megörökítésben soha nincs egyedül a leíró, minduntalan vele van a feltételezhető mindenkor olvasó, ezért a magánjellegű írásos megnyilatkozás gesztusa eleve magában hordoz némi színészi elemet, a szövegalkotás megformálásának szerepjátszását, tehát soha se *csak* magunknak és csak az asztalfióknak írunk, még ha ennek nem is vagyunk tudatában, és akkor is, ha a szerepjátszás tudatosulását bármiféle láthatatlan tintákkal, kapcsos könyvekkel, titkos rekeszekkel, lezárt fiókokkal igyekszünk hatástalanítani. Másfelől pedig, amiről ugyancsak hajlamosak vagyunk megfeledkezni: az író magánnaplóját és magánlevelét is – író írta. Itt távolról se arra szeretnék utalni, hogy az írói tevékenység artistikus magasságba emeli művelőjét, és minden arannyá válik, ami kikerül a keze alól, hanem éppen ellenkezőleg, arra gondolok, hogy az írók magánjellegű feljegyzései hozzátartoznak az íróhoz, életművéhez, életéhez és művéhez, még ha nem is annak a szépirodalmi szelvéhez. Az irodalmi célú, és nem irodalmi célú írásbeli megnyilatkozások között az összefüggésük mellett átjárhatóság is tapasztalható. Ezt az átjárást Csáth példáján is szemlélhetjük. Amikor Brenner József 1914. augusztus 3-án tábori segédorvosként hadba vonult, korábban katonaként nem szolgálva, először öltött egyenruhát. Ennek zsebei számban és elhelyezkedésben annyira elütöttek a civil életben viselt ruházatától, hogy a rend- és leltármánias orvosdoktor Walker-jegyzetfüzetében pontos leírást készített uniformisa zsebeinek elosztásáról és tartalmáról. Ez a leltár a magánjellegű, pragmatikus, senki másra nem tartozó, és bárki másnak semmitmondó feljegyzés kiváló példája. Ám Csáth Géza fél évvel később elkezdte írni háborús emlékiratait, és ebbe a kétségtelenül szépirodalmi szándékot is magában hordozó töredékben maradt műbe beemelte a zsebekről készített feljegyzés keletkezésének jelenetét, és bemásolta a Walkerből a zsebleltárt is. A magánjellegű, és ez esetben kissé megmosolyogtató tartalmú írás – feljegyzés, irat, firka, rajz, vázlat, az életműn kívül maradt resztlí – ily módon csúszik át a műalkotásba, és lesz az életmű része. Ezt a szinte kézzel fogható, szemléletes példát a Dér Zoltán által közreadott, *Csáth Géza: Emlékirataim a nagy évről. Háborús visszaemlékezések és levelek* című kötetben<sup>1</sup> olvashatjuk. Ennek a kiadványnak az emlékirat-töredéket tartalmazó részét az író szépirodalmi szándékkal fogalmazta, a közreadott levelek pedig részben illusztrálják, részben kiegészítik az elbeszéléteket, részben pedig kiteljesítik és majdnem végigmondják a torzóban maradt történetet. Nehezen állíthatnánk, hogy az itt közölt levelek kiutasíthatók lennének az írói életműből, noha a Brenner József/Csáth Géza nevek használata lényeges cezúráként választhatná el a magánember és az író írásbeli megnyilatkozásait. Csakhogy a kettő

<sup>1</sup> Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2005.

elválaszthatatlan egymástól, nincs is szükség semmiféle kirekesztésre. Tévedés ne essék, nem az életrajz és az életmű egybemosásáról van szó, hanem *írásról*, szövegekről, amelyek szerzője művész, akinek van magánélete, ennél fogva vannak magánjellelű írásai is, levelei, jegyzetei, nyilvántartásai, elszámolásai, utasításai.

A művészi életmű *ouvre*-je és a magánélet dokumentumai természetesen nem minden esetben mutatnak szoros párhuzamosságot, és Csáth Géza esetében is üveglábakon áll az elgondolás, hogy minden utána maradt írásos dokumentum beleolvasztható életművének artisztikus vonulataiba. Üveglábakon bizony, de még áll. Nem azért, mert az irodalomtörténet-írás máig honos módszertanából kiindulva ezek a dokumentumok is az irodalomtörténet érdeklődési körébe tartoznak, hanem azért inkább, mert Brenner József élete sajátos performanszként, élő műalkotásként képződött meg a köztudatban, tehát, tudjuk, hogy van elbeszélő műve, van kritikus, esszéírói opusa, van orvosi publikációja, ugyanakkor úgy hisszük, maga az élete is egy műalkotás, és sejteni véljük, hogy éppen az élete a legtökéletesebb, a legdramatikusabb és legkatartikusabb műve. Amennyiben az élet műalkotásként szemlélhető, akkor a magánélet magándokumentumai szerves összetevői ennek a műalkotásnak.

Az ilyen megközelítés is benne van kicsit Dér Zoltán Kilátó<sup>2</sup>-beli sorozatában, amelyben 2006 januárjától havi egy alkalommal válogatást közöl Csáth hátrahagyott leveleiből, és Kunkin Zsuzsannának a Csáth Géza (pontosabban dr. Brenner József belgyógyász, az idegbetegségek, kedélybetegségek és tüdőbajok szakorvosa) földesi naplójáról érkező szövegében,<sup>3</sup> ugyanakkor egyfajta elbizonytalanodás is kiolvasható belőlük. A közreadókban ugyanis felmerül a kegyeletsértés réme, de gyorsan elhessegetik, amit egyfelől a Csáth halálától eltelt hosszú idő tesz számukra lehetővé, másfelől az, hogy Dér szándéka szerint olyan leveleket közöl kiváló filológiai kísérelő jegyzetekkel, „amelyek összefüggésbe hozhatók írói munkásságával”, vagyis az Opus Magnumnak tekinthető élet mellett a szépirodalmi alkotásokra is rávetülnek – bár ezen írás megfogalmazásáig ez a szándék majdhogynem csak a bejelentés szintjén jelenik meg a sorozatban –, Kunkin pedig, tekintettel, hogy a több mint két évig Földesen dolgozó, akkor már szépirodalmat nem író Brenner József orvosi naplójának általa ismertetett, hat hónapot felölelő, 4-es számú füzeté páciensek és betegségek nevét tartalmazza, azzal védi ki az indiszkréció vádját, hogy a lehető legkevesebbszer idézi a napló szövegét. Tekintettel, hogy egyetlen orvosnak a betegekről vezetett nyilvántartása, ami ráadásul a betegségeket, a gyógymódot, a kezelésért kapott fizetséget és a hölgypáciensekkel folytatott gáláns kalandokat is felsorolja, nem tartozik a nyilvánosságra, még ha írói álnéven Csáth Gézának is hívják a Brenner Józsefként gyakorló orvost, Kunkin Zsuzsanna nem ezeket az adatokat tette közzé, hanem Csáth nagyszerű rajzait, kalligrafikus futamait, szecessziós, dekoratív kompozícióit, amelyeket kiváló képzőművészi tehetséggel rajzolt fejlécként betegnaplója lapjainak élére, miközben rendelőjében pácienseire várakozott. A tanulmány szer-



zője könyvtárosként azonnal észreveszi, hogy az alkotásra alkalmatlan, de minduntalan afelé irányozó percek (Csáth esetében: hónapok, évek) alkotói pótcselekvésbe torkolltak: „Ezek az ékítmények a középkori másolókat, sriptorokat és illuminátorokat juttatják eszünkbe, akik a monoton másoló munkát sokszor saját kedvtelésükre miniatúrákkal tették színesebbé”. Kunkin Zsuzsanna emellett több olyan elemet azonosít ebben a betegnaplóban, amelyek beilleszkednek a szerző lelki alkatáról, műveltségéről, érdeklődési köréről, pillanatnyi tájékozottságáról stb. már kialakult képbe, ugyanakkor – ígéretén fölül – illusztratív megfeleléseket talál a feljegyzések, a rajzok és az életmű elemei között. A közreadó se magát, se olvasóját nem áltatja azzal, hogy a betegnapló valami lényegeset hozzátehetne Csáth szépirodalmi életművéhez, sem azzal, hogy bármiféle irodalmi hozadéka lenne, hanem „egy rendkívül tehetséges festő eddig teljesen ismeretlen opuszát” fedezte föl benne, és ennél fogva tartja Brenner doktor betegnaplóját Csáth életműve szeletének, amit érdemes az olvasó elé tárni. Igaza van, a rajzok az egymáshoz csiszolt kövek pontosságával illeszkednek a mozaikba, a Csáth-i mű, és a Csáth-i élet egymásra vetülő mozaikjába. A vizsgált füzet száznál több művészi alkotást, rajz-margináliát tartalmaz, olyan kirobbanó – nem utolsósorban az ajzószerék által hatványozott látomások vizuális és esztétikai leképzsését, tanulmányokat, iniciálékat, színpadterveket, amelyek láttán valóban bennszakad a lélegzet. Ha ez a resztlí, mi lehetett volna a fő mű, ha az alkotó élete nem törekedett volna ekkora igyekezettel a tökéletes, a főhős halálában kulmináló (élet)kompozíció felé? Nem tudhatjuk. Erre a következtetésre jutott az 1916. február elseje

<sup>2</sup> Az Újvidéken megjelenő Magyar Szó napilap kulturális melléklete.

<sup>3</sup> In: Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Szabadka, 2005/4.



és 1916. július 8-a között vezetett földesi<sup>4</sup> betegjegyzők tanulmányozása során Kunkin Zsuzsanna is, midőn leszögezte: „Írói készségét ekkor a morfium már kiölte, de a képzőművész Csáth még óriási megújulásokra képes”. Életéből ekkor azonban már csak három év van hátra.

Csáth Géza (Brenner József) talán nem is abba pusztult bele, hogy körülötte fölborult a világrend, összeomlott a kényelmet és biztonságot, jólétet és elegáns életvitelt nyújtó Monarchia kiszámítható és megbízható állami gépezete, hogy csődöt mondott politikai éleslátása, és az általa szenvedélyesen utált nagyhatalmak büntetésből hazáját megfosztották területének kétharmadától, emiatt egyik pillanatról a másikra a határ idegen oldalán találta magát, hanem inkább abba, hogy erről az állampolgárait az aranykor minden vívmányával elhalmozó, számukra az anyaméh biztonságát szavatoló monarchikus rendről a válsághelyzet első pillanatában kiderült, hogy a mindent mozgásban tartó és működtető *rend* csupán látszat, az előírások és szabályok által védett biztonságot az előírások és szabályok végrehajtói előtti kiszolgáltatottság váltotta fel.

„Nincs rend, nincs rend!” – sóhajt a tábori segédorvosként hadba vonuló Csáth már indulása előestéjén, már ekkor hiába kapaszkodna a számára a polgári kényelmet és nyugalmat, az életvitel kiszámíthatóságát megtestesítő REND-be, egyszerűen látja és vizionálja, hogy nem szemétként, hanem zsákszámmra ömlik a homok a Monarchiát megtestesítő hadsereg gépezetébe, az örökmozgónak hitt roppant fogaskerekek előbb csak csikorognak, majd leállnak, és ezzel megszűnik a világ, amiben hinni lehetett, amiben hinni volt érdemes.

Csáth 1914. augusztus elsején kapta meg a bevonulási parancsot. Bár gimnazistaként katonai pályára készült, amibe apja is beleegyezett, soha nem volt katona, ennek ellenére azonnal tiszti rangra emelték és a frontra küldték. Az addig írásnak, muzsikálásnak, képzőművészetnek

élő fiatal fürdőorvos valódi fellegjáró, de már a málházás során, a bevagonyozás előtt fölismeri, hogy „mihelyst háború van: két ellenség van. Az egyik a külső ellenség, a másik az okos és jóindulatú emberek közé került ostoba és öntetszelgő emberek titkos nagy szervezete, amely lerombolja a védelmi munkát, és útját állja minden egészséges gondolatnak, minden jóra való törekvésnek, minden gyors és célszerű erőfeszítésnek”. Tulajdonképpen a kor mindent átszövő bürokratikus, úrhatnám ügykezelését bírálja, ám rosszallását csupán a hadseregre szűkíti. Rémületes tapasztalásai nyomán elképed ugyan, de nem hajlandó fölbredni és kiszakadni a rózsaszín reményekkel párnázott álomvilágból, bár valahol legbelül mégis tisztában van vele, hogy illúziókba transzponálja a valóságot.

Hadi élményeit Csáth több mint félévnyi késéssel, feltetelezhetően naplója alapján fogalmazta torzóban maradt emlékirataiba, amit a Csáth-kutató Dér Zoltán az írónak feleségéhez, Jónás Olgához, illetve öccséhez, Brenner Dezsőhöz címzett leveleivel egészített ki.<sup>5</sup>

Az emlékiratokból és levelekből regényszerűen bontakozik ki az I. világháború történetének sajátos elbeszélése, a Monarchia összeomlásának nyitánya és Csáth szellemi összeroppanásának diáriuma. Ez utóbbinak vészjósoló előjele a rendtartás külsőségeihez való konok ragaszkodás. Öccsének például a következő utasítást adta: „Mától kezdve újra számozzuk a leveleinket. Éspedig az enyémekek a páratlan, a tied a páros számok. (Az én 1. levelemre jön a te 2. sz. leveled. Erre megy az én 3. sz. levelem. Esetleg te két levelemre az 5 és 7-re felelsz egy levélben, amelynek a jelzése 6–8. sz. levél.)” Ekkor még csak 1915. június 15-e volt, Csáth innentől fogva egyre zavartabb, ugyanis már 1910-től folyamatosan ópiumszármazékokon él, elvonókúrái eredménytelenek, a hadi szolgálat alatt pedig képtelen ellenőrzése alatt tartani szenvedélybetegségét, többszöri szabadságolás után 1917-ben véglegesen felmentik a szolgálat alól. Gyógyulása érdekében körorvosként helyezkedik el Földesen, majd Regőcén, de állapota egyre súlyosabb, paranoiája egyre mélyebb. 1919 áprilisától a bajai kórházban kezelik. Innentől már olyan a történet, mintha Csáth írta volna: az elmeosztályról megszökött, hazagyalogolt Regőcére, ahol húsz nap elteltével három revolvergolyóval kioltotta felesége életét, öngyilkosságot kísérelt meg, de megmentették, előbb a bajai kórházban ápolták, majd hozzátartozói kérésére átszállították a szabadkai kórházba.

A történet vége, hogy onnan is megszökött, Budapestre indult, de a szerb határőrök föltartóztatták, mire – egyes források szerint arzént, nagyobb valószínűséggel – nagy mennyiségű pantopont (ópiumszármazékot) vett be, amivel véget vetett életének. Sokan úgy tartják, ez volt a kisebbségbe szakadás elleni tiltakozás nagy, heroikus és abszolút művészi gesztusa: Csáth a demarkációs vonalon, holtan, homokba fűrt arccal. Pedig ő csak rendet szeretett volna maga körül, és magában.

Ez az életet művé emelő nagy performansz, aminek

<sup>4</sup> Földes Kelet-Magyarország kis faluja, Püspökladánytól 20 kilométerre keletre. Brenner József több mint két évig volt itt orvos, miután szenvedélybetegségének kiderülése nyomán előbb szabadságolták, végül leszerelték a Monarchia hadseregéből. Földes nagyközségnek számított, a múlt század elején „gőzmalmok, ecetgyárak, takarékpénztár, posta és telefonközpont is volt” a mintegy 5000 lélekszámú településen. Földes után Brenner József Regőcén, a mai Rádicán folytatta háború alatti praxisát, sorsa itt kulminálódott, a német, szerb, magyar lakosságú faluban lőtte agyon feleségét és kísérelt meg öngyilkosságot.

<sup>5</sup> Csáth Géza: *Emlékirataim a nagy évről. Háborús visszaemlékezések és levelek*. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2005. 250. o.



forgatókönyve jószerével kiolvasható az emlékiratokból, és kiegészíthető a *Kilátó*ban közölt levelek alapján. 2005-ben azonban megjelent ifj. Brenner József gyermekkori naplójának három egybefűzött füzeté,<sup>6</sup> ami kapcsán kétségtelenül feltehető a kérdés, mit tehet hozzá a 10–12 éves gyermek diáknaplója a szépírói ouvre-höz. Semmit, válaszolhatunk kapásból. Az életműhöz semmiképpen semmit. Az író pszichiátriai kórképéhez sokat, de az meg nem tartozik az irodalomra. A lélektan terén laikusok számára annyi hozadéka van csupán ennek a közölt naplónak, hogy megerősíti a szerzőről a már korábban kialakult képet, és a már megjelent naplónak, emlékezéseinek előképét fedezheti fel benne.

Ifj. Brenner József kezdetben kötelező penzumnak érezhette a naplóírást, és nem is a feljegyzés tartalmáért, hanem a feljegyzés gesztusáért írta sorait. Mivel az emberrel nem történik mindennap valami érdemleges, a kis gimnazistától pedig még távol áll a kontempláció, tulajdonképpen nem volt miről írnia. Kezdő mondatában beszámolt a nap időjárásáról, feleléseiről, esetleges látogatóiról, majd hamarosan úgy döntött, csak akkor tesz bejegyzést, ha valami említésre méltó történik. Nem veszíti azonban kedvét, és lassacskán megtalálja naplóíró módszerét: füzetébe bemásolja iskolai bizonyítványait, egy-egy jeles alkalom menüjét, rendezvények meghívóit, ünnepi programokat, színházi szereposztásokat, majd, amikor rendszeresen jár színházba, a darabokról és alakításokról alkotott véleményét is összefoglalja, egy novelláskötet neki tetsző bevezetőjét is átmásolja. (Emlékezzünk a civil öltözék és az egyenruha zsebeinek eltérő „systemájáról” szóló későbbi, bemásolási epizódra!) A tizenegy éves gyerek az újságokból tájékozódva feljegyezte a politikai eseményeket, bel- és világpolitikai történéseket. Felnőttként, már a harctéren, folyton újságokat kért és kapott feleségétől, a hírlapfüggőség gyermekkorától kísérte. Ugyanakkor, ahogy gimnazistaként lejegyezte korának főbb eseményeit, a Szabadkán történeteket is, úgy írta betegnaplója margójára a falusi páciensektől hallott történeteket. Hadiorvosként naponta levelet követelt feleségétől és öccsétől, mindkettőt napi, heti, havi, évi elszámolásra utasította, és ezeknek a leltáraknak anyagi részét pontos könyveléssel kérte, ugyanakkor egyfajta lelkiismereti elszámolásra is igényt tartott – természetesen mindkettőt maga is gyakorolta. A tárgyak számára a kezdettel fogva anyagi vetületüket is magukban hordozták. Amikor tizenegy évesen megkapta a bérmlási ajándékát, nemcsak azt jegyezte föl, hogy az „egy ezüst katona lánc a végén van egy 4 szögletes medallion”, hanem azt is, hogy az ajándék „értéke 7.50 frt”, amikor meg osztályfőnökük neve napja alkalmából ajándékot vásároltak a tanulók, nem mulasztotta el feljegyezni, hogy „egy szép 4 frt értékű, bronz tentatartó volt az osztály ajándéka volt még ezen kívül egy szép 1 frtos csokor csupa rózsákból”.

A gyermekkori naplóból megtudhatjuk azt is, hogy előkelőnek számító családja kikkel állt kapcsolatban, hogy a kor műszaki vívmányaival megjelenésüket követően igen csak gyorsan találkozott, hogy lelkesen sportolt, s bár már kamaszkora előtt szemüvegre szorult, szenvedélyesen olvasta Jókait és Vernét. A naplóból kiderül, hogy ifj. Brenner



József már gyerekként tisztában volt a bevezetőben tett észrevétel bizonyosságával, miszerint a naplóíró soha nincs egyedül, a kvázi maga számára tett bejegyzések feltételesen mindig egy másik olvasó jelenlétét is feltételezik: két ízben csak emlékeztető szavakban írt le naplójában valamilyen eseményt, amelynek teljes kifejtését a napló úgymond nem bírta volna el. Amennyiben a napló csak önmaga emlékeztetésével készült volna, ugyan miért nem bírta volna el a papír azt a történetet, amit az emlékezet elbír? Innentől fogva akár az írói pálya csírájának is tekinthetjük ezt a gyermekkori naplót, hiszen – bár tudatlanul – komoly írói problémát, a mindenkori olvasó problémáját vetette fel benne az éppen csak hosszúnadrágos kisdíák. Az se belemagyarázás talán, hogy a majdani novellák hangvétele is felsejlik a napló szikár mondatai mögül, amikor Brenner József leírja, hogy már tizenkét évesen „természetfeletti” élményben volt része, amikor öccsével egy zárt helyiségben (irodában) játszottak, a falhoz csapódott gumilabda egyszerre eltűnt, és soha nem találták meg.

Ebben a naplóban is csörögnek a Csáth Gézáról talán mindörökre kirakatlanul maradó mozaik cserepei, köröttük természetesen sok a kacat, még a kéziratot közreadó, hozzá utószót író Dér Zoltán is úgy véli, a napi időjárási körülmények leírása egyedül csak az éghajlatváltozások kutatójának érdeklődésére számíthat. Más naplóját olvasni persze indiszkréciónak, de az indiszkréciónak ugyanakkor csábító, különösen egy olyan, ma is élő életmű szerzője esetében, mint amilyen Csáth Gézáé. Erősen vitatható azonban, hogy a tízéves gyermek naplója mennyire tekinthető ezen életmű részének. Úgy vélem, nyomaiban igen. Ezzel együtt úgy tartom, hogy az életmű (műalkotás) és az életrajz (a műalkotás létrehozója életének minden összetevője) között mindig ott feszült egy hol vékonyabb, hol vastagabb hártya, amelyen kölcsönös, szüntelen ozmózis nyomán valamiféle átjárhatóság lehetősége mindig adott. De az elválasztó hártya ezen átjárhatóság ellenére mindig ott van. Egyik oldalán az irodalommal, a másik oldalán az étellel.

<sup>6</sup> Ifj. Brenner József (Csáth Géza): *Napló (1897–1899)*. Életjel, Szabadka, 2005. 163. o.



TÓTH KÁLMÁN

## Győr és vidéke Kis János „Emlékezései”-ben

„Fogsz örökre bájoló kellemben  
Élni emlékezetemben,  
Győr, 's fog élni tájod is veled;  
Időm árja bár mi'kép siessen,  
Birtokimból bár mit eltemessen,  
Hű szivemben lessz emlékjeled. –  
Sok olly kutfő, mellyből merítettem  
Édes gyönyört, már kiapadott:  
Ezer ró'sa, mellyet nálad szedtem,  
Hervadatlan maradt. [...]”

Kis János: Győr és a győri vidék<sup>1</sup>

„[...] Már huszadik esztendőmet éltem, 's még Sopronon kívül egy várost sem láttam, kivéve a' szülőföldemhez közel fekvő Pápát. 1790-ben az atyámnak Győrben dolga levén elvitt magával. [...] Nyári kellemes nap 's ünnep levén, estve felé sok uri személyeket mind két nembelieket láttam sétálni, kik többnyire magyarul beszélgettek egymással. Ez velem, ki még addig városi előkelő rendbeliektől csak német nyelvet hallottam, Győrt nagyon megszeretteté 's bennem igen buzgó óhajást gerjeszte, hogy valaha Győrnek lakosa lehetnék. [...]” – olvashatjuk Kis János (1770–1846) jobbágy származású evangélikus püspök-költő vallomását *Emlékezéseiben*.<sup>2</sup> Elérte, amit szeretett volna, Győr lakosa lehetett ideiglenes, majd választott professzorként. A győri légkör „[...] Ezer ró'sa, mellyet nálad szedtem, / Hervadatlan maradt [...]” Kis János számára értékadó volt és sok örömet okozott, – erre utalnak a mottó idézett sorai is. Az *Emlékezéseiben* kiemelt szerepet játszó győri emlékeket jelenetek, szituációk képszerű emlékezeteként idézi fel Kis János, tehát nem tekinthetők értéksenlegesnek. Ezáltal a történetdarabok, melyeket a barátok, ismerősök, társadalmi kapcsolatok, elvárások alkotnak, egyszerű történésként betöltött jelentőségüket meghaladó jelentésekkel ruháztatnak fel.

Jelzésértékű a „városi előkelő rendbeliekekkel” való találkozásainak megörökítése. Külön kiemeli Róth tábornok feleségének, Podmaniczky Johanna bárónőnek összejöveteleit. A bárónő az evangélikus egyház patrónája is volt, gondolkodásmódja túllépett a rendi hovatarozás határain, társas összejövetelein a tudományok országában való jártasság, az ész szerepét értékelő gondolkodás is érvényesült vendégei megválasztásában, nemcsak a nemesi származás. „[...] Ezeket a város mind két nemű jelesebbjei 's miveltebbjei gyakran szokták látogatni, s' minthogy közöttök én is, mint a' házi két urfiak' nevelőjöknek – felügyelője 's csaknem minden héten asztali vendég, gyakran

megfordultam, azért az illy válogatott társaságok' örömeiben s' hasznaiban is részesültem. Itt gyakran az is emlegettettem, melly sokban hátra van nemzetünk más mívelt nemzetekhez képest, 's melly sokféle javítások volnának hazánkban szükségesek. [...]”<sup>3</sup> A szállásadó gazdájánál, Kenesey Gáspár táblabírónál megforduló vármegyei tisztviselők társaságában történetekről pedig így ír: „Gazdámat néhány vármegyei tisztviselő különösen az akkori másod al-ispán 's egy főbíró gyakran meglátogaták 's nála magokat beszélgetéssel, 's ottan ottan ártatlan kártyázással is mulaták. Ezek némellykor velem is beszélgetésbe bocsátkozának. Különösen Györgyi főbíró, [...] nagy gonddal kérdezősködött németországi tapasztalásaim felől. [...]”<sup>4</sup>

Győrből látogatja meg atyja földesurát, gróf Festetics Ignácot, a katolikus főurat Egyeden, akinél ugyancsak megtapasztalja a tanult emberek megbecsülését: „[...] Ezen utam' alkalmával tettem legelsőben gróf Festetics Ignácnál is, az atyám földes uránál, személyes tiszteletemet. Ez a' méltóság azt minden reményemet felülhaladó kedvességgel fogadta. Nemcsak ebédjére megmarasztott 's az ebéd után akkor épülő 's építés végéhez közelítő kastélyának és kertjének minden részeit megmutogatta, különösen bibliothekáját meglátatta 's lebecsítő beszédével sokképen magához édesgetett, hanem elbucszásomkor egy becses francia munkának ajándékozása mellett azt is meghagyta, hogy többször is mikor lehet hozzá menjek 's valamikor Egyed felé lesz utam, mindenkor egyenesen hozzá szálljak. [...]”<sup>5</sup>

Társadalmi kötelezettségei közül az evangélikus gyülekezetet alkotó családok társasági életébe való bekapcsolódásáról ír még hosszabban, amely egyúttal hivatásával járó kötelezettség is volt: „[...] Ideiglenes professzorságomban azért, hogy semmi látogatásokat sem tettem, az ellenfélnél [akik nem értettek egyet kinevezésével – T. K.] az a' gyánú támada, vagy legalább ellenem vádkép az nyilatkozték,

<sup>1</sup> Klio, vagy lélek-nemesítő, részént eredeti részént fordított, darabok kötött és kötetlen beszédben. Kiadta Kis János. Győrben, 1825. Ludvig Sámuel könyvárosnál, 3.

<sup>2</sup> Kis János Superintendens' *Emlékezései életéből. Maga által feljegyezve. Első közlemény*, Sopron, 1845, 66.

<sup>3</sup> Kis János 1845, i. m., 138.

<sup>4</sup> Kis János 1845, i. m., 137.

<sup>5</sup> Kis János 1845, i. m., 145.



hogy vagy különcknek 's vadoncnak, vagy társalkodást gyűlölőnek kell lennem; olyan professor volna pedig óhajtható, ki velők, feleségeikkel 's leányaikkal is képes lenne társalkodni. [...] általak nagyon nyájasan 's lekötélző udvariassággal fogadtatám. [...]”<sup>6</sup>

Kis János figyelme azonban szélesebb körre is kiterjed. Értékadóknak látja a Győr körüli térségfejlesztő munkálatoakat is: „[...] A' Sopronból Pápa felé menő ország-ut, gyermekkoromban különösen Kapuvártól fogva Marczaltőig nagyon nyomorult állapotban volt; annak igazítását ekkor urak mind a' nemes vármegye, mind az illető földes urak komolyan munkába. Gróf Amade Antal Marczaltő földes ura nem elégedvén meg azzal, hogy a' Marczal posványain csatornákat huzatott, Marczaltőtől fogva a' keszei határig olly töltött utat is csináltata, mellynek azon a' tájon párja nem találtatott. Föülről pedig a' vármegye részéről a' javítás a' Szanyi határig már nagy részént véghez ment.[...]”<sup>7</sup>

Tudósít a győrvidéki szőlőművelő zsellérek életéről is, akik áruikkal eljutottak a városba, ami azzal járt, hogy „[...] nem nyomta őket szerfelett nagy szegénység 's egyszersmind e' közlekedésnél fogva erkölceiket is kevesebb durvaság billyegezte, mint elszigeteltségek gondoltathatná. [...]”<sup>8</sup>

A kiválasztott történés-mozaikok az író által sugallt rendezőelv jegyében Kis Jánosnak azt a kortapasztalatát tükrözik, miszerint legalábbis Győrben és környékén érezhető, hogy a nemesség és az alsóbb néposztályok közötti távolság kettős értelemben is csökkent, a tudományok terén való kiválóság megteremtí a társadalmi előrelépés lehetőségét, de a tudományok művelése emeli is az általános boldogság szintjét.

Kis János Emlékezései Győrről és vidékéről más formában is adnak kortörténeti információkat, csak rejtettebben, a korrajzot az önéletrajzi elemekbe olvasztva. A gyökerek és a gyermekkor leírására szolgáló részletek szelekciójának nagy a tétje: „[...] az egész emberi élet' szerencsésének vagy szerencsétlenségének alapja a' gyenge gyermeki korban vettetik meg [...]”<sup>9</sup> – vallja az író. Ennek kapcsán fontosnak tartja kiemelni, hogy Győr vonzáskörzetében született „[...] Sopronvármegye' Szent András nevű helységében a' termékeny Rábaköz alsó szélén, mind a' Rábához mind a' Marcalhoz közel, Vas-, Veszprim- és Győr-vármegyék' tős szomszédságában[...]”<sup>10</sup>

A családot bemutató részletekben nagy szerepet játszik a környezet vélekedése is a saját tapasztalat hiányában, ill. mellett. Feltűnő, hogy a nagyszülők megítélésében mérvadó a tanulás és a rendezett gazdaság: „[...] Szüleim házárol másoktól sem hallottam soha semmit mást, mint jót, magam pedig saját tapasztalásom után igen sok szépet és jót mondhatok [...] nagy anyámnak, kit én nem esmertem, nagyon jóra való asszonynak kellett lenni; mert nem csak

minden gyermekeit (noha akkor a' helységben csak a' katolikusok birtak oskolával) olvasásra, 's részint írásra is megtanítottam, hanem a' kis gazdaságot is halála után jó karban hagyta. [...]”<sup>11</sup> Ugyanakkor nagybátyja és atya jellemzésénél kiemelt szerepet kap megélt kereszténységük is, amelyet Kis János az irodalom egyetemességében jellemezve mutat be – nagybátyját, a község és eklézsia megbecsült előjáróját Voltaire Vergiliusra és Ciceróra utaló soraival, édesapjának buzgó áhítatosságát pedig, melynek „[...] külső gyakorlásaiban nem annyira kötelességét látszott tellyesíteni, mint örömet találni, [...] otthon s' templomban gyakorlását keresztényhez illő isteni félelme tevé szükségessé, [...]”<sup>12</sup> – Schiller Fridolinjának alakjával teszi érzékletessé.

Mindez azt mutatja, hogy a családban az értelem összekapcsolódott a lelki eszményekkel. Ezt szolgálta az áhítatosság templomban és otthon való gyakorlása is, mely utóbbiról a következőket olvashatjuk: „A náddal földött alacsony hajlék” szobájában pedig „[...] minthogy a' szoba mulatságra kevés alkalmat ada, azon néhány, többnyire szépkötésű könyvek, mellyek egy kis alacson polcot ékesítettek, 's mellyeket szüleim által kivált ünnepi napokon gyakran használtatni láttam, szememeimet 's figyelmeimet korán magokra vonák 's játékaim tárgyai levének. Az Aranylánczot, Aranyláncz' velejét, Engesztelő áldozatot, Százlevelű rózsát, Graduált, Halottast, Predikatiós könyvet, Bibliát, Hübnér bibliai históriáját, Rimai és Balassa' verseit, 's a' néhány bucsuzatolókat előszedém, nézegetém, forgatám, játszám velek, ismét helyökre rakám. [...]” Az említett könyvek, mind egytől egyig, kivált a Biblia nálunk az öregebbek által 's következőleg általam is, nagy becsben tartattak. [...]”<sup>13</sup> A családi lelkület és a művek, amelyeket felsorolt, és amelyeket a család nagy becsben tartott, vagyis az Aranyláncz, Aranyláncz' veleje, Engesztelő áldozat, Százlevelű rózsza, Graduál, Halottast, Predikatiós könyv, szembenétűnően egy eszmerendszer hatására utalnak.

A korról fennmaradt szövegek tanúsága szerint ezeket a műveket a szellemi irányukat „élő hitnek”, „igaz kereszténységnek” valló, úgynevezett magyar pietisták és társaik írták vagy fordították, akiknek köszönhető a vezető nélkül maradt dunántúli egyházkerület „feltámadása.” Bár a pietizmusnak, melyet a német evangélikusság indított el, gyökerei a XVII. századba nyúlnak vissza, magyarországi hatása a XVIII. században erősödött fel, a protestáns egyháztörténet-írók által gyakran „elnyomás”<sup>14</sup> időszakának nevezett évtizedekben. Leghamarabb a dunántúli kerületben érvényesült. A magyarországi pietisták legtöbbszörének a hallei mester, August Hermann Francke, aki a lutheri elvekhez való visszatérés híve

<sup>6</sup> Kis János 1845, i. m., 145.

<sup>7</sup> Kis János 1845, i. m., 144.

<sup>8</sup> Kis János 1845, i. m., 175.

<sup>9</sup> Kis János 1845, i. m., 18.

<sup>10</sup> Kis János 1845, i. m., 8.

<sup>11</sup> Kis János 1845, i. m., 10.

<sup>12</sup> Kis János 1845, i. m., 11–12.

<sup>13</sup> Kis János 1845, i. m., 14.

<sup>14</sup> V. ö. A magyarhoni protestáns egyház története, szerk. Dr. Zsilinszky Mihály, Bp., Atheneum, 1907, 372–418.



volt, lett a mestere és példaképe. Hazatérve először a Dunántúlon, Győrben<sup>15</sup> hoztak létre központot. Francke mintájára a legkisebb falusi gyülekezetekben is árvaházat, alumneumot alapítottak, segítették az árvákat és az elesetteket.

Megismerve Francke iskolakomplexumát,<sup>16</sup> hazatérve ők is alkalmazták az ott tapasztaltakat. Nagy gondot fordítottak a közös hiten, közös küzdelmeken, bujdosáson, szenvedésen alapuló közösség összetartozásának erősítésére, a hit elmélyítésén keresztül. A Biblia olvasásának, az imádságnak, az egyházi éneknek, az ájtatos olvasmányoknak ebben kiemelt szerepe volt. Magyar evangélikus bibliafordítások, káték, ima- és áhítatoskönyvek jelentek meg nagy számban a XVII. század végétől a XVIII. század közepéig, ezek közé tartoznak a Kis János által említettek is. Arra törekedtek, hogy a hívek anyanyelvükön kapjanak lelki táplálékot és igyekezzenek a „hit gyümölcseit” teremni, vagyis jó példával mutassák meg, hogyan kell cselekvő keresztény életet élni és a „jóval győzd le a rosszat” krisztusi elv alkalmazásával arra törekedni, hogy enyhíteni tudjanak a társadalmi bajokon.<sup>17</sup> A gyermekek gyakorlati nevelésére, a realisabb irányú oktatásra törekedtek.

Kis János 1770-ben született, és tízévesnél fiatalabb koráról ír ezekben a sorokban. Akik a munkákat írták, már halottak ekkor, de munkáik fennmaradtak s van, ahol olvassák is őket, legalábbis Kis János írása erről tanúskodik. A közreadók, létrehozók munkásságának eredménye kimutatható – áhítatos kegyesség, szorgalmas munka, érett, erkölcsi alapokon álló világnézet –, legalábbis Kis János szüleinek és családjának gondolkodásában, mint azt a püspök-költő édesapjáról írja: „Háza népét példájával, józan eszével s szelídségével úgy kormányozá, hogy attól nem csak tiszteletet s engedelmisséget, hanem szeretetet is nagy mértékben nyert. – Mind gazdasági mind cselédes atyai tisztének híven tellyesítésére nagy segítségül s ösztönül szolgálta neki vallása, mellyet úgy szeretett, hogy alig szerethetné valaki jobban.”<sup>18</sup>

Figyeljük csak Bárány János édesapja, Szeniczai Bárány György püspök halálára írt búcsúztató versét, mint közvetlen kortárs megnyilatkozást:

„Bárány György! Istennek megpróbált szolgálja, /.../ Sartoris Jánossal, a drága emberrel /.../ Hol a mennyei szent Városnak utcáján / Világosodik a dicső Krisztus Bárány, /.../ Ott énekelnek az újabb drága szentek,

/ Luther, Arnd, Spener, Frank és a más több rendek / Sartoris és Bárány örállók helyébe / Öltöztess ujakat Lélek fegyverébe, / Bárány erős hite hajtson lépésinkben, / S Sartor nagy világa égjen értelmünkben.”<sup>19</sup> – írja Bárány János.

Az „erős hit” és a „világító értelem” képviselőit dicsőítik az idézett búcsúztató strófák, mintegy összefoglalva az evangélikusság működésének lényegét. A költő az élő és ható reformációról vall, egységben látva Luther, a pietisták – „Arnd, Spener, Frank” [helyesen: Arndt, Francke – T. K.] – saját nemzedéke és majdani követőik, „az újak” munkásságát. Bárány Györgyöt és Sartoris Jánost példának tekinti.

Bárány János 1756-ban írt *Instructio*-ja alapján, amely mindazt követendő példaként tartalmazza, amit Bárány György megvalósított, megállapítható, hogy sorrendváltozás állt be az egyházi szemléletben: „Elsősorban az iskolákra kell ügyelni ... melyek az egyháznak mintegy melegágyai.”<sup>20</sup>

„A tanítók olvasásra, imádkozásra, a kátéra, bibliai idézetekre és történetekre, továbbá korálokra tanítsák a gyermekeket, míg a tehetségesebbek már az írással, számolással és a latinnal is ismerkedhetnek. Ne legyen család, ahol a gyermekek az alapvető ismeretek híján nőnek föl, ha nincs pénzük a tandíjra, segíteni kell nekik ebben. Aki nem törődik a gyermeke tanításával, azt temetésén nem szabad tisztelettel említeni. ... a felnőttek oktatására a prédikáció, a templomi katechézis, a bibliamagyarázatok, a házi áhítatos könyvek szolgálnak. Az ígéhirdetésben a lelkészek fejték ki és alkalmazzák a teljes tanítást, úgy hogy a középpontba az Istenhez történő megtérés és a Krisztusban való hit kerüljön! Az istentisztelet során a felnőtteket is meg kell tanítani a kátéra, hogy otthon válaszolni tudjanak családjuk kérdéseire. A mindennapi folyamatos bibliamagyarázást vezessék be minden gyülekezetbe! Ösztönözni kell a híveket az egyéni bibliaolvasásra, s jó könyvek vételére. Ne legyen ház – vagy legalább templom – ima- és énekeskönyv, káté és Újszövetség nélkül! A kegyességi könyvek segítségével tartsanak házi áhítatokat, ahol a templomban hallottakat is beszéljék meg! Még a mezei munkákat is lehet egyházi énekekkel és kegyes beszélgetéssel végezni.” Mindez arra utal, hogy erősítették az embereket abban, hogy saját maguk irányítva gondolataikat, beszélgetéseik, elmélyülések révén egy-

<sup>15</sup> A győri működés nem azonosítható automatikusan a pietizmussal, annál tágabb körű – V. ö. Csepregi Zoltán, *Magyar pietizmus 1700–1756*, Bp., 2000, (ADATTÁR XVI–XVIII. SZÁZADI SZELLEMI MOZGALMAINK TÖRTÉNETÉHEZ) 22–23.

<sup>16</sup> „A német városokban a XVII–XVIII. század fordulójára megerősödtek a városi iskolák. Ezek a »német iskolák« nagy hagyományokkal rendelkeztek német földön. Az iparosok, kereskedők, hivatalnokok gyermekeit anyanyelvükön oktatták a polgári életben szükséges praktikus ismeretekre. Francke is egy ilyen iskolát nyitott, először a szegények gyermekei számára, ezzel segítve a tanulók mielőbbi boldogulását az életben.” Emellett gondolt az egyetemen továbbtanulni akarókra is, s az iskolákhoz szükséges tanárok képzéséhez tanító- és tanárképző szemináriumokat állított fel. Diákjait tevékeny, folytonos jócselekedetekben megnyilvánuló életre nevelte. Hangsúlyt fektetett a „realiák” oktatására. (Pukánszky Béla, Németh András, *Neveléstörténet*, Bp., Tankönyvkiadó, 1997, 234.)

<sup>17</sup> Vö. *Puritanizmus, pietizmus, janzenizmus*. Bitskey Tibor, *Szellemi élet a koraiújkorban (Magyar művelődéstörténet)*, szerk. Kósa László, Bp., Osiris, 2002, 254.)

<sup>18</sup> Kis János 1845, i. m., 11.

<sup>19</sup> Bárány János püspöknek atyja, Szeniczai Bárány György halálára írt emlékkerse, Felpécz, 1757. július 1. (*Egyháztörténeti emlékek*, szerk. Payr Sándor, Sopron, 1910, I, 359.)

<sup>20</sup> Bárány János, *Instructio pro admodum reverendis dominis senioribus in inspectione et visitatione ecclesiarum observanda*, 1756 (Csepregi Zoltán, *Magyar pietizmus 1700–1756*, Bp., 2000.) (ADATTÁR XVI–XVIII. SZÁZADI SZELLEMI MOZGALMAINK TÖRTÉNETÉHEZ), 71, 264–267. Megjegyzésként hozzáfűzöm, hogy az iskolák felügyeletének előtérbe helyezése nem egyértelműen bizonyítja a szemléletváltást, hiszen egyházlátogatási utasításról van szó, nem hitvallásról. Másrészt nem szabad elfelejtenünk, hogy 1749-ben a győri evangélikus egyház és iskola Felpécre kényszerül, tehát az iskolák még veszélyben vannak.



re jobban kikristályosodjon bennük egy alapállás, az érett erkölcsi alapokon álló világnézet, ami nem örökölhető, de állandó fejlesztéssel elérhető és fenntartható. Erről tanúskodnak Kis János fent idézett sorai is.

Művelődéstörténeti szempontból vizsgálva a „győriek” munkásságát, kitűnik, hogy hatókörükben a reformáció szellemében jártak el: „*az ország felvirágzása nem a nép vagyonától, nem is az ország hadseregétől, hanem polgárainak műveltségétől és jellemétől függ. ... Az iskola azonban csak akkor végez jó munkát, ha a Szentírás alapján áll.*”<sup>21</sup> Ennek értelmében a tanítatásra nagy hangsúlyt fektettek: „*Aki nem törődik a gyermeke tanítatásával, azt temetésén nem szabad tisztelettel említeni.*” Egyrészt az alapvető ismeretek elsajátítását lehetővé tették, és pedig anyanyelven. Valószínűleg ellenállásba ütköztek, hiszen a paraszti életben kellett a munkáskéz a mezei munkához, ezért a külön lélektani ráhatás. Kis János *Emlékezéseiből* megtudjuk, hogy nemcsak az elemi ismeretek elsajátítását szorgalmazták, hanem a tehetséges gyermekek továbbtanulását is: „*Amikor szüleim az oskolai vizsgálat végével fáradtságát (a tanító fáradozását) megköszönni velem együtt hozzá mentek, hosszasan elébe adta, hogy én tanulásra születtem és hogy kár volna a reám bízott talentomot elásni, s’ javaslásának hatóbbá tevése végett azt is mondotta, hogy elkárhoznának azon szülék, kik az illy gyermekeket, ha tőlük kitelhetnék, nem tanítanak.*”<sup>22</sup> A továbbtanulását egyházi pályára vonatkozott, mely egyben felemelkedést is jelentett. Erre való utalást olvashatunk is Kis Jánosnál, az előzőek folytatásaként: „*Az illy erős és kemény mondás az istenfélő atyai és anyai szivre sulyos kő gyanánt esett, és a tanács annyival inkább be lett véve, mivel azt nagybátyám is, ki maga gyermektelen lévén, testvére gyermekeihez csak nem igaz édes atyai szeretettel viseltetett, nagyon jóvá hagyta és azzal hizelkedett magának, hogy belőlem egyházi embert fog neveltetni.*”<sup>23</sup>

Payr kiemeli, hogy bár a XVIII. századot nemzetietlen kornak szokták mondani, ezek a papok és társaik magyar nyelven tanítanak, írnak, s hazafiságra nevelnek: „*Már ki ki leczkáját ne csak megtanulja, / De magát abban híven is gyakorolja. / Így javát házának s hazájának látja, / Lelke boldogságát itt s ott megtalálja*” – idézik vallástani kézikönyveik végén Bárány György és Sartorius Szabó. Kátéik elején meg hazafias lelkesítő versekben szólnak „*a drága magyar ifjúsághoz*”. Az újabb művek alkotóinak nagy része a győri iskolában kezdte pályafutását, innen került ki Halléba, Jénába, a vallási megújulás központjaiba.<sup>25</sup>

A közművelődés „láthatlan” munkásaira utaló sorokat is olvashatunk az utódnak tekinthető Kis János megnyilatkozásaiban. Azokra a művelődéstörténetben komoly szerepet játszó evangélikus prédikátorokra és tanítókra gondolok, akiknek bár nem voltak adminisztrálható kiemelkedő teljesítményeik, de helytállásuk és híveik

szeretetteljes pásztorolása hozzájárult a közművelődési szint emelkedéséhez. Kis János Illés Péterre – aki „*[...] a’ tolerancia után felállott szent-andrási ev. gyülekezet’ első prédikátora lett [...]*” – emlékező sorai rájuk is vonatkoznak: „*[...] Nem éppen nagy és széles tudományú de példás szorgalmú, hűségű, jó erkölcsű és azért egész életében kedvelt lelkész, és a’ mellett vidám kedvű, sorsával megelégedő természetű és egyszersmind bizonyos mértékben geniális férjfiú. Hivatalt nagyobb ekklesiákba egy párszor kapott, de ő helyében egész haláláig megmaradott. Reá igazsággal lehet alkalmazni, mit ideális prédikátoráról Goldsmith mond:*

„*Magányában buzgón futott szent pályáján  
S nem kívánt új fárát cserélni fáráján,  
A’ világ tetszését mászva nem kereste,  
S tudományát mindig új módra nem nyeste;  
Sokkal dicsőbb célra szokott törekedni,  
Felemelni tudott, nem felemelkedni.*”<sup>26</sup>

A Kis János által tapasztalt győri szellemiség kortárs megnyilatkozások és az utódok kutatásai által kifejtett számainak egy lehetséges kifejtése után még egy lehetséges megközelítésre nyílik lehetőség egy újabb kontextus révén. Kis János 1798-ban megjelentette *Az emberekkel való társalkodásról* című könyvét, mely Adolf Freiherr von Knigge *Über den Umgang mit Menschen* című művének magyar viszonyokra átdolgozott tolmácsolása. Jelentősége abban áll, hogy írja azok közé tartozik, akik az uralkodó törekvésekkel szemben nem a rendi társadalom felszámolását szorgalmazzák, hanem azt hangsúlyozzák, hogy ez csak egy keret, amelyen belül a társadalmi élet a maga sokszínűségében működhet. Ezt mutatja a Kis János által közölt történet-töredékekben megörökített rejtett szál, a „győriek” gyülekezet-megtartó és felemelő munkája, és erre utalnak az író személyes élményei, a haza „*míveltebb nemzetektől*” lemaradása ellen tenni akaró Győrben és környékén lakó kortársak törekvései is, melyek nyomán új élet bontakozhat ki. Erre példa a következő kis történet Kis János győri éveiből: „*[...] Györgyi főbíró, ki utóbb sok esztendei al-ispán és királyi tanácsos leve, nagy gondal kérdezősködék németországi tapasztalásaim felől. Egy illy beszélgetés’ alkalmával azt is említettem, hogy a’ míveltebb nemzeteknél a’ futó homok’ elterjedését homokos helyen is könnyen megéledő fák’ ültetése által szokás gátolni. Néhány évek után tét és győri-szemere – között a’ bokán fellül érő homokban könnyen növvő fák’ból egy kis erdő neveltetett és annak segítségével a’ posta-ut is becsületesen megjavított. Nem állítom, hogy az én emlékeztetésem hozatta ezt indítványba; de bizonyosan nem ritkán megtörténik, hogy barátságos beszélgetésben elejtett egy vagy más szó olyan elhíntett mag, melly idővel hasznos gyümölcsöt terem. [...]*”<sup>27</sup>

<sup>21</sup> Dr. Kapi Béla, *Egyetemes és magyar protestáns egyháztörténet*, Győr, 1945, 27.

<sup>22</sup> Kis János 1845, i. m., 16–17.

<sup>23</sup> Kis János 1845, i. m., 16–17.

<sup>24</sup> Payr Sándor, *Magyar pietisták a XVIII. században*, Bp., 1898, 55.

<sup>25</sup> V.ö., Payr 1898, i. m., 22.

<sup>26</sup> Kis János 1845, i. m., 65.

<sup>27</sup> Kis János 1845, i. m., 137.

# „embernek istennek mozdíthatatlan”

Zalán Tibor költészetéről, Veszteglés című versének ürügyén\*

Valahol vesztegelni, rabnak lenni. A jelenség csak egy „börtön” meghatározásának „fényében” értelmezhető. Ez a börtön a tér és az idő is lehet. De ki a fogva tartó hatalom? Isten? Isten, mert egyedül Ő rendelkezik idő és tér fölött. Ha logikai úton tovább vezetnénk e gondolatsort, oda jutnánk, hogy amennyiben felismerjük ezen korlátainkat, elismerjük Isten „létezését” is. Ám ebben a pillanatban ellentmondáshoz érkeznénk, mert aki hisz, az nem gondolhatja, hogy hiábavaló ez az élet, hiszen ismeri az első és egyben végső Okot. Más megvilágításba helyezi azonban a költő elvagyódását, ha csupán azt tekintjük, hogy a földi lét kiútatlansága (vö: sétatfika) miatt érzi úgy, hogy létünk – okkal vagy ok nélkül, de – veszteglés. Vesztegelni feszült állapot, mert az állandóság, a végletes statikusság idegen az emberi lényegtől. A mi végzetünk az úton levés. E mozgás pedig időt feltételez, de vajon az idő is jelenthet-e önmagában mozgást? Az idő fogalma (a valóságnak az a vonása, hogy azt egymás után következő mozzanatok összefüggő folyamatának, történésnek fogjuk fel<sup>1</sup>) egyszerre értelmét látszik veszteni, ha mi csak veszteglünk, állunk egy helyben. Az óra ketyeg, a Nap felkel és lenyugszik, a természet változik. Mi pedig csak dermedten érzékeljük mindezt. Valahogy kizuhanunk az időből, vagy legalábbis szeretnénk kiszállni e játszából, mert tudjuk, hogy nincs beleszólásunk a szabályokba, az idő (és tér) törvényeibe. Születés, halál nincs hatalmunkban.

Fontos és rendkívül időszerű problémája a ma emberének „A hatalom akarása” (Nietzsche címadását szabadon értelmezve). A technikai fejlődés, a mindenre kiterjedő kutatások, a világ minden részletének megismerésére való törekvés mind-mind arra a tendenciára mutatnak, hogy az ember isten akar lenni. Ez az ember mai (mindenkori?) tragédiája.

Nem látja be, hogy csak annyit szükséges tudnia, amennyi tudható. Az olvasónak ezzel a problémával is meg kell küzdenie a vers értelmezésekor. „Ember küzdj...”:

*veszteglés*

*m  
i az  
a  
z id  
ő  
valak  
i álla  
ndóan k  
öpkö  
d mögö*

*tte és köh  
ög én az  
t is  
tudo  
m ki k  
öhög tegn  
ap megle  
stem a  
z Englóne  
r bác  
si az ham  
aros  
an meg f  
og ha  
lni má  
r te  
ljesen k  
ék  
az arc  
a és fol  
yton e  
lals  
zik  
sétatfika  
közb  
en  
id  
ő az  
a  
z m  
i*

Zalán Tibor művészetének fontos és visszatérő eleme a veszteglés-motívum. Ilyen címmel több verse és egy szürrealista drámája is megjelent. A címeikként megjelenő „veszteglés” és a művek témája közti látszólagos kontextushiany miatt az életmű ide kapcsolható részeinek, ill. magának a motívumnak a mélyebb vizsgálata is szükséges. Életrajzának egy könnyen misztifikálható elemével választ találhatunk az emberi és művészi életidegenségre. Nem vágyott erre a világra – mondhatnánk –, hiszen születése pillanatában tulajdonképpen már túl is lépte a földi lét határait. Halva születni – valljuk be – nagyon jól mutat egy posztmodern művész életrajzának elején, de mégis inkább az a „pofon” volt meghatározó, amivel a nővér visszarántotta az életbe. „Nem szerettem, hogy vernek. Kár, hogy ma is csak a verésre ébredek fel.”<sup>2</sup> – kommentálja kissé ironikusan a költő azt az első „pofont” és azután a többit...

\* A Kisfaludy Napok pályázatán 2006-ban aranyfokozattal díjazott munka átdolgozott változata.

<sup>1</sup> A Magyar Értelmező Kéziszótár meghatározása.

<sup>2</sup> Az idézet az interneten fellelhető (www.szinhas.hu/zalan) életrajzai egyikéből származik.



Azonban lépünk túl ezen, s lássuk meg az általános emberi érdeklődést a téma állandósága mögött, a „Miért?”-et. A megválaszolatlan és megválaszolhatatlan (?) örök kérdést.

Nem kívánnék önkényes következtetéseket levonni, és alaptalan párhuzamokat vonni művészi megnyilvánulásai és személyes életélménye között, hiszen az írás által egy új szubjektivitás, egy más élet- és világtükör teremődik a műben, s ezt nem hagyhatom figyelmen kívül, de maga a művész elismerte egy interjúban, hogy szívesen (és önként) kilépne e földi világból, ha remélhetné, hogy saját halálával minden más is megszűnne létezni.<sup>3</sup> (A szolipszizmus soha nem lesz adekvát módon bizonyítható.) Egy pusztá kamikaze akciótól azonban nem változna semmi. Így nem lehet megnyerni a Játszmát, vagyis az ember legvégsőnek vélt fegyvere – önmaga elpusztítása – nem eszköz. A hamleti kérdéssel és a monológgal Shakespeare már rámutat a kérdés komplexitására. Sem ereje, sem értelme nincs hát a menekülésnek, s ezért Zalán Tibor is marad. És ahogy a *friss rajzok a halálról* c. versében írja: „az út Kereste / s hogy nem Találta a célt / Ment a semmibe”. (A „semmi” meghatározó szerepéről költészetben később még szót kell ejtenem.)

Most alapvetően a *szürrealista balkon* c. kötetének *szétterjedés zuhanás* ciklusában szereplő *veszteglés* c. versével szeretnék foglalkozni, azonban a motívum többszöri felbukkanása az életműben szükségessé teszi a kitekintéseket is. Egy újra és újra megfogalmazott, szinte állandósult veszteglés-érzet egy idő után meggyőződéssé válik, s a költő világképének alapjául szolgál. E kép kialakulásának okait az életmű hasonló témájú és című verseinek, ill. drámájának áttekintésével ismerhetjük meg.

A mű, s minden jel szerint Zalán Tibor „megfejtésének” is kulcsa: a megfejtetlenség, illetve egy olyan (értelmezési) szabadság kínálása az olvasónak, amellyel már csak saját felelősségére élhet vissza. Akár minden olvasásnál újabb olvasatot kaphatunk. A költői koncepció megismerésében izgalmas ívet futhat be az olvasó, hiszen az rímelt az alkotó vívódásaira: hogy minden annyiféleképpen látható, értelmezhető, ahányféleképpen nem szégyelljük. S itt a kérdés: van-e határ a modern ember számára?

„Mi az az idő?” A kérdésselvetés után a vers fájó közelségbe hozza a megoldást Englőner bácsi elmúlásával szemléltetve, végül részben visszatérve az eredeti kérdéshez ábrázolja idő után ember kapcsolatát. Úgy tűnik, a kettő elválaszthatatlan, sőt bizonyos értelemben azonos (l. később). Ez az alapvető feltétele evilági létezésünknek.

„Sétafika” közben elaludni legfeljebb végérvényesen lehet, de Englőner bácsi folytonos elalvása csak pillanatnyi kilépés a Játékból, apró szabályszegés. Az élet törvényének megszegése a legsúlyosabb büntetést, a halálbüntetést vonja maga után. (Több tekintetben is meg lehet halni, és nem is csak egyszer...) Mint amolyan gyermek, naivan-kíváncsian és naturalista részletességgel figyeli meg és írja le a költő a bácsit – mondjuk – a szomszédból. Személyes, közeli kép ez egy emberről, aki „hamarosan meg fog halni”. Izgatottság lesz úrrá rajtunk: a gyermekek, mert távoli, szinte egzotikus számára a halál; a felnőttön, mert gyermeki kíváncsiságát millió vers és

elképzelés sem tudta kielégíteni a halál misztériumáról, mert érezte már a gyászt, és már a saját halála sem elképzelhetetlen távlat; az idős emberen, mert számára az elmúlás már kézzelfogható valóság; s a költőn, hiszen ahogy Kosztolányi is megjegyezte: minden igazi író a halálról ír.

Hiába a párhuzam morbiditása, de a halálközeli(ség) izgatottság(a) mégiscsak a szerelem izgalmaival rokon.

S talán most álljunk meg egy pillanatra! A költői szándékot kutatva nagy adag iróniát és álnaivitással kódosított, naturalista képekkel tarkított utat (l. sétafika) találunk, melynek célja a sorsunkban való megnyugvás kell, hogy legyen. Seneca megfogalmazásával élve: „ducunt fata volentem, nolentem trahunt”, vagyis a sors vezet a beleegyezőt, vonszolja az ellenkezőt. Hagyjuk magunkat vezetni!

A vers eleji kérdés (kérdés-e egyáltalán?) visszatérése keretessé teszi a kompozíciót, s ugyanakkor Englőner bácsi történetét magába fogadja. A haldokló bácsi, habár téren még nem, de időn már túl (vö. „mögötte”) van. A költő nem használ írásjeleket (bár a szótördeléssel némiképpen irányítja az olvasót), viszont a kérdés szórendjének megfordításával egy különös analógiát teremt: „idő azaz mi”. A fordulat nem nevezhető éppen váratlanak, de ily direkt leírása megkérdőjelezi az eddig általam elgondoltakat (várakozásom csak újabb megerősítést feltételezett): olyan értelemben lehetünk mi az idő, ahogy az idő függvényében létezhetünk – csupán – emberként.

Az első és utolsó sort egy-egy betű alkotja, s ezeket összeolvasva megkapjuk tűnődéseink keretét, s tárgyat: mi. Túlléphet az ember önnön hiúságának korlátain? Vagy fogadjuk el, hogy világunk a materiával végződik?

Meg kell különböztetnünk kétféle teljességet. Az ember, az emberi élet kezdődő és végződő teljességét, ill. az isteni, azaz kezdet és vég nélküli teljességet.

Itt érdemes bevonunk az összefüggések vizsgálatába Zalán *Veszteglés* c. szürrealista drámáját, hogy megválaszoljuk az isteni teljességet megkérdőjelező kérdést: ha Isten teljes volt, miért teremtett? Ami teljes volt, hogy lehetne még teljesebb? Minden bizonytalansággal Isten sem érezte hiányát semminek. A Világ teremtése teret adott Neki a Játékra. A játékszabályokat pedig az idő által szabta ki. K. Á. nem ismeri annak az álomnak a forgatókönyvét, amelynek ő a főszereplője és tulajdonképpen minden más szereplője is. Az abszolút lecsupaszított személyiség értetlenül áll a többi (tehát saját, megbontott személyének) akarat keresztútjában.

A stabil Tárgy (a szekér) és a mobil Tudat (K. Á.) dialektikája megfeleltethető a tér konkrét határainak és a szellem szabadságának. A szellem szabadságát Spinoza szerinti értelemben vehetjük, vagyis hogy a szabadság a felismert/elismert determináció. Tehát szabadságunkban áll elfogadni a szabályokat. Lehetőségeink kimerülnek annyiban, hogy eldönthetjük, akarunk-e menni vagy sem.

A dráma alcíme: amikor a látótávolság a kritikus szint alá csökken. A kód meghatározó eleme a (zaláni) világnak, de itt nem a térben való korlátozottságról van szó, sokkal inkább a múlt, a jövő, sőt néha a jelen történéseinek átláthatatlansága, kódossága az, ami korlátoz. Nem adatott meg (mindenkinek) a Látás, mert súlyos hatalom és felelősség.

<sup>3</sup> A „Kultúrház” c. műsornak adott interjúban.



A köd az a megfoghatatlan-átláthatatlan korlát, ami a verset körülveszi, azonban olyan körvonalat ad ezáltal neki, ami nemhogy segítené a kódolást, de végső soron lehetetlenné teszi. A szavak, a sorok, s talán a mondanivaló is

ködbe vész...

A tördelés miatt a sorok összeolvasása során nem csupán egyféle olvasatot kaphatunk. Habár a „mi az az idő” összefüggést igazolja a Veszteglés c. dráma szövege is, mégsem hagy nyugodni egy másik elgondolás: „MI AZ AZ ID”? / „Ó”. Érezhetően túl messzire vinne, ha a freudai pszichoanalízis utáni értelmezésben is végigvezetném a veszteglés-mozdulás élethelyzetet, azonban a kérdést mindenképpen érdekes legalább felvetni. Freud az „id”-et „valódi lelki valóság”-nak nevezi, mert az a szubjektív élelmény belvilágát tükrözi, és mit sem tud az objektív valóságról. Az id legyen az az életerő, amely előre mozdít, mintegy mozgásban tart, s nem hagy vesztegelni. [Csakhogy egy az ösztön által irányított életnek van-e értelmes (érdemes) célja?] Ez az energia azonban nem végtelen, főként azért sem, mert az ember már túl régóta küzd ellene, hogy aztán a pusztaság szellem győzedelmeskedjen. S jóllehet végső soron ez a cél, a gyakori tévutak miatt az energia mégis kivészőben van. Azonban az élni akarás mozzanata továbbra sem véletlenszerű és nem meddő vágy. Nem esetleges az sem, hogy kinek/minek, mikor jön el az ideje. Englőner bácsi közeledő halála egyenesen arányos életenergiájának apadásával. Az ösztönei azonban kifinomultak ebben az éles határhelyzetben.

„Id – ő – az az mi” – tehát az ember egyenlő az ösztöneivel? Nem. Csupán arról van szó, hogy igenis van bennünk egy olyan velünk született ösztön, amely olykor felülbírálja az értelmünk által adott válaszokat, mert csak így kaphatunk helyes választ.

Továbbá az id – a cselekvés, a mozgásban levés – szimbólumértékben szöges ellentéte a veszteglésmotívum statikusságának, enerváltságának. Tehát amennyiben mi magunk vagyunk az „id”, illetve „ő”, az én idegenkedik ettől a léttől, s mintegy külső szemlélőként mond ítéletet, miszerint: ez a lét veszteglés.

Érdemes végigbongészni a megtört sorokat, mert akár szándékosnak, akár véletlennek – ihlet általának – tulajdonítjuk a sorok-szavak tördelését, azok rendkívüli árnyaló erővel bírnak. Ha a költő transzcírozó módszerét alkalmazva olvasunk, végül helyreállítjuk az egészet – amennyiben ez lehetséges, tehát van még teljesség e Földön.

A bizonyosság és bizonytalanság percről percre váltja egymást a vers „szereplőinek” megnevezése által. Különös például, ahogy az Englőner bácsihoz tartozó arc hirtelen „az arc”-ként egy teljes sort kap. Egy erősen bevésődött kép, vagy egy mindig is ismert, csak elvesztett arc ez. A költő realizálta ösztönből fakadó kíváncsiságát – mely ezúttal a céljához segítette – s felismeri az Isten képmására teremtett embert.

Az előző sorral összevetve az „ék az arc” szókapcsolatot kapjuk. Egy ég és föld közé szorult arc, mely ezáltal biztosítja a szférák különállását. Megadja a két világ metszetét, s ugyanakkor mindenki mást – az emberré lett istenen kívül, aki most visszakapja, ami mindig is az övé volt: az örök életet – kizár belőle. Az „arc” éli meg, s teszi valósággá az egyébként üres halál-fogalmat.

A vers szókészletére jellemző a spontaneitás, a hétköznapiság. Így például, ha az első öt sort kérdésként értelmezzük, a két „az” közül az egyik felesleges. Ez bizonyos fokú kifinomultlanságra (?), illetve ösztönösségre (l. id) utalhat. A ködösség a továbbiakban is érzékelhető, bár ez már szándékos önbutításnak hat, hiszen a beszélő mindvégig tudja, hogy az a „valaki” Englőner bácsi. De hogy Englőner bácsi ki is? Egy köhögő, beteg embere vagy istene a világnak. Ember és isten közötti kapcsolatlanságba az ember is, az Isten is belehal. Egy haldokló isten kér szót („köhög”), de senki nem ismeri őt, csak aki vállalta a kockázatot és megleste. Ugyanakkor minél többet tud az ember, annál messzebb kerül a Paradicsomtól... Hiába tudja a költő (már „tegnap” óta), hogy veszélyben van valami érték, nem tesz, nem tehet semmit. Ebben az esetben csődöt mond az elmélet, miszerint az információ a legnagyobb érték. A tudásvágy annyi, mint hatalomvágy. „Az / t is / tudo / m...” – az új sorba kerülő „t”-betű a fizikában az idő jele, ergo az idő titkainak ismerőjéről lehet szó, aki teljes bizonyossággal állíthatja, hogy „idő azaz mi”. Az idő kiismerhető, de meg nem ismerhető.

Az idő – dinamikus, meghatározott, szabályos – természetének ellentmond az a bizonytalanságot, pontatlanságot kifejező, prófétikusan ható időhatározó, hogy „hamarosan”. A pontos idő paradox módon nem pontosítható, nem tudható.

Hasonló ellentmondásra jutunk, ha a címet összevetjük az „állandóan” és „folyton” utalásokkal. Látszólag nincs megállás életünk folyásában, peregnék a homokóra szeméi, így tanácsos lenne minél több időért imádkozni, de úgy tűnik, mindez felesleges időpocsékolás. Egyszerűen azért, mert időben történik. Mert tudatában vagyunk a percek jelentőségének, ám ezáltal pusztán az idő mindenhatóságát ismertük el, s az igazságot, a tényleges veszteglést csak Englőner bácsi ismerheti, akinek már nem kellene a percek, mert számára az idő már nem jelent semmit.

Az egyik legérthetlenebbé tördelt szó az „e / lals / zik” – mintha már a halálra való utalás is oly veszélyeket hordozna magában, hogy legjobb az érthetlenségig eltorzítani a szót, nehogy valósággá váljon, s kártyavárként omljon össze az idő hatalma.

A „sétafika” az egyetlen olyan kifejezés, amelynek összerakásáért nem kell fáradságot az olvasónak, mert külön sort kap, s ezzel nagy hangsúlyt is. Ahhoz nem szükséges a dolgok mögé látni, hogy a „sétafika-világ”-ra rádöbbenjünk, az ugyanis a legszembevetőbb valóság. A céltalan, gondtalan – mert gondolatlan – tömegek áramlása, amelynek iránya egyszerűen természeti törvényekkel megmagyarázható: a kisebb ellenállás felé ömlenek. Talán nem is minden esetben gépies mozgásról van szó, de a hangzatos-üres eszmék által vezérelt emberek még nagyobb károkat okoznak. Nem csoda, hogy Englőner bácsi már saját életén is elalszik, hiszen unja. Ha volt is célja életében, már vagy feladta, vagy nem érti, vagy túllépett rajta. A bizalmasan gúnyos szóhasználat nevetségessé teszi a bácsit (és az olvasót, a beszélőt, meg a világot és annak értékrendjét).

A lírai én szerepei észrevehetetlenül alakulnak át, s a változás az eredményeiben érzékelhető. Groteszknek hat a prófétai szerepvállalás, mert nem egy felsőbb hatalom





beavatottjaként áll elénk, hiszen maga avatta be önmagát azzal, hogy „megleste” a bácsit.

Szintén „a szürrealista balkon”-ban találhatunk egy madáchi gondolatot (szintén „veszteglés” cím alatt): „... Az első nap lázzal telt / a többi nem volt fontos”. A láz annyi, mint küzdeni. Annyit érsz, amennyi csatát vállaltál, mégha olykor a biztos bukás fenyegetett is. A kényszer – az a törvény, amelynek nem ismerjük fel alkotóját – olyan Úton vezet bennünket, hogy a Célt sem láthatjuk, s máris úgy képzeljük, hogy nincs is cél, ami felé tarthatnánk, így csak bolyongásunk az egyetlen valóság.

Amikor már a reménytelenségig kitégült a horizont, az ember magába fordul, s magányában egyre mélyebbre és mélyebbre fúrja magát a szellem a lélek bugyraiba, „még nem sejtve, hogy lehet, lesz egy pont, amelyen túlhaladva az ember léte átzuhan a túloldalra”. A mondat zárását magától a költőtől kölcsönöztem. *Úton, sehová* c. írásában elmondja földrajzi vándorlásának történetét (Abony – a vidék, vidéki kisváros, Szeged – a vidéki nagyváros, Budapest – a világváros), s a sorra megharcolt, megnyert csatákat és a rendre elveszített diadalokat. És végül a felismerés is megtörténik, hogy tudniillik itt nem a közvetlen környezettel vívott csaták a döntőek. A jövőnkkel folytatott párbeszéd lendít előre. És hogy hova? Szigorúan földi határok között maradván, de egészen az „óceánig” juthatunk – „a még legnagyobb földi létező” ez az óceán. „A legvalósabb és leghatártalanabb kiterjedés.” A béke.

Mindezeket túl azonban ki kell emelni a zaláni alkotásmechanizmus sajátosságát képező „válságot”. A válságvilág nem teljes világ, és talán nem is akar az lenni. Valami hiányzik. Alapvetően hiányzik a pontos tér- és időismeret, amiben az ember meghatározhatná létezését. K. Á.-nak boldogan derül fel az arca, amikor borostás állat megérinti, mert ez azt kell, hogy jelentse, hogy még él, hiszen a halottakat megborotválják. Ennyi, amit tud.

A zaláni drámában nem áll fenn a katarzis lehetősége, mert nincs semmi (érték), ami elpusztulhatna. Pontosabban egyedül a Semmi van. Ez a hiányérzet nem pusztán a költő szubjektív támasztalansága, elveszettsége. A Nyugat nemzedéke óta jelenlévő témája a magyar költészetnek is ez a hiányérzet, mely természetesen társadalmi, világnézeti változásokra vezethető vissza. A neonfényű káprázat a válasz(ok) megtalálását akadályozza, de a kérdés(ek) feltevését, vagy legalább felmerülését (talán) még nem. Így teszi fel a kérdést Zalán Tibor is, bár már érezhetően félve, esélyt adva a menekülésre nekünk, „hisztériás moderneknek”<sup>4</sup>, ha nem kívánnánk „kalóriákat” vesztegetni (!) a gondolkodásra – a válasz is adott. A posztmodern s az azutáni költészet feladata: megőrizni a kérdés művészetét egy olyan korban, mely nem ismeri el a megválaszolhatatlan kérdéseket. A Semmi felmagasztalódása az ember lealacsonyodását vonta maga után. Az értékválság következményeként az ember behódolt a Semmi hatalmának, miközben elfelejtette a bibliai teremtés elleni legfőbb érvét: nihilo nihil fit.

A sorok itt nem jelentenek szavakat, de a legtöbb esetben még egyetlen szót sem. A sorok csak töredék-

kek, be nem fejezett szavak, s a többi: a semmi.

Ami mégis megmarad, az a játék: „a szövegek szabad működése, mozgása, nyelvjátéka”.<sup>5</sup>

A szöveg ilyenén szabadon kezelése természetesen nemcsak drámájában, hanem lírájában is jellemző. Egyik legszembetűnőbb példa erre a mi „veszteglés” c. versünk. [Ez egyébként a *Veszteglés* c. dráma véglegesített verziójából kimaradt ugyan, de a Stúdió „K” előadásában Franci szájából – meglehetősen nyomatékot kapva – elhangzik, mintegy a „kőd és az idő relációjáról tartott kismonológ”.<sup>6</sup> Itt azonban még nem szerepel a zárógondolat: „idő azaz mi”.]

A költő számára a szövegnek a térben való variálása csak egy jó játék volt. [S egyébként igen kedvelt játéka Zalán Tibornak, ahogy talán legszembetűnőbben az 1984-ben megjelent *Álom a 403-as demokráciában* c. kötetének versei mutatják, ahol zavarba ejtő formai megoldások fogadják az olvasót. A megszokott nyelvi és formai konvenciók, s ezzel együtt gondolkodásbeli berögzültségeink hátrahagyására szólít fel egyéni látásmódot kívánó alkotásaival. Az egyik legérdekesebb megoldást a „faltól falig csakazértis” kitöltött sorokba íródott versek jelentik, s ezzel tökéletes kontrasztját adják a még szavakat sem kitevő sorokkal megírt *veszteglés* c. versnek.] Az olvasót mindez akadályozza az olvasásban, lassításra és többszöri újraolvasásra kényszeríti. A vers (forma) uralkodik rajtunk. Lélegzetvételhez hasonló olvasásért kiált: a múlhatatlan-örök kérdés belélegzése, a történet átdarálása, majd pedig a kilégzés, ami azonban nem jár (egyértelműen) megkönnyebbüléssel, felfrissüléssel. Vajon az érthetlenségig agyontördelt, megszakított szavak és sorok célja csupán a formabontás, vagy ennél valamivel több? Egyrészt bevon minket a játékba, és megkapjuk az értelmezés részleges szabadságát, másrészt segélykiáltásként is felfogható – figyelemfelkeltést is szolgál e szokatlan forma.

A vers alapstruktúrája a széttörtség, a töredezettség. Töröttség? Törekenység? Összevetve e formát a vers témájával egyértelművé válik, hogy formai metaforaként értelmezhető a szétesettség – a szavak szintjén. Két önmagában is erős formai sajátosság határozza meg a verset: az egyik a szokatlanul karcsú forma, a másik pedig – részben az első folyamánya –, hogy a szavakat mindenféle szótaghatárt figyelmen kívül hagyva több soron át írja le, így az egyes sorok önmagukban értelmetlenné-érthetlenné válnak. A kiemelt sorok értelmetlenek, a lényeget azonban úgyszólván csak a teljes vers ismeretével kaphatjuk meg. Különös módszerének célja tulajdonképpen azonos minden vers céljával: azzal, hogy „visszalép” egy lépcsőt, s olvashatatlanná teszi a sorokat, rákényszerít a továbbolvasásra, s ezzel megakadályozza, hogy részek alapján alkossunk véleményt, még ha az nem is lenne feltétlenül rossz vélemény, csupán téves. Az időt pillanatokra, az embereket individuumokra bontja a modern világ. (S

<sup>4</sup> Faludy György: Petronius.

<sup>5</sup> Vilcsék Béla ajánlása Zalán Tibor *Azután megdöglünk* c. könyvének hátoldalán.

<sup>6</sup> Szabó Géza Máté: *Veszteglés – A drámai dialógus nyelvfilozófiai megkísértése. A posztmodern jel- és nyelvhasználat a Zalán Tibor veszteglés című drámai etűdláncában.*



még hosszan sorolhatnánk a modern ember „trancsír-bűneit”). A forma önmagán túlmutató jelentéseinek – melyeknek száma a vizsgálódás során egyre nő, s szinte a kezelhetőség határát éri el – minden szinten céljuk van. A legkézenfekvőbb értelmezés az Adytól ismert – és azóta is érvényes – „Minden Egész eltörött”-jelenség formai interpretációja, mely egy korképet ad, s ez Englöner bácsi állapotának kórképe is egyben. A bácsi neve három (!) sorból olvasható össze, tehát a töröttség személyes vonatkozásban is egyértelmű. Amennyire lelki vonatkozású ez a töröttség, legalább annyira testi megtörtség is, hiszen ez az ember haldoklik. A törött világ (a megválaszolatlan/megválaszolhatatlan kérdések) megtörték az embert (?). Valami hiányzik. Egy vonatkoztatási rendszer, melynek függvényében megválaszolhatnánk azokat a kérdéseket is, melyekre a ráció nem ad elfogadható választ.

Időfilozófiáról lévén szó, a pillanat törékenysége is inspirálhatta a költőt a vers trancsírozására. Hasonlóképpen törékeny Englöner bácsi (azaz mi) élete is.

Szívesebben mondanám, hogy ez a vers törékeny (könnyen széthulló, elmulasztható), minthogy töredezett (nem teljes). A vers ugyanis két szinten alkot teljeset. Felmerülhet a kérdés, hogy tulajdonképpen miért is olyan egyértelmű folytatása Englöner bácsi története egy időfilozófiai kérdésnek-kijelentésnek. [Nem egyértelmű, hogy az alkotó milyen ívet szánt a keretnek. Talán pont nem egyértelműt, hiszen nem lehetünk biztosak semmiben, amely a végtelenben történik, mert nem tudjuk bizonyítani tételeinket. Nem tudjuk, hogy a visszatérő mondat megbizonyosodást, elbizonytalanodást, vagy esetleg tanácstalanságot hivatott kifejezni. Vajon a bizonytalanságból tart a bizonyosság felé, vagy éppen elbizonytalanodik? Vagy a címmel összevetve nyeri el valódi értelmét, miszerint hiába a százszor-ezerszer feltett kérdés: a költő vesztegel a megértésben. Biztos tudással születünk (id), és a világ elvakít minket, vagy életünk során kell tapasztalatok révén tudásra szert tennünk? A kettő elegye lehet az anamnézis, a visszaemlékezés, ami feloldhatja az ellentmondást.] Kétségtelen, hogy folyamatában nem tartozik a keret a tulajdonképpeni történéshez. De az is bizonyos, hogy életünket át- meg átszövi az idő hatalma, s nincs olyan eleme földi létünknek, amelyhez ne lehetne kötni e kérdést/kijelentést. Különösképpen a legkiélezettebb szituációkhoz – s a halálra várásnál van-e kiélezettebb helyzet? – kötjük önkéntelenül is a létértelmező kérdéseket.

A szubjektív és kollektív idő érdekes találkozási pontja is megvalósul ebben a versben. A magára maradt, kirekesztett bácsi áll egymagában (szubjektív időélményével), s vele szemben a költő, s a költővel azonosuló olvasó képviseli a „mindenki más”-t. Amennyiben a bácsit – szakállas, öreguras istenképünk nyomán – Istennel azonosítjuk, akkor értelmét veszti bármiféle időfogalom, s ilyenképpen belátható, hogy ha most mégis veszélybe került Isten „élete”, akkor a halálnak semmi köze az időhöz, bármennyire is egyértelműnek tűnik. A sorok nem egyforma hosszúak, ráadásul a kiragadott sorok magukban szemlélve értelmetlenek is, de mégis mindegyik teret kap, egy sornyi helyet, hogy hiányosságaival együtt teljes sor lehessen. Az emberi élet pedig tökéletesen megfeleltethető ennek a formai sajátosságának.

A minimál sorok jobbrazártasága még szokatlanabbá teszi a vers megjelenését. A sorok kezdete helyett a vége egyezik, akár egy „formai-rím”. A hely, vagy ha úgy tetszik, a pillanat meghatározott, ahol minden sornak véget kell érnie. A rímképlete tulajdonképpen: ΩΩΩΩ. A szöveg tragikusan rövid sorokkal kezdődik, melyeket relatíve hosszabb sorok követnek, hogy aztán visszatérhessenek a vers eleji sorok, mind tartalmukban, mind sudárságukban. A sorok hossza nem befolyásolja a végkifejletet, ami minden esetben egy előre meghatározott helyen/időben való törést jelent. „Átzuhan sorsodon a halál” – írja Zalán, s ez a zuhanás (baleset) szépen mutatkozik meg a mindent (szavakat, hangokat) figyelmen kívül hagyó sortörésekben.

Végül arról szeretnék szólni, miért az „embernek istennek mozdíthatatlan” – megjelölés szerepel a címben Zalán Tibor neve után. Távol álljon tőlem a patetikus megközelítés, mert nem személye halhatatlanságáról (ilyen ma már talán nincs is) és örök hírnevéről van szó. Azonban az fontos, hogy míg végig arról szóltam: idő nélkül nincs ember, most mégis azt kell mondanom, hogy bizonyos állandó elemek végigkísérik az emberiség történetét. Vannak olyan örök törvények, amelyek túlmutatnak az idő szabályain. Ezek mind az időtlenségből maradtak ránk, az idő foglyaira. A legteljesebb idő – gondolhatnánk – az örökkévaló, de a teljességbe az időnek nincs beleszólása: nem létezik teljesebb idő. Az örökké nem végtelenül sok pillanattal egymásmellettsége, ellenkezőleg: az idő nélküliség.

Szabad vagyok, van időm. De mennyivel jobb lenne azt mondani: (szabad vagyok) mi az az idő? Mennyivel szabadabb lenne az az ember, aki, miután felismerte és elfogadta korlátait, nem foglalkozna többé velük? A művész feladata az, hogy időtlenül és időtlenségben gondolkodjon és alkosson, hogy végül ne egy ember, egy kor rinyája maradjon ránk. A politikai tartalmú versek, akár az újságcikkek, hamar elévülnek, ha nem kortalanok. Az eszméről általában már befutásuk pillanatában tudható, hogy előbb vagy utóbb ellentétükbe fordulnak át. Minden kor szükségszerűen teremt magának egy követendő eszmét, egy szépségideált, egy stílust, hogy legyen egy közös „nyelv”, amit mindenki megért. A későbbi korok ezt a nyelvet természetesen nem érthetik meg teljes egészében, s ezért kell a Művész, aki a kor „nyelve” mögött is át tudja örökíteni a halhatatlan igazságokat.

Mi az az idő? A kérdés szkeptikussá és túlhaladottá válik, s magába foglalja a választ is. Mi az az idő? Semmi fontos. Semmi, aminek döntő jelentősége lenne egy Művész és művészetének megítélésében. A végső igazságok uralkodnak az idő s az ember felett egyaránt. Ezt hívják lelkiismeretnek – s most olvassuk figyelemmel ezt a szót. A jó vers megbolygat és kényelmetlen helyzetbe hoz: szembefordít önmagunkkal. Tükörként funkcionál, annak minden velejárójával. Önmagában tehát nem hordozza az igazságot, de megmutatja, hogy miről ismerhetjük fel. Megtanítja felismerni az örök és változatlan törvényeket.

A Művész embernek (korjelenségeknek, szükségleteknek...) istennek (időnek, térnek) mozdíthatatlan (nem befolyásolható, nem meghunyászkodó, örök).

## Az üveg és foncsor közötti részben

(Benej Zsuzsa: Tél; Se tűz, se éj)

„Az üveg és foncsor közötti részben,  
itt, a kiterjedés nélküli tér  
anyagában fogamzik meg az arcmás,  
mely egyszerre valóság, nem-valóság,

egyszerre létező, nem létező.”

(Benej Zsuzsa: Üveg és foncsor)

Amikor az alábbi szövegen dolgoztam, Benej Zsuzsa még élt, de mire a pontot kitettem a végére, már halott volt. Igaz, én akkor még nem tudtam erről. Június 1-jén láttam legutóbb: a Szépirok Díját adtuk át neki a *Se tűz, se éj*-ért, amit az elmúlt év legjobb verseskötetének találtunk. Gratuláltam neki, kicsit esetlenül kezet fogtunk, pózoltunk a fényképezsek előtt, váltottunk is pár szót, de beszélgetni nem tudtunk. Mosolygott rám, de úgy éreztem, hogy valaki máshoz beszél, aki kissé jobbra és fél lépéssel mögöttem áll. Korábban a Litera estjén az Irodalmi Múzeumban olvastunk fel március 15-i naplót, még korábban József Attiláról kerekasztal-beszélgettünk Somlyóval (azóta már ő sincs), Valachi Annával, Tverdotával. Benej Zsuzsa elmondta a magáét, én is a magamét, láttam rajta az érdeklődést, én is érdekesnek találtam nézeteit (például hogy a Flórához írott szerelmes versek gyengébbek a másokhoz írott korábbiaknál, ezt egyes esetekben én is így gondolom), de beszélgetni nem tudtunk. Mindig úgy éreztem: folyamatos erőfeszítésre kényszerül, hogy korpuszens realitásokat egyáltalán meg tudja tartani a látóterében. Talán az aurám üvegármánykát vizsgálta a hátam mögött a levegőben. Ha (legalább képzeletben) létezik valami ilyesmi.

Közös szerepléseinken mindig a dobogó szélére húzta a székét. Folyamatos frászban voltam, hogy egy rossz mozdulatra kitöri a nyakát. Benej Zsuzsának azonban, úgy látszik, nem voltak rossz mozdulatai. Bizonytalan, ingatag jelenségnek látszott, tapogatózva lépett, ehhez képest meglepő gyorsasággal tudott eltűnni az ember szeme elől. Voltaképpen a versein keresztül érintkeztem vele. Amit az 1960–70-es években írt, azt nem nagyon szerettem, és idegenkedtem tőle. Gondosan megformált, tiszta, átélt költemények voltak azok, de absztrakciókból-elvont-absztrakció mivoltuk nem érintett meg: minden steril volt bennük és kiszámítható. Voltaképpen az utóbbi néhány évben kezdtek érdekelni a dolgai. Azt hiszem, hogy ezek másfélék, mint a korábbiak. Egyebek mellett erről igyekszem beszélni az alábbiakban.

Benej Zsuzsa meghalt. Ennyi a tény, és erről nincs mit mondanom.

Mint ahogy verseit sem látom másképp ennek a ténynek a tükrében. A halálról nincs mit beszélni; a halálról szóló versekről annál inkább. Tehát tegyük ezt.

• • •

Folyamatosság és folytonos újraindítás, a halál felé közeledés és a mindig az éppen elodázott halál pillanatában állás ellentmondása jellemzi Benej Zsuzsa költészetét, azt mondanám, hogy talán kezdettől fogva. Ez eddig nem lenne több, mint illusztráció Heidegger elméletéhez. Ami mégis elemeli ebből a pozícióból, az az ellentmondás feloldatlansága-feloldhatatlansága: míg a filozófus szerint ennek az egzisztenciális pozíciónak az elfoglalása az elme számára az egyetlen lehetőség léte megélésére, vagyis ennek a lépésnek a megtétele révén válik az ember individuumból és szubjektumból valóban jelenvaló-létté, addig a költő azt éli meg és érzékelteti, hogy ez az élet nem lehet más, csak bénítóan tragikus. Az a pont – mert idődimenzióját tekintve pontszerű lét ez –, ahol rettegés és dermedtség váltja fel az Arisztotelészről ismert félelem és szánalom, a másik halála láttán érzett megrendültség lélektani pozícióját. Dermedtség a gyász aktivitását, magányos elhallgatás a jajgatás közösségi erupcióját.

Rendkívül intenzív, ugyanakkor alig megközelíthető és részint az elhallgatás, részint az öniméltó monotonia fenyegetésében formálódó az a költészet, amelynek beszélője következetesen megmarad ebben a beszédhelyzetben és lélektani hangoltságban. Ezért nem tudom elfogadni Pór Péter irodalomtörténeti leegyszerűsítő meghatározását, amit Benej költészete kapcsán sokat emlegetnek, és amire a *Se tűz, se éj* fülszövege is hivatkozik, hogy tudniillik *egyetlen* verset ír egész pályafutása során. Ebben a pozícióban ugyanis az eszmélet számára a megbénulás, a bekövetkező vég elszenvedése, illetve a feloldhatatlan ellentmondás se erre, se arra állapotának fenntartása állna az egyetlen vers helyén. Ezzel szemben Benej költészete szellemi és érzelmi teret teremt magának, közeget, *amelyben*, és anyagot, *amiből* formálódik. Közeget, amit részint kétségeiből, részint önmaga ironikus szemléletéből formál az értelem, és anyagot, amit a lét Heideggernél formálódó koncepciójának pontszerűségével szemben sokkal inkább Husserl időobjektum-koncepciója határoz meg, tehát hogy értelmünk nem folytonosan konfrontálódik a külvilággal, hanem érzékleteiből afféle csomagocskákat készít, falatonként fogadja magába a világot, és ez a működési mód nem egyeztethető össze a folytonosan önmaga múltját szemlélő és múlása eseményhorizontjába mint üveglapba simuló jelenlétét önszlelésének mozzanatosságával.

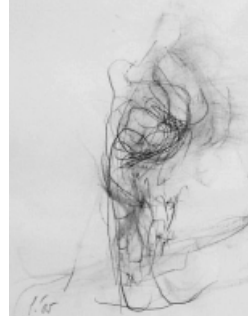
No de hogyan jelenik meg ez az elméletileg felvázolt jelenség a költészet anyagában?

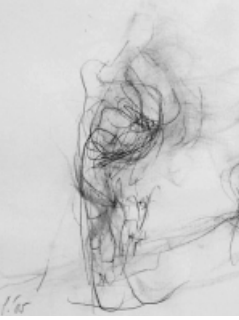
Érdekes ellentmondás például az, hogy míg egyfelől ezt a poézist – az eddigiekből eredően értelemszerűen – a szellemisség, légiesség, az invencióra és az intuícóra összpontosuló ihlet jellemzi, addig a szövegek nagyon gyakran ciklusokba rendeződnek, és a ciklusok egyes darabjait nem annyira a közös lényeg, mint inkább a nyelvi és poétikai alakzatok már-már monoton egysége kapcsolja össze. A *Tél* című kötetben például kizárólag háromsoros versek vannak; az első ciklusban egy hosszabb, egy rövidebb és egy egészen rövid sorból álló darabok, míg a *Tizenkét haiku* című sorozatban a három sor többnyire nagyjából egyforma hosszú. (Persze ezek sem tekinthetők a szó szoros értelmében véve haikuknak, a japán versforma itt inkább csak metaforaként, mint gondolatilag koncentrált, rejtelmes, allegorikus többletjelentést sejtető természeti képekben fogalmazó rövid vers megnevezése értelmezhető.) Vagyis a versek megszövegezését, elgondolását egy merev, semmiféle gondolatisággal vagy poétikával össze nem függő formai klisé előzetes megalkotása előzte meg. De a *Se tűz, se éj* költeményeit nézve sem látjuk nyomát a magának egyszeri formát teremtő elragadtatásnak: a haikukhoz hasonlóan a nyelvi alakzat itt is eleve adott, hiszen az első ciklusban 4x4, a másodikban 3x4 soros strófaból álló versek sorakoznak. Aligha tartható tehát, hogy Benejnél a forma, a nyelv kevésbé lenne fontos, mint a lelki-szemleli élmény, a filozófiai tartalom, melyet a nyelv pusztá eszközségében közvetít. Nem, egyre inkább az a benyomásom, hogy egyfajta nyelvi megelőzőttség kulcsfontosságú ebben a költészetben, és hogy az a bizonyos „lényeg”, melynek ismertetése útján sokan egészében leírhatónak gondolják Benej poézisét, gyakran alig több ornamentális elemnél. Erre később még visszatérek, de most maradjunk még egy szóra a formai klisénél.

Nézzünk egy konkrét példát, például a *Csillog, de eltűnik* című ciklus *Milyen volt a fa?* kezdetű darabjának második szakaszát:

*Sűrű, kemény, fényesöld a levél  
egyik fele – ezüsfátyol a másik.  
Létezésünk két lapján bujócskázik  
a fönt s lent, az anyag és sejtetés*

Jól látszik, hogy a grammatikai, retorikai és poétikai alakzat együttese tökéletesen kimunkált – ezt értem klisé alatt –, szinte tetszés szerint tölthető ki a megfelelő funkciót betöltő szavakkal. Az indítás több érzéket szólít meg, azután a benyomásokból tárgyleírás formálódik, majd antitézisként a második két sor a leírt tárgyat





ezúttal bölcséleti, máskor esetleg lélektani vagy vallási közegbe emeli és allegorizálja, vagy szimbólumot képez belőle. Egy másik vers ugyanebben a ciklusban így kezdődik:

*A tompa félhomályban egyre lassul  
egyre sűrűbb és fémesebb folyása  
– mintha e hűlő éjszakán beállna  
tömör jéggé az ősz nagy folyama*

Utóbbi esetben különleges rímjáték bontja a nyelvi sémát: a versszakok második sorára a harmadik rímel, a negyedikre a következő strófa első sora. Természetesen addig, amíg csak egyetlen szakaszt vizsgálunk, ez a verstani átkötés rejtve marad előlünk. Ez pedig feljogosít bennünket arra, hogy Beney költészetében a versszakot kitérített versszervező elemnek tekintsük. Beney strófái zárt egységek, logikailag általában két részre bomlanak, a „haikuk” kivételével szinte mindig négy sorosak (van példa ötsorosra, de ott is tipikusnak mondható a 3+2 vagy 2+3 soros kétosztatóság, bár akad kivétel), és az első két sorban megfogalmazott állítást a második két sor tagadja, jelentésében kiszélesíti, vagy más síkra helyezve átértelmezi. Vagyis ha elfogadom Tverdota György meghatározását, amit a ciklus fogalmára adott József Attila *Eszméletéről* írott könyvében, akár azt is mondhatom, hogy Beney Zsuzsa versei versszakokból alkotott ciklusok. Nagyon sok vers akad, melynek szakaszai ide-oda helyezhetők lennének anélkül, hogy a szöveg értelmetlenné válna. (Persze ebben az esetben a versek „szüzséje”, és azazal együtt a belőlük formálható olvasat is eltérne a jelenlegitől. De nemcsak összefüggéstelen nem válna, hanem szellemisége sem mondana ellent a jelenleginek.) Ebben a tekintetben mondhatnók, hogy ez a költészet egyetlen költemény újra- és újrirása, illetve körözés egy ideális, és éppen ezért megírhatatlan versminta asztráteste körül.

Mindez kissé másként igaz a *Tél* első, feszesebb sorozatának (és kevésbé a korábban keletkezett, motívumismertetésében részletezőbb, vagy ahogy Selyem Zsuzsa mondja, túlírtabb *Tizenkét haiku*) háromsorosaira. Ott értelemszerűen nincs felcserélő, és a tér is kevesebb, tehát inkább továbbfejlesztő állítástervezet találok. Ugyanakkor a háromsoros versek logikai szerkezete itt is kötosztatú: az első sor tézist szűkíti, módosítja vagy cáfolja a következő két sor, és csak ritkán fordul elő, hogy a harmadik sor egyfajta összegzése legyen az első kettőnek, vagy azokkal egyenrangú módon nyissa meg a szöveg haladását a versből kifelé. A gnóma anatómiája ugyanolyan, bármiről essen is szó, a párhuzamosság vagy ellentétesség itt nem bomolhat ki, nem történhet

az asszociációk szóródása, mert a szűkülő forma összegzést sejtet, és az olvasó meg is fogja találni magában a váltott absztrakciót.

Ebben a versben például ez a kristályosodás, koncentráció és konkrét képből az absztrakció felé mozdítja el a vers tárgyi világát:

*Havazás. Megszámálhatóan  
csengettűt ráz a szél.*

*Fehér csend.*

A záró sor bölcséleti-lélektani mélységeket sejtető elvontsága azt az érzést váltja ki az olvasóból, hogy valami rendkívüli szellemi intenzitást követelő utat járt be, miközben nem történt más, mint hogy a költő rámutatott vizuális képzeletünk rendkívüli hangulatkövetítő potenciáljára. Erre céloztam fentebb, amikor azt mondtam, hogy az a bizonyos „lényeg”, melynek ismertetése útján sokan egészében leírhatónak gondolják Beney poézisét, gyakran alig több ornamentális elemnél. Nem, nézetem szerint ha a nyelv közvetítő erejére támaszkodunk, sokkal messzebbre juthatunk, mintha beérnénk a közlés, mondandó, üzenet szimplifikáló elvontságával.

Másutt már a kiindulás is meglehetősen elvont, a fényviszonyokat felvilágító vizuális mozzanat mégis tájba helyezi a konkrét természeti tárgyat nem is említő költeménynek:

*A tiszta hó önmagának világít.*

*Átítatja a komor éjszakát.*

*Fehér sötétség.*

Ráadásul a versek rendszere egyfajta elbeszélés lehetőségét is kirajzolja, ahogyan az olvasó mozog egyik daraból a másikba, hiszen az azonos mozgástípus és a rövidség, a (nemcsak a szavak számát tekintve, hanem a versek világszerűségére gondolva is) egyetlen pillantással átfogható terjedelmű pontszerű befogadást tesz lehetővé, és a könyvben sorakozó pontok – persze a tudatos szerkesztő munkát követően – epikus ívet alkotnak.

Vagyis a „haikuk” esetében mondhatjuk ugyan, hogy a régi témák újrafogalmazásai, maga a nyelvi forma és a poétikai asszociációs tér mégis kimozdítja a nyelv jelentéstartományát korábbi spektrumából, és ezt az olvasó új olvasatszerkezet formájában fogja életre kelteni, ha változott valami, ha nem, és persze ha akarja, ha nem.

Emlékeztetni szeretnék arra, hogy a kezdetben vázolt koncepció mellett volt egy másik határozott állításom is, miszerint Beney Zsuzsa költészetében minőségi változást jelent a *Se tűz, se éj* kötet *Introitusz* című, 2003–2004-re datált ciklusa, vagyis a kötet kétharmadát kitevő, új versekből összeállított sorozat. Vajon miben áll ez a változás, ha a Beney-költészet egészére nézve szinte mindig mindenki egyneműségről, változatlanyságról, ugyanegy téma folytonos variálásáról és újrirásáról beszél?

Alapvetően persze szubjektív benyomásokról számolhatok be. Az *Introitusz* ciklus darabjait olvasva mélyebben érzem ennek a poézisnek az intenzitását, azt érzem, hogy Beney Zsuzsa költészete eltávolodik említett, az egyetlen tematikai egységből adódó pozíciójától. „E költészetben nincsen semmi más, mint a végső dolgoknak állandó jelenléte; itt nem a végső kérdések fogalmazódnak meg, esetleg válaszra várván; hanem különös, egyáltalán nem absztrakt módon, csak úgy, a maguk, hogy úgy mondjam, egyszerű természetességében, ott vannak a végső dolgok – mintegy az érzékileg megjelenő jelenségeknek állandó létmódjaként: igéretként, fenyegetésként, emlékként, gyászként.” – mondja Margócsy István, a költőnő poézisének egészére tekintve. Ugyanakkor mélyen egyetértek Margócsyval abban is, hogy „állandóan a legnagyobb filozófiai fogalmakkal él verseiben, de úgy, hogy a filozófia reflexivitása teljesen kívül marad költészetén: a filozófia, a metafizika mintha mint naív, érzéki létezés jelenék meg a számára”. Ez természetesen nem jelent feltétlenül bírálatot, mindössze a versek szó- és fogalomkészletének forrására mutat rá, illetve arra az asszociációs mezőre, melyen a költemények jelentésrendszert elhelyezni készítenek érzünk. De ha összehasonlítjuk az *Introitusz* ciklust a kötet első verssorozatával, azt látjuk, hogy a strófák a verseken belül sokkal szorosabb függésben állnak egymással, és meghatározóvá válik a verseken belül egyfajta kauzális láncolatosság, szélesebb időbeniség, aminek nyomán összetettebb retorikai építkezés válik jellemzővé. A folyamat, melyet a versek leírnak, időben egyre kiterjedtebb, a szövegek kijelentésrendje szerteágazóbb, zárlatuk nem összefoglaló, hanem kifelé mutató jellegű. Nem a törvényszerűen bekövetkező vég *témáját* és az emiatt érzett fagyos tehetetlenség-érzést variálják, egyre több bennük az ambivalencia, a megjelenő anyagok érzékibbek, romlásuk-változásuk időben kiterjedtebb.

Persze nem mondom, hogy az így megpillantható világ kevésbé lesz nyomasztó, sőt rémületes. De éppen mert megragadhatóbb, anyagszerűbb és érzékibb, illetve mert a róla szóló beszámoló több kifelé vezető szálát magában foglaló nyelvi anyagban jelennek meg, sokkal közvetlenebbül átélhető helyzetekben érinthetjük meg ezt a világot, mint a korábbiakban bármikor.

No de nem nonszensz dolog-e ez az érvelés, mely voltaképpen azt mondja, hogy utóbbi munkáiban Beney Zsuzsa úgy tette nagyobb hatásúvá, átélhetőbbé – mondjuk ki, ha már körülrtek –, *értékesebbé* köl-



tészetét, hogy az eközben elvesztette azt az elemét, amely mindenkiétől különbözővé, egyedivé tette ezt a költészetet? Fogalmazzunk pontosan. Az a minősítés, amire a recepció hivatkozni szokott, Weöres Sándornak Beney Zsuzsa első nagyobb közléséhez, a *Költők egymás közt* című antológiában megjelent összeállításához írott kísérőtanulmányából származik, és szó szerint így hangzik: „A magyar költészet még aligha produkált szubtilisabbat, szellemibbet, mint Beney Zsuzsa lírája. Versei annyira éterikusak, hogy éleinte alig érzékeljük a témáikat, csak többszöri elolvasás után bontakoznak ki. Anyagtalannak hatnak, átlátszó fényfátyolnak, pedig nagyon is keményen megmunkált matéria rejlik bennük.” Allításom tehát pontosan úgy hangzik, hogy az *Introitusz* ciklus versei egyneműbbek, versszakokon átívelő gondolatiságuk sokkal jellemzőbben folytonos, mint a korábbiaké, és az a bizonyos „keményen megmunkált matéria” anyagszerűbbé vált, mint régebben láttuk. Vagyis Beney költésze ott terjeszkedik, ahol erőnyeit érzékeltük, és abban köt kompromisszumokat a költő, illetve kompozíciós elveiből azok közül ad fel néhányat, amelyek behatárolták mozgásterét.

A *Tél* című karcsú kötet újabb darabjai tehát, ha helyes a történet, melyet rekonstruálok, önmaga felé nyitották meg Beney Zsuzsa első sorban strófák komponálásában mutatkozó poétikai eljárásrendjét. A *Se tűz, se éj* második, *Introitusz* című ciklusának darabjai nem ilyen koncentrált, magukba záródó egységeket állítanak hármásával egymás alá (mint a kötet első ciklusában), hanem folyamatokat indítanak meg, és felvett szálakat hagynak szabadon, elvarratlanul. Ez egyrészt této-vázóbbá, másrészt befejezetlenebbé teszi a Beney-olvasás folyamatát: a szakaszok nem zárt időobjektumokként ereszkednek alá az olvasói emlékezetben, hanem vissza-visszatérések illeszkednek az eljárásba. A távolságtartó csodálat után most sokkal inkább olvasói aktivitás szükséges a versek világának megteremtéséhez. Ezekben a versekben nem a végső szavak keresése történik, hanem beszélgetés kezdődik költő és olvasó között. És ez az én értékrendem szerint értékesebb, de még inkább gyönyörködtetőbb dolog, mint a végtelen vakító reflektorának a foncsorozott üvegre vetülő jeges ragyogása.

(C. E. T. Belvárosi Könyvkiadó, 2004;  
Argumentum Kiadó, 2005)

Bodor Béla

## Éden kőből?

(Csokits János:  
Testvére minden kőnek)

A mai lírában talán csak a marosvásárhelyi gyökerű Lorand Gaspar költésze kapcsolódik olyasféléképp a litológiához, mint a Csokits Jánosé. Olyanformán, de nem ugyanúgy. Mert míg a francia nyelven verselő orvospoétánál a közzétani betétek (mint például: „Itt gyalogos és kő porladása egybevegyül – / hanyagul vállukra vetve a teret”, „Estére megint a kövek ragyogása / az a semmiből örökre feltörő élet”, „A meghasadt falból áradó friss lehelet / most kőben rebenő szárny.”) egy motívum hatékony kimerését jelentik, addig Csokits számára a kő a legalapvetőbb verselem. De hiszen: nem erről beszél-e a szerző már a könyve címében is? *Testvére minden kőnek*.

Úgy van: *könemű* költészet az övé. Kemény, súlyos líra, amely eltökélt következetességgel ismétli, hogy a világ is egy darab *porladó femnsik, köszem, göcsörtös lávakő, elvászott kagylók pusztasága, fagyos szikla*. Honnan kerülnek elő ezek a valóban kövek gyanánt egymásra rótt egyívású szimbólumok? Mintha a szerző egy élettől üres, kietlen bolygón tekintene szét, ahol a környezet tárgyi, természeti formái egytől egyig a hanyatlást revelálják.

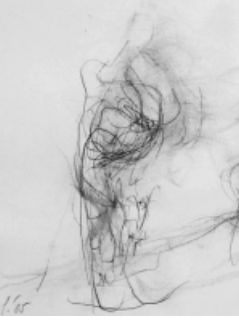
Csakhogy a kövek testvére mindegyiknél a tulajdon lelkébe néz, innen ragadja föl azt a különös módon megszilárdult tartalmat, amely egyszerre érzés és gondolat, tapasztalat és fantázia. Ahogy a *Tabula rasaban* írja: „Amerre nézek: minden az enyém. / Eljárnak hozzám halottaim, / vérbő képekben én is meghalok. / Hol itt a túlvilág? A vers / többet tud ennél: ásványi szó, / ivfény testvéri sejtek között...” A Csokits-vers a megcsendített kövek zenéje; konok és szigorú a pesszimizmusában, s nem melleleg oly masszívan szomorú, hogy az már szinte erő. Ereje egyúttal lelki előkelőség is. Csokits Jánosban sír, szenved (néha átkozódik) a poéta, de nincs egy impulziója, amelyen ne érződne az értelem tolatkodásmentes jelenléte; egyfajta intellektuális felügyelet. A halánték mögött zajló finom munkát azonban nem illik összetéveszteni az impasszibilitás hideg fölényével. Mert ebben a költészetben tán még az a bú is az érzékenység eleven sebeiből szárad, amely (nagyfokú stilizáltsága folytán) néhol elvont, anyagtalan szív fájdalomnak hat.

Hogy Csokits János egyazon igyekezettel próbálja verssé alakítani absztrakt és élt élményeit, persze nem meglepő – ugyan ki adná alább? De lelke akármelyik rétegeből is merít, sosem fordul el az emberi kénysze-

rektől. Az egyén legáltalánosabb végzete éppúgy megjelenik nála, mint a kor aktuális fájdalmai. Vannak költők, akikben annyi a téma, hogy nem győzik versbe önteni; Csokits majd mindegyik verse ugyanarról beszél. A lélek megpróbáltatásairól és a lélektelenség sötétjéről. Gyötrő és fénytelen tematika, benne talál rá az időszerű az időtlenre, és fordítva. Mindenesetre Csokits megannyi verse: akár egy világdrámából kimetszett monológ. „Tán sosem jutok el kinom okáig” – mondja a *Jégkorszakban*. Pedig a kínba, kétségbeesésbe vívó indulat számos változata felzendül a lantján. A mártíromságtól, a *Homo ludens* veszendőségétől az *atomok céltalan logikájának* fölismerésén át egy olyan valóságig, amelyben „embertől az erkölcs” és „a tudomány bármit ígér: / koporsószőg minden képlet...” Csokits János azonban nemcsak a Teremtő művére („Marad az Isten és a káosz.”) osztja a szigort – szigorú ő saját magával is. A *Testvére minden kőnek* fél évszázad válogatott és új verseit adja, s a termsz szám szerint mindössze hatvan költeményre rúg. Alig fokozható önszigor! Ami ráadásul egész a stílusig leér: Csokits nyelvezetét nem terhel semmiféle kifejezésbeli villózás, kapós kuriózum. Iskoláktól és divatoktól távol költ. Nemigen akad szövege, amely híján volna a klasszikusok hangfestésére emlékeztető nemes patinának, s amely ugyanakkor egy-egy pontján ne engedné eltolni a mű hangulatát a kopárabb, vagy épp az emelkedettebb hangnem felé.

Szükséges is, hogy kösse magát ehhez a végeredményben kiszámíthatóan örvénylő nyelvezethez. A biztos stílus ugyanis sok mindentől (a turbulens szenvedélyességtől és a túlzott szárazságtól egyaránt) megvédi, viszont nem állíthatja meg például azt a kétes mozdulatot, mely alkalmanként akár a legkézenfekvőbb dolgok leírásában is az elvontat keresi. Minden jelenséget a végtelennel hozni kapcsolatba? Vagy másról van szó; itt ér össze stílus és sors? De hát hogyan is ne érnék össze, ha bizonyos értelemben mindkettő csupa távollét. Merthogy abban a kifejezőmódban, amely a színes, apró, intim élethűséget, az emberi milió közvetlen benyomásait csak kóstolgatja, s jobbra általános sorsérzésekről zeng, ugyanúgy a messzeség zaklat, mint abban a fátumban, amely oly hosszú időre távol tartotta Csokits Jánost a táj- és nyelvhasználat.

A *Testvére minden kőnek* című kötet végtelenben vendégeskedő költőjét mégis batorság volna valamifajta teoretikus líra képviselőjének hinni. Igaz: Csokits gyakran választja gondolatai szállásául a csillagmagast,



de költészetének egésze ezzel együtt sem tud akkora iramlani, hogy végképp elszakadjon a földön nőtt dolgoktól. Jusson bele szavaiba akár csak egy cseppnyi konkrét élet, s a mégoly merész fantáziát is eleven emberi szenvedéllyel kelteti tovább. Sőt, a teljes alászállásra szintén megvan a mintaműve. A *Ha elmondom, mi történt velünk...* a szabadság napfogyatkozását festi, az irányművek szokásos ígéhirdető tónusa nélkül, a primer valóságra alapozva. A költemény sírás az eszmények romjain, és számonkérés, mert a nagyvilág nem érti, mért beszél a költő „Tarcáról, Reckről, Vácról, / Molotov-koktélos srácról”, mért emlegeti, hogy „mi fájt minálunk mindenkinek, / Nagy Imrénnek és Mindszentynek”. A vers ma is közel áll az élethez, és közel is marad, amíg bárhol a világon kérdést lehet csinálni a szabadságból.

Az a forma, amely ezt a politikába lendülő erkölcsi számvetést szépséggel övezi, egyszerű használatra szánt keret; az érett költő az érzelmi lázadást filozofikus vívódásra, a drámai szenvedélyt az elviselés méltóságára cseréli. A *Szürkület* ideje jön el, a fatális alkonyaté. S az egyre kurtább költemények évada. De micsoda roppant koncentrált jellegű e szűkszavú versalakzatokat! S a tudásnak, tapasztalatnak micsoda esszenciája rejtezik bennük. Valami borzasztó áldás birtokában kell lennie annak, aki a „kásás holdfény” alatt, az „idő gödrében” állva is úgy érzi: „Itt minden fény forrása a szó.” S a megújított témájú *Armageddon* („semmi nincs, / csak homály és pusztító kő”) megsemmisülésről szóló első, korai változata nem az *Armageddon 2.* tanulságával teljes-e? „A kőgolyó vetetett, / elhamvad, és új életre gyúl –”

Egészen egyszerű belátásnak tűnik ez, s voltaképp egyszerű lecke is – csak hogy hol az a mégoly magasrendű ismeret, amely végelemzésben nem ilyen ősen szimplax igazságokon alapul? Ebbe az ösztönökből kiszűrt bölcséletbe Csokits fanyar és tragikus hangokat kever, száz tudást és száz emlékezést, s hozzá határtalanságot és személyességet. Előadasmódja ott éri csúcspontját, ahol a két-féle tónus már nem választható külön. Vagy ahol a szerző sokat emlegetett kozmikus szemlélete az elérhető világokon is hajlandó elidőzni. (Vajon véletlen-e, hogy a megállapodott költő az ízig-vérig tárgyyszerű, a kicsiségeket, a kézzelfogható naturát is távlatosan felmutató haikuval olyannyira szívesen él?)

Megállapodott költő? Igen, az, megállapodott, helyhez kötött, hiszen a repülés ügyis csupán illúzió: „ki szárnyra kel, csak színhelyet cserél.”

Mi mást is kívánhatna magának az ember, mint a maradást; odatartozni egy hazához, a nyelvhez, a költészethez – odatartozni akár a kövekhez. Utóvégre a kövek nem akármik. Csokits János szerint például: *kőből virágozik az éden.*

(Új Forrás Könyvek, Tatabánya, 2005)

Kelemen Lajos

## Az emlékezés és a képzelet labirintusában

(Tolnai Ottó: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben*)

Tolnai Ottó versekből álló újabb regénye a *Vulkánfiber* nevű zentai sorozat 6. köteteként jelent meg, és az *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben* címet viseli. Ez a cím arra a történetre irányítja az olvasó figyelmét, amely a szerző utalásrendszerből kirajzolódik a kötet fragmentumokból álló, asszociatív labirintusában.

De nemcsak a cím állítja középpontba „ómamát”, hanem a gondosan megtervezett kötetkompozíció is, amelynek része a borítón látható németalföldi kép, Johannes Vermeer *Delfti utca* című festménye, amelyről megtudjuk a kötet fikatív és valós elemekből építkező világából, hogy szintén ómamát (hollandul omaatjet) ábrázolja, amint „végtelen foltoz / valami szétmosott csipkerongyikát a rijksmuseumban” (114.). Ez a kép is hozzájárul tehát ahhoz, hogy az ómamához fűződő asszociációkat összekapcsolja a rotterdami gengszterfilmmel, illetve a Hollandiával kialakított bonyolult képzetársításokkal.

A kötet hátsó borítója is „ómamára”, vagyis a szerző (illetve a szövegben megszólaló önréflexív elbeszélő) anyai dédanyjára, az oromhegyesi Vitéz Mariskára utal, akinek emblematikus neve, alakja – akár egy zenei téma – variálódó motívumként vonul végig a kötet szövegtípusaiban, és hangsúlyozottan szerepel az *Ómama* című összövegben is, amely egy tipográfiai jelzésnek köszönhetően a borítóval megegyező fekete színű lapon emelkedik ki a többi írás közül, és a vers visszautal Tolnai Ottó *Verses könyve* című kötetére is, amelyben először megjelent 1992-ben – amint azt Mikola Gyöngyi utószavából is megtudhatjuk. Ómama attribútuma az almáriumfiók: sosem feküdt benne, mégis az ő helye. S amint az a kötet ciklusaiból kibontakozik, az almáriumfiók konkrét képe az emlékezet, a felejtés, a tapasztalat és a képzelet fogalmainak a helye is.

A kötetben a személyes és a kollektív emlékezet vajdasági (illetve jugoszláv és szerbiai) mikrovilágokat

idéz fel ironikusan szociográf és metaforikus képek sűrítésével, a szereplők egyéni és történelmi tapasztalatának finom szövétének keresztül, amelyet a megszólaló hang mindvégig személyes és bensőséges képekkel, ábrázolásmóddal látta, ez pedig részben úgy valósul meg, hogy felváltva ábrázolja aprólékosan, nagy képgazdagsággal a szereplőket, a tárgyi világot és a cselekvéseket kívülről, valamint a karakterek gondolatait belülről. A személyesség megteremtésében szerepet játszik az elbeszélő, illetve a lírai én reflexiója önmagára, az ábrázolt szereplőkre, kapcsolataikra, a tárgyra és a már megírt és éppen íródo szövegekre, ami Tolnai Ottó korábbi írásaira is jellemző. A fikatív és a valódi világok közötti folyamatos átmenet a szövegekben az elbeszélő személyét is a valódi (referenciális) és a fikatív között lebegtetni némely versciklusban.

A versekből álló regény ábrázolásmódjáról részben az *Ómama* című regényben megemlített poésie brute, a nyers költészet, valamint a poésie pure, a semmiről szóló tiszta költészet eszménye is árulkodik, és fontos szerepet játszanak benne az összegyűjtött, hétköznapi használatos, jelentéktelen tárgyak és jelenségek, amelyek megtisztítva kerülnek be újabb és újabb kontextusokba. Ilyen tárgy a már említett almáriumfiók, amely többek között Mallarmé *Hommage* című versének egyik sora – a kötet mottója –, valamint a Jegyzetekben hozzáfűzött értelmezések által nyeri el az egész kötetben meghatározó jelentését, és központi szerepet is betölt, hiszen az almáriumfiók egyaránt eltemet, elfed és felfed, és ezzel *leképezi* a kötet egyik szövegalkotó eljárását, a szavakhoz fűzött jelentések bemutatását és elrejtését, a jelentés folyamatos felépítését és visszavonását. A jelentés relativizmusa kapcsolódik a „szédültes balkáni örvény” (176.) metaforájához is, utalva a konkrét történelmi eseményre, a jugoszláv háborúra, valamint az egykori szerb elnök, az M-ként megnevezett Slobodan Milošević halálát és temetését övező lehetséges hazugságokra. A metaforát a főszöveghez későbbi Jegyzetek idézete általános létállapotá tágitja ki: a totális egyensúlyvesztés és az univerzális ambivalencia állapotát is jelenti.

Ez a példa is jelzi, hogy a főszöveghez írt Jegyzetek a kötet egy másik kompozíciós eljárásában is szerepet játszanak. Ezt az eljárást Proust egy hasonlatával teszi képszerűvé a szöveg egyik idézete, amelyben a regényírást a festészethez hasonlítja, amikor a festéket több rétegen viszi fel az író a szövegben. (113.) Sokszoros réteget jelennek a kötetben a többször elkezdett, ismétlődő mondatkezdések, amelyeket újra és újra megszakít egy másik gondolat, ezért ugyanaz többszöri nekirugaszkodás, késleltetés és felfüggesztés után jelenik meg ismét, ám a közbeékel

szövegrészek jelentése – mint egy-egy festékréteg – ráarakódik az ismétlődő mondatföredékekre. A Jegyzetekben lévő kommentárok, visszaemlékezések, fényképek, olvasmányélmények, idézetek is részben ezt a szerepet töltik be, másrészt pedig kapcsolatot teremtenek olyan jelenségek, szövegrészek és valóságdarabok között, amelyek megdöbbentően hasonlítanak egymásra, mint például a mitizált palicsi Vértó és a Luzern melletti Vöröstó, amelynek vize a szájhagyomány szerint háború idején vérvörössé válik.

Ómama vajdasági történetei és a rotterdami gengszterfilm többszörös asszociatív hálózat által kerül egymással összefüggésbe, ugyanis ómama személyes, családi szálakkal kötődik a szerzőhöz, szociografikus és mitikus elemekkel megteremtett mikrovilág fűzi a Vajdasághoz (illetve Jugoszláviához, Szerbiához), és a szerző rotterdami utazása, élményei és műveltsége, valamint az *Ómama* című vers hollandiai felolvasása révén a nyugat-európai ország kultúrájához. A holland városokra, a filmkészítésre és a németalföldi festészetre való gazdag utaláshálózatba egy érintkezéssel alapuló metonimikus viszony szövi be a szerb politikai történetét. A kapcsolódási pontot – a csupa nagy betűvel írt – Hága városa jelenti, ahol Paul Potter *A bika* című festménye megtekinthető, és ahol a „bikatestű” Milošević raboskodott, akinek holttestét ott „trancsérték 20 óráig” (171.). Az ironikus terv pedig, hogy ómama egy gengszterfilmben szerepeljen a bácskai Jackie Brownként, s az „összelődözött” almárium, amelyből spriccel a vér, emelkedjék ki a vértóból ómamával együtt a képzeletbeli filmben, abba a kijelentésbe fordul át a mondatföredékek halmazában, hogy „szerbia kitűnő gengszterfilmmé tüntette át magát” (133). A személyes élményeknek, történeteknek és a történelmi, politikai eseményeknek, valamint a zárt vajdasági és a nyitott holland világnak ez az egymásba fonódása a kötet közepén, az *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben* és *A két ételhordó* című, egymást követő két versciklusban szerepel, a vajdasági verses mikrotörténetek pedig a kötet keretét adó ciklusokban bontakoznak ki.

Az alkalmazott írói eljárások, a mikro- és makrovilágok, a gazdag irodalmi és képzőművészeti intertextusok, a metaforikus univerzum a korábbi kötetekből is ismerős szereplőkkel jól illeszkedik Tolnai Ottó folyton alakuló csillagrendszerébe, amely olvasóit újabb és újabb meglepetésekkel várja, összefüggések keresésére készíti a teremtett szövegvilág és a szövegen kívüli valóság elemei között – akár csak lefegyverző gengsztertörténetében.

(Zenta – Újvidék, *zEtna Könyvkiadó*, 2006)  
Ócsai Éva

## Tele volt a bőroind!

(Bratka László:  
Az időjáró jelentéseiből)

A verstől a prózaversen, a versprózán, kisprózán át a regényig. Ritkuló verstermés, a kispróza epikusabbá válása – novellizálódása –, a történet egyre nyilvánvalóbban hagyományos-sá váló linearitása, a múltó idő szerepének felerősödése, az ábrázolt figurák konkretizálódása: minden bizonyos ez lett volna Bratka László alkotói útjának szabályosként aposztrófálható íve, ha nem szakítja félbe életművét ötvenhét évesen a tehetséges magyar alkotókon ülő átok beteljesedése, a műegész kikerekedése előtti halál. Így vált utolsó könyvévé *Az időjáró jelentéseiből*.

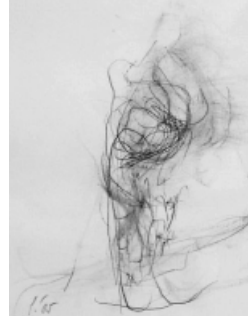
Különös és fájdalmasan izgalmas ez a kényszerűen életzáróvá vált kötet, valamiféle, világgal szemben való megállapodást mutató, ugyanakkor sok szempontból átmenetinek és újdonságokat hordozónak is tekinthető műalkotás, mert olyan útírányokat rajzol be a művészi életmű-paletta, amelyek eddig csak periférikusan és erősen áttételesen érintették a Bratka-oeuvre világszemléletét, stílusvilágát, sőt, úgy tűnt, hogy írójuk szemérmes elhallgatásának áldozatává válnak.

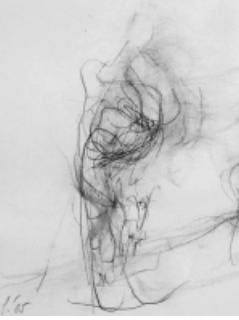
Sok alkotó van, aki – az éppen aktuális irányzatokon kívül helyezkedve is – nem szívesen emeli be életének eseményeit, arra utaló reflexióit, érzésvilágát stb. a műbe, éppen ezért szubjektív élményeit egy olyan világba transzponálja, amelyben az elbeszélő és a történetmesélő a lehető legnagyobb távolságban lehetnek egymástól. A Bratka-alkotásban is leginkább csak közeli barátai, mindennapjainak ismerői fedezhették fel sokáig azokat az élménypontokat – elsősorban gyermekkora környezetének rajzait –, amelyek a költő legszemélyesebb életteréhez kapcsolódnak, ám azokkal a primer önéletrajzi elemekkel, amelyek *Az időjáró jelentéseiből*-ben megjelenít, a legtöbb esetben még ők sem voltak igazán tisztában. Hiszen a másik két prózakönyvben, az *Ecce volt, hol nem volt*ban és a *Felhősben* az abszurd világábrázolás és a mérhetetlenül gazdagon áradó groteszk nyelvi környezet kontextuális jelentés-alakulása bizonyos fajta, egészen más irányú, egyetemesen tragikusnak is felfogható tematikai egységet eredményezett. Annyira önmagába zárt és többretegűen lefedett volt ez az alkotói világ, hogy a személyes életterbe még a lírikus Bratka László kifejezetten tárgyias csiszolt költeményei sem engedtek bepillantani.

Az újdonságot, a tiszta tárgyias világból s ugyanakkor az abszurd szurreálisból történő kilépés gesztusát *Az időjáró jelentéseiből* prózaszövege-

iben tapasztalhatjuk. A harmadik írást magába foglaló könyv jelentős része: *Emlékező álom*, *Födélzeti cicógyerök*, *Volt két ikerfivér*; *A 8. A-ban*, *Egy vasárnap kora délután*, *a Gagarin fellövése körüli időben*, *A liget*, *A kultúrház*, *A dühöngő*, *Értékvesztés*, *Nosztalgiaán tolja be a múltat a színre a középkorú férfi?*, *Egy jó osztálykirándulás* személyes, javarészt igen korai élményekből táplálkozik. Ezekben nemcsak a jellemző önéletrajzi vonásokra figyelhetünk fel, hanem a stílusváltás szembevető megkísérlésére is, a hagyományos történetmesélés iránti, Bratkánál újfajtanak mondható vonzalmára, anélkül, hogy a jól kimunkált, elnyújtott körmondatokra, távoli asszociációkra, ez által sajátos jelentéstartalmakra épülő nyelvezet az új ábrázolástechnika hatására veszteségeket szenvedne. Bratka által ritkán alkalmazott szerkezeti elemek tünnek elő az önéletrajzi jelleg beépülésének hatására: ezekben a novellákban – bátran nevezhetjük ezek után ezeket a prózákat novelláknak! – az eseménysor térben és időben, folyamatában zajlik. Az ekképpen ábrázolt térstruktúra annyira plasztikus, sőt, „sültrealista”, hogy térképpel a kezünkben végig tudnánk követni Bratka pestszentlőrinci, Kőbányáig kiterjesztett gyermekkori kalandzásainak helyszíneit a Szarvas csárdától a ligetig – régebben Hősök terének is nevezték –, a mai Lakatos utcai lakótelep Bratka gyermekkorában még beépítetlen területén át a pestszentlőrinci vasútállomásig, onnan a kőbányai gyárakig és a régi EVIG kultúrházig. A figurák – a hajdan volt osztálytársak, gyárbeli munkatársak, a kubai vendégmunkások, akik között tényleg sok volt a rendkívül csúnya lány –, hús-vér, pengeélesen megrajzolt, egyéni tulajdonságaikat hordozó alakokként, nem pedig a szövegtema metaforájaként szerepelnek. Az elbeszélő és a történetmesélő közelsége evvel nyilvánvalóvá válik.

Aligha kétséges, hogy egy, sajnos már soha el nem készülő regény csíráját hordozzák magukban ezek az elbeszélő szövegek. Hogy milyen hosszú ideje munkálkodott Bratkában ez a fajta ihlettartomány, annak bizonyosságul érdemes föllapozni az 1998-ban megjelent *Ecce volt, hol nem volt* című prózakötetet, amelyben történetesen már szerepel *A kultúrház* című írás, amivel kapcsolatban annak idején a következőket írtam: „Bratka számára a helyzet szurreális, amiben élünk, és amit ábrázolni kénytelen, mi több: groteszken az, s ezt a helyzetet valójában nem láthatjuk, csupán a metaforáját érzékelhetjük, s ez a metafora is abszurd. Camus azt mondja: »Az abszurd az emberi hívás és a világ hallgatása közti szembesítésből születik.« A bratkai műből már nem vagy





alig hallatszik ki a hívás, hiszen az embernek nincs egyetlen, meghatározó hívó szava a világra, csak hosszú, klisészerű körmondatai, melyek mindegyike valamilyen állapototrajz, ám ez az állapot megfoghatatlan és megfogalmazhatatlan. Ebben, az így ábrázolt közegben a valóságban és az író által több ízben is kihangsúlyozva nem létezik az idő megnyugtató linearitása, a tér pedig csupán díszlet egy metaforához, amely a maga virtualitásában az emberi életet, a történelmi, a politikai szituációt hivatott helyettesíteni: „*A ház egy kultúrpolitikai határozat által elrepített, nehéz vasbeton-, téglá-, üveg gyufáskatulyaként állt meg a külvárosban, a textil- és vasgyár tövében; a másik oldalán frissen parcellázott telkek voltak – újonnan kijelölt utcák ismertették a négyzetarcsosságot, az urbanizáció számtanfűzet-lapját az ide jutott, a faluból elmenekült parasztokkal, albérletből kikivánczó gyári dolgozókkal, elbocsájtott, csilapítandó kis AVÓ-sokkal, szabadult köztörvényesekkel; a legvérmesebb suttogások még azt is hírelték, hogy »kihosszák a trolit«.* (A kultúrház).”

Bratka szövegei azonban, mint igazi költői megnyilvánulások, egyszerre többfelé képesek sugározni, így önmagukon belül is, de főként más tartalmakkal is koherens kapcsolatba hozva, többfajta jelentésréteget tudnak létrehozni. A példaként idézett *A kultúrház* novella például az *Ecce volt, hol nem volt* kötetben a maga intertextuális helyzetében, a *Hogyan találta meg Kondor Béla az angol királyi koronát?* és az *Ujjé, a hatvanas évek elején!* abszurdan groteszk szövegei közé helyezve – de az egész kötetanyag hatására is! – maga is abszurdizálódott az abszurd és groteszk szövegkörnyezetben. Az *Időjáró jelentéseiből* új szövegvilágában, *A liget* és *A dühöngő* elbeszélések „realista” megformálásai közé, a térbe és időbe helyezve különös kameleonként színt és lényegi tartalmat váltott ugyanaz az írás: az abszurdból maga is „realistává”, egy önéletrajz darabjának bizonyosságává válik.

Mi ez, ha nem a művészet, egy különös tehetség talán nem is egészen elméletileg megalapozottan végrehajtott varázslata? A mindig csak egyszer volt és egyetlen egyszer lehetséges igazság tételes kinyilvánulásának valamiképpen cáfolata? Annak, amiről Heidegger így ír *A műalkotás eredete* című írásában: „Az igazság belerendeződése a műbe egy olyan létező létrehozása, mely azt megelőzően még nem volt, de azután sem lesz többé.” Nos, Heideggernek még nem kellett megküzdenie a modern világnak eme játéklehetőségeivel és kényszerű játékaival.

Ha ide helyezem, itt, ha oda, ott

az igazság. És ez még csak nem is a szövegtanászok igazsága. A megalkotott szövegé és a szöveg mögött megbúvó mély tapasztalaté. Vélem, Bratka életművének benső lényegéig hatoltunk. Bratka költő személyében egy olyan napkeleti bölcs tologatta ide-oda a valóság figuráit, aki nagyon sokat tudott és nagyon sokat megélt az őt körülvevő világból. S a személyes ismerőssé vált világ mindegyik jelenségének árnyalatait képes volt művé formálni. Hol ezét a valóságét, hol pedig azét (*Az időjáró jelentéseiből*). A földit és a földön túlit (*Virtuális barbár*). Az álomét és az ében valóét (*A colonel jungi- és buffó motívumokkal hímzett meséje*). A megfoghatót és a fantázia szüleményét (*Archetipusok éjszakája*). Kedve szerint, ahogyan a *Mint a szamár a hegyetön* Stirlitz mesterkémje, aki mint a tükrök sorába állított gyertyafény, végtelen számban élheti át a maga szorongásainak sorozatát, hogy aztán e látványsor alapján a szövegvilágba belépő elbeszélő levonhassa a végső tanulságot: „*És most hogyan tovább? Helyzetem megegyezik a sarkkutatóéval, aki elérte az Északi-sarkot. Egész életében oda vágyott; Északra, északra, előre, kibontakoztatni a történetet! – ez a parancs elnyomott benne minden más hangot. És most ott áll a sarkon, északra nem mehet tovább, délre meg minek.*”

Mert Bratkánál valójában sohasem lehetett tudni, milyen világleképzésre miféle világleképzés következik s miért. Szövegének örök titka van, éppen úgy, mint az általa oly nagy szeretettel ábrázolt macskáknak, akik titokzatos tudásuk birtokában végelelhatatlanul hosszú sorban vonulnak megjelenítőjük ablaka előtt a frissen esett hóban (*Tolattyúzás a kéziratpapír hómezőn*), azonosan a költő kéziratpapírján sejtelmes összefüggések irányába elinduló szavakkal. Bratka világa efféle macskavilág, mondatai puha léptekkel osonnak át az egyik világdimenzióból a másikba. E könyv esetében például a leképezhető mindennapiságába. Ahogyan az *Ecce volt, hol nem volt* és a *Felhős* írásai egy másik, de szintén emberi világba.

Azt mondják, a költők megsejtik és megírják halálukat. S van ebben igazság, gondoljunk csak a számtalan lehetséges példából a legismertebbre: Petőfinék az Egy gondolat bánt engemet című versére. Amikor Bratka László könyve a 2006. évi Könyvhétre megjelent, ki keresett volna benne a költő halálsejtelmére utaló mondatot? Pedig az, alig egy hónap múlva, a költő halála után szinte kivilágított a szövegből: „*Bizony, jó lenne, ha élet és halál bódító, mámorító misztériumáról tanuskodó tekintettel nézne most a szemembe egy vén eb, de még jobb lenne, ha egy fölöttem lévő – és hogy ennyivel azért adózzak a hagyó-*

*mányoknak: égi – valaki térdére fektethetném ősz szakállú fejem!*”

Sem az élet, sem az irodalom nem szolgáltatott Bratka Lászlónak igazságot. Szegényen, szinte fillérekért írva dolgozott, fordította az orosz irodalom remekait, írta ragyogó műveit. József Attila-díj sem jutott neki. S ami mind közül a magyar irodalomra nézve a legfájdalmasabb: tele börönddel ment el...

(Kortárs Kiadó, 2006)

Kemsei István

## „A találkozás” bűvöletében

(Hernádi Mária:  
Egy találkozás története)

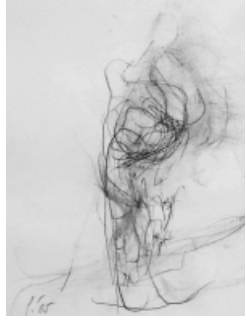
2005-ben a szegedi bölcsészek által elindított *Fiatal Filológusok Füzetei* sorozatban jelent meg Hernádi Mária *Egy találkozás története* című tanulmánya. A könyv alcíme – *Ontológiai dialogicitás Nemes Nagy Ágnes költészetében* – már sejteti, hogy a szerző nagyon alapos vizsgálatnak vetette alá a huszadik századi magyar irodalom egyik legjelentősebb költőjének, Nemes Nagy Ágnesnek a munkásságát.

A vállalkozás célja Nemes Nagy Ágnes költészetének Martin Buber perszonalista filozófiája felőli megközelítése. A költő és a filozófus műveinek összevethetősége azonban nem e tanulmány keretein belül körvonalazódott először; Szűcs Terézia *Mi és a nap* című tanulmányában már évekkel ezelőtt felvázolta e gondolat ívét, mikor Buber *Én és Te* című műve alapján értelmezte az *Ekhnaton-ciklus* verstörténetét. Hernádi Mária írásának témája – mint írja, az ontológiai értelemben vett dialogicitás, „a társiság”, a találkozás jelenléte Nemes Nagy Ágnes költészetében”, s tanulmánya szorosan hozzákapcsolódik a Szűcs Terézia által megteremtett értelmezői hagyományhoz.

Ahhoz azonban, hogy az értelmezés e rendkívül összetett gondolatrendszerre felépülhessen, és a szerző levonhassa a végső következtetéseket, nagyon hosszú utat kell bejárnia, melynek során nemcsak Nemes Nagy Ágnes életútját, hanem műveinek recepciótörténetét, Martin Buber filozófiájának alapjait és a perszonalizmus történetének főbb mozzanatait is érintenie kell, így aztán egy hosszú és áttekinthető bevezető után tér rá a tanulmány központi részére, mely „a találkozás” fogalmára fűződik fel.

A szerző a tanulmány bevezetésében Nemes Nagy Ágnes költészetének befogadástörténetét részletezi. Bemutatja, hogy milyen fogadtságban volt





része e kötetnek a hivatalos kritika felől, hogy mi lett a költőnő által is alapított *Ujhold* c. folyóirattal, s miért nem publikálhatott csaknem tíz évig újabb verseskötetet. Rámutat a kritika „hangjának” változásaira az 1960-as évektől, Rónay György, Alföldy Jenő és Bányai János írásaira bővebben is kitérve. „*A hatvanas, de különösen a hetvenes évek végétől a Nemes Nagy Ágnes-líráról szóló értelmezéseket olvasva tanúi lehetünk annak a folyamatnak, amelynek során a vers (Buber kategóriáival) »szüntelen párbeszédé válik, ...találkozásokká, olyan úttá, melyen egy hang indul el az éberem figyelő te felé.«*” – írja Hernádi, majd a továbbiakban rátér az ún. „párbeszéd-utak főútvonalának” ismertetésére, melyhez háromféle értelmezési sítót jelöl ki. Ezek az 1. objektív tárgyias líra, 2. szakrális tapasztalat és 3. a nyelv-, illetve létfilozófia síkján történő értelmezés. A harmadik csoportba tartozók közé sorolja Schein Gábor a lírai életmű magyarázatához egy egész filozófiai apparátust segítségül hívó tanulmányait, melyeknek „*gerincét a Heidegger–Gadamer–Bultmann–Jauss vonulat alkotja. Emellett Schein Gábor sokat merít a dialógusfilozófiákból is (Martin Buber, Lévinas)*”. Amint már a korábbiakban is említettem, Hernádi Nemes Nagy Ágnes költészetéhez Martin Buber personalista filozófiája felől próbál közelíteni. E filozófia kulcsfogalmát, a *találkozást* emeli ki, mely valójában a személyiség „megnyílása, nyitottá válása” minden iránt. „*Tanulmányomban olyan Nemes Nagy Ágnes-versekkel foglalkozom, amelyek valamilyen módon a dialógust hordozó találkozást jelenítik meg.*” – írja. A könyv bevezető írásából már csak az a kérdés van hátra, hogy „meddig tart a »találkozás«?”, s ez a kérdés aztán ki is rajzolja a vizsgálódás további irányát, hisz Hernádi szerint a találkozás története nem ér véget az *Ekhnáton*-ciklussal, „*hanem a későbbi versekben is folytatódik, illetve újrazedődik*”. Az elemzések alapját Buber *Ich und Du* c. nagvesszéjében lefektetett gondolatai képezik, melyben „*elválasztja egymástól az Én-Az alapszóhoz kötődő Az-világot, és az Én-Te alapszóhoz kötődő Te-világot. Ha az én számára valamely létező Az-ként jelenik meg, az annyit jelent, hogy az Én tárgyként észleli azt a létezőt: tapasztalja, használja és birtokolja. Ha viszont ugyanez a létező az Én számára úgy jelenik meg, mint Te, az azt jelenti, hogy az Én személyként észleli a létezőt, azaz nem képes többé sem ... tapasztalni, sem birtokolni őt. Ehelyett viszonyba kerülnek egymással...*”

Nemes Nagy Ágnes verseinek és Martin Buber *Én és te* című művének együtt olvasása során Hernádi a párbeszéd nyomait keresi a költeményekben, azt próbálja megfigyelni,

hogyan alakul át az *Én-Az* reláció *Én-Te* viszonyra, majd innen miképpen fordul vissza ismét *Én-Az* relációvá a megszólító és megszólított közötti kapcsolat. A „terep” inentől kezdve a verseké, melyeknek motívumain keresztül Hernádi lépésről lépésre kimutatja e különleges kapcsolatok meglétét. A Nemes Nagy Ágnes által használt motívumok egyik legszebbikével, a *fával* Hernádi Mária behatóan foglalkozik. Rámutat, hogy a költőnő műveiben a fá üzeneteket hordoz a mondhatatlanból, „amely a törzsükön halad át”, s hogy ágaival az égbe, gyökereivel a földbe kapaszkodva „*a két világot összekötő tartóoszlop, világtengely*”. A fá a lét igazi tudói, s azért tudnak többet, mint az ember, „*mert csak léteznek és nem a lét kérdéseivel birkóznak*”.

A tanulmány a Nemes Nagy Ágnes-versek és Martin Buber-művek közötti folyamatos párhuzamkeresése közben olyan összefüggésekre, filológiai finomságokra irányítja rá a figyelmet, melyek egy jóval szélesebb körben teszik lehetővé az értelmezést, a művekről szóló diskurzust. Hernádi írása nagyon gazdag forrásanyagot használ, mind az irodalomtörténet, mind a filozófiatörténet tárgykörében, ezért őt olvasva biztosak lehetünk benne, hogy minden eddig íródott fontos tanulmányra, kritikára ráirányítja a figyelmünket.

(*Fiatal Filológusok Füzetei XX–XXI. század, 1., Szeged*)

Horváth Nóra

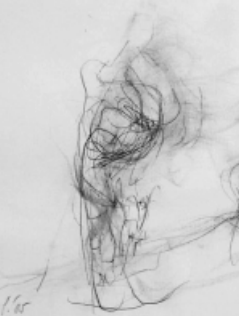
## Domokos Mátyás: Nem-múló múlt

Szomorúan kell búcsút vennünk Domokos Mátyástól, a nemrég örökre eltávozott kitűnő irodalomtörténész-től, felejthetetlen barátától – a *Nem-múló múlt* című esszé(tanulmány)-kötetét olvasva. Először a legjobb írás keserű hangját, fájó érzéseit, komor tapasztalatát kell észrevennünk. Keserűen tapasztalta, hogy az őt körülvevő világ teli van fenyegetettséggel, reménytelenséggel, kiszolgáltatottsággal, gyűlölet-áradattal, a rendszer-változási kísérlet illúzióvesztésével. Ő, aki egész életét rátette a magyar irodalomra – mint szerkesztő, olvasó, kritikus –; körülötte minden összezsavarodik. Ő még mindig – fiatal kora óta – biztosan fogódzott jól választott mestereibe, Illyés Gyulába, Németh Lászlóba és másokba. És az évek, évtizedek elmúlásakor érezte, hogy az igazi értékeket visszaszorítják, eltorzítják, elhallgatják. A számára biztos irodalmi művek „arany-értékét” lebecsülik, a magyar irodalom valóságos kincseit mintha elfelejtenék vagy

tudatosan elfelejtetnék. Ebben a bizonytalan korban „nem az irodalmi érték van válságban, hanem az ember” – fogalmazta meg. Itt nem sejthető az, hogy Ady eltévedt lovasa merre tart. „Mostanság egyfajta black out történelmi pillanatában hajóznunk? Nemcsak mi; az egész emberiség.” „Fenenagy szabadság” van, „vakondok-esztétikák” keltenek „zűrmisét”, irodalmi életünk és „intézményrendszere” összeomlott, „trapéz és korlát” nélkül végzik a mutatványokat. Itt brutális függés riaszt, ott szellemi életünk „penészfoltjai” látszanak. Az új Szabadság félelemmel teli, hamis nosztalgiaikkal párosulva, a „megsemmisülés” régi veszélyével, „súlyos fenyegetettséggel élve hódít”. A „szellemi-erkölcsi érzékenység eltompulásának ólomköpenyébe” burkolózik.

Domokos Mátyás keserű megálapításai, fájdalom-kínzó körletei – évek, évtizedek óta benne élnek. Régebben elkeseredve idézte Juhász Gyulát: „Elvéreznek legméltóbb álmaink?” És a szeretett Szabó Lőrincre hivatkozik, különbékét kötte, a megcsalatottság érzésével, a megváltoztathatatlannak tűnő ember és ember közti egyenlőtlenséget látva a kilencvenes években. A hódmezővásárhelyi találkozózn tudja, hogy mindig „rág a paraszt kenyerén” a gazdag, valamilyen „levantei gátlástalanság”, „pöf-feszkedő maffiönizmus” hódít. Úgy érzi: „balkáni csöcselékké” válunk. A Forrás című folyóirat 2002-es júliusi–augusztusi számában, a „hiány-lexikonban” – ő maga szerint is – „epekeserű” választ tud adni: „nekem maga a társadalom hiányzik, a jól működő s különféle funkcióit normálisan ellátó társadalmi organizmus” hiányzik. Ebben az írásában, a feltett kérdésre adott válaszból „beteg társadalomról”, az „évszázadokon” át öröklött nyavalyákról, veszélyeztetettségről, a magyar irodalomban megírt tragikus létérzetről vall. (Hiszen a nagyvilág, a külső környezet helyzetét értékelve ő mindig a magyar irodalom klasszikusaira gondolt, rájuk hivatkozott Kölcseytől Adyig.)

Az irodalomtörténész, az esszéista Domokos Mátyás évtizedeken keresztül Illyés Gyula, Németh László, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor és mások műveit rendezte sajtó alá, mint kiadói szerkesztő sokszor napokon át, reggeltől estig velük volt együtt. Ez az irodalom-közelség, ez az írókkal való állandó baráti kapcsolat, szerkesztői munka határozottan befolyásolta a maga nézeteit, véleményét, értékeltését. Egyszer csaknem elborzadva ír a közelmúlt irodalmi életének „katakombalétről”, a magyar (ál)tudomány „grandiózus torzszülöttjéről”: „A magyar irodalom története I–IV. (és pótköteteiről). Ez a „spenótnak” becézett



nagy irodalomtörténet. A szocialista realizmus helyébe a „diktatórikus igénnyel fellépő posztkommunista szövegirodalom” lépett. Domokos Máttyás „művi vakság” és a „pszeudoirodalom” korában él, és szellemesen így jellemzi ezt: „amiben a 'semmi' se úgy szállong, mintha valaminek lenne a pora”. Olykor megdöbbenve ír „ízlésterrortól”, „álközmegegyezésről”, hisztérikus „értéklottórol”, a békés-békétlen együttélés áldott-áldatlan viszonyairól. Ő mindig az igazi irodalmi értékeket keresi, ír róluk, értékeli. „Leletmentést” végez, beszámol a rejtett cenzúrávilágról, újra szeretné sokakkal „felfedeztetni” Illyést! S míg a Szépirodalmi Kiadóban kitűnő szerkesztők közt jól érzi magát, közben a cenzorok kihúznak, beírnak, műveket „dobnak ki”. Közismert Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című irodalomtörténeti jelentőségű versének sorsa: 1950-ben írta, először megjelent az Irodalmi Újság 1956. november 2-i számában, majd hosszú hallgatás után a *Menet a ködben* című kötetében 1986-ban (a Szépirodalmi Könyvkiadónál). És amikor Illyést „támadják”, hogy minden időszakban elismert, kitüntetett költő volt, azonnal hozzáteszi Domokos: „1947 és 1955 között neki se jelent meg új verseskötete”. A kortalán két epizóddal jellemezhetjük. Németh László drámakötetét nem akarták kiadni, s különösen nagy „ellen-szenvet” váltott ki politikai körökben a mű címe: „Szerettem az igazságot”. 1955-ben Andics Erzsébet a stockholmi békekongresszusra utazott, vele volt Illyés Gyula is, aki védte Németh Lászlót. Andics Erzsébet indulatosan kifakadt: „Németh László nem szeretheti az igazságot!” S a külvilág és a barátság jellemzésére idézzük Sárközi Márta levélrészletét Németh Lászlónak 1960. május 14-én: „Ebben a szar világban és egyre szarabbnak bizonyult emberek között mégiscsak összetartozunk, és számíthatunk egymásra.”

Különösen erős felelősségérzet élt benne. Weöres Sándor *Öröklét* című versének sorait idézve – „Mert ami egyszer végbement, / azon nem másít semmi rend, / se Isten, se az ördögök: / múltónak látszik és örök” – tudta és világosan megfogalmazta, hogy felelős mindenért, minden tettéért. Ezt az igényességet, magas szellemi színvonalat mindig megkövetelte önmagától egy „következmények nélküli” korban. Felelősséggel keres választ a magyarság sorsát szemmel tartva; felelősséggel választja ki a magyar irodalom nagy alkotóit. Itt Arany János Alkalmi versét idézi, később Babits szavaival lép tovább, Ady Endre versszakát helyezi mottónak (Szerencsés szentendőt kívánok),

Németh László életműve körül filológiai rendteremtést követel, Illyés Gyula franciaországi úti beszámolójára hivatkozik, Szabó Lőrinc verseinek „kielégíthetetlen” életvágáról szól stb. Domokos Máttyás „írói leltárában” minden jelentős magyar alkotó szerepel – különösen érzékeny és mindig biztos minőség-mérlegére téve. Az igényességben, a színvonalban, az igazi értékben élve a magyar irodalomban mindig jól választott. Hihetetlen tömörséggel ömlött belőle az igazi irodalom, pl. Németh László kapcsán: Illyést idézve („az ember jobbra változó”, *Avar*, 1935), Szabó Lőrincet („azt hittem, szép szó vagy erőszak / ér valamit / s az élet, ha sokan akarjuk / megváltozik”, *Különbéke*, 1933) stb. Az esszéiről vallomásával szól Keatstól Illyésig, de máskor az irodalomtörténész pontosságával mélyed el a Magyar Csillag körüli vitákban, támadásokban, szélsőséges törzsűrásokban, „zsidózásban”, kegyetlen kritikákban (Új Magyarság, Milotay István stb.). A kor félelmetes, pl. 1943 - a megtámadott: Illyés Gyula, aki a *Tüzes trónnal* válaszolt „Egy hírlapi hadjáratra” ajánlással. „Ültesenek trónusodra, másat / akkor sem mondhatok...” (1943).

Adósságtörlesztés Illyés Gyulát olvasva pl. a *Semmi közelít?* című vallomása, beszélgetése. Az egyik kulcskérdés: „divatos-e”, „modern-e” Illyés? Domokos Máttyás ezzel kapcsolatban felidézi Weöres Sándorral való beszélgetését. Olvassák-e a *Zalán futását?* Valószínűleg senki. De a *Zalán futásának* és költőjének létéről tudnak, Vörösmarty él. „Egy írónak, költőnek, nagy szellemi jelenségnek a léte és továbbélése az idő fölött nem föltétlenül az olvasási statisztikák mérlegén dől el, hanem a műveikbe foglalt igazságon – hogy patetikus legyen –, pontosabban azon a módon, ahogyan ezt az igazságot kifejezték. Illyés is reménykedett abban, hogy műve érvényes.” S ezt egy verssel is alátámasztotta. Majd kedves együttléteinek szellemi kapcsolatáról, udvariaskodás nélküli természetességéről, „csodafegyveréről”: „az igazán komoly dolgokat királyi iróniával adta elő” Illyés Gyula. Igen, királyi jelenség volt, a társaság központja, a legműveltebb magyar író – Babitsot és Kosztolányit is beleértve –, a nagyság rendkívüliségével, „fájó idegdúc”, aki mindig változtatni, javítani akart a magyarság sorsán. A *Semmi közelít* kései verseiben vall szorongásairól, a XX. század emberének depressziójáról, örökös reménykedéséről, a nemzet, a „malomalji nép” keserű sülyedéséről, örökös számadó-szerrepéről („gyáva a köznapi, percnyi courage / ment embert s honokat” – írta a *Hunyadi keze* című versében). Mindig felmerült Illyésben a magyarság sorsa, az európai fejlődésről való

leszakadás lehetősége, a maga örökös erkölcsi felelőssége. Bibó István mondta: „Kodály Zoltán elmehetett nemcsak egy értelmes és mértéktartó államhatalom, de akár Rákosi Máttyás rendezvényeire is: neki egy dolga volt, örködni a magyar zenekultúra felett.” Illyés Gyula is „számadó” hűséggel őrizte, óvta nemzetét.

A *Nem-múlt múlt* című kötetében felejtethetetlenül őrzi Domokos Máttyás a magyar irodalom óriásainak kézfogását, műveiket elemelve, értékelve Németh Lászlótól Illyés Gyuláig. De közben kénytelen-kelletlen keserűen összegezni is kellett a kor értékválságát, társadalmi és irodalmi nyomorúságát. Az irodalomtörténész keserűségén ritkán tört át a remény, s bizakodás, az öröm, az igazi barátság fénye: „Nem szabad, hogy ez a Szabadság, amelyet még nem ismerünk, amellyel még nem is éltünk együtt, csak az idősebb nemzedékek túlélői láthatólag megvillanni egy pillanattig, tizenvalahány napig, lőporfüstben és torkolattüzek fényeinel angyalarcát, mert aztán itt hagyott bennünket, a Szolgátság Házában, egy új rossz világban, új hazug világban értelmét veszítse ismét!”

(Nap Kiadó, 2006)  
Szekér Endre

## Jaime de Angulo: Indián mesék

Mesék korszakai és divatai, időszakos lelkesültségek Micimackóért vagy Babarért, később királykisasszonyokért vagy indián hősökért – szinte minden gyermek felhangoltabb és fogékonyabb korszakát végigkísérik. De valljuk be őszintén, mire a felnőttkor eléri korai határát, ez élményeknek és vágyvilágnak már gyakran csak töredékei maradnak...! Furfangos legények, ördögös kocsisok, leleményes sündisznók vagy bátor nyulak apró sztorijai úgy enyésznek el az idő ködével, hogy legközelebb akkor csudálkozunk rájuk ismét, amikor cseperedő csemetéink polcára kerülnek a régi vagy új meséskönyvek...

Az álmodozó hajlandóságú felnőtt még olykor szőgyelli is egykori vonzalmát a tündérszép királykisasszony mesekönyvi illusztrációja iránt, vagy bőszen tagadni igyekszik, hogy bármikor is elhitte Maugli félelmeinek indokoltágát Sir Khántól, vagy épp el-eljátszik szerelmes hónapjainak átfantáziált delutánjain a Kis herceg tudatos naivságát övező atmoszférával és naiv világgéppel. Indiánokért rajongani ma már nem divat, szinte tudatos felnőttkor kell hozzá és az újkori Amerika népismerete, hogy önérzetes felnőtt a maga morális fennkölségében alkalmi érzelmi szo-

lidaritást vállaljon a rezervátumokba kényszerített indiánok maradványainak mozgalmával, demonstrációival. Az amerikai indiánok éppoly távol vannak, mint az inuit eszkimók, a mongol sámánok, a tibeti boncok vagy az új-guineai pápua emberevők. S dalkincsük, életmódjuk, meseviláguk éppoly ismeretlen immár, mint sokak számára a palóc parasztlányok, az orosz muzsikok vagy az afrikai boszorkányok életvilága.

Talán még ennél az élmény- és emlékvilágnál is sűrűbb kódba vész a romantikus vagy a realiztikus indián létformákat megörökítő tudástárunk. Néhány bakonyi vagy dunai indiánunk talán kitartóan lelkes maradt, s új kultusza alakul a sámánoknak, táltosoknak és ittazsókemencéknek, de valójában itt szinte be is fejeződik a magyar indián-szimpátia. S épp ezért, szinte a meglepetésnél is elevebb élményt kínál az a mesekötet, amelynél a kulturális antropológus éppúgy megtorpan, mint a televíziós korszak „indián” kultúrhéroszain felnőtt gyermek, s éppúgy visszahökölnek városi nomádként élő szülők és rózsaszín leányregényeken edződött nagymamák, mint a tekintélyes Ezra Pound, aki „amerikai Ovidiusként” minősítette egyszer *Jaime de Angulo*-t. S kétségtelesen Ovidiusz tragikus hitelessége, Aesopus tanító bája és drámaisága, afrikai mesék tempója és visszafogott poénossága, kínai és indiai mesefolyamok sűrítettsége ötvöződik ezekben a történetekben, amelyek nem az etnológiai „típustanoknak” felelnek meg, hanem a lét indokolthatatlan sűrűségét illusztráló narratíváknak.

Fikció, folklór és fantasztikum karol össze a kötet lapjai fölött. Jaime de Angulo nemcsak nyelvész volt, de a kultúra komplexitásának tudományát, a kulturális antropológiát is kedvtelve gyakorolta. „Természetesen a kaliforniai indiánokról beszélék. Őket ismerem a legjobban. Eredetileg nyelvészként mentem közéjük, hogy tanulmányozzam a nyelveiket és a dialektusaikat; és valamiféle amatőr antropológusként vagy talán filozófusként is. Érdekel a gondolkodás módjuk, életfelfogásuk és a vallási csodák szelleméhez való viszonyuk. Könyvekből és értekezésekből összeszededgetett tudományos elméletek szokásos eszköztárával felvértezve mentem oda. De hamar rájöttem, hogy félre kell tennem ezt az egész arzenált, fel kell hagynom a jegyzetfűzetek teleírkálásával (kivéve a nyelvészeti megfigyeléseket), és egyszerűen csak együtt kell élnem velük. Ami egyet jelent a makkelevessel, a *pinole* kásával (őrölt kukoricából, mesquite babból stb. készült lisztből főzik), a rossz szagokkal, a füsttel, a kosszal meg minden ilyesmivel, és folyton hallani az orvosos emberek végtelen pletykálkodását, civódását és vesze-

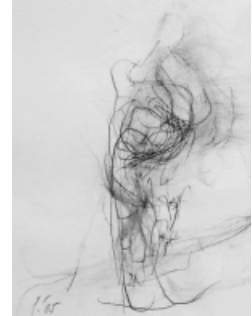
kedését. Nem nehéz az indiánokkal elfogadtatni, hogy te is közülük való vagy. Emberszámba fognak venni, ha elkezdesz rájuk figyelni, és nem teszel fel túl sok (szerintük) bolond kérdést, és főleg, ha azt érzik, hogy őszintén nem tekinted őket alsóbbrendű „vadaknak”.

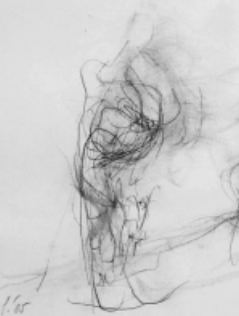
Amit ebből a világból Angulo felmutat, az egyként kedvére lehet az etnográfusnak, aki szokások, nevek, hiteles történetek alapján „gyűjt fel” egy speciális kultúrát, s az irodalmi műfajok kedvelőjének, aki a mesés és mitikus elbeszéléseket pártfogolja. Midőn a kaliforniai indiánoknál eltöltött negyven év alapján átülteti, továbbszóvi a *pit*, *mitwok*, *pomo* és *karok* törzsekénél hallott meséket, hogy gyermekeinek szórakoztatására szánja őket, már nem törekszik antropológiai hitelességre: „Ezeket a meséket jó pár éve írtam a gyerekeimnek, amikor még kicsik voltak. Néhányat én magam találtam ki. Néhányra emlékeztem – legalábbis egy-két részletre, amelyeket bele-beleszórtam a történetekbe. Néhány részt pedig szinte szóról szóra lefordítottam a feljegyzéseimből. Nem sokat törődtem a tudományos pontossággal. Összekevertem össze nem tartozó törzseket. Néhány nép nálam olyan házban él, amely a valóságban az ország másik részén található (sok különböző szerkezet, sok különböző társadalomszervezet és sok egyéb különbség is van). Úgyhogy ne törődjetelek ezzel. Ha mélyebben érdekel benneteket a téma, olvassátok a szakirodalmat. Sajnos a legtöbb cikk szaknyelven íródott és tudományos folyóiratokban jelent meg. Viszont a jó, olvasmányos, érdekes beszámoló vagy történetek, amilyeneket néha a magazinokban lehet találni, általában nemcsak pontatlanok, hanem hamis képet is festenek az indiánokról. A romantikus és festői elemek szokásos egyvelegét adják, amely az átlag fehérember indiánokról alkotott elképzeléseit tükrözi.”

Romantikus és mesés, képzelt és hamis, tudományos és hiteles... – elsődleges analógiák ezek az ilyesfajta helyszíneken és lokális történetek mentén. Pedig, mint azt az amerikanista Szeljak György kulturális antropológus is vallja: „Az eredetileg gyermekeknek szánt mű primer értelmezési rétegei alatt izgalmas, mély filozófiai gondolatok rejlenek. Angulo természetes egyszerűséggel gondolja tovább, formálja át és teszi időtlenné az indiánok történeteit. A fikció azonban nem a tudományos alaposság ellenében íródott, hanem kreatív, izgalmas, fellállaltan új valóságot hoz létre.” Ez az új valóság pedig, már amennyire ez az Allamokban megjelent kötetekből és könyvsikerből is kihallik, mégiscsak befogadókra talált, s nem csak az indiánok körében. Aminek talán az is oka lehet, hogy Angulo nyíltan és ken-

dőzetlenül, mintha gyermekeknek mondaná, vállalja az őszinte szót, a narratívák minimálprogramját, az elbeszélői szerepet: „Ha azon kapjátok magatokat, hogy nem tudjátok a választ, és valamilyen gépies magyarázatot kerestek, akkor találjatok ki egyet. Ha valamilyen következtetésre vagy csodás valószínűsítésre bukkantok, jusson eszetekbe, amit a hajdani indiánok mondtak: »Így szokták elmondani ezt a mesét. Nem én találtam ki!«” A szerző pedig nem tétovázik, megszövi a meseszövedék puha és hullámzó anyagát, belengi hihető atmoszférával, s alátámasztja a (nem szükségképpen tényszerű, de) hitelesen igaz történetek rendjével. Mert hiszen Ő találja ki, s ebből már igazzá lesz, őszintévé és hitelessé annyiban, amennyiben abból a milióból vétetett, amelyről szól. Mert, mint írja: „... nagyon sok érdekes dolgot fedezhatsz fel a gondolkodásukról. Ha köztük élsz, a tölgyfák alatt heverészel, a felhőket vagy a hangyák vonulását vagy egy kiszáradt tölgyön gubbasztó sólymot figyeled, akkor elpletykáltok, beszélgettek erről-arról, megállapítjátok, hogy egyesek milyen hazugok, vagy két öregember elkezd majd vitakozni azon, hogy ki teremtette a világot, és egy fiatal legény megpróbálja összeegyeztetni a motorokról és elektromos szikráról való tudását az orvoslás és hallás indián képzeteivel. Nagyon hamar azon kapod magad, hogy úgy beszélsz, mint ők, sőt a gondolkodás módjukat is átveszed. Aztán hirtelen eszedbe jut: fehérember vagy, állítólag tudós; és elgondolkozol, hogy vajon most csak hazudsz-e magadnak. Megpróbálsz végiggondolni az egészet. Össze vagy zavarodva. Eltöprengsz azon, hogy vajon visszaröpültél-e a gyermekkorba, a mesék, tündérek, csodák és csodálatos dolgok varázsídejébe. És aztán meghallgatsz még egy történetet arról a korról, amikor az állatok még emberek voltak...”

S vajon mikor is lehetett ez a kor? Miként a világ oly sok népénél, az indián idő is kettős: van a múlt, mely a mitikus ősök idejétől a „mi időnkig”, az élő közösség aktuális idejéig, az elődök-felmenők koráig terjed, s van a jelen, amelyben mindazok élnek, akik egyáltalán léteznek..., több idő pedig nincs, nem is volt, nem is lesz. S ami a jelen, az még együtt él a természet megkurtított, kizsákmányolt, leromlott „érintetlenségével”, a természettel és az állatokkal közös univerzumban. De ennek a világnak léte ad értelmet, formát, létjogot a ma élőknek. Az *Indián mesék* valóban mesekötet, ha úgy tetszik: a jövőndő nemzedékek világról való tudásának, komplexebb ismeretanyagának részeként továbbadható ismeretanyag.





Tanító beszéd, humorforrás, tantörténet, a szellemet gyógyító „Medicine Man” eszköze, a mondások és narratívák tárháza, a tudni érdemes dolgok foglalatja.

Jaime de Angulo eredetileg a saját gyermekeinek írta meséit, ezek azonban bekerültek – 1949-ben, egy évvel a szerző halála előtt – a Berkeley rádióba, ahol Ő maga olvasta fel „Régmúlt történetek”-ként, s vált legendás hírűvé általa. Mint a fordítás alapjául szolgáló amerikai kötetének előszó-írója, Howard Normann méltatta: „a szerző az egész életét a spirituális és intellektuális utazásoknak szentelte. (Egy kínai pergamentekercsen szereplő magányos utazót látok magam előtt.) De Angulo gondolkodhatott volna úgy is, hogy az utazásai során szerzett élményei azáltal őrzik meg az erejüket, ha nem meséli el vagy nem írja meg őket; és az el nem mondott történetekkel „a saját titkos, belső énjét” gazdagítja. Mégis, amikor eszembe jutnak de Angulo csodálatos irodalmi teljesítményei – újságcikkek, levelek, versek, fordítások, novellák, regények és az *Indián mesék* nagyszerű átköltései –, akkor nagyon hálás vagyok azért, hogy beszámolt ezekről a távoli világokról, elsősorban az indián közösségek életéről. Ráadásul mindehhez a legnagyobb tapintattal és alázattal nyúlt, és amennyire csak tudott, eltávolodott az indiánokról alkotott romantikus képüktől. Ennek ellenére, ha figyelembe vesszük Jaime de Angulo sokrétű szaktudását és érdeklődési körét – orvosi képzettséggel rendelkező lótenyésztő, a sámánizmus iránt elkötelezett önjelölt etnológus, Carl Jung a pueblo indiánokkal folytatott beszélgetéseinek fordítója stb. –, akkor mégis egyértelműen egy romantikus alak figurája körvonalazódik előttünk. Az igazság azonban az, hogy a személyes tragédiák durva sebeket ejtettek az életén; számomra nagyon megdöbbentő, hogy a legtöbb írásából mély szomorúság árad. (...) Élete nagy részének egyetlen biztos társa az a vágó volt, hogy megértse az „Első Emberek”, az észak-amerikai bennszülöttek (főleg a kaliforniaiak) iránti vonzódását, és hogy tanulmányozza kozmológiájuk ellentmondásait és gyakorlatban való alkalmazását. Éveken keresztül közöttük élt, nap mint nap beszélgetett velük, hallgatta az idős indián férfiakat és asszonyokat, és folyamatosan lejegyezte a történeteiket. De Angulo iránt érzett csodálatom, tiszteletem és elismerésem annak szól, hogy nagyon jól érzelte volt az emberekhez. Ráadásul az amerikai etnográfia, nyelvészet, történelem és irodalom egyedülálló felívelésének idején élt – és a saját élete is ezt a kimagasló színvonalat testesítette meg. Tanította, illetve szakmai kapcsolatba került Alfred Kroeberrel,

Carl Sauerrel, Robert Lowie-val, Edward Sapirral, Paul Radin-nel és Franz Boasszal az 1920-as, 1930-as években, a 20. századi humanisztikus geográfia és antropológia fénykorában, amelynek elsősorban a kaliforniai Berkeley Egyetem volt a központja. De Angulo valószínűleg a legnehezebben megközelíthető és legprovokatívabb irodalmi figurája volt a beat előtti nemzedéknek, barátja volt Henry Miller, Robinson Jeffers, a zenész Harry Patch. Művei a mai napig érvényesek maradtak. Miller azt mondta róla: „Jaime de Angulo az egyetlen olyan ember, akiről sajnálom, hogy soha nem írtam könyvet.”

Jaime de Angulo tizenhét bennszülött amerikai népcsoport – csak Kaliforniában a karok, a klamath, a modok, a miwok, a paiute, a pomo, a shastan és az achumawi indiánok – nyelvének alapjait sajátította el, lefordította dalaikat és mítoszait, és tüntetően próbálta megőrizni a kihalással fenyegetett kultúrát. Alig fejezte be a *Shasta Szótár és Nyelvtan (Shasta Dictionary and Grammar)* című munkáját, meghalt az utolsó shasta nyelven beszélő ember. Angulo pedig feladatának tekintette, hogy mert olyan emberek között élt, akik képesek voltak szellemekké válni, neki magának is meg kell próbálnia ezt az utat járni. Nem érezte ugyan, hogy ő, mint írástudó, fölényben lenne a szóbeliség kultúráját és a szimbólumhasználat rejtett jelrendszerét kiválóan ismerő indiánokkal összehasonlítva, de épp a szolgálat elve, a tiszteletadás, és a *pít riverek* szájhagyomány útján terjedő történeteivel hasonlóan a nyelv erőteljes ragyogása segíti létrejönni az *Indián mesék* példázatos produkcióját. Egyszerre tudományos ihletettséggű mű, elbeszélése egy nagyívű, szinte mitologikus történetfűzérnek, és főként a nyelv, a szenvedő-pusztuló fantázia szülte indián szövegek hatásának. Medve Apa testvére, Grizzli és kislánya, Lórió, Prérifarkas Apó, Antilop, Róka Fiúcska és a többiek a prérifaluk művészetének és a mitológiai múlt jelenidejének szövedékében élnek tovább, átörökítve mindazt, amit az etnológia szakemberei kötetek és gyűjtemények során át hiába gazdagítottak, mert anélkül tették ezt javarészt, hogy közöttük jártak, éltek, hallgattak és ráhangolódtak volna. Mint szereplők, egyszerre emberek és állatok, akik elindulnak a Darvak falujába, de az útjuk során kaland kalandot követ: eljutnak a Sólymok falujába, a Penge emberekhez, és számos más helyre. Útközben a felnöttek mitikus történeteket mesélnek a gyerekeknek, például arról, hogyan perzselte fel Menyét a világot, a Gubó emberről, vagy Erikanner-ről és Erihutiki-ről. Az utazás tulajdonképpen egy beavatás-történet: mindenki sokat tanul az úton látottakból és gazdagabban, de

ugyanakkor a tudással együtt járó sok-sok megválaszolatlan kérdéssel a fejében tér vissza az otthonába. Az *Indián mesék* így egyszerre felnőtt- és gyermekmese is, mitologikus történetfűzér, amelyet a valóság elemei színeznek át, s ebben teljesül ki az *anekdotikus nyelvészet*, amely bizonyos fokig *önéletrajzi nyelvészet* is Angulo esetében. Negyvenévi indián tapasztalat, rítusok, ünnepek, hitek és látomások, tréfák és kitalációk gazdag ötvözete ez a könyv. Szerzője, aki 1887-ben született Párizsban, épp a korai amerikai etnográfia, a serkenő tájnyelvészet, az éledő „nemzethistória” sajátlagos felívelése idején élt több évtizedig a csendes-óceáni partvidék indián törzseinél. De Angulót az *Indián mesék* mellett talán az 1921-ben a pít rivereknél tett első látogatása nyomán írt nyelvészeti tárgyú beszámolója alapján ismerték meg inkább (a címe *Indiánok munkaruhában /Indians in Overalls/*), amely Howard Norman véleménye szerint „a legeredetibb, legelfogulatlanabb és arcátlanul mulatságos bemutatása egy fehér embernek, aki igyekszik megbirkózni a bennszülött amerikaiak mítoszának és nyelvének bonyolultságával”.

Jaime de Angulo 1950-ben halt meg Berkeley-ben. Meséi nyomán az a nosztalgia ébred az olvasóban, amely a soha-meg-nem-élt világok megismerésekor lepi meg az embert. Szereplői valahol a kihalt prérien „lesik meg” a Borges időtlen idejében élő, Karl May által sohasem látott, Franz Boas által évtizedekig tanulmányozott univerzumot, a Természet és az Ember közös világát s a „kihalt” ideális harmóniát.

Az *Indián meséket* Varró Zsuzsa (a kötetben szereplő verseket Varró Dániel) fordította magyarra, olyasfajta gyerekfelnőtt stílusban, amelyről első pillanatban messzire süt, hogy mese, ugyanakkor telítődik a visszafogott, zord közlések és evidens szimbólumok sokárnyalátú atmoszférájával... Mintha indián ködök, hétköznapi józanságok és misztikus párák lengenek be, éppúgy, miként az irodalom-história megannyi nagy alkotását.

„Mindenki nevetett. – Itt a vége – fejezte be Prérifarkas –, de az a mese igazi vége, ha ezt mondod: *solwat bolwat jolwat buhulwat... sūu... kajan hi bek gurkaszikaszi pi kha 'a' he'e whiae sobakigagam*. Nyugatról, délről, északról, keletről a kacsák alacsonyán szállnak a tó fölött, és kibontják a hajnalt. Azért van ez, mert régen az egyik mesét mondták a másik után egészen hajnalig.

– Te jó ég! – kiáltotta Lórió. – És MIKOR aludtak?

– Amikor nem mondtak meséket, te Nagyokos – mondta Róka...”

(Jaffa Kiadó, 2006)

A. Gergely András

# Az írásmű helye

(Maurice Blanchot:  
Az irodalmi tér)

## 1. „Lazare, veni foras”!

„[A]z előásott könyv, az olvasás nappali fényébe kilépő, rejtekéből előbújó kézirat vajon nem születik-e újjá valami bámulatos szerencse folytán? Mi a könyv, ha nem olvassák? Olyasvalami, amit még nem írtak meg.” (p. 158.) Maurice Blanchot *L’Espace Littéraire* (Az irodalmi tér) című kötete ötven éve jelent meg először. Az azóta eltelt időszak számos íráseseménye, az irodalmi tér legkülönbözőbb szintereken zajló módosulásai jelzik, hogy Blanchot könyve olyan mű, amit újra és újra elő kell ásni – és korántsem a felejtés romjai alól. Hiszen a Blanchot-i kutatás alapjain folytatva újonnan kibontakozó diszkurzusok, művészet(i)-elméleti expedíciók kezdenek építkezésbe. A váratlan csuszamlásoknak kitett konstrukciók pedig hiába temetik maguk alá időközönként a „filozófia munkásait” (Nietzsche)! a Blanchot-mű – Blanchot-i képpel élve – mindig akként a Lázárként ébred, akinek az olvasás csodája révén képesség adatik arra, hogy legörgebbe, ledobja magáról a követ. „*Csakhogyan az irodalmi olvasás felhívására nem egy feltárló ajtó, nem egy áttetsző vagy akár valamivel vékonyabbá váló ajtó felel, hanem sokkal inkább egy még keményebb, még erősebben lepecsételt kő, mely agyonnyomja az embert – egy hatalmas, eget-földetmegrendítő kőzapor.*” (p. 161.)

## 2. Emigrálni

### a „zsenik köztársaságába”

Ha vizsgálódásait azzal kezdi Blanchot, hogy az irodalmi mű létmódjának kutatása és az irodalmi mű, mint önnön létmódjának kutatása egyaránt „a lényegi magány”-ból (illetve annak tapasztalatából) szerzik erejüket, úgy a „mit jelent *egyedül lenni*?” (p. 9.) kérdése nem csak a kezdés (és benne-rejlően a megsemmisülés) titkának körülírására szólít. Hanem mindenestül átadja magát annak a különleges fenomenológiai közelítésnek, amely figyelmét az „irodalmi jelenségnek” szentelve felkészült „*ahogyan lehetséges az irodalom?*” kérdés megfogalmazására és érdemi megfontolására is. Kant híres ismeretelméleti kérdésének parafrázisa az alkotás és a kutatás közösségének ismétlődő belátásáig juttatja el a kérdezőt. Eszerint az elköteleződés, a mű elköteleződéseket egyedüli hitelességét abból merítheti, ha (elkötelezettségében válik elkötelezetté, azaz) önmagát egyfajta *kísérletként* kezdi el élni: „*mintha a mű ezáltal ama művészet kutatásában remélne támaszt és*

*tartalékat találni, amelynek lényegét igyekszik feltárni.*” (p. 195.) Amikor „*a mű a művészet kutatásává válik, s irodalommal lesz*” (p. 15.), kiteszi magát egy – minden előzetes ismerettől és elmélettől idegen – lényegi „*kívülség*” [dehors] behatolásának. Ebben az önmagát mindig meghaladni akaró „esszéisztikus” értelemben beszélhetünk „*az idő hiányából fakadó elragadtatottság*” szédületének való bensőséges kitétségről is. Azaz a(z írás)művészet megtapasztalásáról, a(z írás)művészet tapasztalat mivoltáról, hisz „*a művészet tapasztalat, mert kutatás, mégpedig olyan kutatás, mely nem meghatározatlan, hanem éppen a meghatározatlansága által meghatározott, és az élet egészen végigvonul, még ha látszólag nem is vesz tudomást arról.*” (p. 67.)

Ekképpen Blanchot *Az irodalmi tér* című munkájának magának is *irodalmi térré* kell lennie, melyet *Orpheusz pillantásának* önmeghaladó lehetetlensége ural. Ebben a bármifajta logikai rögzítést megelőzően lévő „új tények”-re irányuló látási kísérletben ugyanis a mű és olvasója – aki elérné, „*hogyan a könyv megiródjék vagy legyen írva*” (p. 158.) – Eurüdiké és Orpheusz történetének újrarájátszóiként határozzák meg egymás pozícióit. Nincs más választásuk: a beteljesülhetetlenség, a „*lehetetlenség kezdőivé*” kell hogy váljanak (ahogy azt Peter Sloterdijk mondta).<sup>2</sup> *A lehetetlenség kezdőivé*, mégpedig éppen attól a vágytól hajtva, „*hogyan megszólaljon a mű megrendítő döntése, az igenlés, mely ő maga – és semmi több*” (p. 160.).

A „fenomenológiai irodalomelmélet” e Blanchot-i teljesítménye, mely *Az irodalmi tér* címen immár magyarul is olvasható, a Blanchot-oeuvreben betöltött összefoglaló jelentőségén túl határkövet bizonyul a létfilozófia és a művészet szemlélet sajátos szintéziséből, elsősorban francia közvetítéssel kibontakozó huszadik századi fejlemények számbavételekor is. Az a tér, amely *Az irodalmi tér* létrejöttében és létrejöttével megnyílik, mind pedig azok a nyomok, amelyekkel ez a mű keletkezésében az elemző (alkotó) nyelvnek (nem csak a fenomenológiai gondolkodás nyelvének) a legkülönbözőbb modifikációihoz hozzájárul, arra mutatnak, hogy kivételes erőközpontként transzformálja és közvetíti mindazon hatásokat, amelyek a nyugati gondolkodás-művészet huszadik századi fejezetében az irodalmi alkotás létmódját – írást, beszédet és gondolkodást – illetően kiemelkedő szerephez jutottak.

Blanchot Rilkeje, Kafkája, Mallarméja, Nietzscheje és Hölderline, Blanchot *irodalmi terének* többi szereplőjével egyetemben, olyannyira szabadon közlekednek egymás és a korszak gondolkodóinak életművei

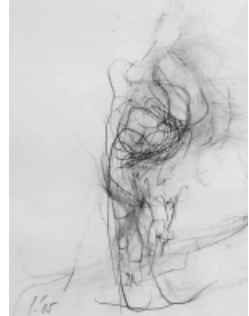
között, hogy eleinte úgy tűnhet, ki is vonultak az irodalom történetéből (mint a diskurzus intézményesített kanonikus rendjéből – a „tudósok köztársaságából”). Hogy az irodalom új elméleteként alapíthassák meg azt az „anti-állapot”, amit Schopenhauer nyomán Nietzsche a „zsenik köztársaságának” nevezett.<sup>3</sup> Mindenesetre az Orpheuszt(-Dionüszoszt) Georges Bataille-val, Michel Foucault-val, Roland Barthes-val, Gilles Deleuze-vel vagy Jacques Derridával összekötő tükör-labirintusok bolyongó árnyai közül sokan éppen Blanchot irodalmi pandémóniumában készülnek fel új szerepeikre...

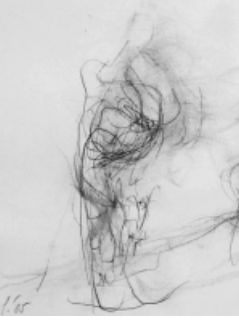
## 3. Edmund Husserl

### Sade márki estélyén, avagy: mit csinált a filozófia a budoárban?

Hol kezdődött és miképpen zajlott le ez a szubverzív logikától – Blanchot anarchizmusától –, a látás vágyától és bűvöletétől űzött *forradalom*? A kérdés legalább annyira nehéz, mint elképzelni Edmund Husserl és a „minden rendszerben raboskodó D. A. F. Sade” márki találkoztóját. Ahogy elcsevegnek nagy közös témáikról: a rendszerről, a testről..., módszerről és szigorról... – viharos erejű látomás. Akárcsak az a „*nemzedék*”, amelynek egyik fő (ám „titkos”) energiaközpontja maga Blanchot, s amelyről a vele közeli barátságban alkotó Bataille így ír, mindössze két évvel *Az irodalmi tér* megjelenése után: „Viharos nemzedék az enyém. A szürrealizmus viharában született bele az irodalmi életbe. Az első világháborút követő években betelt a mérték. Az irodalom fuldoklott önnön korlátai közt. Mintha forradalmat hordozott volna magában.”<sup>4</sup>

Az elmélet nyelvének megnyitására a költészet nyelvének befogadására, az *irodalmi tér* leírására és egyben e „*forradalom*” megszületésére, kezdetben mindenekelőtt Heidegger és a heideggeri lét-gondola(t) – elsősorban német – utasai bátorítják a franciákat. Heideggert már a francia „proto-”egzisztencialisták (Jean Wahl, Gabriel Marcel) felfedezik maguknak. Így nem véletlen az sem, hogy alig valamivel a megújult Kierkegaard (1929-ben készül el az új francia Kierkegaard-fordítás) után jelennek meg az első francia nyelvű „heideggerek”. 1931-ben a *Was ist Metaphysik?* és a *Vom Wesen des Grundes* című Heidegger-szövegek fordításai látnak napvilágot (előbbi a *Bifur* című, egyébként szürrealista tendenciákat követő folyóiratban, utóbbi pedig a *Recherches philosophiques*-ben). Az idő tájt, amikor Raymond Aron Németországban folytatott tanulmányai nyomán Husserl-t ajánlja barátjának, Sartre-nak, és az ösztön-





díjas Sartre az 1933/34-es tanévben Berlinben, illetve Freiburgban Husserl és Heidegger gondolataival ismerkedik, egy olyan koncentrált nyelvi fordulat van készülében, amely hamarosan nem csak a filozófiai gondolkodásban, de a művészeti produkcióban is  *eget-földet megrendítő közáporok*, detonációk sorát idézi elő... Blanchot-ra Heidegger mellett mindenek előtt a Hegel tanait Heidegger erdejébe csalogató Jaspers-tanítvány, Alexandre Kojève nyelvezete gyakorol hipnotikus hatást. Hiszen Kojève ugyancsak ezekben az években tartja nevezetes előadásait a párizsi l'École des Hautes Études-ben. És természetesen Nietzsche. Nietzsche ugyan Kierkegaardhoz hasonlóan meg kellett találni újra és lényegében talán ez a francia nemzedék dolgozik a Nietzsche-életművön a legtöbbit azért, hogy Nietzsche mint élet (és) mű mindazzá váljon, aki/ami napjainkban is. De Blanchot maga megjelöli legfontosabb mestereit, amikor  *Az irodalmi tér* egy különösen beszédes részében a következőket mondja: „ *az ember a halála felől létezik [...] megcsinálja a halálát, halandóvá teszi magát, és ezáltal szerzi magának a képességet arra, hogy létrehozzon, s hogy értelmet és igazságot adjon annak, amit létrehozott. A létezés nélküli lét döntése maga a halál lehetősége. Mindhárom gondolatrendszer, mely megkísérel számot vetni ezzel a döntéssel, és amely ezáltal leginkább megvilágítja a modern ember sorsát – Hegel, Nietzsche és Heidegger, akár milyen mozgások állítsák is szembe őket –, mind arra törekszik, hogy lehetővé tegye a halált.*” (p. 73.)

#### 4. De „mi van a művészettel, mi van az irodalommal?”

Sartre  *A lét és a semmi* című munkája kapcsán Heidegger még szokatlan lelkesedéssel jegyzi fel magának, hogy „ *a Sartre-ra gyakorolt hatás döntő; csak belőle értettem meg a Lét és időt*”. Azonban az egzisztencializmus Sartre-i jelentése és a társadalmi elkötelezettség kidolgozandó Sartre-i pozíciója egyre nyilvánvalóbb módon helyezkedik szembe a gondolkodás önmaga iránti elkötelezettségét (egyre inkább) mindennél alapvetőbb feladatnak vélt heideggeri motívumokkal. Miközben Sartre egyfajta baloldali társadalmi aktivizmus irányában kísérli meg radikalizálni tevékenységét, az irodalmi mű fenomenológiájának kidolgozása felé forduló és a mű önállóságát hirdető elmélkedők igyekezik eloldozni a műveket (szerintük) gúzsba kötő kötelekeket és minél távolabb kerülni a Sartre-féle elköteleződéstől. Ez a távolság hol visszafogott utalásokban, hol pedig egészen nyílt és őrülden szenvedélyes polémiákban

mérhető. Utóbbira kínálkozhat példaként Bataille már az iméntiekben idézett munkája,  *Az irodalom és a Rossz*, amely mintha egy Sartre-ral folytatott végtelen vita keretében tekintene át a „ *viharos nemzedék*”-et inspiráló alkotók életművei közül jó néhányat, hogy az irodalom „ *lényegét*” – azaz minden előzetes ítélettől független „ *bűnösségét*” – kimondja.

Blanchot  *Az irodalmi tér*-ben ugyan nem említi Sartre-t, hanem Gide egy megjegyzése („ *Hosszú ideig nem beszélhetünk többé műalkotásról.*” p. 178.) kapcsán teszi fel a „ *mi van a művészettel, mi van az irodalommal?*” (p. 175.) kérdését, könyvének  *A művészet kérdése és a jövő* című részében. A fejtegetést nyilvánvalóan Hegel  *Szelleme és az Estétikai előadásokhoz* írott nevezetes bevezetése igazítja útba, de Blanchot itt sem a legforgalmasabb (Hegelt kerülő) utakat követi: „ *amikor Hegel [...] azt mondta, hogy »a művészet [...] számunkra a múlté, olyan ítéletet fogalmazott meg, amelyen a művészetnek el kell gondolkodnia, és nem tekinthet rá úgy, mint amit már megcáfoltak*” (p. 178.). Blanchot ugyanis anélkül, hogy valamiféle válasszal kísérelné meg egyszer s mindenkorra ad acta tenni a „ *mi van a művészettel, mi van az irodalommal?*” időröl időre felvetődő-felvetendő, megvizsgálható kérdését, elkötelezettség-ügyben a következőket mondja: „ *ha valaki a hatékony történelmi cselekvést tekint a legfontosabb feladatának, nem részesítheti előnyben a művészi tevékenységet. A művészet rosszul és keveset cselekszik. Nyilvánvaló, hogy ha Marx fiatalkori álmait követve a világ legszebb regényeit írta volna meg, elkápráztatta volna a világot, de nem rendítette volna meg. Vagyis A tőkét kell megírni, nem a Háború és békét.*” „ *[A] művészi cselekvést még az is kevésnek érzi, aki e mellett tette le a voksát.*” (p. 177.) – ez az, ami a Blanchot-i gondolkodás szigorú következetességét megalapozza. Hiszen mindebből – bármiféle megtorpanás helyett – itt az következik, hogy „ *A művészetnek önnön jelenlétévé kell válnia. A művészetnek kell megnyilvánulnia benne. A művészet saját lényegét keresi, ezt próbálja beteljesíteni.*” (p. 182.)

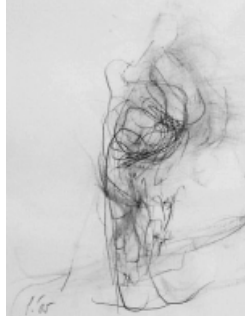
„ *A művészet újfajta kutatása*” (p. 182.) – ez az, aminek be kell következnie. Hisz maga az alkotótevékenység sem más, mint a művészet mibenlétének az örökké megújuló kutatása.

#### 5. Kutatás Orpheusz

(előtt és) után – a mesebeli szörny  
A Blanchot-i írás-forradalom az egyértelmű referencialitás helyett egyfajta „ *orfikus*” – institucionális kategóriákkal megragadhatatlan – tapasztalat megnyilvánulását látja a műalkotásban. Blanchot az azonosítha-

tóság, mint megfeleltethetőség, azaz a referencia kiküszöbölésének első stációját Kafka által, az önnön írásmódjában regisztrált átváltozásban véli megragadni: „ *Kafka meglepődve és elragadtatva veszi észre, hogy akkor lépett be az irodalomba, amikor »ők«-vel helyettesítette az »Én«-t. [...] Amikor írunk, átadjuk magunkat a befejezhetetlennek, az író pedig, aki elfogadja, hogy fenntartsa ennek lényegét, elveszti annak a képességét, hogy »Én«-t mondjon.*” (p. 13.) A reflexió tisztasága érdekében tett ugrás eredménye: „ *Az »ők« én magam vagyok, senkivé váltan, a másik, aki mássiká lett; az »ők« azt jelenti, hogy ott, ahol vagyok, többé ne tudjak magamhoz szólni, és az, aki hozzám szól, ne mondjon »Én«-t, ne legyen önmaga.*” (p. 15.) A reflexió megkövetelte lépés tehát egyfajta el-lépés, hátrálás, kilépés az Én-ből:  *ek-stasis*. Ez az „Én”-ből való kiragadottság, mint elragadtatás út rest az apollóni  *principium individuationis* (minden rááradó fényt visszaverő) talapzatán és egy olyan rejtőzködő tapasztalat forrását nyitja meg, amely képes arra, hogy az ab-szolút értelmében történő eloldozottságként szólaltassa meg azt, amit Nietzsche  *ös-fájdalomnak*, Blanchot a „ *mű szélsőségességének*”, „ *központi halálós követelésének*”, valamiféle „ *eltávolított*”, s így örök  *kínokkal járó halálnak* nevezett. Kafka például „ *minél többet ír, annál közelebb kerül ahhoz a legkülső ponthoz, amely felé a mű mint saját eredete felé törekszik, de amelyet csak a meghatározatlan üres mélységének tekinthet az, aki megsejti közelségét.*” (p. 47.)

Nietzsche  *A tragédia születésében* egy különösen merész fordulattal élve éppen Arkhilokhosz – akit hagyományosan a „ *személyes líra*” ósatyjaként tisztel az irodalomtörténet – költészet kapcsán mutatott ki hasonló motívumokat: „ *a lírikus képei nem egyebek, mint ő maga s mintegy csak önmaga különféle objektivációi, amiért is önmagát mint e világ mozgató központját »ennek« mondhatja: csakhogy ez az Én nem az éber, az empirikus-reális ember énje, hanem az egyetlen ténylegesen létező és örök, a dolgok lényegi alapjában nyugvó Én, melynek ábrázolásai során a lírai génusz a dolgokat egészen lírai alapjukig átlátja. [...] Arkhilokhosz, a szenvedélyek tüzeben lobogó, szerető és gyűlölő ember valójában a lírai génusz víziója csupán, aki rég nem Arkhilokhosz, hanem világ-génusz immár, s aki  *ös-szenvedését* Arkhilokhosz, az ember szimbolikus példájával fejezi ki: míg a szubjektív akarató és szubjektív vágyódó Arkhilokhosz nem költő, és nem is lehetne az.”<sup>5</sup> És ezen a ponton a művészetet szükségszerűen önmaga megismerésének vágya kell hogy áthassa, mely által az igazi műalkotás mindig önnön művésziességének kutatá-*



saként „van”: „Csak mikor a művészi nemzés aktusa során a géniusz a világnak ezzel az ős-művészetével összeforr, akkor tud csak meg valamit az örökké egylényegű művészetről; mert ebben az állapotában ő most csodálatosképpen olyan, mint az a mesebeli szörny, aki megfordíthatja a szemét, és önmagát nézheti; most egyszerre szubjektum és objektum, egy személyben költő, színész és néző.”<sup>6</sup> Ebben az értelemben Nietzsche *dionüszosi terével* legalábbis érintkezőnek bizonyul az a *tér* is, amelyet Blanchot az *irodalom orfikus tereként* nyit meg. Orpheusz és Dionüszosz ilyen szoros kapcsolatának állításakor természetesen nem szabad elfeledkezni arról, amire Nietzsche többek között a görög irodalom történetéről tartott baseli előadásában is emlékeztetett, hogy „Orpheusz mint az írás föltalálója csak Dionüszosz heroizálása”. Hogy ők ketten tulajdonképpen ugyanannak a jelenségnek két külön – isteni és heroikus – oldalát képezik. Mintha maga Blanchot is sugallná ezt a lényegi összetartozást: „Az elragadtatás alapvetően a semleges, személytelen jelenléthez kapcsolódik, az elragadtatás a meghatározatlan Mi, a hatalmas, alaktalan Valaki. Az elragadtatás az a viszony (s e viszony maga semleges és személytelen), melyet a tekintet a tekintet és körvonal nélküli mélységgel tart fenn, a hiánnyal, melyet csak azért látunk, mert vakító.” (p. 19.)

A mű tértől történő megnyílása, a napvilág apollóni terének inverzeként, világló tisztásként tárja fel önmagát, mint az „eredetként értett” művet: „A művészet a »megfordított« világ.” (p. 180.) – mondja Blanchot. Az *ünnep* dionüszosi tere, amelyet Blanchot konkrét rámutatással „*orfikus térnek*” (vö.: p. 126.) nevez: „A Nyitott nem más, mint a költemény. *A tér, amelyben minden megtér a létezés mélységébe, ahol végtelen átjárás van a két terület között, ahol minden meghal, de ahol a halál az élet bölcs társa, ahol a rettenet elragadtatás, ahol az ünnepelés siratja magát és a panasza megdicsőül; [...] a szakadatlan átváltozás tere, mely a költemény tere, az orfikus tér, melybe a költő kétségtelenül nem jut el, ahova csak azért tud behatolni, hogy eltűnjön, ahová csak úgy jut el, hogy egyesül a szakadás bensőségségével, mely megértés nélküli szájjá teszi – mint olyasvalakiből, aki érti a csend súlyait: ez a mű, mégpedig az eredetként értett mű.*” (p. 113.)

## 6. Az írás műhelye

– *deus ex ready-made*

(*Jelentéskioltság és szövegképrázat*)

Amikor a szakadatlan átváltozás terében vagyunk, akkor a gordioni szentélyben, a még keresztülvágtatlan gordiuszi csomóban vagyunk. Dionüszosz terében, a „körben forgó mormolás”, a „műthikus” terében, ott, ahol a

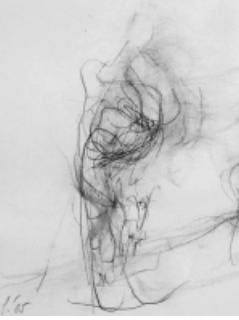
chiazmus törvénye uralja beszédet és a kétértelműség „elrejtétként mondja” a létet. „A költői beszéd a létezők hallgatását fejezi ki. [...] A létezők hallgatnak, de ekkor a lét szeretne újra beszéddé válni, s a beszéd létezni akar. A költői beszéd már nem egy adott ember beszéde: senki nem beszél benne, és az, ami beszél, senki; olyan ez, mintha egyedül a beszéd beszélné önmagát. [...] a nyelv mint lényegi nyelv beszél, ezért nevezhetjük a költőre bízott beszédet lényegi beszédnek. [...] a nyelv beszél önmagát: a nyelv mint mű és a nyelv műve.” (p. 27.) A középpont megérinthetlensége csak a szakadatlan körülírás örvénylő dinamikájában oldódik el, válhat megoldottá, *abszolúttá*, mindehhez azonban előbb a *lehetetlen* lehetőségtételeit kellene kielégíteni: „a mű maga a halál tapasztalata, mellyel – úgy tünik – már előzetesen rendelkezniünk kell ahhoz, hogy eljussunk a műhöz, és a mű által a halálhoz.” (p. 70.) Blanchot leszögezi: „Ahhoz, hogy írjunk, már írniunk kell.” (p. 144.) Azaz: az írásmű helye, már mindelőzetesen legyen az írás műhelye.

„A mű azt követeli az írótól, hogy veszítse el egész »természetét«, teljes jellemét, s hogy miután az »Én«-re vonatkozó döntésben már megszűnt a viszonya a többi emberhez és önmagához, váljon azzá az üres helyé, ahol a személytelen állítás jelentkezik.” (p. 39.) Üres helyé válni... – ez az, ami nem csak a kaffai felismerésből előszüremló gondolatoknak, de jó pár évtizedre rá Erdély Miklós *jelentéskioltság*-konceptiójának is majd az igazi tétjét jelenti: „A régi misztikusok úgy próbálták lényük meztelenségét megőrizni, hogy kivonultak a társadalomból, remetéskedtek, nem ettek, nem ittak, ülték a szikla tetején – és ezt a társadalom rögtön elfogadta, mint remete-státust. Az új rafinéria egy művön belül is és egy életen belül is a jelentés kioltására törekszik. Hagyja fölőlni a különböző vonatkozásokat, de kijátssza őket egymás ellen, és új telítettségben szünteti meg az egyes vonatkozások egyedüli érvényét. Minthogy nem lehet megakadályozni, hogy a jelentések létrejőjenek, de mégis szabadulni akar ezektől, nem marad más hátra, mint hogy egymással oltsa ki őket. Ha az, hogy az ember a saját szerepeit kioltja, még mindig szerep, akkor ez ellen – együtt az egész ellen – is ki kell találni valamit: a jelentéskioltság végtelen folyamat.” – mondja Erdély egy beszélgetésben.<sup>7</sup> A legteljesebb formában az úgynevezett *Marly tézisekben* és a hozzá írott kommentárban (*[A tézisek mellé...]*) fogalmazta meg elképzelését és adta a *jelentéskioltság* egyfajta meghatározását, leírását.

A téziseket természetesen elemezték, magyarázták már többen is, hiszen mindamellett, hogy Erdély

kísérleti művészetét, kutatásait sem lehet a fogalom megkerülésével kellőképpen megközelíteni, a *jelentéskioltság* elmélete olyan termékenyen alkalmazható koncepció, hogy szerepeltetése elengedhetetlen feltétele egy posztneovavantgard művészetelmélet kidolgozásának is. Habár az a terep, ahol Erdély a *jelentéskioltság*-fogalom „önösszeszerelődését” megfigyelte, első közelítésben távolinak tünik Blanchot *irodalmi terétől* (még akkor is, ha inspirálói között Erdély, Wittgenstein mellett, Roland Barthes-t említi), azonban nem árt nyomatékosítani, hogy a koncepció kialakításában, fejlesztésében Ernst Bloch utópikus-transzcendens szépség-elmélete is kivételes szerepet játszott.<sup>8</sup> (Meggyőződésem, hogy a *[Tézisek mellé...]* címmel közölt kommentár utolsó mondata, „*Utópia vége.*”, egészen konkrétan Bloch-ra utal.)<sup>9</sup>

Bloch felől pedig nem csak a Hegeltől Heideggerig vezető pályák nyílnak meg, hanem alkalom adódik egy olyan fenomenológiai érzékenység kimunkálására is, amely a Blanchot-i munka mellé állíthatóvá tesz az Erdély-féle kutatást, új motívumokat adva értelmezésének. Ebben a megközelítésben a Duchamp jóvoltából felmerülő *ready-made*-probléma is – amely Erdély fő képzőművészeti bázisa a *jelentéskioltság* meghatározásában – különös fényben tűnhet föl, ha az Erdély által kínált összefüggést hajlandóak vagyunk olyan komolyan venni, amennyire azt Erdély maga tette: „A mindent, elsősorban saját tevékenységük értelmét kétségbe vonó képzőművészek vállalkoztak Duchamp nyomán felkutatni a művészet határait, de a mai napig nem lelik. A tézisekben először teszek kísérletet arra, hogy ezt az űrt nevének nevezzük, ugyanakkor megpróbálok pozitívumnak feltüntetni, ami az űr esetében meglehetősen paradox feladatnak látszik. Ha a művészet üres fogalom, természetesen a műalkotás se tehet mást, mint igyekszik üresnek maradni. Ennek a legegyszerűbb módja a duchampi mozdulat, nem művészeti tárgyat művészeti környezetbe helyezni, egymás által kioltani minden lehetséges jelentést. [...] nem kevesebbet állítok, mint hogy minden műalkotás – amennyiben megérdemli nevét – mindig is, az idők kezdete óta erre törekedett. Tehát aminek tanúi vagyunk, pusztán egy tudatosulási folyamat, aminek még nem értünk a végére, és remélhetőleg most is jelentős lépéseket teszünk felé.”<sup>10</sup> Blanchot, könyvének *A műalkotás jellemzői* című részében írja, hogy a *használati tárgy* „nem utal arra a konkrét személyre, aki feltehetően megalkotta, de ugyanígy nem utal önmagára sem. Amint ezt már oly sokszor megjegyez-



ték, használat közben teljesen eltűnik, arra utal, amit csinál: a haszonértékére. A tárgy soha nem azt jelzi, hogy van, hanem azt, hogy mire való. Nem jelenik meg. Ahhoz, hogy megjelenjék – ezt is jó néhányszor elmondták már –, szakadásnak, törésnek kell bekövetkeznie a használat menetében, valamiféle anomáliára van szükség, mely kiszakítja a tárgyat a világból, kimozdítja önmagából, s ilyenkor – mivel nincs többé – az az érzésünk, hogy önnön látszatává, képévé válik, megint azzá lesz, ami azelőtt volt, hogy hasznos dologgá vagy jelentést hordozó értékévé vált volna.” (p. 185.)

A ready-made ebben a kontextusban a lehető legradikálisabban példázza a műalkotás és a használatában eltűnő, jelenlétét a funkcióban feloldó használati tárgy közti különbséget. Hisz a ready-made-nek az a meghökkentő és egyben felkavaró tény szolgálati bázisul, hogy minden más tárgynál inkább kell akként a tárgyként lennie, amely éppen eltűnésében kerül felüggesztésre, azaz nem mondhat le jelenlétéről. Mivel tulajdonképpeniségében el-használhatatlan és el is van szigetelve tulajdonképpeni funkciójától: jelentéstartóként működik.<sup>11</sup>

„0 A műalkotás mintegy telítve van érvénytelenített jelentésekkel, és mint ilyen, jelentéstartóként működik.

0 A műalkotás üzenete az az üresség, ami a sajátja.

0 0 A befogadó ezt az ürességet fogadja be.

0 0 0 A műalkotás helyet készít a befogadóban, amikor üzenetét a befogadó »megérti«.

0 0 0 0 A befogadó ilyenkor azt mondja: »szép«, ami szintén üres kijelentés.

0 0 0 0 0 Ilyenkor megjelenik a szabadság érzete, ami semmi más, mint üresség, lyuk a »felismert szükségesség« láncolatában: hely.

0 0 0 0 0 0 Hely: a még-meg-nem-valósult számára.

0 A műalkotás úgy beszél a világ dolgairól, hogy a világ dolgai eltűnnek.

0 A műalkotás úgy beszél a világ dolgairól, hogy a világ dolgairól való beszéd eltűnik.”

(Erdély Miklós: Tézisek az 1980-as Marly-i konferenciához)<sup>12</sup>

Blanchot-názaziméitiekbenhivatkozott *A műalkotás jellemzői* című rész, a mű és a szentség összefüggéseinek vizsgálatát követően, az alábbi fejtegetéssel zárul: „Mivé lesz a mű, mely nem lelhet többé támaszra az istenekben, sőt még az istenek távollétében sem, és nem támaszkodhat a jelenlévő emberre, aki már nem tartozik hozzá [...]”? Hol az a tér, ahol biztos talajra találhat, ahol tartalékolhatja magát, ha az isteni szférára és a világ nem alkalmasak erre? Ez egyúttal az a kérdés is, mely a művet ráébreszti önnön eredetének tapasztalatára, mintha a mű ezentúl ama művészet kutatásában remélne támaszt és tartalékokat találni, amelynek lényegét igyekszik feltárni.” (p. 195.) Erdély a tézisek felállításával a Blanchot-éhoz meglepően hasonló eredményre jut: „Rátaláltam egy szóra, ami eleve nem jelent semmit, és mégis évezredekig használták, és furcsa módon mindenki értette és sokan még ma is értik – ez a szent szó. Meggyőződésem, mikor a művészet jelentésektől megfosztja önmagát, a régi szó státusára pályázik, annál is inkább, mert az már megkopt, és az ember nem tud lemondani a létező világ és saját transzcendálásáról. A buddhizmus csak erre koncentrál, de a nyugati vallásokban és mitológiákban is volt erre törekvés, de épp a mitológiák igyekeztek újra konkretizálni azt az ürességet, hogy a rációval tudjanak valamit kezdeni. Jelenleg a művészet sántikál ebben. J. Kosuth azt mondja, hogy a filozófia vége a művészet kezdete. Ezt úgy fogalmaznám, hogy a művészet kioltott filozófia.”<sup>13</sup>

Blanchot és Erdély Miklós dialógusától – *Az irodalmi tér* egy másik ösvényére kanyarodva – most akár Hajas Tibor felé is vehetünk az irányt, hisz a *Bardo tödöl* Blanchot-i beemelése vizsgálódásaiba, a kontextus, amit Blanchot ezzel

az utalással is felerősít, széles horizontot nyithat az olyan ugyancsak nehezen megközelíthető „letális” kísérlet-művészet kutatásában is, amilyen Hajas művészete volt. „A Bardo tödöl, a tibeti halottaskönyv szerint az eldöntetlenség időszakában, amikor az ember meghal, a halott az eredendő fény tisztaságával találkozik, majd a békés istenségekkel, azután pedig a megzavart istenségek rettentő alakjaival. Ha nincs meg az az ereje, hogy fölismerje önmagát ezekben a képekben, ha nem látja meg bennük a megrettent, kiüresített és erőszakos lelkeinek képzetét, ha megpróbál elmenekülni előlük, valóságosságot és szilárdságot ad nekik, és ő pedig vissza fog hullani a létezés zavarodottságába.” (p. 102.)

Mint az a fentiekből is kiténik, Maurice Blanchot *Az irodalmi tér* című munkájának magyar nyelvű kiadása eszmetörténeti jelentőségén kívül még a hazai közelmúlt mindaddig kevésbé feltárt művészeti vonulatainak megértéséhez is értékesen járulhat hozzá. Különösen az olyan nehezen megközelíthető interdiszciplináris életművek esetében is, mint Erdély Miklós és Hajas Tibor művészete. *Az irodalmi tér* egyedülálló tájékoztató pontokat kínál a kortárs (poszt)neoavantgard áramlatokat is (néha a távolból, sokszor a közvetlen közelből) befolyásoló, szélesebb kontextusok megtalálása felé.

A kötettel való munkát Horváth Györgyi, Lőrinszky Ildikó és Németh Marcell nyelvezetükben egységes, a fordítási tradíciókat szem előtt tartó, egyenletes stílusú fordításai és Kelemen Pál szerkesztő jegyzetei teszik gördülékennyé. És persze maga Blanchot, aki szinte mérnöki alaposággal építette könyvét azzá a művé, ami. Ha nem is a *márvány felmagasztalása* (vö.: „A szobor felmagasztalja a márványt” [p. 186. és p. 229.]), de az *irodalomé* (a nyelv) egészen biztosan. Ugyanis az *irodalom* (a nyelv) lenne az, ami Blanchot művének a tulajdonképpeni anyagát alkotja.

(Kijarat Kiadó, 2005)

Fenyvesi Kristóf

<sup>1</sup> Vö. Friedrich Nietzsche: *Jenseits von Gut und Böse*, 211.

<sup>2</sup> „Orpheusznek el kell vesztenie vágyának tárgyát, mert már korábban elveszítette. A régebbi és az újabb elvesztés között azonban megnyílik egy tér az élet számára – mely megfelel a lélegző, beszélő, vágyakozó lényeknek. Ebben a térben ellenállunk annak, ami túl valóságos, és megtanulunk a lehetetlenség kezdőjévé válni. Ezt a teret a költészet nyitja meg, amelyben kiszolgáltatja magát a bizonytalanságnak. A maga kiszolgáltatásával a költészet nekilát az elfogadhatatlan átfordításának. A halál egyértelműségét így át lehet fordítani az élet sokértelműségébe. A szétválasztott mozzanatok összebékíthetlenségéből nő ki a végzetet elhalasztó új kapcsolatok varázsa.” Peter Sloterdijk: *Világra jönni – szót kapni*. Ford.: Weiss János. Jelenkor, 1999. p. 24.

<sup>3</sup> A „tudósok köztársaságával” szemben ugyanis a „zenik köztársasága” lenne az az *u-toposz*, „*ahol*”, „egyik óriás kiált a másiknak az idők sivár terein át, s miközben elúszik alattuk a bolondul lármázó törpék tömege, zavartalanul folyik a nagy szellemek társalkodása.” (Friedrich Nietzsche: *Filozófia a görögök tragikus korszakában*. In: *Ifjúkori görög tárgyú írások*. Ford.: Molnár Anna. Európa, 2000. p. 51.) Persze csak addig, amíg Foucault a *vágyat* el- és megtérítő *intitúció* rendjének megállapításával le nem hűti a diszkurzusra éhes kedélyeket (Vö.: *Michel Foucault: A diszkurzus rendje*. In: uő. *A fantasztikus könyvtár*. Ford.: Romhányi Török Gábor. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., 1998. Budapest).

<sup>4</sup> Georges Bataille: *Az irodalom és a Rossz*. Ford.: Dusznoki Katalin. Nagyvilág, 2005. p. 5.

<sup>5</sup> Friedrich Nietzsche: *A tragédia születése avagy görögység és pesszimizmus*. Ford.: Kertész Imre. Magvető, 2003. p. 59–60.

<sup>6</sup> I. m., p. 63.

<sup>7</sup> Bartholy Eszter: Erdély Miklós: *Bijított zöld*. In: *Magyar Műhely*. 1983. július 15. (21. évf. 67. sz.) Erdély Miklós különszám. p. 66.

<sup>8</sup> Vö.: „[...] ez a bizonyos *Ernst Bloch-féle elmélet*, ami egy utópikus funkciót tulajdonít a szépségnek és a művészi munkának. Ami egy még meg nem levőre [vonatkozik], valami távoli jövőben majd megvalósuló dolognak az üzenete a szépség. Tehát az egy palack, egy fölbonthatatlan palack-postája egy olyan még-meg-nem nyilvánult, vagy talán soha meg nem nyilvánuló transzcendenciának, ami valamifajta reményt és biztatást ébreszt az emberben arra vonatkozólag, hogy más is van, mint ami látszik.” Erdély Miklós: *A kalocsai előadás*. In: *Művészeti írások*. Szerk.: Petermák Miklós. Képzőművészeti Kiadó, 1991. p. 199.

<sup>9</sup> Erdély Miklós: [A tézisek mellé...] Forrás: <http://www.artpool.hu/kontextus/mono/nullpont63b.html> – 2006. 06. 04.

<sup>10</sup> Uo.

<sup>11</sup> Mindebben csak megerősíthet, ha a ready-made címet kap, ha aláírják vagy ha ráírnak. Hiszen pontosan ezek a fajta motívumok, mint a de-kontextualizáció (illetve re-kontextualizáció) mozzanatai, lesznek a *kiemelés*, a *felüggesztés* gesztusaivá.

<sup>12</sup> Erdély Miklós: *Idő-móbiusz*. második kötet. Magyar Műhely, 1991. p. 85.

<sup>13</sup> Lásd a 9. számú jegyzetet!



---

# Számunk szerzői

**A. Gergely András** 1952-ben született Budapesten. Szociológus, politológus. Az MTA Politikai Tudományok Intézetének munkatársa. Legutóbb megjelent könyve: *A politikatudomány arcai* (1999).

**Beck Tamás** 1976-ban született Zalaegerszezen. Jelenleg a Berzsenyi Dániel Főiskola filozófia szakos hallgatója. *A csend ritmusa* című antológiában jelentkezett először verseivel 1995-ben.

**Bodor Béla** 1954-ben született Budapesten. Zenesz, képzőművész, író. Legutóbb megjelent kötetei: *Ragtime a vérnősző barommal* (versek, 2002); *Városablak* (regény, 2003).

**Deák László** 1946-ban született Budapesten. Költő, író, szerkesztő, az Orpheusz Kiadó igazgatója. Legutóbb megjelent könyve: *Emlékkönyv* (versek, 2006).

**Dickens, Charles** (1812–1870) angol író. A 19. századi angol realista regényirodalom legjelentősebb alakja. Magyarul legutóbb megjelent műve:

**Fekete J. József** 1957-ben született a jugoszláviai Omoravicán. Kritikus. Zomborban él, a Zombori Rádió magyar műsorának felelős szerkesztője. Fő kutatási területe a délvidéki magyar irodalom és Szentkuthy Miklós munkássága, kötetei is a két témakörből jelentek meg. Legutóbb megjelent könyve: *Imádságos kolostor*. Könyv az olvasásról (2002).

**Fenyvesi Kristóf** 1954-ben született Gunarason (Vajdaság). Költő, esszéíró. 1980 és 1983 között az Új Symposion szerkesztőségének tagja volt. 1991-től Veszprémben él, 1992 óta az Ex-Symposion tervező-szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: *Blues az óceán felett* (versek, 2004).

**Fischer Mária** 1937-ben született Pécsváradon. Költő. Hosszúhetényben tanított, ott él ma is. Önálló kötetei: *Álomház* (versek, 2003); *Piros mezők* (regény, 2006).

**Gergely Ágnes** 1933-ban született Endrődön. Költő, író, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: *Útérintő* (összegyűjtött versek, 2006).

**G. István László** 1972-ben született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent kötete: *Amíg alszom, vigyázz magadra* (versek, 2006).

**Halmi Tamás** 1975-ben született Pécsen. Jelenleg Komlón, a Nagy László Gimnáziumban dolgozik magyartanárként. Verset, prózát, kritikát, esszét publikál. Önálló kötete: *Amsterdam blue* (versek, prózák, 2005).

**Határ Győző** (1914, Gyoma – 2006, London) író, költő. A világ számos nyelvéből fordított. 1957 óta élt Londonban. Legutóbb megjelent kötete: *Plasztikzacskó* (versek, 2006).

**Horváth Elemér** 1933-ban született Csornán. Költő. Az Amerikai Egyesült Államokban él. Legutóbb megjelent kötetei: *Menestrál* (versek, 2002); *Talajvíz* (versek, 2002).

**Horváth Nóra** 1978-ban született Győrben. 2002-ben szülővárosában szerzett diplomát tanító-művelődésszervező szakon, 2006-ban pedig az SZTE-BTK filozófia szakán. Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a Filozófia Doktori Iskola hallgatója. Győrben él és tanít.

**Inzsöl Kata** 1988-ban született Győrben. A győri Révai Miklós Gimnázium végzős tanulója.

**Karátson Endre** 1933-ban született Budapesten. Író, kritikus, irodalomtörténész. 1956 óta Párizsban él. Legutóbb megjelent könyve: *Első személyben* (prózák, 2001).

**Kelemen Lajos** 1954-ben született Büssün. Író. Legutóbb megjelent kötete: *Telepesek* (versek, 2002).

**Kemsei István** 1944-ben született Kaposváron. Költő. Legutóbb megjelent könyve: *Immanuel Kant hálósipkája* (versek, 2006).

**Kovács Péter** 1943-ban született Budapesten. Festő- és grafikusművész. Munkáival számos egyéni és kollektív tárlaton vett részt, így a Győri Nemzetközi Grafikai Biennálén is. 1998-ban jelent meg katalógusa, Supka Magdolna tanulmányával.

**Lárai Eszter** 1963-ban született Budapesten. Költő, tanár. A szegedi JATE matematika szakán szerzett diplomát. Önálló kötetei: *Idő-gettó* (versek, 2002); *tollbafaftás* (versek, 2004).

**Lator László** 1927-ben született Tiszasásváron. Költő, esszéista, műfordító. Legutóbb megjelent könyve: *A tér, a tárgyak* (versek, 2006).

**Lovas Ildikó** 1967-ben született Szabadkán (Vajdaság). Író. Szülővárosában él, az *Üzenet* című folyóirat főszerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: *Kijárat az Adriára avagy James Bond Bácskában* (regény, 2005).

**Novák Éva** 1955-ben született Kőrmenden. Költő. Budapesten él.

**Ócsai Éva** 1974-ben született. Szegeden él. Az SZTE Modern Magyar irodalmi Tanszékének doktorandusza.

**Pardi Anna** 1945-ben született Vésztőn. Költő, újságíró. Legutóbb megjelent könyve: *A levegő fejedelme* (versek, 2000).

**Sulyok Vince** 1932-ben született Ménfőn. Könyvtáros, költő, író, műfordító. 1957 óta Norvégiában él. Legutóbb megjelent könyve: *Szegény ország*. Versek és műfordítások 1956-ról (2006).

**Szekér Endre** 1935-ben született Budapesten. Tanár, szerkesztő, irodalomtörténész. Kecskeméten él, a *Forrás* című folyóirat főszerkesztő-helyettese. Legutóbb megjelent műve: *A stílus – az író* (2003).

**Takács Zsuzsa** 1938-ban született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent könyve: *Üdvözlégy, utazás!* (versek, 2004).

**Tornai József** 1927-ben született Dunaharasztiiban. Író, költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: *Csillaganyám, csillagapám I–II.* (versek, 2004).

**Tóth Kálmán** 1979-ben született Budapesten. Irodalomtörténész. Jelenleg disszertációján dolgozik, melynek témája Kis János (1770–1846) evangélikus szuperintendens Emlékezéseinek autobiográfiai szempontú vizsgálata.

**Turezi István** 1957-ben született Tatán. Író, költő, műfordító. A *Parnasszus* című folyóirat főszerkesztője. Legutóbb megjelent könyve: *Hívásra szól a csönd* (válogatott versek, 2004).

**Weiner Sennye Tibor** 1981-ben született Egerben. Költő, alkimista. A szegedi egyetem bölcsész hallgatója, a *Déltenger* főszerkesztője. Első kötete „A természettel való kapcsolat újragondolása” címmel jelent meg, második könyve, a „Versek a kisházból” ez évben kerül a boltokba.

**Wilde, Oscar** (1854–1900) ír származású angol költő, író. Az angol l’art pour l’art legjelentősebb képviselője. Magyarul legutóbb megjelent műve: *Sóhaj a mélyből* (2002).

## A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

### Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),  
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt  
(Arany J. u. 3.),  
Rónay Jácint Könyvesbolt (Széchenyi tér 7.)

### Budapest:

Custos Könyvesbolt (Margit krt. 7.),  
Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),  
Osiris Könyvesbolt (Veres Pálné u. 4–6.)

### Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

### Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

### Mosonmagyaróvár:

Könyv- és Zeneműbolt (Flesch K. u. 1.)

### Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

### Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

### Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),  
Fekete Cédrus Könyvkereskedés  
(Bünker Rajnárd köz 2.),  
Vörös Cédrus Könyvkereskedés  
(Mátyás király u. 34/F.)

### Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.),  
Sík Sándor Könyvesbolt (Oskola u. 27.)

### Folyóiratunk megrendelhető a szerkesztőség címén:

9002 Győr, Pf. 45.

E-mail:

szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu

## M Ű H E L Y KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta  
2007. XXX. évfolyam, 1. szám

Főszerkesztő: VILLÁNYI LÁSZLÓ  
Szerkesztők: HORVÁTH JÓZSEF,  
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA  
Arculat: KURCSIS LÁSZLÓ  
Szerkesztőségi titkár: SZIKONYA GABRIELLA

### T Á M O G A T Ó K :



**nka**  
Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma  
Nemzeti Kulturális Alap



Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzata



Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata



Széchenyi István Egyetem, Győr



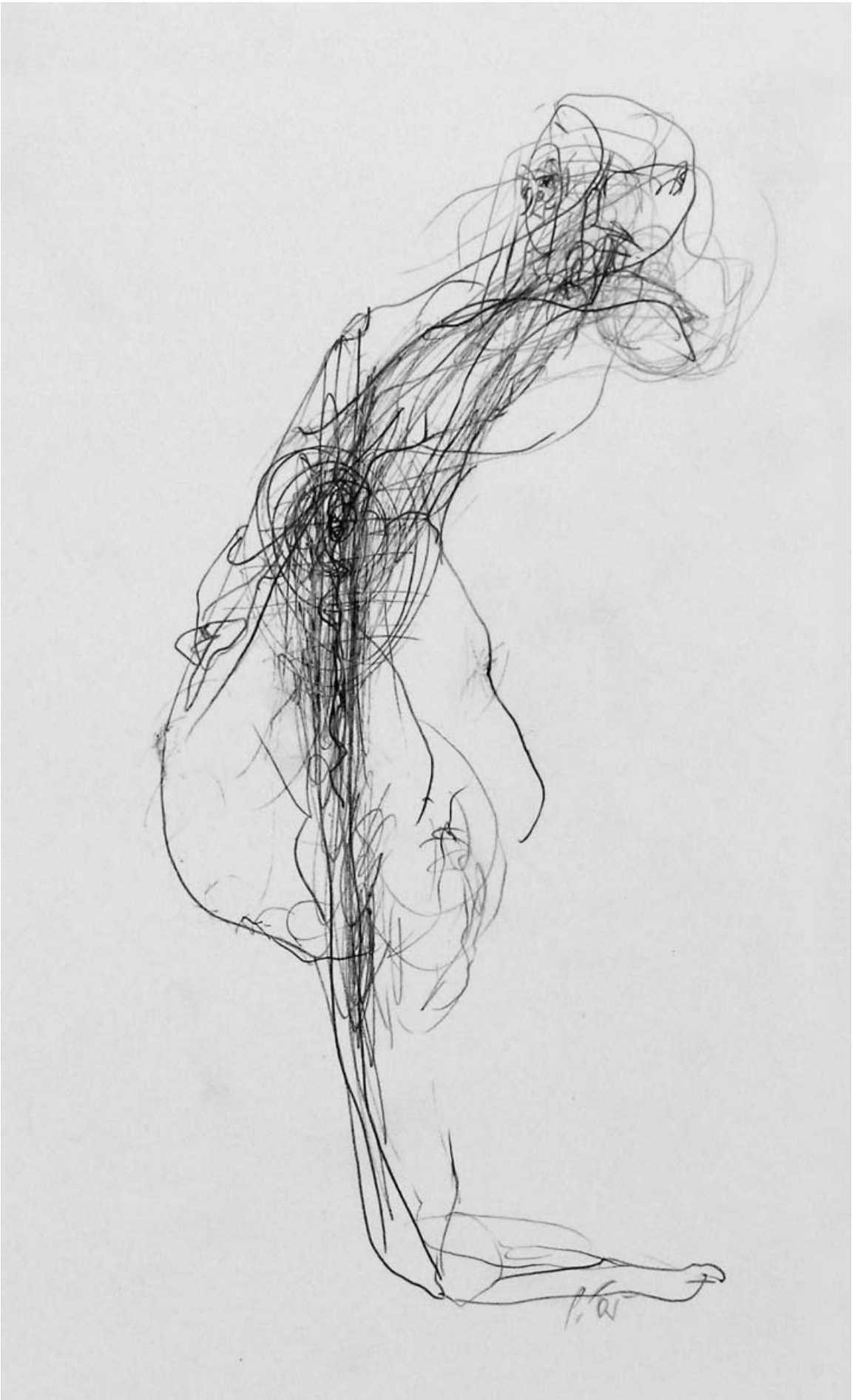
Pannon-Víz Zrt. Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138–922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326–845. E-mail: szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu. Honlap: www.gymuhely.fv.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Közhasznú Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél, valamint a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (Budapest VIII., Csokonai u. 6., levélcím: LHI, 1846 Budapest, Pf. 863.). A befizetéseknel kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2007. évre: 2500,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató



# MŰHELY

---



KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT



9770138922000 07001